

LUND UNIVERSITY

Litterära värdepraktiker

aktörer, rum, platser

Forslid, Torbjörn; Helgason, Jon; Lenemark, Christian; Ohlsson, Anders; Steiner, Ann

2017

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Forslid, T., Helgason, J., Lenemark, C., Ohlsson, A., & Steiner, A. (Red.) (2017). *Litterära värdepraktiker: aktörer, rum, platser*. Makadam förlag.

Total number of authors:

5

Creative Commons License:

Ospecificerad

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Torbjörn Forslid et al., *Litterära värdepraktiker: Aktörer, rum, platser* (2017)

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln: ISBN 978-91-7061-254-1

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores: ISBN 978-91-7061-254-1

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

LITTERÄRA VÄRDEPRAKTIKER

AKTÖRER, RUM, PLATSER

Torbjörn Forslid
Jon Helgason
Christian Lenemark
Anders Ohlsson
Ann Steiner

MAKADAM

MAKADAM FÖRLAG
GÖTEBORG · STOCKHOLM
WWW.MAKADAMBOK.SE

*Publiceringen har möjliggjorts
genom bidrag från*
Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond

Kopiering eller annat mångfaldigande
kräver förlagets särskilda tillstånd.

LITTERÄRA VÄRDEPRAKTIKER. AKTÖRER, RUM, PLATSER

© 2017 författarna och Makadam förlag

© för samtliga bilder, se lista s. 281

(Foton ingår ej i den digitala utgåvan av rättighetsskäl)

ISBN 978-91-7061-754-6 (pdf)

INNEHÅLL

1. INTRODUKTION 9
 - Sydsvenskans* bokcirkel 12
 - Aktörer och värdeskapande praktiker 14
 - Värderingens platser och rum 16
 - Värden och värdebegreppet 19
 - Ett litteraturetnografiskt perspektiv 23
 - Disposition 24
2. BOKMÄSSAN – ARENA FÖR VÄRDE-
FÖRHANDLING 27
 - En hybridmessa 29
 - Värdoförhandling och ritualisering 31
 - Det upplevda och föreställda bokmässerummet 34
 - Bokmässan och förlagen 42
 - Bokmässan och författarna 47
 - Bokmässan och besökarna 58
 - Det stora förhandlingsspelet 62
3. BOKHANDELN MELLAN KULTUR OCH
EKONOMI 67
 - Att göra observationer i bokhandeln 72
 - Urvalet av butiker 74
 - Svensk bokhandel idag 77
 - Butikens ansikte utåt – skyltfönstret 81

Bokhandelsrummet	88
Butikssortimentet	96
Topplistor och böckerna som "alla" läser	106
Personalen rekommenderar	110
Upplevelsebokhandeln	115
Mellan kultur och ekonomi	121

4. LÄSPRAKTIKER OCH LITTERATURENS SOCIALA VÄRDEN 126

Litteraturläsningens sociala dimension	128
Läsarundersökningen	135
Frekventa vardagsläsare	140
Läsningens (gem)ensamma rum	144
Läsupplevelsens sociala dimensioner	150
Delad läsning – spontana och organiserade samtal om litteratur	157
Betydelsen av att vara (hög)frekvent vardagsläsare	165

5. UMEÅ NOVELLPRIS SOM AKTÖR-NÄTVERK 171

Novellpriset, en bakgrund	173
ANT, en introducerande översikt	174
Utgångspunkter och disposition	179
Den kulturella prestigeekonomins logik	183
Att instifta ett pris	184
Aktör-nätverket Novellpriset – etableringsfas	189
Den första prisutdelningen – aktör-nätverkets initiala mobilisering	191
Översättning inom aktör-nätverket Novellpriset	195

”Föreställningar om novellen” – ett gränsobjekt 205

Novellpriset – en form av bokslut 212

Novellpriset läggs ner – aktör-nätverkets upplösning? 219

NOTER 223

BILAGOR 251

LITTERATURFÖRTECKNING 267

BILDFÖRTECKNING 281

PERSONREGISTER 282

1. INTRODUKTION

Litteraturen intar en central plats i kulturen och samhället. Den är föremål för individers, institutioners och andra aktörers skilda värderingar. Denna värderingsprocess är komplex och det är en utmanande uppgift att beskriva och förstå den. I den här boken undersöker vi hur aktörer genom en rad värdepraktiker, på olika platser och i olika rum, både skapar och upprätthåller litteraturens värden.

Ett vanligt sätt att närma sig bokmarknaden är att betrakta den som bestående av en mängd aktörer som står i olika förhållanden till varandra. I 2012 års litteraturutredning används en linjär modell för att åskådliggöra hur böcker på sin väg från författare till läsare passerar agenter, förläggare, distributörer och detaljhandel.¹ Man kan i detta sammanhang tala om en bokkedja som också utgör ett slags ”värdekedja”, eftersom dess aktörer tillför ”ett visst värde i processen” genom sina olika värdepraktiker.² Ur ett förlagsperspektiv kan det handla om att besluta om vilket manus som ska ges ut och hur det senare ska säljas in till återförsäljare, ur ett bokhandelsperspektiv om vilka böcker som ska erbjudas till försäljning och hur dessa på bästa sätt ska exponeras. Även den enskilda läsaren kan ses som en viktig länk i denna värdekedja, både som konsument av böcker utgivna av förlaget och exponerade i bokhandeln och som en aktör vilken kan rekommendera och tipsa andra läsare om böcker som hon eller han läst.

Föreställningen om bokmarknaden som bestående av en lång rad aktörer som genom olika värdepraktiker adderar värde till en bok över tid fångar delar av men inte hela den problematik som vi vill uppmärksamma i denna bok. Istället för att betrakta bokmarknadens aktörer som förbundna med varandra genom en värdekedja vill vi här, med inspiration från bland andra Bruno Latour och den så kallade aktör-nätverksteorin, fokusera på hur dessa aktörer ingår i komplexa och dynamiska nätverk som inte nödvändigtvis följer en linjär logik. Snarare står aktörerna på dagens bokmarknad, eller kanske bättre, dagens litterära fält, i inbördes förbindelse. Aktörernas värdepraktiker påverkar varandra på olika sätt. Läsarens beslut rörande vilka böcker hon eller han väljer att köpa påverkar exempelvis direkt eller indirekt vilka böcker förlagen väljer att satsa på, hur böckerna marknadsförs i bokhandeln och så vidare.

Genom medieutvecklingen och särskilt de senaste decenniernas digitalisering av samhället och kulturen har antalet aktörer som kan blanda sig i den litterära värdediskussionen vuxit betydligt. Idag involverar den både gamla och nya aktörer. När det gäller de förstnämnda kan man, utöver de aktörer som beskrivs i litteraturutredningen och som främst är kommersiella, nämna olika slags institutionella aktörer vars verksamhet rör urval och värdering, som Svenska Akademien, Statens kulturråd, bibliotek, skolor och universitet. När det gäller nya aktörer är det framförallt tydligt hur uppkomsten av internet och etableringen av bloggar och sociala nätverkstjänster som Goodreads, som lanserades 2007 och som sedan dess fått ett stort genomslag internationellt, men även kommersiella aktörer som Amazon, gjort det möjligt för läsare i allmänhet att genom några enkla knapptryckningar göra sina röster hörda i värderingssammanhang.³ Ett annat exempel på hur digitaliseringen berett plats för nya värdeaktörer är den allt rikare floran av så kallade *booktubers* verksamma på YouTube.

Utöver att på dessa och andra sätt skapa utrymme för nya aktörer åskådliggör digitaliseringen rummets och platsens betydelse för värdeskapandet, ett faktum som vi tar fasta på i det

följande. De värdepraktiker som vi intresserar oss för är inte enbart kopplade till olika aktörer utan också till var dessa rent konkret befinner sig – om det rör sig om en fysisk eller en digital plats, till exempel en bokhandel eller en blogg. I kölvattnet efter upplevelseekonomins utbredning har det parallellt med medieutvecklingen, och delvis som ett resultat av den, vuxit fram en rad mer eller mindre storskaliga arrangemang med litteraturanknytning. Det handlar om bokmässor, litteraturkryssningar och litteraturfestivaler samt andra *mass reading events* av typen ”Stockholm läser” eller Malmö litteraturfestival.⁴ Sådana arrangemang har visat sig populära och de attraherar stora skaror besökare.

Litterära värdepraktiker är den andra större studien inom ramen för det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet ”Att förhandla litterärt värde”. Den första studien – *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013* – utkom 2015 och följde värdeförhandlingsprocessen kring tjugo skönlitterära verk som gavs ut hösten 2013. Båda dessa böcker kan relateras till det tilltagande intresse för litterärt värde och värdering som på senare tid varit märkbart inom litteraturvetenskapen.⁵ De utgår på ett teoretiskt plan från en konstruktivistisk syn på litterärt värde. Med utgångspunkt i Barbara Herrnstein Smiths teorier om litterärt värde betraktar vi värde som något som ”*alstras och upprätthålls*” fortlöpande av dessa i sig synnerligen evaluerande handlingar och aktiviteter”.⁶ Litterärt värde är utifrån detta perspektiv inte en i litteraturen inneboende, essentiell egenskap som kan fixeras och naglas fast en gång för alla. Värde skapas och upprätthålls genom olika aktörers handlingar – genom det som ovan beskrivits som litterära värdepraktiker.

Höstens böcker och *Litterära värdepraktiker* delar samma teoretiska utgångspunkt men undersöker hur värde skapas på olika sätt. I den förra studien fokuserade vi på själva värderingsprocessen och dess logiker. Även i den här boken anlägger vi ett litteraturetnografiskt perspektiv och undersöker Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg, bokhandlar i Malmö och Lund, en grupp storläsande kvinnor samt Umeå stads novellpris. Vi vill

beskriva och analysera hur olika aktörer på dagens bokmarknad, genom urvalsverksamhet och litterära värdepraktiker, gör värden. Vi vill också lyfta fram platsens och rummets betydelse för dessa praktiker. *Litterära värdepraktiker* gör inte anspråk på att ge en heltäckande bild av alla aktörer och alla platser och rum där värde görs. Däremot visar de fyra fallstudierna hur olika aktörers litterära värdepraktiker kan studeras.

Sydsvenskans bokcirkel

Ett exempel som åskådliggör litterära värdepraktiker med fokus på aktörer, platser och rum är den bokcirkel *Sydsvenskan* initierade hösten 2016. Den lanserades genom en helsidesannons i tidningen med rubriken ”Kärlek i det tjugoförsta århundradet”.⁷ Bokcirkeln är en sedan länge etablerad litterär och social samvaroform, som även brukar kallas litteraturcirkel eller bokklubb. Den förknippas vanligtvis med privata nätverk och vänskapliga relationer mellan deltagarna. Genom *Sydsvenskans* initiativ gavs konceptet en annan utformning och inramning. Under fyra bokcirkelträffar, en filmvisning och ett Bokens Dag-besök erbjöds de presumtiva deltagarna, under ledning av Per Svensson, *senior columnist* på tidningen, att diskutera ”[t]inder och trassel, ensamhet och tvåsamhet, längtan och lycka” med utgångspunkt i fyra romaner. Dessa var Hjalmar Söderbergs *Den allvarsamma leken* från 1912, aktuell i en filmatiserad version regisserad av Pernilla August, samt tre svenska romaner utgivna under 2016: Therese Bohmans *Aftonland*, sedermera nominerad till årets Augustpris, Bengt Ohlssons *Drick värmen ur min hand* och Ebba Witt-Brattströms medialt uppmärksammade *Århundradets kärlekskrig*.

Sydsvenskan är, i likhet med dags- och kvällspressen överlag, en viktig institutionell aktör i den ständigt pågående förhandlingen om vilka litterära verk som kan anses värdefulla. Med bokcirkeln tillförde tidningen ytterligare en värdepraktik till sitt aktörskap, som främst tagit sig uttryck i recensioner och inter-

vjuer med författare. Nu erbjöd tidningen sina läsare en annan typ av upplevelse genom att agera i ett socialt, utåtriktat och personligt sammanhang. Genom namnet på bokcirkeln och valet att inleda med *Den allvarsamma leken* signalerade *Sydsvenskan* vilken typ av litteratur man betraktar som angelägen och värdefull. Cirkelns namn är i sig en allusion på den populära och mycket lästa diktsamlingen *Kärlek i tjugonde seklet* (1933) av Hjalmar Gullberg. Det rör sig om kvalitetslitteratur, men

inte av det exklusiva slag som appellerar till ett fåtal fin smakare. Böckerna är valda utifrån sin potential att beröra och engagera många läsare.

Om man ser själva annonsen för *Sydsvenskans* bokcirkel som ytterligare en av tidningens värdepraktiker är det tydligt att den lyfter fram fyra litterära värden. För det första accentueras *Den allvarsamma lekens* kunskapsvärde: än idag anses den erbjuda sina läsare insikter i och kunskap om kärlek och relationer. Bokcirkeldeltagarna utlovas därutöver en möjlighet att genom litteraturen få perspektiv på "samtidens relationsproblematik" och på sin egen situation. "Var kärlekslivet lugnare förr?" lyder en fråga som ska diskuteras. För det andra framhålls litteraturens känslomässiga värde. Läsarna förväntas ha ett starkt emotionellt utbyte av böckerna; det talas om "längtan och lycka". För det tredje betonar annonsen litteraturens sociala värde. Här

utlovas en givande social gemenskap som överskrider vad mer ordinära bokcirklar har att erbjuda. Under ”fyra exklusiva träffar” är det meningen att man ska diskutera böckerna samtidigt som man ”umgås, äter och dricker gott”. Vidare arrangeras gemensamma besök för cirkeldeltagarna, dels på bio för att se den aktuella filmatiseringen av *Den allvarsamma leken*, dels på Bokens Dag, där Ebba Witt-Brattströms medverkan utlovas.⁸

Deltagaravgiften på 2 495 kronor understryker, för det fjärde, att denna bokcirkel erbjuder något utöver det vanliga, inte minst tillgång till en viss typ av relativt exklusiv social samvaro. Denna avgift tydliggör även att ekonomi är en betydelsefull aspekt i värdering av litteratur. Litteraturens ekonomiska dimension upplevs ibland som besvärande inom det litterära fältet, men är likväl en förutsättning för dess existens. Författare måste kunna försörja sig, likaså förläggare och kritiker. Lanseringen av bokcirkeln kan stärka tidningens symboliska kapital och därigenom varumärke, vilket i förlängningen bidrar till att vidmakthålla medieföretagets ledande position i regionen. Till intrycket av exklusivitet bidrar också att cirkeln leds av Per Svensson, som inte bara är journalist på tidningen utan genom sin verksamhet som författare och tidigare kulturchef på *Expressen* också är en etablerad kultur- och mediepersonlighet.

Aktörer och värdeskapande praktiker

Den konstruktivistiska syn på litterärt värde som anläggs i denna bok accentuerar det faktum att värde görs i en performativ process. Det medför att aktörsfrågan, det vill säga vem det är som utför värdepraktikerna och tillmäter ett verk ett visst värde, blir viktig att undersöka. Enligt en vedertagen definition kan aktörer vara både personer och institutioner.⁹ Det kan röra sig om bokförlag, kultursidor i dags- och kvällspress, tidskrifter, tv-program som *Babel*, radioprogram som *Lundströms bokradio*, enskilda litteraturkritiker, bokbloggare eller medlemmarna i ett diskussionsforum på nätet, personal i bokaffärer, arrangörer av

litterära evenemang eller kulturpolitiska institutioner, likaväl som enskilda läsare.

I exemplet med *Sydsvenskans* bokcirkel är tidningen i sig en viktig institutionell aktör. Den är dock långt ifrån den enda aktör som aktualiseras i sammanhanget. Bokcirkelformatet sätter läsaren som aktör i centrum. Denna läsare kan antas tillhöra den kulturella formation som Beth Driscoll kallar "the new literary middlebrow": oftast en kvinna ur medelklassen som söker litterära upplevelser i skärningspunkten mellan hög- och lågkultur och som i stor utsträckning förlitar sig på olika slags kulturförmedlande instanser för att bli vägledd i det omfattande utbudet på dagens bokmarknad.¹⁰ Det är till henne som *Sydsvenskans* bokcirkel i första hand riktar sig eftersom hon representerar den största och mest aktiva läsargruppen. Ytterligare en aktörskategori är författarna till de böcker som bokcirkeln kretsar kring, i synnerhet Ebba Witt-Brattström som bokcirkeldeltagarna kommer att få se på scen under Bokens Dag.

I de följande fallstudierna utgår vi från bestämda aktörer på det litterära fältet. I flera fall tillämpar vi ett klassiskt aktörsbegrepp, men vi har också i olika grad och omfattning – särskilt i studien av Umeå stads novellpris – tagit fasta på den kritik och utmaning av detsamma som aktualiserats inom aktör-nätverkteorin, vanligen förkortad ANT. Denna teori utvecklades under 1980-talet av bland andra Bruno Latour och Michel Callon. Den har haft ett stort genomslag inom samhällsvetenskaperna och i viss mån inom kulturstudier och etnologi, men har inte i särskilt hög grad omsatts i en litteraturvetenskaplig kontext.¹¹ Utmärkande för ANT är att aktörsbegreppet inte begränsas till personer eller institutioner, utan vidgas till att även omfatta icke-mänskliga aktörer: föremål som en hammare, en lista eller en lapp kan under givna omständigheter betraktas som aktörer.¹² Enligt Latour bör de senare ses som aktörer då "varje ting som faktiskt förändrar ett tillstånd genom att göra skillnad är en aktör".¹³ Utifrån ett ANT-perspektiv kan till exempel de böcker som omnämns i *Sydsvenskans* annons eller som finns till försäljning i en bokhandel eller på bokmässgolvet ses som aktörer.

Likaså de föreställningar som knyts till dessa böcker, exempelvis genom genrebeteckningar och beskrivningar av innehåll.

En aspekt av ANT-perspektivet som mer eller mindre explicit finns med i fallstudierna är tanken om komplexa nätverk. I komplexa nätverk går inte aktörer – oavsett om de är mänskliga eller icke-mänskliga – att separera från varandra. De är inte att betrakta som isolerade öar, utan ska snarare förstås som delar av ett sammansatt och vittförgrenat nätverk som hela tiden skapas och återskapas genom aktörernas handlingar. Utan läsare, författare, bokcirkelledare, Söderbergs, Witt-Brattströms, Ohlssons och Bohmans romaner samt *Sydsvenskan* hade bokcirkeln aldrig blivit av. Var och en av dessa aktörer bidrar på sitt sätt till att skapa en händelse där slutresultatet är något annat än summan av delarna.

Värderingens platser och rum

Sydsvenskans bokcirkel är intressant också ur ett rums- och platsperspektiv, då den rent faktiskt äger rum på olika geografiska platser: kulturredaktionens lokaler, operan i Malmö och en av stadens biografier. Detta är inte några helt neutrala platser. Tvärtom är de förknippade med olika föreställningar om värde och värden. Det gäller för Malmö Opera och biografen, men också i hög grad för *Sydsvenskans* redaktionslokal. Den som väljer att gå med i bokcirkeln bjuds in ”bakom scenen” på tiden, till platsen för dess kulturella värdeproduktion. Denna rumslighet påverkar även aktörerna på olika sätt. En aktör står för det första alltid i relation till andra aktörer, vilket understryks i aktör-nätverksteorin. För det andra är aktörernas agerande också beroende av de rum och platser där de befinner sig. Rummet och platsen sätter på ett konkret sätt upp ramarna för aktörernas värdepraktiker, inte minst genom att påverka deras räckvidd.

Den ökade medvetenheten om rumslighetens betydelse för sociala och kulturella processer har inneburit att man under de

senaste decennierna inom humanvetenskaperna talat om en rumslig vändning, *a spatial turn*. Liksom i diskussioner om andra vändningar kan man givetvis ifrågasätta om det varit fråga om en vändning. Under alla omständigheter har man kunnat iaktta ett ökande intresse för frågor om spatialitet, för de betydelser som rummet och platsen har för olika slags meningsskapande praktiker och processer.¹⁴

Fastän det i vardagligt tal förefaller lätt att avgöra vad som menas med begreppen rum och plats, har de i en humanistisk och samhällsvetenskaplig kontext visat sig vara notoriskt undandglidande. Beroende på vilken disciplin man utgår från har det utvecklats en mängd teoretiska perspektiv som definierat rum och plats på olika sätt.¹⁵ I stort går det att urskilja två läger: ett som ser rum och plats närmast som synonymer, ett som framhåller hur de skiljer sig från varandra. Bland dem som menar att rum och plats betecknar olika saker är det vanligt att låta plats stå för en avgränsad fysisk lokalitet – en stad, ett hus, en park, ett torg – medan rum även inkluderar sociala aspekter och kulturella föreställningar knutna till denna plats.

De följande studiernas etnologiska ansatser, det faktum att deras grundläggande empiri är inhämtad genom fältarbete, accentuerar betydelsen av den fysiska platsen. Som Oscar Pripp och Magnus Öhlander konstaterar, har den fysiska platsen i en modern etnografisk tradition ”kommit att kvarstå som ett sätt att avgränsa och praktiskt genomföra ett fältarbete”.¹⁶ Det gäller i hög grad för våra undersökningar. Bokmässan och de bokhandlar som undersöks i boken är påtagliga exempel på platser i den fysiska bemärkelsen. Man kan som forskare röra sig i dem, man kan iaktta vad som sker i dem, identifiera olika aktörer och observera hur de (inter)agerar. I sig är de emellertid synnerligen komplexa genom att likt ryska dockor innehålla en mängd platser-i-platsen.

Den fysiska, geografiskt lokalisierbara och avgränsbara platsen är, vilket framgår av exemplet med *Sydsvenskans* bokcirkel, laddad med olika kulturella och sociala föreställningar och värden. För att teoretiskt närma sig dessa senare aspekter är Henri

Lefebvre och hans teori om rumslighet – formulerad i *La Production de l'espace* (1974) – en bra utgångspunkt.¹⁷ Tillsammans med Michel Foucault var Lefebvre den som framför andra lade grunden för det som senare kommit att kallas den rumsliga vändningen.¹⁸ Det Lefebvre tar spjärn mot är föreställningen om plats som något som ligger bortom representationerna av den, vilket tidigare varit en vanligt förekommande uppfattning inom den positivistiskt inriktade kulturgeografen. Han talar hellre om rum än om plats, och särskilt om olika slags rumsligheter. Det som utmärker dessa rumsligheter är att de inte existerar på förhand. Tvärtom är de skapade, eller, som det heter i titeln till Lefebvres bok, *producerade* av samhället och de aktörer som på olika sätt står i relation till dem. Operan, biografen, redaktionsrummet är utifrån detta perspektiv inte att betrakta som statiska, utan de görs och är i ständig tillblivelse och potentiellt sett öppna för förändring.

Utifrån sitt fenomenologiskt inspirerade perspektiv skiljer Lefebvre på tre olika slags rumsligheter: *perceived space*, *conceived space* och *lived space*.¹⁹ *Perceived space* utgör det rum som vi upplever och förnimmer med vår kropp och våra sinnen. Den fina arkitektoniska rymden i Malmö operahus, som har en av Nordens största salonger, eller mörkret och de bekväma fåtöljerna som återfinns på biografen, är konkreta fysiska aspekter som bidrar till upplevelsen av rummet. *Conceived space* utgörs av rummet såsom det representeras i bilder eller genom mentala föreställningar. Det är med andra ord ett slags tänkt eller föreställt rum som inte behöver ha en direkt koppling till det konkreta upplevda rummet, exempelvis föreställningarna om Malmö Opera som den fina kulturens högborg. *Lived space*, slutligen, är ett slags konglomerat av det upplevda och det föreställda rummet. Det är det rum som människor dagligen lever i, som präglas såväl av våra upplevelser som av våra föreställningar.²⁰

Lefebvres problematisering och differentiering av rumsbegreppet möjliggör en mer nyanserad diskussion av de värdeskapande praktiker som äger rum på de fysiska platser som de olika undersökningarna i denna bok täcker in. Ett rum som

Lefebvre av naturliga skäl inte tar upp – då hans bok skrevs på 1970-talet, långt före uppkomsten av internet och digitaliseringens genombrott – och som inte heller aktualiseras när det gäller *Sydsvenskans* bokcirkel, är vad som kallas det virtuella rummet: det slags rum som återfinns på internet och som utgörs av bloggar, hemsidor och forum för olika slags nätgemenskaper. Längre sågs detta rum som skilt från det fysiska rummet. Idag är det svårt att klart och distinkt peka ut var det fysiska respektive det virtuella rummets gränser går, då de ständigt skär in i varandra. Det virtuella rummet utgör därmed ytterligare ett lager av rumslighet som är viktigt att ta i beaktande när man undersöker hur olika aktörer gör värden på olika platser, i olika rum.

Värden och värdebegreppet

Litterärt värde är ett komplext begrepp, som vi i den tidigare studien *Höstens böcker* prövade att operationalisera, det vill säga göra praktiskt hanterbart för att beskriva de värden som tillskrevs ett antal nytugivna skönlitterära verk. Inspirerade av den australiensiske kulturekonomen David Throsby valde vi att differentiera värdebegreppet och urskilja olika värdekategorier. Throsbys syfte i studien *Economics and Culture* (2001) är att komplettera den syn på värde som råder inom det ekonomiska fältet avseende exempelvis konstverk, genom att understryka att verket vid sidan av sitt ekonomiska värde också representerar kulturella värden. Throsby skiljer därför inledningsvis på ekonomiskt och kulturellt värde. Ekonomiskt värde är hos Throsby ytterst att likställa med pris; enkelt uttryckt handlar det om vad en konsument är villig att betala för ett konstverk för att komma i åtnjutande av dess kulturella värde, det vill säga den kulturella upplevelse det kan tänkas ge. Kulturellt värde är dock långt ifrån ett enhetligt begrepp, varför Throsby arbetar med sex olika typer av kulturella värden.²¹

En sådan uppdelning av värdebegreppet är en viktig utgångspunkt i denna bok. I likhet med Throsby fokuserar vi på

kulturella värden och hur dessa kommer till uttryck på dagens bokmarknad. Samtidigt är de ekonomiska värdena en självklar del av ett samlat litterärt värdebegrepp. Totalt urskiljer vi fem övergripande värdekategorier: stil- och formvärden, kunskapsvärden, emotionella värden, sociala värden och ekonomiska värden. Dessa kan i sin tur rymma ytterligare värdeaspekter.

De flesta ansatser att definiera litterärt värde utgår från stil och form. Det rör sig om en historiskt väl förankrad värdekategori. Alltsedan romantiken knyts stil- och formvärden till aspekter som konstnärlig originalitet och föreställningar om skönhet, formfulländning och njutbarhet. De kopplas ofta till frågan om i vilken utsträckning den värderade texten gör motstånd och kräver ett mer omfattande tolkningsarbete av läsaren. I en klassisk teoretisk text, *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism* (1958), formulerade Monroe C. Beardsley litterärt värde i termer av enhet, komplexitet och intensitet.²² I litteraturpolitiska sammanhang har man bland annat definierat värde utifrån begrepp som originalitet, förnyelse, självständighet, gestaltning och förmåga att överskrida genreförväntningar.²³ Liknande värdeord – ”autentisk, förtäta, tankvärd, fångslande, berörande, lyhörd, originell” – förekommer i samtida svenska recensioner.²⁴ Dessa exempel visar att stil- och formvärden kan beskrivas på olika sätt och att de i hög grad är historiskt betingade. För en aktör kan höga stil- och formvärden vara liktydigt med en komplex textstruktur och stort läsmotstånd. En annan värdesätter istället en välsmidd intrig som gör det svårt att lägga boken ifrån sig. De stil- och formkriterier som har premierats i 1900-talets modernistiska litteratursyn är helt andra än de som aktualiseras när det gäller exempelvis fantasy- eller deckargenrerna.

Även litteraturens kunskapsdimension är en central värdekategori. Ett grundläggande skäl för många att läsa litteratur är att den kan ge kunskap om och förståelse för såväl människan och det mänskliga som omvärlden. Denna föreställning om litteraturen som en väg till kunskap går tillbaka till antiken. Inte minst frågan hur väl litteraturen speglar och/eller representerar verkligheten har genom åren fungerat som ett viktigt

värdekriterium. Litteraturhistorien rymmer en stark mimesis-tradition, där ett litterärt verks förmåga att återge verkligheten har kopplats till kvalitet.²⁵ En aspekt av det som benämns kunskapsvärde handlar om litteraturens förmåga att ge inblick i historiska skeenden eller skildra en viss kulturell erfarenhet. En annan utgörs av litteraturens existentiella och etiska dimension: hur den ger läsaren kunskaper om och insikter i den mänskliga existensens villkor och olika moraliska frågeställningar.²⁶ Liksom vad gäller stil- och formkategorin finns det olika uppfattningar om vilket slags kunskap som ska betraktas som värdefull. Dessa uppfattningar är avhängiga sådant som ideal, tidsanda och historisk kontext men också mer specifika föreställningar om exempelvis kön, klass och etnicitet.

Kategorin emotionellt värde avser litteraturens förmåga att både förmedla och väcka känslor hos läsaren. Det rör sig om en värdekategori med tydlig historisk förankring. Välkända exempel är det antika katharsis-begreppet eller romantikens dyrkan av litteraturens expressiva kvaliteter. Emotionellt värde kan handla om såväl positiva som negativa känslor i ett brett register från beundran till avsky. Dessa kan ta sig rent kroppsliga uttryck, vilket läsare vittnar om i beskrivningar av allt från hjärtklappning, svettattacker och skratt till kalla kårar längs ryggraden. Som Rita Felski framhåller i *Uses of Literature* (2008) kan litteraturens känslomässiga dimensioner inte, som ofta görs, ensidigt tillskrivas den "vanliga" läsaren. Även en objektiv, distanserad läsning är, menar hon, på olika sätt beroende av känslor såsom inlevelse och njutning.²⁷

Bakgrunden till det vi benämner litteraturens sociala värde är att läsning på ett grundläggande plan ingår i en social kontext och utgör en sociokulturell praktik. Läsning lär man sig i samspel med andra och det utgör en nödvändig kompetens i samhället. Det finns, som Elizabeth Long formulerar det, en "social infrastructure of reading".²⁸ Därför kan läsning inte lösgräas från de sociala sammanhang där den äger rum. Att läsa och tillägna sig litteratur kan ge en upplevelse av tillhörighet och social gemenskap med andra. Det är en viktig aspekt av socialt värde, likaså

att läsaren i fråga känner igen sig i det lästa, vilket tangerar både litteraturens kunskapsvärde och emotionella värde. Den som läser kan manifesteras sin solidaritet med en viss grupp läsare och därmed bli inkluderad i en större gemenskap. Eller omvänt: hon eller han kan genom sin läsning manifesteras sin unika identitet och personlighet i förhållande till andra. Både inkludering och exkludering är viktiga aspekter av litteraturens sociala värde.

Under arbetet med de fyra redovisade fallstudierna i denna bok framträdde efter hand det sociala värdet som en av de mest betydelsefulla värdekategorierna. Det har delvis att göra med att vi undersöker värdepraktiker som *omger* den litterära texten, inte texten som sådan. Men man kan också konstatera att litteraturens sociala dimension generellt är underkommunicerad i litteraturforskningen, där läsning ofta diskuteras med utgångspunkt i den individuella läsakten. Som våra studier visar är den sociala dimensionen inte bara en viktig komponent av läsakten i sig utan också av spridningen, förmedlingen och försäljningen av litteratur. Även den höga värderingen av litteraturläsning är socialt kodad.

Den ekonomiska dimensionen har traditionellt varit frånvarande i den litteraturvetenskapliga analysen – även om undantag finns. Om ekonomiskt värde tenderar att skymma det kulturella på ekonomins område, råder det omvända förhållandet i stort inom litteraturämnet. Därtill kommer att den ekonomiska dimensionen, i likhet med övriga värdekategorier, i sig rymmer en mängd olika aspekter och därför inte entydigt låter sig definieras. Ekonomiskt värde kan relateras till bokens pris i bokhandeln, det utrymme en viss titel ges på Bokmässan, den prissumma som följer med ett litterärt pris, försäljningsintäkter och -volymen eller till samtliga dessa aspekter. Ett visst slags ekonomisk information är dessutom svår att få fram, exempelvis när det gäller försäljning och marknadsföring. Svårigheterna till trots är ekonomiskt värde en central dimension på dagens litterära fält, som alla aktörer måste förhålla sig till. Det framgår tydligt i våra fyra fallstudier.

Ett litteraturetnografiskt perspektiv

Vi har närmat oss frågan om hur olika aktörer gör värden på olika platser och i olika rum utifrån ett litteraturetnografiskt perspektiv. Liksom i *Höstens böcker* har vi genom etnografiskt fältarbete samlat in ett material som vi sedan har analyserat på olika sätt.

Inom etnologin är fältarbetet en av de vanligaste metoderna för att söka kunskap. Enligt Lars Kaijser är detta ett "samlade begrepp för undersökningar vars främsta kännetecken är att de utförs i de sociala och fysiska miljöer där den verksamhet eller de aktiviteter som en forskare intresserar sig för äger rum".²⁹ Det handlar med andra ord om att forskaren lämnar skrivbordet och ger sig ut i "verkligheten" för att beskriva och undersöka denna, något som de flesta litteraturvetare som är skolade och verksamma inom en textcentrerad tradition kan uppleva som både ovant och främmande.

Det klassiska fältarbetet utfördes, som Lena Gemzöe påpekar i sin diskussion av etnografins traditioner, av en enskild forskare på en mindre och för forskaren obekant plats, där hon eller han gradvis gjorde sig förtrogen med en ny gemenskap eller ett nytt samhälle.³⁰ Idag omsätts denna metod mer vitt och brett i etnografiska studier av allt från synen på den samtida svenska monarkin till mjölkens roll i en globaliserad ekonomi, för att ta några exempel.³¹ I ett litteraturvetenskapligt sammanhang är fältarbetet som metod ännu inte särskilt vanligt förekommande. I ett vidare humanistiskt sammanhang kan man emellertid skönja ett större intresse för att gå ut i fält.³²

Ur etnografisk synvinkel är, som redan konstaterats, plats ett nyckelbegrepp. Det är i hög grad platsen eller de studerade platserna som får bestämma fältarbetets gränser. Multilokala fältarbeten är vanliga idag; fältarbetet är då inte begränsat till en plats utan sker på en mängd olika platser som står i olika relationer till varandra.³³ I denna bok studeras både enskilda och multilokala platser och rum.

En vanligt förekommande metod inom etnografien, som vi

genomgående arbetat med i studien, är observation med olika grad av delaktighet.³⁴ Vi har på olika sätt iakttagit och observerat hur aktörer verksamma inom de platser och rum som vi intresserar oss för ägnar sig åt olika slags värdeskapande praktiker, men också hur dessa platser och rum utgör den omedelbara kontexten för dessa praktiker. Som metod har observation sina specifika utmaningar. Forskarens närvaro kan påverka resultaten av men även gränserna för observationen. Dokumentation kan ske under observationen, i direkt anslutning till den eller senare. Det finns för- och nackdelar med respektive förfarande och vi har genomgående använt flera olika metoder.

En annan metod inom etnografisk forskning som vi i olika utsträckning använt oss av är den kvalitativa intervjun. Istället för att på distans observera aktörernas agerande handlar det här om att erhålla kunskap genom att samtala med aktörerna själva och därmed få ett slags inifrånperspektiv på hur litterärt värde görs. Det är en metod som även används inom exempelvis litteratursociologisk och litteraturpedagogisk forskning.

Utöver platsspecifika observationer och kvalitativa intervjuer använder vi i de enskilda fallstudierna en rad andra metoder för att samla in material, exempelvis dokumentation genom fotografering och anteckningar, insamling av artiklar, annonser och broschyrer. Därtill kommer material från internet samt spontana samtal med aktörer vi mött på olika platser och i olika rum.

Disposition

Litterära värdepraktiker består av fyra fallstudier som alla beskriver och analyserar hur olika aktörer ägnar sig åt litterära värdepraktiker. Det andra kapitlet, som följer på introduktionen, tar sin utgångspunkt i de senaste decenniernas breda genomslag för litteraturrelaterade evenemang. I fokus står Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg, som idag är Sveriges största kulturevenemang och norra Europas största bokmessa. Utifrån upprepade

fältarbeten under åren 2013–2015 visar kapitlet att Bokmässan utgör en viktig arena för värdeskapande och värdeförhandling som involverar centrala aktörer på det samtidslitterära fältet – företrädesvis förlag, författare och läsare i form av mässbesökare. Kapitlet inriktas på att analysera hur dessa aktörer å ena sidan gör värden på Bokmässan och å andra sidan tillskriver mässan som fenomen och händelse olika kulturella och ekonomiska värden. Särskilt framträdande är hur förlag, författare och besökare gång på gång, fast på olika sätt och av olika anledningar, accentuerar vad man anser är Bokmässans sociala värde.

I det tredje kapitlet står ett mer begränsat och avgränsat rum för böcker och litteratur i centrum, nämligen den fysiska bokhandeln. Kapitlet undersöker värderande handlingar i fyra bokhandlar i Malmö och Lund under 2015 och 2016. Undersökningen visar att dessa värdepraktiker är av olika slag. Det kan handla om visuell kommunikation i skyltfönstren, om hur man organiserar butiksrummet eller strukturerar sitt sortiment i olika genrer, men även om praktiker såsom topplistor och personalens rekommendationslappar. Att bokhandeln i sin verksamhet befinner sig i gränslandet mellan kultur och kommers är tydligt. Som en i grunden kommersiell verksamhet har bokhandeln uppenbara ekonomiska drivkrafter. Det är emellertid inget som framhävs i marknadsföringen och försäljningen av litteratur. Tvärtom ligger fokus här i stor utsträckning på litteraturens kulturella och sociala värden, på starka läsupplevelser och läsargemenskaper.

Det fjärde kapitlet bygger på intervjuer och kartlägger vad sju kvinnor som regelbundet ägnar sig åt läsning gör med litteratur mer än att de ständigt läser. Utgångspunkten är att behållningen av läsning inte inskränker sig till det utbyte man som enskild läsare har av själva boken. Enskilda litteraturläsare kan ingå i större eller mindre gemenskaper. Litteraturen och olika därmed förbundna praktiker – alltifrån informella diskussioner i lunchrummet på jobbet till mer eller mindre fast organiserade bokcirklar – möjliggör gemenskap. I kapitlet kartläggs hur litteraturläsning kommer in i informanternas liv och vilka an-

dra litteraturrelaterade aktiviteter läsningen ger upphov till. En viktig utgångspunkt är att enskilda läsare betraktas som aktiva, inte som passiva mottagare eller konsumenter (ett synsätt som varit förhärskande i synnerhet när det gäller kvinnors läsning av romaner och populärlitteratur). Genom att fokusera på läspraktiker – på vad undersökningens informanter i vid mening gör med litteraturen – blir det möjligt att få syn på och beskriva litteraturens sociala värden.

Det avslutande kapitlet beskriver, utifrån exemplet Umeå novellpris, de litterära och kulturella prisernas funktion i det litterära systemet. Detta novellpris instiftades 2007 och var mellan 2008 och 2014 ett årligt återkommande litteraturpris för noveller skrivna på svenska. Metodologiskt tar studien avstamp i aktör-nätverksteorin. Uppmärksamheten är riktad mot samspel och processer mellan aktörer vars inbördes relationer förstås som aktör-nätverk. Kapitlet följer Novellprisets instiftande och etablering för att på så vis analysera aktör-nätverkets tillkomst. Därutöver inbegriper kapitlet bland annat en diskussion av novellformatet och den litterära traditionen som aktörer, samt en diskussion av Novellprisets genomslag som värde- och konsekutionsinstans, bland annat utifrån dess betydelse för författar-etablering. Ytterst syftar kapitlet till att på ett generellt plan belysa den kulturella prestigeekonomins logik.

Sammantaget ringar de fyra fallstudierna in – och ger ny kunskap om – hur olika aktörer genom sina värderande handlingar skapar värden av skilda slag. Kapitlen synliggör också den avgörande betydelse som plats och rum har för litterära värdepraktiker.

2. BOKMÄSSAN – ARENA FÖR VÄRDEFÖRHANDLING

Christian Lenemark

Bokmässor och litteraturfestivaler utgör centrala platser på dagens bokmarknad där läsaren erbjuds litterära upplevelser.³⁵ Bokcirklar, författarkryssningar, Bokens Dag-arrangemang, litterär turism i form av resor eller vandringar i författares och böckers fotspår, samt så kallade *mass reading events* som ”Stockholm läser”, är andra exempel på hur läsning idag förflyttats från ett privat till ett kollektivt sammanhang.³⁶ Men fenomen som bokmässor och litteraturfestivaler är inte bara intressanta ur ett läsarperspektiv. Utgångspunkten för detta kapitel är att de kan ses som viktiga mötesplatser på dagens bokmarknad där det skapas kontaktytor mellan olika aktörer: läsare, förlag, författare, bokhandel och medier.

Fokus ligger här specifikt på Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg, i mer vardagligt tal känd som Bokmässan, som sedan starten i början av 1980-talet vuxit år för år för att idag utgöra ett av Sveriges största kulturevenemang. 2016, året efter att den undersökning som detta kapitel bygger på avslutades, besökte 96 293 personer mässans 836 utställare. 3 205 författare och föreläsare från 38 länder framträdde på mässgolvet och i seminarielokalerna. Totalt var det fråga om 4 190 programpunkter som bevakades av 1 176 journalister.³⁷ Som dessa siffror ger vid handen har Bokmässan under lång tid varit den enskilt viktigaste händelsen under bokåret där bokmarknadens aktörer är samlade. Man skulle kunna se den som den svenska litteraturens

motsvarighet till politikens Almedalsvecka. Bokmässans betydelse för den svenska bokbranschen som strukturerande kraft går knappast att överskatta, inte minst med tanke på att bokförlagen i hög grad planerar sin utgivning utifrån den.³⁸ Bokmässan är också, i egenskap av norra Europas största bokmessa, den litteraturhändelse i en svensk och nordisk kontext som andra bokmässor och litteraturfestivaler har att förhålla sig till och positionera sig mot.

Syftet med detta kapitel är att mot denna bakgrund undersöka Bokmässan som en arena för litterärt värdeskapande och värdeförhandling involverande en mängd aktörer på det samtidslitterära fältet, företrädesvis förlag, författare samt läsare i egenskap av mässbesökare. Kapitlet analyserar både hur dessa aktörer gör värden på Bokmässan och hur de tillskriver mässan som fenomen och händelse olika kulturella och ekonomiska värden. I metodologiskt hänseende har undersökningen sin grund i upprepade fältarbeten på och i samband med Bok- & Biblioteksmässan under perioden 2013–2015, den period som projektet ”Att förhandla litterärt värde” omfattade. Det material som i första hand analyseras är dock relaterat till 2015 års mäs­sa. Avslutningsvis kommer jag även att kort beröra de debatter som blossade upp inför och kring 2016 och 2017 års mässor, i samband med att den högerextrema tidningen *Nya Tider* tilläts ställa ut – debatter som tydligt visar att förhandlingen om Bokmässans värde och funktion ständigt är pågående. Det är också med 2015 års mäs­sa som fond som de senare årens diskussion om Bokmässan blir begriplig.

Kapitlet inleds med en kort historisk bakgrundsteckning till Bokmässan i Göteborg och en karaktärisering av den i förhållande till andra typer av bokmässor och litteraturfestivaler. Därefter introduceras två för kapitlet bärande teoretiska begrepp – *tournament of values* och *field-configuring events*. Dessa begrepp tydliggör Bokmässans funktion av att vara en arena för värdeskapande och värdeförhandling, samt – vilket är intimt förknippat med detta – aktualiserar den ritualisering som vidhäftar mässan som händelse. Den följande analysen belyser inledningsvis dessa

aspekter genom att ta fasta på Bokmässan som en plats där olika värdeskapande praktiker äger rum, för att successivt övergå till att undersöka vilka värden som förlag, författare och mässbesökare tillskriver mässan som fenomen och händelse.

En hybridmessa

Enligt den officiella historieskrivningen över Bok- & Biblioteksmässan som traderas på bland annat mässans hemsida och i Ulf Roosvalds *Boken om Bokmässan* (2009) kläcktes idén om en bokmessa av Bertil Falck och Conny Jacobsson, båda med försänkningar i biblioteksvärlden.³⁹ Falck och Jacobsson kan, som Erling Bjurström och Andreas Nyblom konstaterar, ses som ”tidiga kulturentreprenörer i den kreativa ekonomins anda, med förmåga att skapa en ny marknad för bok- och litteraturintresset”.⁴⁰ Inledningsvis var avsikten att starta en stimulerande seminarieverksamhet för att fortbilda bibliotekarier. Detta ledde fram till Bibliotek ’85, vars syfte var att fungera som en renodlad fackmessa riktad mot bibliotekssektorn. Hösten 1985 lockade den 5 000 besökare. Redan året därpå öppnade mässan delvis upp för allmänheten och bytte också namn till Bok & Bibliotek. Besökarantalet hade nu femdubblats och medieintresset var mycket stort.⁴¹

Trots Bokmässans publika genomslag var bokbranschen emellertid länge avvaktande inför att delta i detta slags evenemang. Förlagen var åtminstone till en början mycket osäkra på vilka ekonomiska värden som deras deltagande egentligen genererade.⁴² I Roosvalds *Boken om Bokmässan*, ett slags företagsbiografi som gavs ut på initiativ av arrangören Bok & Bibliotek i samband med mässans tjugofemårsjubileum 2009, beskrivs mässans väg fram till vad den är idag närmast med hjälp av bildningsromanens narrativa konventioner. Läsaren får ta del av Bokmässans födelse och följa med genom dess konfliktfyllda barndom fram till vuxen ålder. Här berättas om hur ”eldsjälarna” Falck och Jacobsson, tillsammans med ett antal utval-

da och mycket lojala anställda, ”på fribytarmanér skapat något eget”.⁴³ Mot alla odds övervinner de det ena hindret efter det andra, slutligen även slaget mot sin huvudfiende, bokbranschen – särskilt förlagen, som under mässans inledande år klagade på att de tjänade för lite på att medverka. Roosvald beskriver hur Bokmässan under 1990-talet utvecklas till en central litterär institution som jubileumsåret 2009 närmast unisont ”omfamnas av etablissemang och makthavare”.⁴⁴ Även om denna historiskrivning i stort är idealiserande, skriven i syfte att frammana och förstärka den jubilerande Bokmässans framgångar och dess framskjutna position på det litterära fältet, är den inte helt felaktig. Den visar på ett intressant sätt hur mässans status successivt förändrats under tidens gång.

En viktig del av Bok- & Biblioteksmässans framgång sedan den etablerades i mitten av 1980-talet är dess hybridkaraktär. Den är varken att betrakta som en strikt branschinriktad bokmässa, som den gigantiska Frankfurter Buchmesse, eller som en utpräglad litteraturfestival – eller för den delen författarfestival – för att använda det slags typologiska etiketter som förekommer i den begränsade forskning som intresserat sig för detta slags fenomen.⁴⁵ Den är i detta avseende mer av ett både-och: både branschinriktad bokmässa, vilket tydligt signalerar dess ekonomiska värddimension, och ett evenemang som, likt litteratur- och författarfestivalen, vänder sig till en bredare publik i syfte att förmedla kulturella värden.

Denna Bokmässans hybridkaraktär återkommer man ofta till i de mediala beskrivningarna av den som fenomen. ”Bokmässan är en cirkus, en firmafest och litteraturens Kiviks marknads. Men också en unik arena för samtal, möten och djuplodande diskussioner”, som Daniel Sandström i positiv anda uttryckte sig i en krönika i *Svenska Dagbladet* inför 2013 års mässa.⁴⁶ I en artikel från 2015, med den i detta sammanhang träffande rubriken ”Det kulturella knytkalet”, gjorde Per Svensson en liknande iakttagelse. Han framhöll att mässan erbjuder ”något för nästan alla; högt, lågt, smalt, brett, djupt, ytligt, överraskande, tryggt”, vilket han i sin tur såg som en viktig förklaring till mässans po-

pularitet.⁴⁷ Gemensamt för dessa beskrivningar är att de pekar på att den dubbla värdediskurs som Barbara Herrnstein Smith menar har präglat litterär värdering alltsedan 1700-talet, och som innebär att litteraturens estetiska och ekonomiska värden anses stå i ett antagonistiskt motsatsförhållande till varandra, inte upprätthålls när det gäller Bokmässan.⁴⁸ Det höga och det låga, det seriösa och det kommersiella griper här in i varandra. Inte heller i detta avseende är det alltså fråga om ett antingen-eller, utan om ett både-och.

Värdeförhandling och ritualisering

Ur litterär värdesynpunkt kan Bok- & Biblioteksmässan ses som ett slags *tournament of values*, ett begrepp Brian Moeran använder sig av för att närma sig bokmässor ur ett värdeperspektiv.⁴⁹ Detta begrepp härstammar från Arjun Appadurais undersökning av hur värde förhandlas, förmedlas och förstärks i det ceremoniella och årligen återkommande gåvoutbyte mellan invånare som präglar de melanesiska samhällena i den ö-konstellation runt Nya Guinea som brukar betecknas kularingen.⁵⁰ Moeran utvidgar emellertid begreppet till att utöver bokmässor gälla allt från modevisningar, auktioner, Miss World-tävlingar, Eurovision Song Contest och Grammygalor till filmfestivaler, Oscarsgalan, konstutställningar och Nobelpriset.⁵¹ Det som gör dessa händelser till *tournaments of values* är, menar Moeran, att en mängd ekonomiska, sociala och symboliska värden kommer upp till förhandling.⁵² Det handlar alltså om värden i pluralis och inte, som i de fall som Appadurai intresserar sig för, om värde i singularis.⁵³

När det gäller Bokmässan i Göteborg förefaller det emellertid också fruktbart att närma sig den i linje med Appadurais ursprungliga begrepp. Den kan då ses som en årligt förekommande, närmast ritualiserad förhandling vilken även innebär ett bestående av litteraturens specifika värde som uttryck och konstform, i ett samhälle och en kultur där den fysiska bokens

ställning som kulturbärande medium är om inte hotad, så åtminstone inte lika självklar som för bara några decennier sedan. Trots satsningar på att öppna upp mässan för litteratur distribuerad genom andra mediala former och format, exempelvis genom lanseringen av Digitala Torget 2013, är det den traditionella kodexbokens värde som materiellt objekt som framförallt celebreras. Det blir inte minst tydligt när man ser sig om på bokmässegolvet, till brädden fyllt av montrar som på olika sätt manifesterar boken som en fysisk artefakt; böcker ligger i travar, exponeras på hyllor, man kan ta, känna och lukta på dem, bläddra i dem, väga dem i handen.

Men även om Bokmässan på ett övergripande plan framstår som *a tournament of value*, är den samtidigt, om man går mer på djupet, att betrakta som *a tournament of values*, vilken involverar en rad aktörer som ofta har helt olika bevekelsegrunder till varför de är där. Förutom förlag och förläggare återfinns här författare, besökare tillhörande bransch och allmänhet, medier, litterära sällskap, tidskrifter, bokhandlar, antikvariat, olika statliga och politiska aktörer verksamma på det kulturella fältet, samt mer eller mindre kommersiellt inriktade aktörer som inte själva i egentlig mening har någon koppling till litteratur men som likväl ser mässan som en värdefull arena för att synliggöra sin verksamhet, exempelvis försäljare av läsglasögon.

En central aktör, som emellertid tenderar att glömmas bort i detta sammanhang, är arrangören och företaget Bok & Bibliotek i Norden AB. Dess representanter tonar gärna ned sin aktörsstatus genom att framhålla att deras ambition i första hand är att skapa utrymme för ett offentligt samtal om litteratur – ”att vara värd för andras värden”, för att tala med Gunilla Sandin, mångårig programchef för Bokmässan.⁵⁴ I en intervju från 2013 framhåller Anna Falck, Bok & Biblioteks vd mellan 2000 och 2015, på ett liknande vis att mässans funktion är att generera ekonomiska värden till de medverkande aktörerna, framförallt förlagen: ”Bokmässan ska ge värde och affärsnytta åt dem som deltar.”⁵⁵ Inte desto mindre är företagens aktörsstatus obestridd. Dess funktion skulle kunna jämföras med redaktörens

eller den konstnärliga kuratorns. Likt dessa är Bok & Biblioteks uppgift att såväl välja ut och organisera som att skapa sammanhang mellan olika element. Det är exempelvis tydligt genom det årliga valet av ett visst fokusland eller en viss tematik. Under den här undersökta perioden var Rumänien (2013), Brasilien (2014) och Ungern (2015) fokusländer, varav utnämningen av det sistnämnda kom att vålla stor debatt, vilket jag återkommer till avslutningsvis.

Oavsett vad dess representanter hävdar är det arrangerande företaget Bok & Bibliotek således att betrakta som en viktig aktör i det mångfacetterade värdeskapande kring litteraturen som Bokmässan innebär. Tillsammans med de andra aktörerna är Bok & Bibliotek en del av vad man i ANT-termer skulle kunna beskriva som ett decentraliserat nätverk av aktörer som står i ett oupplösligt förhållande till varandra.⁵⁶

Med andra ord är det uppenbart att Bokmässan som händelse och fenomen inte är någonting i sig själv, utan att den är beroende av ett nätverk av andra aktörer för att vidmakthålla sin position som ett av Sveriges största kulturevenemang.⁵⁷ Det är exempelvis tydligt att mässan är beroende av medierna för att få uppmärksamhet och därigenom locka besökare. Men i viss mån är detta beroende ömsesidigt. Även medierna kan sägas vara beroende av mässan. Som Jill Onsér-Franzén poängterar i *Kulturens giganter* (1996) – där Bokmässan och Göteborgs filmfestival undersöks ur ett kulturpolitiskt perspektiv – har mässan ”så länge den existerat varit hårdvaluta för massmedia”.⁵⁸ Ur mediernas synvinkel har Bokmässan ett tydligt nyhetsvärde. Den ger material och uppslag för artiklar, men inte bara i direkt anslutning till mässan, utan även senare under hösten.⁵⁹ En kulturjournalist jag samtalade med på mässans sista dag 2015 framhöll att han över huvud taget inte hunnit besöka mässgolvet under mässans fyra dagar. Detta på grund av ett alltför hektiskt schema med inbokade författarintervjuer och besök på seminarier, som potentiellt sett skulle kunna ge underlag för flertalet intresseväckande artiklar.⁶⁰

Utöver att betraktas utifrån begreppet *tournament of values*,

kan Bokmässan genom sitt sätt att samla en stor del av den svenska bokmarknadens aktörer ses som ett *field-configuring event* (FCE). Det är ett begrepp som framförallt används inom organisationsteori, om ett temporärt sammanhang där aktörer från olika organisationer samlas för att tillsammans skapa eller upprätthålla ett gemensamt fält. Dessa sammankomster eller händelser kan vara singulära eller periodiska; de kan antingen äga rum en gång på grund av en särskild omständighet, eller, som Bokmässan, vara repetitiva och äga rum med jämna mellanrum.⁶¹ Som Hélène Delacour och Bernhard Leca konstaterar har FCE:s funktioner ur ett historiskt perspektiv å ena sidan varit att reproducera och befästa rådande värden eller ideal, å den andra att utmana och kritiskt debattera dessa värden eller ideal.⁶²

Det som framförallt gör det motiverat att ur värdesynpunkt betrakta Bokmässan som en fältkonfigurerande händelse är att det understryker den rituella dimensionen av det värdeskapande som äger rum här. Det accentuerar att mässan inte är ett statiskt fenomen. Den måste ständigt återskapa sig år efter år, genom att aktörerna som den involverar agerar på ett närmast ritualiserat sätt. Här finns vissa inslag som alltid återkommer medan andra byts ut.⁶³ I mässhallarnas montrar står författarna på små podier för att synas, förlagen bjuder ut sina nyheter till lockande mässpriser, medan besökarna tydligt går in i sina roller som intresserad och mer eller mindre hängiven publik och ivrigt köpande konsument.⁶⁴

Det upplevda och föreställda bokmässerummet

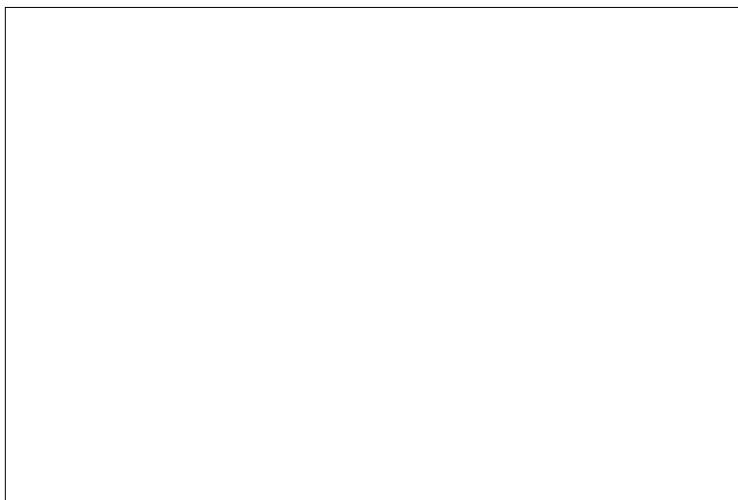
I diskussionen om festivaler i allmänhet betonas ofta platsens betydelse.⁶⁵ Detta gäller, som Connie Reksten konstaterar, även i allra högsta grad litteraturfestivaler där litteraturen bokstavligen tar plats. Platsen utgör i detta fall den medierande instans genom vilken litteraturfestivalen blir till upplevd erfarenhet. Därmed kan den, hävdar Reksten, i förlängningen sägas ha ett

slags agens: ”Det lar sig dermed gjere å forstå plass som handling og som noget som i første rekke skjer.”⁶⁶

Denna syn på plats tangerar tydligt Henri Lefebvres teori om produktionen av rumslighet, som berördes i inledningen till denna bok. I det följande kommer jag mer specifikt att närma mig Bok- & Biblioteksmässan utifrån Lefebvres begrepp *perceived* och *conceived space*. Förutom att undersöka hur Bokmässans rumsliga organisering härbärgerar en värdedimension, kommer mitt fokus att ligga på de värdeladdade föreställningar som olika aktörer knyter till mässan som plats och i förlängningen som fenomen.

Sedan starten 1985 har Bokmässans geografiska epicentrum varit Svenska Mässans lokaler vid Korsvägen i Göteborg. Enbart genom denna rumsliga situering aktualiseras föreställningar om Bokmässan som en plats där i första hand ekonomiska värden är i spel. Svenska Mässan är – liksom andra mässlokaler – en plats som är intimt förknippad med att visa upp och sälja olika slags varor, produkter och upplevelser: resor, båtar, bröllopsattiraljer, öl och whisky, med mera. Även när det gäller Bokmässan är den ekonomiska värdedimensionen påtaglig så fort man kommer

I seminarieprogrammet och mässtidningen står författaren i centrum.

innanför dörrarna och har köpt entrébiljetten på 180–240 kronor.⁶⁷ Förlagens monstrar i mässhallarna kan liknas vid bokhandlar i olika storlek som gör allt för att bli synliga och få besökarna att köpa deras böcker.

Väljer man att istället för att lösa inträde till mässgolvet investera i ett 4-dagars seminariekort på cirka 3 500 kronor, vilket också ger tillträde till seminarierummen på andra och tredje våningen, är det första intrycket att andra värden, gällande framförallt kunskap, stil och form, står i centrum i de panelsamtal och författarframträdanden som äger rum här. Ur ett plats- och rumsperspektiv är det därmed lätt att, liksom Onsér-Franzén, förhastat dra slutsatsen att det ”övre mässplanet” ur värdesynpunkt radikalt skiljer sig från ”det nedre mässplanet” och det ”ekonomisk[a] och folklig[a] varu- och tjänsteutbyte” som breder ut sig här.⁶⁸ I verkligheten är Bokmässan emellertid betydligt mer komplex. De intellektuella och estetiska samtal som Onsér-Franzén i första hand placerar i seminarielokalerna återfinns också i viss mån på mässgolvet: i studieförbundens, universitetens och mediernas monstrar, på det så kallade Forskartorget eller på Författarförbundets och Svenska Kyrkans respektive scener, för att bara ta några exempel. Den största skillnaden är i detta avseende inramningen, samt det faktum att de utländska gästerna i regel endast framträder i seminariesalarna.

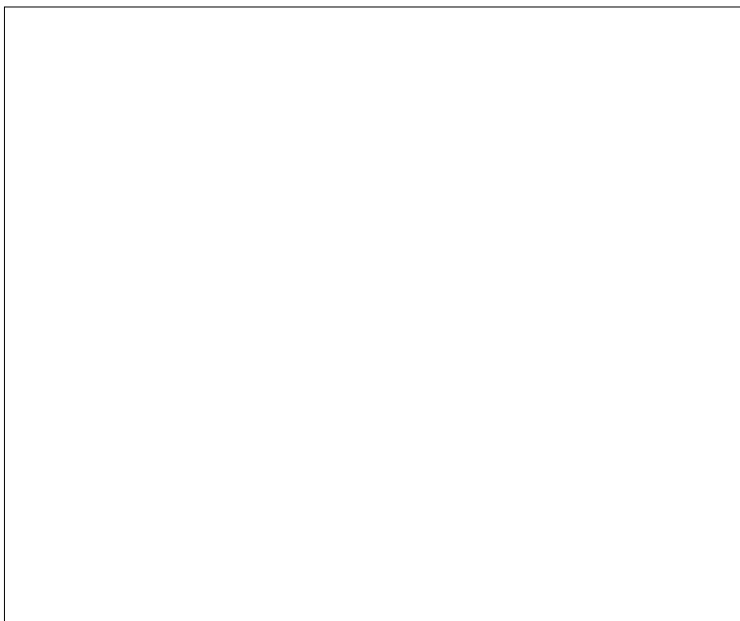
Omvänt är det tydligt att även seminarierna på andra och tredje våningen till syvende och sist arrangeras i syfte att generera ekonomiska värden för de involverade aktörerna. Detta blir närmast övertydligt om man betänker hur de medverkande författarnas böcker i regel saluförs av förlagens representanter direkt efter att programpunkten i fråga avslutats. Seminarieverksamhetens koppling till ekonomiskt värde blir också uppenbar om man tar seminariekortens pris i beaktande. Oavsett var man befinner sig på Bokmässan är det tydligt att ekonomiska och kulturella värden är i spel och även i hög grad är avhängiga varandra, vilket ytterligare bidrar till mässans hybridkaraktär.

I fysisk bemärkelse kan Bok- & Biblioteksmässan emellertid inte isoleras till Svenska Mässans lokaler. Under de fyra dagar

i september då den äger rum breder den på ett märkbart sätt ut sig över de centrala delarna av Göteborg, inte minst genom alla de festligheter som arrangeras i samband med den. Som Rebecca Edgren Aldén, debutant på Norstedts 2015 med *Den åttonde dödssynden*, skriver på sin blogg:

Bokmässan utspelar sig inte bara på själva mässan. En stor del är det sociala livet efter stängning och framförallt på Park (hotellet). Där samlas alla förläggare, redaktörer, författare, pr-människor, journalister och minglar runt till framåt småtimmarna. Här stöter man på de flesta och jag kan bara erkänna att jag älskar det! Det blev tre nätter i rad då jag inte kom i säng förrän efter 2...⁶⁹

Som denna beskrivning ger vid handen bör dessa festligheter ur värdesynpunkt inte underskattas. Särskilt baren på hotellet Park Avenue är mytomspunnen och har närmast en legendrisk status. Det framgår inte minst av en krönika signerad Herman Lindqvist, publicerad i *Aftonbladet* under Bokmässan 2013: "Varje kväll är det fest någonstans, tillställningar som brukar sluta i det spritstänkta zoo som gamla Parks hotellbar förvandlas till under mässan."⁷⁰ Tillsammans med tidskriften *Gläntas* årligen återkommande så kallade Gläntafest, tidskriften *Pequods* obskyra parkeringsfest vid Valhallabadet, och alla andra events som arrangeras av bokmarknadens olika aktörer, såsom mingelfester och releasepartyn, är festerna på Park att betrakta som en integrerad del av den ritualisering som vidhåftar Bokmässan som fältkonfigurerande händelse. Festerna kan sägas vara centrala komponenter i det mer informella litterära värdeskapande som äger rum kring mässan genom att skapa en avslappnad miljö där folk kan träffas för att snacka, skvallra och utbyta information.⁷¹ Särskilt tydligt i Edgren Aldéns beskrivning är hur festligheterna på Park anses bidra till Bokmässans sociala värde. Samtidigt är den sociala gemenskapen i detta fall strikt begränsad till branschen. Det är med andra ord fråga om en förhållandevis exklusiv gemenskap som innesluter vissa aktörer och ute-

Ur ett ovanifrånperspektiv framstår förlagen otvivelaktigt som
Bokmässans viktigaste aktörer.

sluter andra. Det är till exempel inte en social gemenskap med läsarna som i detta sammanhang framhålls som betydelsefull. Snarare handlar det om att manifestera att man är en fullvärdig medlem i branschgemenskapen.⁷²

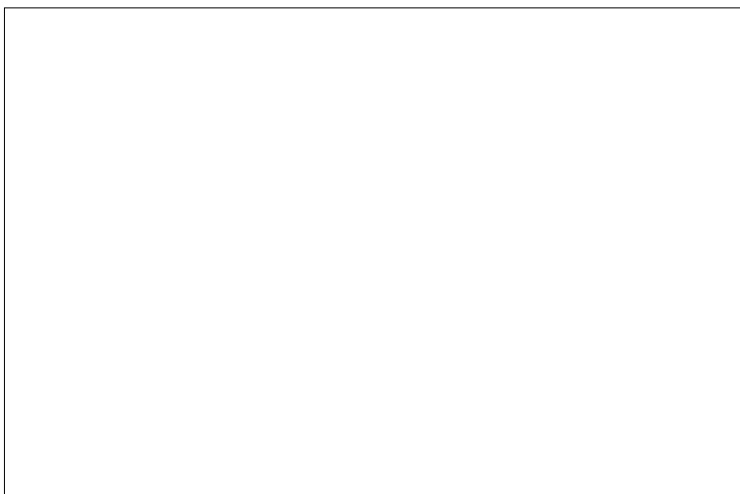
Festerna på Park är emellertid inte unika i detta avseende. När det gäller *Gläntas* och *Pequods* fester, som båda riktar sig till en delvis annan, mer alternativ publik – till de lite yngre och hippare inom litteratur- och kulturbranschen i stort – återfinns precis samma mekanismer av inneslutning och uteslutning. Även här är det framträdande att festernas funktion är att skapa ett visst slags gemenskap, som i grunden bottnar i en strävan efter att manifestera ett visst slags identitet. Den finaste festen av dem alla i bokmässesammanhang är banketten, som länge gick av stapeln på Börshuset men som under den här undersökta perioden huserade på Valand och som är arrangören Bok & Biblioteks egen fest. Här blir frågan om social exklusivitet dra-

gen till sin spets, då denna fest enbart är öppen för deltagare och arrangörer i mässans program.

Utöver att peka på Bokmässans sociala värddimension accentuerar de många festligheter som omger mässan det faktum att den är tydligt förankrad i det fysiska rummet. I takt med den mediala utvecklingen har den emellertid även kommit att sprida ut sig till andra mediala och virtuella rum. Tv-inspelningar av seminarier och tv-sända bokprogram som *Babel*, radiosändningar från mässgolvet, dagstidningarnas livestreambevakning på internet, berättelser och kommentarer av olika aktörer på bloggar, på Facebook och i Twitter-flöden, bilder på Instagram och så vidare – allt detta är idag integrerade delar av fenomenet Bokmässan. Under det senaste decenniet har även arrangören Bok & Bibliotek mycket målmedvetet lagt sig vinn om att expandera i digitala medier – man är aktiv på Facebook, Twitter och Instagram och har bland annat en egen YouTube-kanal och en podd. Man har därutöver särskilt profilerat sig mot bokbloggare, vilket jag återkommer till. Med ett begrepp hämtat från etnologin framstår Bokmässan härmed i stort som ett multi- och translokalt fenomen; den är en händelse som utspelar sig i ett flertal olika fysiska och virtuella rum som är sammanlänkade med varandra.⁷³

I en krönika 2010 aktualiserade Per Svensson frågan om Bokmässans rumsliga organisering, mer precist vad han kallade för ”mässhangarernas topografi”.⁷⁴ Att ta denna i beaktande, menade han, är fruktbart för att närma sig den svenska bokmarknaden ur ett maktperspektiv. Det åskådliggör vilka aktörer som har lagt beslag på det största och bästa utrymmet, och vilka som har marginaliserats.⁷⁵ Inte minst med tanke på att kvadratmeterpriset är detsamma oavsett var på bokmässgolvet montern är placerad – år 2015 låg det på 1 900 kronor exklusive moms – blir frågorna om mässans rumsliga utformning en viktig aspekt för att förstå det värdeskapande som äger rum här och för att få en bild av de värdehierarkier mellan olika aktörer som existerar på det litterära fältet.⁷⁶

I sin studie över bokmässorna i Frankfurt, London och To-

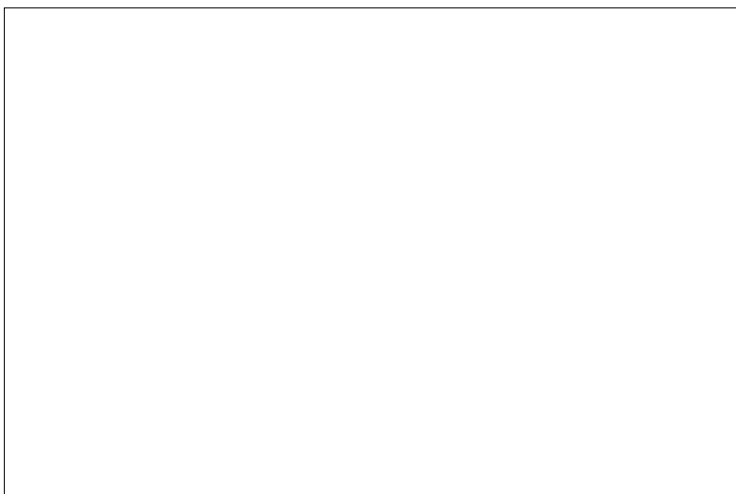

Bokmässans B-hall domineras av stora förlag. Här Natur & Kulturs monter 2015.

kyo understryker Moeran på ett liknande vis som Svensson hur extremt betydelsefull monterplaceringen samt monterns storlek och design är ur ett förlagsperspektiv när det gäller bokmässor överlag. Tillsammans har dessa aspekter funktionen av att vara ett slags värdemätare som signalerar förlagets position på det litterära fältet.⁷⁷ Genom monterns placering, storlek och design visar förlagen, med Roosvalds ord, upp ”sina kort för resten av branschen”, vilket han framhåller som vållandes problem för inte minst de stora förlagen: ”Som stort förlag har man ett dilemma: ska man vara diskret och elegant och bli utkonkurrerad? Ska man satsa stort och bli betraktad som vräkig?”⁷⁸

Uppifrån den andra våningens panoramaliknande fönster framstår den stora B-hallen – Bok- & Biblioteksmässans hjärta, som framförallt inriktas på den allmänlitterära utgivningen – i stort som den svenska bokbranschen och det litterära fältet i miniatyr. De aktörer som 2015 dominerade det ur marknadsmässig synvinkel viktiga luftrummet genom stora och direkt iögonfallande vepor, banderoller och ballonger i uttrycksfulla färger, var ofrånkomligen de stora och mellanstora förlagen.

Bonnierförlagen hade samlat sig i ett av de attraktiva hörnen

I B-hallens utkanter tar andra aktörer plats, exempelvis litterära sällskap.

i en utrymmesmässigt sett mycket stor monter som till sin design påminde om ett slags medeltida borg. Natur & Kultur återfanns i en monter som på ett sinnrikt sätt integrerade förlagets varumärke i monterdesignen. Dessa större aktörer flankerades i sin tur av de medelstora förlagen och uppstickare med mer begränsade budgetar.

Som dessa exempel ger vid handen framstår förlagen otvivelaktigt som den mest betydelsefulla aktören på mässan ur ett ovanifrånperspektiv. Bokmässan förefaller ur denna synvinkel även i hög grad vara präglad av ekonomiska värden. Den framträder som en plats där förlagen visar upp sig och kommunicerar sina varumärken i förhållande till varandra och andra aktörer på bokmarknaden, framförallt läsarna.

Blickar man ut över B-hallens utkanter ser man inte desto mindre hur även andra aktörer tar plats. Här återfinns Svenska Akademien och den till Akademien knutna Litteraturbanken, och inte minst De litterära sällskapen. De senare vittnar i lika hög grad som Bok- & Biblioteksmässan överlag om mässans starka författarcentrering. Men den ekonomiska värdedimension som när det gäller förlagen är så framträdande är över huvud taget

inte särskilt märkbar. För De litterära sällskapen, som drivs på ideell basis, handlar det mer om att förvalta ett kulturarv än om att marknadsföra och sälja böcker. I förhållande till förlagen kan de därmed sägas vara mer explicit inriktade mot värdeskapande rörande kunskap och bildning, vilket emellertid inte utesluter att också de mer kommersiellt inriktade förlagen har liknande ambitioner.

Ur ett ovanifrånperspektiv är också den ritualisering som vidhåftar Bokmässan som fältkonfigurerande händelse framträdande. Förlagens montrar befinner sig generellt sett på sedan länge etablerade positioner i rummet. De ser dessutom ofta förvånansvärt lika ut år efter år, vilket framgick under den undersökta perioden. Ur ett varumärkesperspektiv ter sig detta helt naturligt. ”Kunden vill gärna känna igen sig”, som Mats Svensson, marknadschef på event- och exportföretaget Sture, framhåller i en intervju i *Svensk Bokhandel* 2011 med anledning av att företaget under lång tid anlitats som monterbyggare under just Bokmässan. Då blir det också viktigt, menar han, ”att du har en linje från fjolårets design”.⁷⁹

När förskjutningar väl inträffar på bokmarknaden avspeglar sig detta även i en förändring av bokmässrummet. Ett exempel är Natur & Kultur som under den undersökta perioden förvärvade allt fler marknadsandelar inom den svenska skönlitterära utgivningen, vilket återspeglades i en successivt allt bättre monterplacering. År 2015 befann sig förlaget i B-hallens absoluta centrum.

Bokmässan och förlagen

Att Bok- & Biblioteksmässan är viktig för förlagen framgår med all önskvärd tydlighet om man ser till hur mycket pengar som investeras i monterhyra och monterdesign, för att inte tala om den kostnad det innebär att för fyra dagar flytta delar av verksamheten, som oftast är placerad i Stockholm, till Göteborg. Även om det givetvis finns undantag, som exempelvis det obe-

roende bokförlaget Modernista som sedan det grundades 2002 konsekvent valt bort att delta, ses det av de flesta förlagen idag som uteslutet att inte delta. Detta står i skarp kontrast till hur förlagen under 1980-talet och inledningen av 1990-talet uttryckte en stor skepsis mot Bokmässan som fenomen. Flera av de stora förlagen gick till och med så långt att de valde att bojkotta mässan 1990, då de tyckte att det var för dyrt.⁸⁰ Förlagen hade som påpekades i inledningen till detta kapitel svårt att riktigt avgöra de ekonomiska vinsterna med sin närvaro på detta slags litteraturevenemang, som vid denna tidpunkt var ett relativt nytt fenomen.⁸¹

Bokmässans betydelse ur ett förlagsperspektiv underströks i radioprogrammet *Kritiken*, som sändes direkt från mässgolvet 2015. Fyra förläggare från stora och mellanstora förlag – Håkan Bravinger från Norstedts, Nina Eidem från Natur & Kultur, Dorotea Bromberg från Brombergs förlag samt Svante Weyler från Weyler förlag – samtalade här under rubriken ”Är ryktet om bokbranschens kris överdrivet?”.⁸² Även om man lade tonvikten på lite olika aspekter var dessa förläggare i stort överens om att mässan är mycket viktig för dagens förlag och för bokmarknaden i stort. Svante Weyler menade att den i och för sig fortfarande innebär ett ekonomiskt risktagande för förlagen, framförallt för de lite mindre aktörerna, men att detta i ett mer långsiktigt perspektiv vägs upp av den uppmärksamhet kring litteraturen som mässan ofrånkomligen skapar och som i slutändan genererar ekonomiska värden:

Nu för tiden så vet alla att under året så kommer det in pengar på kontot tack vare den uppmärksamhet som hela Sverige ägnar åt Bokmässan. Detta pumpar in en sorts energi, en sorts uppmärksamhet för litteraturen – alla sorters litteratur – som räcker långt in över hösten, men också över året. Det här är en viktig beståndsdel i systemet och då får man inte titta så noga på kontona.⁸³

Där Weyler på detta och andra sätt accentuerade Bokmässans ekonomiska betydelse ur ett förlagsperspektiv, framhöll Natur & Kulturs Nina Eidem mässans stora sociala värde. I hennes ögon är Bok- & Biblioteksmässan "otroligt viktig" genom att bidra till att skapa ett offentligt samtal om litteraturen. Ur sitt förlags- och förläggarperspektiv lyfte hon särskilt fram de möten mellan författare som Bokmässan ger upphov till: "Mässan föder många nya projekt." Men Eidem menade också att Bokmässan var ett bra tillfälle för förlagen att etablera en mer direkt kontakt med sina läsare.⁸⁴

Även Dorotea Bromberg, som sedan mässans begynnelse varit mycket entusiastisk till dess existens – Roosvald beskriver hur förläggaren Jonas Modig karaktäriserat henne som "något av en förlagsmaskot för mässan"⁸⁵ – underströk Bokmässans sociala värde på ett liknande sätt. "Här möter vi folket som talar om för oss vad dom vill ha och vad dom tycker om våra böcker", sade hon bland annat. Bromberg underströk också att den "energi" och "glädje" som mötet med läsarna ger, är en mycket viktig drivkraft till att hon och förlaget år efter år valt att medverka på mässan.⁸⁶

Den som framförallt utmärkte sig i denna diskussion genom att inte omedelbart instämma i hyllningskören, var något förvånande Håkan Bravinger från Norstedts – det förlag som enligt Roosvald "tidigast insåg hur man skulle utnyttja Bokmässans förutsättningar" för sina egna syften och som även var mässan troget när de andra storförlagen valde bojkott 1990.⁸⁷ I likhet med Weyler aktualiserade Bravinger Bokmässans ekonomiska värddimension. Men han var långtifrån lika positivt inställd till den. Man bör hålla i minnet, menade han, att mässan först som sist "är ett kommersiellt incitament för bokbranschen och för alla inblandade". Detta gör, framhöll han, att "det finns vissa regler som man måste förhålla sig till".⁸⁸ Även om Bravinger inte gick vidare med att specificera denna normativa dimension av mässan är aktualiseringen av den i sig intressant då den understryker det faktum att mässan är en ritualiserad händelse med ett i vissa avseenden på förhand etablerat manus.

Bravinger var dock inte entydigt kritisk till Bokmässan som fenomen. I likhet med Eidem och Bromberg, fast uttryckt i mer försiktiga ordalag, menade han att mässan i sina bästa stunder kan generera sociala värden genom att ge upphov till det ”magiska ögonblicket” då ”författaren möter läsaren”, ett möte som också förlaget ofrånkomligen möjliggör och är en del av.⁸⁹

Även bland de mer nischade förlagen, som de kristna förlagen Artos, Argument, Libris och Verbum, framhåller man Bokmässans sociala värde. I likhet med förlagsvärlden i stort betonar deras representanter att det vore otänkbart att inte närvara på mässan, även om det är tveksamt om det lönar sig rent ekonomiskt. Framförallt understryker de kontakterna och de möten med olika aktörer – andra förlag, författare, samarbetspartners, kunder och läsare – som mässan möjliggör som centrala. Per Åkerlund, bokförläggare på Artos, ser framförallt de samtal som uppstår i montern som närmast gudomliga: ”– Det blir alltid helt fantastiska små samtal i montern. Det bildas som en ostkupa och samtalet bara fortsätter och svingar sig upp mot elyseiska höjder.”⁹⁰ Härigenom förbinds Bokmässan med den sociala värdedimensionen, men även med kunskapsvärden och emotionella värden, då montersamtalen sägs generera djuplodande insikter och väcka starka känslor.

Även om såväl de mindre som de större förlagen i hög grad framhåller att Bokmässans ekonomiska värde är förhållandevis lågt om man ser till den bokförsäljning som äger rum på själva mässan, finns det andra exempel på förlag som ser mässan som en god försäljningskanal. I de utvärderingar av förlagens medverkan på 2015 års mässa som presenterades på branschbloggen boktugg.se underströk förlag som Massolit, Grim och Harper Collins Nordic hur nöjda de var med årets försäljning, vilken i sin tur uttryckligen kopplades till deras respektive monterplacering.⁹¹

Alla förlag är dock långtifrån lika positivt inställda till Bok- & Biblioteksmässan. Inte minst gäller detta små aktörer. Ett exempel är Bokförlaget anomaR som drivs av den lokalt förankrade deckarförfattaren Ramona Fransson från Tjörn och som har

haft en monter på mässan sedan 2007. I ett inlägg på sin blogg deklarerade Fransson efter 2015 års Bokmässa bestämt att hon och förlaget medverkat för sista gången. Men det skäl hon angav var inte, som man lätt kan förledas att tro, i första hand dåliga försäljningssiffror; Fransson framhåller i blogginlägget tvärtom att förlaget "faktiskt gjorde sitt bästa resultat" någonsin. Anledningen till att hon och förlaget kommer att utebli i fortsättningen bottnar framförallt i den upplevda hetsen att vara där – den fysiska ansträngning som mässtillvaron innebär sliter, skriver Fransson, hårt på en redan slutkörd kropp – i kombination med en allt sämre monterplacering och service till en allt större kostnad.⁹²

Ett annat exempel som illustrerar småförlagens inställning till Bokmässan är Ewa Kohlströms förlag Bildarna från Torsåker. Det "räcker inte att sitta i montern och hoppas på att besökare ska dras till förlaget", framhöll Kohlström i en intervju i *Arbetarbladet* i samband med att förlaget deltog på mässan för andra gången 2013: "Helst skulle jag vilja ha snubbeltråd för att få dem att stanna till, men det skulle nog inte bli så populärt."⁹³ Det sociala värde som de större, men även de mellanstora och lite mindre förlagen, tillskriver mässan är inte särskilt synligt när det gäller dessa små aktörer. Även om också de tillskriver mässan ett värde som en exponeringsyta, ett sätt att synas och visa att de över huvud taget finns, är det själva kontakten, eller rättare sagt, den uteblivna kontakten med läsare som upplevs som ett problem. De sociala möten som förläggarna i *Kritiken*-programmet såg som ett viktigt, om inte det viktigaste, incitamentet till att delta i mässkarusellen, lyser i dessa fall i stort med sin frånvaro. Likafullt är det dessa möten som eftertraktas, vilket framgår av Kohlströms kommentarer.

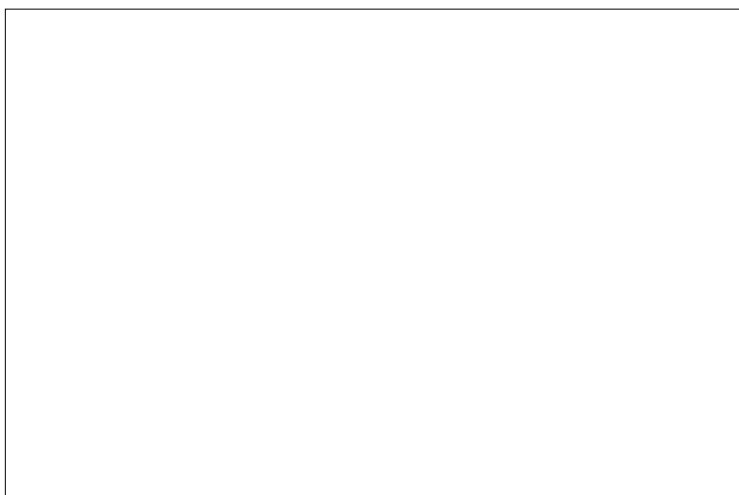
Kohlström framhåller även den betydande ekonomiska investering som hennes förlag har varit tvungen att göra för att ha en monter i mässgolvets utkanter. Totalt har hon betalat 25 000 kronor: "– Bara för ett eluttag tar de 1 285 kronor. De vet sitt värde."⁹⁴ För små förlag som Bildarna, som dagligen kämpar för sin överlevnad, framstår härmed Weylers konstaterande att

Bokmässan visserligen är en ekonomisk förlustaffär för de flesta förlagen, men en vinst för bokbranschen i stort, som en sanning med modifikation.

Bokmässan och författarna

I mitten av september 2015, två veckor före Bokmässans öppnande, spreds ett pressmeddelande som en löpeld genom de digitala nätverken. Dess innehåll deklarerade att Alex Schulman och Sigge Eklund, som vid denna tidpunkt hade Nordens största podcast, i samband med utgivningen av sin gemensamt författade bok *Tid. Livet är inte kronologiskt* – som redan under våren uppmärksammats stort då Schulman och Eklund efter budgivning mellan förlagen fått 1,5 miljoner i förskott för en idé nedtecknad på en A4-sida⁹⁵ – skulle ha en egen författarmonter mitt bland de stora förlagen i B-hallen. ”Aldrig tidigare har en så stor monter dedikerats till ett enskilt titelsläpp”, framhöll pressmed-

Reklambyrån Hummingbirds illustration av Alex Schulmans och Sigge Eklunds monter. Illustrationen användes i det pressmeddelande som förlaget Bookmark skickade ut inför Bokmässan 2015.

delandet signerat bokförlaget Bookmark: ”Med två våningar erbjuder övervåningen en särskild loungedel, där författarna har plats för intervjuer och signeringar.”⁹⁶ I lanseringen av boken ingick därutöver ett specialchartrat tåg mellan Stockholm och Göteborg med Schulman och Eklund som konduktörer och med utvalda medierepresentanter ombord.⁹⁷

Utöver att illustrera hur marknadsföringen av litteraturen i dagens mediasamhälle blivit alltmer spektakulär, alltmer event- och upplevelseorienterad, är detta tilltag intressant på flera sätt. Inte minst speglar det hur författarna på Bokmässan i viss mån är viktigare än de förlag de är där för att representera. Allmänbesökarna kommer inte i första hand för att besöka förlagens monstrar utan för att se förlagens författare uppträda.

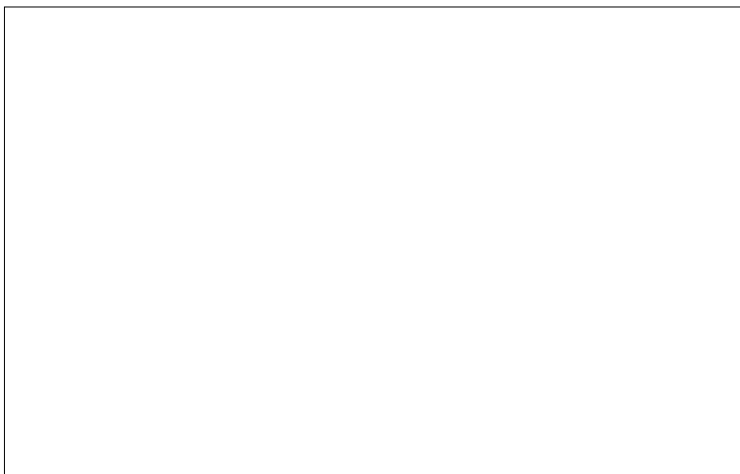
Lanseringen av Schulmans och Eklunds bok visar även på kändisskapets betydelse för att utmärka och synliggöra sig på en allt tuffare bokmarknad. Att marknadsföringen gick hem vittnade de långa signeringsköerna om under de fyra mässdagarna; de övertrumfades endast av köerna till den omåttligt populära vloggaren Clara Henrys signeringar av boken *Ja jag har mens, hurså?* (2015). Förutom att få sina nyinköpta böcker signerade fick mässbesökarna möjlighet att ta en selfie med sina idoler. Även medierna uppmärksammade det framgångsrika podcastparet i stort uppslagna intervjuer.⁹⁸

Men även om Schulmans och Eklunds lansering på Bok- & Biblioteksmässan onekligen blev framgångsrik när det gäller att nå ut såväl i bokmässerummet som i medierna, var de sistnämnda emellertid långtifrån entydigt positiva till detta tilltag. På tidningarnas kultursidor fick Schulman och Eklund exemplifiera hur mässans fokus förskjutits från att inrikta sig på litteraturen som konstform till att kretsa kring kändisar och litterära celebriteter, från att vara en bokmässa till att bli en kändismässa, som *Expressens* kulturredaktör Karin Olsson uttryckte sig.⁹⁹ Det var för övrigt en kritik som förekom redan på 1980-talet och som blev särskilt märkbar efter att mässledningen 1989 som huvudgäst bjudit in den populära och bästsäljande författaren Jackie Collins, drottningen av det som vid denna tid kallades

”tantsnusk”, vilket fick hela litteraturetablissemangen att gå i taket.¹⁰⁰ När företrädare för landets kultursidor hösten 2015 basunerade ut att de ekonomiska värdena i ljuset av Schulmans och Eklunds monter till sist konkurrerat ut de kulturella på Bokmässan, bortsåg de konsekvent från detta slags historiserande perspektiv. ”På Bokmässan är det inte orden utan siffrorna som regerar”, konstaterade *Svenska Dagbladets* Malin Ekman frankt apropå Alex och Sigges författarmonter.¹⁰¹ I likhet med Olssons framstår denna Ekmans slutsats som förhastad, för att inte säga felaktig. Som Collins-exemplet ger vid handen har de ekonomiska och kulturella värdena från början balanserats och spelats ut mot varandra på Bokmässan, vilket starkt bidragit till dess hybriditet.

I forskningen om bokmässor och litteraturfestivaler anför ofta författarnas närvaro – och i synnerhet närvaron av celebriteter som Schulman och Eklund – som en anledning till deras stora popularitet. Deras funktion är med andra ord att bidra till dessa evenemangs sociala värde. Beth Driscoll framhåller att besökarna på Melbourne Writers Festival i hög grad anförde ”starpower” som ett viktigt värdekriterium. Detta tog sig uttryck i ett stort intresse för litterära kändisar, men även för kända personer i allmänhet.¹⁰² Wenche Ommundsen betonar på ett liknande vis författarnas betydelse som dragplåster. Litteraturfestivaler svarar därmed mot ett hos de besökande läsarna uppdymt begär efter att få möta författaren av kött och blod. Deras funktion är närmare bestämt, menar Ommundsen, att förena författare och läsare – två aktörer som när det gäller den litterära kommunikationen annars är strikt åtskilda i såväl tid som rum:

the author writes the text, normally in splendid solitude; it is then handed over to a publisher who turns it into a book, which in turn is consumed, normally through the silent and solitary act of reading. The author may conjure an imaginary reader, the reader may imagine that he/she is communicating with the author, but the actual communication is displaced, mediated through the text. The festival somehow

Ett av Björn Ranelids många framträdanden på Bokmässan 2013.

aspires to make the moment of creation and the moment of consumption coincide in time and space, thus changing the fundamental dynamics of the experience.¹⁰³

Enligt Ommundsen är de möten mellan författare och läsare som litteraturfestivaler på detta sätt möjliggör det som utmärker dem i jämförelse med andra typer av kulturfestivaler, kretsande kring exempelvis konst eller film.¹⁰⁴

Michael Meehan argumenterar i artikeln "The Word Made Flesh. Festival, Carnality and Literary Consumption" på ett liknande sätt för hur litteraturfestivalen som fenomen kan ses som ett slags "de-industrialisation ritual" genom vilken "the 'disembodied' and depersonalised commodity of the book, the packaged and boundaried text, is sheeted back to physical presence, and is finally authenticated by the reassuring presence of the author".¹⁰⁵ Vad festivalpubliken till syvende och sist förefaller önska, menar Meehan, är att få en bekräftelse på att författaren som skrivit boken i fråga verkligen existerar.¹⁰⁶

Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson understryker i inledningen till *Författaren som kändis* (2011) i liknande ordalag för-

fattarnas stora betydelse för just Bok- & Biblioteksmässan: ”Det är författarna som skapar drag kring Bokmässan. Utan dem hade mässan mer liknat en gigantisk bokhandel. [...] Det är den ’verkliga’ författaren mässbesökarna är ute efter. Kvinnan eller mannen bakom verket, bakom myten.”¹⁰⁷ Samtidigt är detta begär efter att få möta den autentiska författaren bakom verket något av en utopisk dröm som aldrig fullt ut realiseras i de montersamtal och seminariediskussioner som äger rum under Bokmässans fyra dagar. Även om dessa ofta har en biografisk vinkling och inriktar sig på att förmedla kunskap om författaren som person, hans eller hennes syn på skrivande i allmänhet och kanske framförallt på den bok hon eller han är där för att lansera, är det sällan någon djupare inblick i författarens liv mässbesökaren får.

Formulerat med Walter Benjamin skulle man mot bakgrund av denna diskussion kunna säga att författarens närvaro på bokmässor och litteraturfestivaler bidrar till att skänka den massproducerade boken en aura av äkthet och originalitet.¹⁰⁸ Med David Throsbys begrepp har författarnärvaron effekten av att skapa ett slags autenticitetsvärde.¹⁰⁹ Men en förutsättning för detta är, som antyds ovan och som Driscoll uttryckligen påpekar, samtidigt något paradoxalt att författaren i dessa sammanhang sätts på en piedestal visavi besökaren.¹¹⁰ Detta är framträdande på mässan, inte minst genom det faktum att författarna i regel uppträder upphöjda på små podier eller scener, vilket markerar deras avskildhet gentemot publiken. Som mest framträdande blir detta i seminarierummen. Men det är påtagligt även på mässgolvet. Det finns emellertid undantag – som estradören Björn Ranelid, som under de mer performanceartade författarframträdanden jag bevittnade under de här undersökta upplagorna av Bokmässan ofta rörde sig mellan scen och golv och inte sällan approcherade och interagerade med publiken direkt, genom gester och direkta tilltal.

Ytterligare en viktig aspekt när det gäller att upprätta detta slags autenticitetsvärde är de många författarsigneringar som äger rum på Bokmässan och som även de, i likhet med författar-

framträdandena, är ritualiserade inslag på mässan som återkommer år efter år. Som redan konstaterats var signeringsköerna till Alex och Sigge respektive Clara Henry exceptionellt långa under Bokmässan 2015, vilket bland annat kan förklaras med deras breda genomslag i andra medier som skapat en stor skara fans som följer i deras spår. Men det var inte enbart dessa kändisar som ägnade sig åt signering under den här undersökta perioden. Många författarframträdanden på golvet och i seminarielokaler resulterade i boksignering. Köerna till att få en autograf av en storsäljande författare som Björn Ranelid eller Jan Guillou var betydande efter deras framträdanden. Ser man till de bilder som under den undersökta perioden delades på Instagram under exempelvis hashtaggen *#bokmässan* vittnar dessa om hur viktigt själva signeringsförfarandet är – förutom bilder på böcker man köpt är detta nämligen ett vanligt motiv. Det är som om mötet med författaren av kött och blod i sig självt inte upplevs som tillräckligt för att kompensera för det berövande av litteraturens aura som masstillverkning och teknisk reproducerbarhet ur ett benjaminskt perspektiv gett upphov till. För detta krävs snarare en för hand nedskriven autograf, gärna med tillhörande författardedikation, och/eller, vilket blivit allt vanligare, en selfie med sin favoritförfattare, för att verifiera att mötet verkligen ägt rum.¹¹¹

För att konkretisera författarsigneringarnas betydelse ur ett värdeperspektiv kan man ta en av Jonas Jonassons signeringsaktiviteter under Bokmässan 2013.¹¹² Jonasson var detta år aktuell med *Analfabeten som kunde räkna*, uppföljaren till den monumentala försäljningssuccén *Hundraåringen som klev ut genom fönstret och försvann* (2009). Årets bok presenterade han dagligen på Piratförlagets scen i ett tio minuter långt samtal med Fredrik Belfrage. I likhet med författarframträdandena i Piratförlagets monter överlag avslutades det med att författaren – i detta fall Jonasson – steg ned från podiet – en i detta sammanhang symbolladdad gest – för att möta sina läsare vid signeringsdisken. Kön hade redan vuxit till tiotalet meter när Jonasson påbörjade denna signeringssession, som upprepades två gånger per dag på

fredagen, lördagen och söndagen. Signeringarna ägde alltså endast rum under de dagar som mässan var öppen för allmänheten, vilket i sig är intressant då det vittnar om att förlagets tänkta målgrupp för detta slags värdepraktik är gemene man snarare än den typiska branschbesökaren. Jonasson lade sig vinn om att artigligt konversera dem som ville få sin nyinköpta bok signerad och i flera fall bemödade han sig om att skriva en kort dedikation.

På motsvarande sätt som Roland Barthes talade om litteraturens verklighetseffekt, hur författare använder sig av olika grepp som obetydliga detaljer, föremål eller företeelser för att skapa en känsla av realism och autenticitet, kan man i detta sammanhang tala om en autografeffekt.¹¹³ Genom det nedtecknade författarnamnet görs den massproducerade boken till ett unikt, singulärt objekt. Som John Frow poängterar är autografens roll inom den moderna litterära och konstnärliga institutionen att stå som en garant för verkets autenticitet, något som, framhåller han, blivit allt viktigare i massproduktionens tidsålder.¹¹⁴

Signeringsförfarandena på Bokmässan bidrar utifrån dessa perspektiv till att understryka mässans sociala värde för de inblandade. I signeringsögonblicket realiseras på ett ännu mer konkret sätt än när det gäller författarframträdandena, det möte mellan författare och läsare som Ommundsen, Driscoll och andra understrukit som viktigt för att förstå varför bokmässor och litteraturfestivaler har fått ett så stort genomslag under de senaste decennierna. Men även andra värden än de sociala sätts i spel i detta sammanhang, inte minst de ekonomiska. Ur författarens och förlagens perspektiv handlar signeringarnas funktion inte i första hand om att träffa läsare – även om många författare och förlag onekligen ser detta som viktigt – utan om att sälja fler böcker och förmera det ekonomiska värde som kan knytas till boken i fråga. Ur läsarnas perspektiv handlar det om att i linje med detta höja den inköpta bokens värde genom att upprätta det man inom konsumtionsforskning kallar en ”indexikal autenticitet” när den signerade boken förbinds med sin upphovsman.¹¹⁵

Begäret att se författare framträda eller att få en bok signerad

går emellertid inte enbart att identifiera hos besökarna. Det är delvis skapat eller frambringat av arrangören Bok & Bibliotek tillsammans med andra aktörer, framförallt förlagen. I två av de viktigaste kommunikationskanalerna gentemot besökarna – Mässtidningen och Seminarieprogrammet (se bilder s. 35) – är författarcentreringen uppenbar. Omslagen på dem pryds av stort uppslagna författarporträtt, och även innehållsligt är det till största delen de medverkande författarna som står i centrum. Med Joe Morans begrepp skulle de kunna ses som centrala i den "meet the author"-kultur som kultiveras på och omkring Bokmässan.¹¹⁶ Genom bland annat förlagens annonsering i dessa fora uppmuntras besökaren att i första hand intressera sig för författarna, i andra hand för de böcker som de skrivit och som är den egentliga anledningen till varför de är där. De stora förlagen satsar stora summor på att skapa maximal exponering för sina författare; en helsida inne i Mässtidningen kostade under den här undersökta tidsperioden 74 500 kronor, exklusive moms, medan motsvarande i Seminarieprogrammet kostade 38 300.¹¹⁷

Det begär efter författaren som mässbesökare vittnar om och som underbyggs på dessa och andra sätt kan dock inte sägas vara helt entydigt. I en hel del bokbloggar framgår det exempelvis att det inte alltid är mötena med de mest kända författarna som lockar eller beskrivs som de mest eftersträvsvärda. Ofta är det fråga om mer nischade författare som exempelvis verkar inom en specifik genre.

Inte heller i medierna är det enbart så att endast de på förhand kända författarna lyfts fram. Det går i detta avseende att skönja en stor skillnad i mediebevakningen mellan de rikstäckande och de mer lokalt förankrade tidningarna. Medan de förra i hög grad – något paradoxalt med tanke på den närmast ritualiserade kritiken av evenemanget – inriktar sig på att bevaka Bok- & Biblioteksmässan som just en kändismässa (intresset för Schulman och Eklund var exempelvis stort inför, under och efter mässan), är det framträdande i landsortspressen att man ställer de lokala författarförmågorna, som nu ska göra sitt första besök på mässan, i centrum. Ett exempel är en förhandsarti-

kel från mitten av september 2015 i småländska *Barometern* om författardebutanten Eva Berg från Kalmar.¹¹⁸ Ur ett lokalt tidningsperspektiv är det uppenbart att denna artikels nyhetsvärde framförallt ligger i det faktum att Berg den nästföljande helgen ska fira utgivningen av debuten, den autofiktiva romanen *Rött ljus*, på just Bokmässan. Den avslutas sålunda med artikelförfattarens konstaterande att "[d]et lilla förlaget som ger ut *Rött ljus* har en monter på Bokmässan i Göteborg", vilket följs av Bergs framhållande av hur "stort" hon upplever att detta är.¹¹⁹

Att de flesta författare vill få sina femton minuter i Bok- & Biblioteksmässans rampljus framgår tydligt i fallet med Eva Bergs debutroman. Att författarna själva ser ett stort socialt värde i att delta på mässan var också något som tangerades i förläggarsamtalet i *Kritiken*, samtidigt som man här betonade att det inte är särskilt roligt för de författare som tjarar sig till att få medverka men som hamnar i skymundan.¹²⁰ I *Boken om Bokmässan* återges en förläggare som hävdar att han "vet författare som reser utomlands om de inte fått en inbjudan till Bok & Bibliotek. De vill inte att någon ska råka ringa dem under Bokmässan, så att de måste förklara varför de inte är i Göteborg. För många är det ett stort nederlag att inte vara med."¹²¹ Det gäller oavsett om man är en etablerad författare, en stjärnförfattare, en erkänd författare, en utgiven författare eller en framtida författare, för att använda den typologi över de författarroller som går att identifiera på dagens bokmarknad som Ann Steiner använder sig av i *Litteraturen i mediasamhället* (2015).¹²² Carina Bergfeldt, författare och kolumnist på *Aftonbladet*, som enligt denna författartypologi i likhet med Berg skulle kunna sorteras under de utgivna – hon debuterade som skönlitterär författare 2012 med kriminalromanen *Fadersmord* – vittnar i en krönika publicerad inför 2013 års mässa även hon om denna författarkategori begär efter att få medverka på Bokmässan.¹²³ Bergfeldt blickar här tillbaka på sin bokmässedebut året dessförinnan, en debut som på ett plan tydligt understryker den marginalisering och osynlighet man som en författare i mängden kan uppleva på mässan, särskilt om ens förlag, som i hennes fall, precis gått

i konkurs. Hon beskriver hur hon själv i förlagets frånvaro försökte "kränga" sin debutbok "till höger och vänster", hur hon "krampaktigt" stod kvar på samma plats "medan tiotusentals människor passerade förbi". Men istället för att se detta som ett nederlag ämnar Bergfeldt, i enlighet med krönikans sensmoral, med denna erfarenhet i ryggen åka dit igen och ta revansch. För som rubriken på krönikan lyder: "Det enda värre än Bokmässan är att inte vara på Bokmässan."¹²⁴

På Debutantbloggen, där aspirerande eller nyss utgivna författare bloggar om sin syn på författaryrket, kan man också ta del av många berättelser som vittnar om begäret efter att få synas på Bok- & Biblioteksmässan även bland den kategori som Steiner benämner framtida författare, liksom om den stora besvikelse som infinner sig när man inte, som Bergfeldt, får delta. I blogginlägget "Drömmar kring en bokmässa" berättar Camilla Jönsson öppenlydande om hur hon alltid drömt om att "inte bara vara en vanlig besökare utan en författare. Stå på förlagets scen, kanske till och med få vara med på ett seminarium. Att få driva runt på mässgolvet med en snygg namnskylt som ger tillträde överallt. Lite extra allt, helt enkelt."¹²⁵ När hennes bok till sist kommer ut börjar hon ivrigt att planera för sitt stundande mässtdeltagande: "Jag såg gratis seminariekort, tillträde bakom kulisserna, hotellrum och gratisvin." Men när hon väl kontaktar förlaget för att höra sig för om sin medverkan får hon kalla handen: "Jag fanns helt enkelt inte med i deras bokmässplanering." Hennes dröm om att få medverka på Bokmässan i egenkap av författare gick därmed i kras: "Och jag dog lite i den stunden. Här var min dröm, alldeles inom räckhåll, och så får jag inte chans att förverkliga den i år heller."¹²⁶ Det är tydligt att ett deltagande på mässan i detta fall har funktionen av ett slags initiationsrit. Ur Jönssons perspektiv skulle det bekräfta hennes författaridentitet och hur hon gått från att vara något av en författarwannabe till att bli en av de riktiga författarna, från outsider till insider.

Trots att Bokmässan i så hög grad förbinds med celebritetsförfattare så finns det, som dessa exempel ger vid handen, en

mängd författarroller representerade på mässan. På senare tid har särskilt de egenutgivna författarna tagit allt större plats. Deras närvaro på mässgolvet var inte minst framträdande på 2015 års mässa, som i viss mån inriktade sig på egenutgivning, framförallt i ljuset av Bonnierförlagens lansering av publiceringsplattformen Type and Tell, särskilt framtagen för att underlätta för självpublicering.

För den del av den etablerade författarkåren som brukar gå under epitetet midlist, det vill säga författare som oftast får ett bra kritikermottagande men som säljer desto mindre, förefaller Bokmässan vara en mindre framgångsrik arena. Detta kan exemplifieras med Aino Trosell och Kjell Johansson, två typiska svenska midlistförfattare, som båda hade en rad framträdanden på 2013 års mässa som ett led i lanseringen av deras nyutgivna böcker *En egen strand* och *Mammas gata*. Deras framträdanden lockade emellertid – trots att de är utgivna på Weylers och Norstedts – en liten publik, vilket i sig kan sägas vittna om midlistförfattarens position på den svenska, men även den internationella bokmarknaden, där denna författarkategori allt oftare kommit att leva i obemärkthet.¹²⁷ Inte desto mindre är det faktum att Trosell och Johansson kommer till mässan talande för hur även midlistförfattare tillmäter mässan betydelse för att synliggöra sig själva och sina böcker i förhållande till potentiella läsare.

Begäret att få närvara som aktör på Bok- & Biblioteksmässan är starkt oavsett om det handlar om litterära celebriteter, etablerade, utgivna eller debuterande författare. När det gäller författarna är det i en bokmässekontext också tydligt hur andra aktörer använder sig av dem för att skapa värden kring den egna verksamheten. Bokmässan själva ser, med Gunilla Sandins ord från en intervju 2011, författarna som sina bästa ambassadörer.¹²⁸ Även utifrån bokhandelns perspektiv spelar författarnas närvaro stor roll. Akademibokhandeln, som 2015 hade egna programpunkter i sina montrar på mässgolvet men även i sina butiker runt om i Göteborg, lockade presumtiva köpare med framträdanden och signeringar av ett brett spektrum av

författare. Liksom vid förlagens signeringar är det tydligt hur författarens närvaro syftar till att på ett mycket konkret sätt bidra till att skapa ekonomiskt värde: att sälja böcker. När det gäller dags- och kvällstidningarna *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Aftonbladet*, *Expressen* och *Göteborgs-Posten*, som alla har stort uppslagna montrar på mässgolvet, är det framträdande hur författaren används för att på olika sätt höja deras kulturella kapital. I förlängningen fungerar Bok- & Biblioteksmässan som en arena där dessa tidningars litteraturkritiker kan visa upp och spegla sig i de intervjuade författarnas och kulturpersonligheternas glans och inte minst bygga sina individuella varumärken som just litteraturkritiker, ett varumärkesbyggande som också innefattar ekonomiska värdedimensioner. Dagarna innan dörrarna till Bokmässan slås upp försöker kulturredaktionerna närmast övertrumfa varandra i rapporteringen om att ha säkrat de mest populära och exklusiva författarframträdandena, framträdanden som dessutom i regel livestreamas på tidningarnas hemsidor, vilket är ett tydligt exempel på hur mässan sprider ut sig i digitala medier. På 2015 års mäs­sa tog sig konkurrensen om författaren ett särskilt pregnant uttryck när journalisten Daniel Suhonen, som vid tidpunkten var aktuell med en bok om den före detta socialdemokratiska partiledaren Håkan Juholt, aldrig dök upp som utlovat i *Aftonbladets* monter, utan istället valde att framträda hos *Expressen*, vilket kom att orsaka en infekterad debatt på dessa och andra tidningars kultursidor och inte minst i sociala medier.¹²⁹ Som dessa exempel illustrerar är författaren en betydelsefull aktör i det nätverk som konstituerar Bokmässan som händelse. Det är tillika tydligt att författaren utnyttjas, och låter sig utnyttjas, av olika aktörer för att skapa uppmärksamhet och värden kring dessa aktörers skilda verksamheter.

Bokmässan och besökarna

Som redan framgått är läsaren i egenskap av mässbesökare en viktig aktör, för att inte säga den viktigaste, när det gäller Bok-

mässan. Det är kring henne – närmare 70 % av dem som besökte mässan 2015 var kvinnor – som den i hög grad kretsar.¹³⁰ Utan besökare är mässans hela existensberättigande hotat, vilket avspeglar sig i den fråga som alltid ställs när dörrarna stängs på söndagseftermiddagen: Har besökarantalet minskat eller ökat?

Under de ofta korta och flyktiga samtal som jag själv hade med mässbesökare under 2013–2015 framgick det tydligt att Bokmässan är en plats, ett rum, som man i likhet med de flesta förlag och författare är positivt inställd till. Men lika lite som när det gäller förlag och författare är denna aktörskategori homogen. Det finns förmodligen lika många anledningar till att man besöker mässan som det finns besökare. För att få en tydligare uppfattning om vilka värden besökare trots allt tillskriver Bokmässan som händelse och fenomen har jag därför, influerad av Millicent Weber, valt att undersöka bokbloggares redogörelser för sina bokmässeupplevelser.¹³¹ Även om dessa inte kan sägas vara representativa för alla besökares upplevelser, då de ofta men inte alltid tillhör en yngre, mer medievan generation, ger de likväl en indikation på de värden som mässan tillskrivs av denna aktörskategori.¹³²

Bokbloggare utgör dessutom en intressant aktörskategori i sig då Bokmässan under 2010-talet särskilt valt att profilera sig mot dem. I samarbete med bussbolaget Swebus erbjöd Bok & Bibliotek inför 2010 års mässa bokbloggare från Stockholm gratis resa och entré till lördagens begivenheter. Man lockade även med evenemang exklusiva för de bokbloggare som nappade på detta erbjudande.¹³³ År 2011 inrättade Bok & Bibliotek ett bokbloggarrum där tillresta bokbloggare likt pressens representanter kunde sitta och skriva. I likhet med de senare kunde de från och med nu också ansöka om ackreditering för att få tillgång till samtalen i seminarierummen.¹³⁴ På senare år har Bokmässan haft sina egna bloggambassadörer, vilket speglar hur bokbloggarna successivt införlivats i det marknadsföringsmaskineri som omger mässan.¹³⁵

Ser man till vad bokbloggarna de facto skriver om Bok- & Biblioteksmässan går det att urskilja några återkommande

aspekter. Inför att mässan ska äga rum framhåller de ofta de stora förväntningar de har på den. Bokmässan är således en plats de flesta av bokbloggarna besökt tidigare och gärna återvänder till, vilket återigen understryker den rituella dimensionen av denna händelse. Att besöka Bokmässan upplevs i hög grad som liktydigt med att bli en del av en större gemenskap. Även ur bokbloggarnas perspektiv förbinds mässan i hög grad med sociala värden. I likhet med de litteratur- och författarvandringar som Carina Sjöholm undersöker i *Litterära resor. Turism i spåren efter böcker, filmer och författare* (2011), kan deras starka begär efter att få närvara på mässan ses som ett sätt att "söka heterotopier", som ett sätt att lämna vardagen därhän för en stund för att fullständigt gå upp i en mer eller mindre "fiktiv" värld, samtidigt som de befinner sig fast förankrade i verkligheten.¹³⁶ Men även om det sociala värdet accentueras gång på gång, ligger mycket av fokus i bokbloggarna på shopping och konsumtion, tillsammans med redogörelser för vilka författare som ska spanas in och vilka monstrar som ska besökas. Inlägget "Bokmässan here we come!", som publicerades av Sara på Beas Bokhylla inför 2015 års mäsas, kan sägas vara representativt i flera av dessa avseenden.¹³⁷ Det börjar med ett uttryck för stark längtan – "[s]om jag har längtat" – vilket följs av en mer detaljerad beskrivning av saker som bloggskribenten hoppas hinna med under sitt tvådagarsbesök: "Shoppa romantik i Harlequin/HarperCollins Nordics monter", "Kolla in Gillas monter", "Bokfabriken vill jag också hinna till". Inlägget avslutas med en lista på vad hon ämnar göra i mer allmänna ordalag: det handlar om att "kändisspana", "få någon bok signerad", "shoppa" och ha "superkul!".¹³⁸ Vid sidan av sociala värden förbinds Bokmässan med såväl autenticitetsvärden som ekonomiska och emotionella värden.

Där beskrivningen på Beas Bokhylla ger en tydlig bild av de förhoppningar som knyts till mässan inför själva besöket, ger bokbloggaren Bokmania inblick i vad hon faktiskt gjorde under sitt besök 2015. I vad som benämns en "bildkavalkad" med korta kommenterande texter avhandlas allt från utsikten från hotellrummet och bevittnandet av författarsamtal med Masha

Gessen och Cilla Naumann i *Dagens Nyheter* monter till författarsigneringar och gjorda bokinköp, samt avslutningsvis besvikelsen över att ha missat Jonas Hassen Khemiris framträdande på Litteraturscenen på grund av alltför stor trängsel.¹³⁹

I stort överensstämmer bokbloggarnas beskrivningar med de fyra anledningar att besöka och delta på litteraturfestivaler som Weber urskiljer bland de bloggare hon undersöker. För det första framhåller hon den estetiska dimensionen när det gäller publikens upplevelser av festivalernas författarframträdanden och den rumsliga utformningen av festivallokalen, alltså deras stil- och formvärde, som en viktig anledning till att delta. För det andra understryker hon vad hon kallar den kognitiva och den analytiska dimensionen av festivalupplevelsen, kort uttryckt de kunskapsvärden den genererar: hur publiken låter sig påverkas av de händelser som iscensätts på litteraturfestivaler, till exempel hur besökarnas tidigare kunskap eller föreställningar bekräftas eller utmanas.¹⁴⁰ För det tredje framhåller hon det känslomässiga värdet som centralt, exempelvis hur författarframträdanden på litteraturfestivaler gör det möjligt för publiken att känna en emotionell koppling till författare och deras texter.¹⁴¹ För det fjärde pekar Weber på litteraturfestivalernas stora sociala värde, på det faktum att litteraturfestivaler erbjuder "an opportunity to participate in a community based around the usually silent and solitary practice of reading".¹⁴²

I likhet med bloggarna i Webers undersökning betonar bokbloggarna i sina rapporter från Bok- & Biblioteksmässan gång på gång de författarframträdanden som de tagit del av och hur de låter sig beröras av de berättelser som framkommer i dem. De lyfter fram den ofta överväldigande upplevelsen av att befinna sig på mässgolvet och vad de i kunskapsmässigt hänseende fått ut av sitt mässbesök. I viss mån framhålls också kändistätheten som något som ger mässan en extra guldkant. Det som framförallt betonas på bokbloggarna är emellertid Bokmässans sociala värde. Men intressant nog inte enbart i relation till författaren, utan även till andra bokbloggare. Efter att ha bevistat ett av de bokbloggarmingel som anordnades av bloggkollektivet

Kulturkollo, som 2015 stod som värd för bokbloggarrummet, framhåller Judit på Beas Bokhylla: ”Det roligaste för mig var att få träffa andra bokbloggare och få ett ansikte på dem som jag själv följer och läser.”¹⁴³ Bokmässan beskrivs här och i andra bloggsammanhang i hög utsträckning som en plats som symboliserar gemenskap med likasinnade, en plats där bokbloggarna kan träffas bortom skärmarna, i det verkliga livet. Det visar att mässan inte enbart är en plats för konsumtion, utan en plats, ett rum som dessa besökare använder för sina egna syften.

Det stora förhandlingsspelet

Svante Weyler har träffande beskrivit Bok- & Biblioteksmässan som ”det stora förhandlingsspelet”.¹⁴⁴ Denna karaktärisering speglar väl det perspektiv som varit utgångspunkten för detta kapitel: att se mässan som *a tournament of values* som involverar en rad av bokmarknadens aktörer. I jämförelse med andra strikt branschriktade bokmässor är Bokmässan i Göteborg att betrakta som en hybridmessa där de ekonomiska och kulturella värddimensionerna hela tiden konvergerar. Detta återspeglas, som framgått, inte minst i den rumsliga organiseringen. Var man än befinner sig på mässan är det tydligt att ekonomiska och kulturella värden är i spel. De involverade aktörerna ägnar sig i sitt görande av värden åt en mängd olika värdepraktiker. Förlagen lägger stora ekonomiska resurser på att synliggöra sig genom en attraktiv och inbjudande monterdesign och inte minst genom att arrangera uppläsningar och framträdanden för att marknadsföra sina författare och locka den intresserade mässbesökaren till köp. Författarna medverkar på Bokmässans olika scener för att förmera sitt kulturella kapital och i förlängningen höja sitt och förlagens ekonomiska värde. Ur ett förlags- och författarperspektiv utgör även de många signeringarna på mässgolvet en viktig värdepraktik visavi de besökande läsarna. De sistnämnda ägnar sig också själva åt olika värdeskapande praktiker av mer eller mindre explicit karaktär, från att välja att lyssna på

ett författarsamtal till att stanna upp vid en monter och botanisera och kanske köpa en bok och få den signerad. Det är också i synnerhet mot mässbesökarna som de flesta av de andra aktörernas värdepraktiker är riktade.

När det gäller de föreställningar som knyts till mässan som fenomen och händelse är det särskilt ett värde som samtliga de här undersökta aktörerna återkommer till gång på gång, nämligen Bokmässans stora sociala värde. Ur ett författarperspektiv är mässan i hög grad förbunden med drömmar och begär kopplade till aspekter som identitet – att bli någon – och inte minst ett begär efter att få synas och att bli bekräftad som författare i läsarnas, men även förlagens och kollegornas ögon. Utifrån förlagens perspektiv framhålls Bokmässan i första hand som en plats för sociala möten av olika slag: möten mellan förlag och läsare, författare och läsare, samt inte minst mellan författare och författare. Besökarna accentuerar på ett liknande vis mässan som en mötesplats, men inte enbart i relation till författare och förlag, utan även till andra besökare. I synnerhet är det fallet om man ser till de många bokbloggare som berättar på nätet om sina mässbesök.

Även den retorik som omger Bokmässan – där mässan överlag beskrivs som en stor fest till litteraturens ära – vittnar, tillsammans med alla de festligheter som arrangeras i samband med att den äger rum, om hur den förbinds med sociala värden, samtidigt som den ekonomiska värdedimensionen hela tiden är närvarande. Härmed betonas även den starka ritualisering som vidhäftar mässan och som gör det befogat att se den som en årligen återkommande fältkonfigurerande händelse. Under fyra dagar samlas den svenska bokbranschens och bokmarknadens aktörer under samma tak för att celebrera det skrivna ordet. Parallellt bevakar och befäster de det litterära fältet och det litterära samtalets gränser, samt sina positioner gentemot varandra. Med andra ord finns det en stark performativ dimension inbyggd i Bokmässan som fenomen. Oavsett aktör handlar det i hög grad om att gå in i samma roll år efter år, vilket skänker mässan en viss beständighet, men också en viss förutsägbarhet.

Under och i anslutning till den här undersökta perioden var det emellertid tydligt att Bok- & Biblioteksmässan som fenomen och händelse kommit att vålla alltmer diskussion och debatt. Ett exempel är 2015 års mässa där Ungern var inbjudet som fokusland, vilket kom att orsaka mycket turbulens. I medierna formulerades en skarp kritik mot Bokmässans val att bjuda in Ungern, dels mot bakgrund av att landet styrs av en högerregim som aktivt underblåser nationalistiska strömningar, dels av dess agerande i den omfattande flyktingkris runt Medelhavet som eskalerade snabbt under sensommaren detta år.¹⁴⁵ Inför, under och efter 2016 års mässa gällde debatten den högerextrema tidningen *Nya Tidens* medverkan på mässan, och särskilt vad man såg som arrangören Bok & Biblioteks valhända agerande gentemot den: först lät de *Nya Tider* ha en monterplats, därefter portades tidningen för att slutligen, på grund av juridiskt bindande kontrakt, bli inbjuden igen. Inför mässan uppmanades medverkande förlag och författare i sociala medier att tillsammans med potentiella besökare göra slag i sak och bojkotta mässan. Liknande kritiska synpunkter aktualiserades efter mässan, bland annat i en debattartikel där över hundra författare och kulturskribenter uppmanade Bokmässan att "inte låta rasistiska utställare delta nästa år".¹⁴⁶ Kulturtidskrifterna *Glänta* och *Ord & Bild* skrev öppna brev till mässledningens där de ville ha garantier på förhand för vilket slags mässa de kommer att medverka i framöver.¹⁴⁷

Kritiken av Bok & Biblioteks agerande gentemot *Nya Tider* växte sig under våren 2017 ännu starkare sedan det framkommit att tidningen skulle få ställa ut även under detta års upplaga av mässan.¹⁴⁸ Framförallt eskalerade kritiken då det uppdragats att en av grundarna till och ägarna av det bolag som ger ut *Nya Tider* medverkat i en film där tittarna uppmanas att söka upp journalister som granskat den högerextremistiska rörelsen. I kölvattnet efter detta avslöjande bröt en polariserad debatt ut i medierna om huruvida man skulle bojkotta mässan eller inte. På ena sidan stod de som menade att bojkott skulle innebära att ge upp och lämna walk-over till de odemokratiska krafter-

na. Författaren och kolumnisten Lena Andersson framhöll i en debattartikel i slutet av april 2017 att den ”rumsliga berörings-skräck[en]” i förhållande till *Nya Tider* är ”ohållbar” i ett demokratiskt samhälle styrt av åsiktsfrihet.¹⁴⁹ På andra sidan återfanns de som pläderade för att en bojkott av mässan är det enda sättet att bemöta Bok & Biblioteks beslut att på nytt låta *Nya Tider* och högerextrema och odemokratiska krafter vara en del av Bokmässan. På ett mer kraftfullt sätt än under hösten 2016 tog delar av den svenska författarkåren bladet från munnen och formulerade ett författarupprop mot mässan som snabbt växte till över 200 namn och som i korthet innebar att författarna i fråga inte tänkte medverka på 2017 års bokmessa på grund av *Nya Tidens* närvaro.¹⁵⁰ Efter författaruppropet började Litteraturhuset i Göteborg tillsammans med *Glänta* och Författarförbundet att arbeta med en alternativ bokmessa, där de författare som inte ville eller kände sig trygga i att besöka Bok- & Biblioteksmässan 2017 skulle kunna göra sina röster hörda.¹⁵¹ Även från förlagshåll var man nu betydligt mer kritiskt inställd till att medverka på mässan. Vissa förlag, som det mindre, allmänutgivande bokförlaget Ersatz, valde tidigt att offentliggöra att de inte hade för avsikt att medverka om *Nya Tider* fick en monterplats.¹⁵² Även de större förlagen markerade på olika sätt att de var starkt kritiska till *Nya Tidens* närvaro på mässan, men de var samtidigt mycket tydliga med att de tänkte medverka för att på så vis bjuda högerextremismen motstånd på plats.¹⁵³ Detta framkom inte minst i den enkät om förlagens inställning till Bokmässan som Sveriges Radios *Kulturnytt* lät göra i början av maj 2017.¹⁵⁴

Som denna översiktliga och långtifrån uttömmande beskrivning av debatten inför och kring 2016 och 2017 års mässor visar är mässan nu, under andra hälften av 2010-talet, precis som under 1980-talet och i början av 1990-talet återigen ett i allra högsta grad omstritt fenomen, även om anledningarna härtill väsentligen skiljer sig åt. Under 1980- och 1990-talen kom hoten om bojkott – som också realiserades 1990 – i första hand från förlagen som tyckte att deras medverkan kostade mer än den

smakade och som även ifrågasatte Bok- & Biblioteksmässans inriktning mot den populära och bästsäljande litteraturen. Den bitvis infekterade diskussionen kring Bokmässan hade vid denna tidpunkt att göra med gränsdragningen mellan högt och lågt och ytterst med förlagens osäkerhet inför mässans ekonomiska värde. Som framgår av debatten om de senast årens mässor – och framförallt om 2017 års upplaga – är det delvis andra aktörer som nu formulerar kritiken: framförallt handlar det om författare, kulturskribenter, kulturtidskrifter och mindre förlag. Kritiken handlar nu inte heller i första hand om ekonomi eller bästsäljerismens och populärkulturens utbredning, utan om Bokmässans politiska värdedimension. Det har i sin tur inneburit att Bok & Bibliotek tvingats att träda fram och förtydliga den aktörsstatus som de annars i hög grad frånskriver sig. Med enfaset underströk mässledningen under såväl hösten 2016 som våren 2017 att mässans funktion är att vara en offentlig, demokratisk och öppen arena där många röster måste få komma till tals och brytas mot varandra, även de som anses motbjudande, så länge de håller sig inom lagens ramar.¹⁵⁵ Förhandlingsspelet om vilka värden och föreställningar som kommer att förbindas med Bok- & Biblioteksmässan i framtiden lär i ljuset av de senaste årens debatter onekligen fortsätta.

3. BOKHANDELN MELLAN KULTUR OCH EKONOMI

Torbjörn Forslid och Ann Steiner

Bokhandeln är en av de platser där böcker och litteratur syns allra mest i det offentliga rummet. De flesta bokaffärer ligger placerade centralt i stadskärnor eller köpcentrum. Stora skyltfönster – eller öppna frontpartier – synliggör böckerna även för dem som bara skyndar förbi. Bokhandelns urval av böcker och marknadsföring av dessa syftar förstås till att sälja dessa verk. Samtidigt bidrar denna verksamhet till att skapa och vidmakthålla ett allmänt intresse för litteratur och läsning.

I detta kapitel undersöker vi värdeskapande praktiker i fyra fysiska bokhandlar i Malmö–Lund-regionen under perioden hösten 2015–hösten 2016. Syftet är att närmare beskriva och analysera bokhandelns skilda värdepraktiker och vilka värden som görs.

Av undersökningen framgår det att värdepraktikerna är av olika slag och befinner sig på olika nivåer. Det kan handla om att möta en enskild kund och rekommendera en bok, om att exponera vissa böcker i skyltfönster och på presentbord eller om att strukturera varusortimentet på ett visst sätt. De olika värdepraktikerna kan utföras på individnivå, genom butikspersonalens eller de besökande konsumenternas handlingar och samtal. Men det kan också röra sig om mer övergripande, centralstyrda praktiker, eftersom de bokhandlar vi undersöker ägs av större företag. De skilda värdepraktikerna påverkas av allmänna föreställningar om hur en bokhandel ska se ut och fungera, liksom

av övergripande regler och förordningar som styr affärsdrivande verksamhet.

Bokhandelns skilda värdepraktiker är i sin tur kopplade till olika slags värden eller värdekategorier och bidrar också verkamt till att upprätthålla och forma dessa. En utgångspunkt för kapitlet har varit de fem värdekategorier vi tidigare tagit fram i studien *Höstens böcker* (2015): stil- och formvärden, kunskapsvärden, emotionella värden, sociala värden och ekonomiska värden.

Den svenska bokhandeln är i omvandling och antalet butiker minskar. Många bokaffärer har gått in i kedjebildningar, en del har därtill flyttat ut till köpcentrum utanför stadskärnan. Förändringarna är en del av en generell utveckling som bland annat hänger samman med ändrade konsumtionsvanor, med stadsutveckling och med bokens plats och funktion i kulturen. De svårigheter branschen möter beror delvis på den snabba digitala utvecklingen under senare decennier men är också kopplade till 1970-talets avreglering av bokmarknaden. Avregleringen innebär att den tidigare hårt regelstyrda bokhandelsmarknaden öppnades upp för nya aktörer och att bokpriserna släpptes fria. Detta ledde till en kraftigt ökad konkurrens på bokmarknaden med både lägre bokpriser och minskade intäkter för bokhandeln. Den digitala handeln har under 2000-talet ytterligare spetsat till konkurrenssituationen, då nätbokhandeln inte har samma höga kostnader för lagerhållning och butikspersonal som den fysiska bokhandeln.

Att bokhandeln är konkurrensutsatt och befinner sig under ekonomisk press innebär emellertid inte att den helt håller på att försvinna. Den fysiska bokhandeln är fortfarande en viktig aktör i det litterära fältet. I en intervjuundersökning av läsare genomförd våren 2016 konstaterade drygt hälften att de införskaffar sina böcker i den fysiska bokhandeln.¹⁵⁶ Den ledande bokhandelskedjan i Sverige, Akademibokhandeln, med totalt 115 butiker från Malmö till Luleå, uppvisar också positiva resultat de senaste åren.¹⁵⁷ På liknande sätt har Pocketshopkedjan med sitt starka koncept varit framgångsrik och expanderat utanför Sveriges gränser.¹⁵⁸ De små och oberoende bokhandlarna

har i jämförelse med dessa kedjor betydligt svårare att få det att gå runt.

En viktig aspekt av bokhandelns verksamhet är att den befinner sig i skärningspunkten mellan det kommersiella fältet och det kulturella. Att bokhandeln är en kommersiell aktör är givet. Det rör sig här inte om någon statligt finansierad verksamhet. Bokhandeln ägs av enskilda företagare eller av större bolag. I butikslokalen är också handeln med böcker helt synlig. Den presumtiva kunden kan bokstavligen höra kassamaskinerna rassla, se pengar och kreditkort lämnas över till expediten och kvitton skrivas ut. Det är därför inte förvånande att många uppfattar bokhandeln som den mest kommersialiserade delen av bokmarknaden. Inte sällan görs bokhandeln till syndabock för att populärlitteraturen säljs i (alltför) stora upplagor eller att ekonomin får styra över litteraturen.¹⁵⁹ Detta är dock en överdriven hållning. Förlagen och pressen (där litteraturkritiken finns) är förstås lika kommersiella som bokhandeln. Även dessa är – i de allra flesta fall – privatägda företag som behöver inkomster för att verksamheten ska bära sig. Sannolikt är det bokhandelns närhet till konsumenten, att det rent konkret är i bokhandeln man betalar för sin bok, som gör att den ofta får klä skott för den här typen av generell konsumtionskritik – trots att många bokhandlare kämpar med dålig lönsamhet.

Man kan i sammanhanget jämföra med USA där en del oberoende bokhandlare har ombildat sina företag till ideella organisationer. Detta för att lättare kunna söka finansiering hos fonder och stiftelser, samarbeta med olika myndigheter och använda sig av ideell arbetskraft. Ambitionen är att överleva som bokhandel och då den hittillsvarande affärsverksamheten inte framstår som kommersiellt hållbar har man bytt strategi. Grundideologin för dessa amerikanska icke-vinstdrivande bokhandelsorganisationer är att en unik bokhandel fyller en värdefull social och kulturell funktion.¹⁶⁰

Det faktum att bokhandeln har en viktig kulturpolitisk roll tydliggörs även i den senaste litteraturutredningen från 2012. Där betonas det att bokhandeln genom sin verksamhet och pla-

cering i staden bidrar till att böcker och litteratur har en naturlig plats i det offentliga rummet: "Bokhandelns styrka är att exponera böcker men det är också att stå för ett urval som kan inspirera till vidare läsning och bokköp. Bokhandeln har också en, i vissa fall underutnyttjad, potential som mötesplats kring litteratur i olika former och för läsfrämjande aktiviteter."¹⁶¹ Det finns också en dokumenterad koppling mellan antalet bokköp i en kommun och förekomsten av en fysisk bokhandel.¹⁶² Näthandeln ersätter inte den fysiska bokhandeln i ett samhälle. Människor som lever i kommuner som saknar bokhandel köper även färre böcker på internet.

Främjandet av läsning och läsupplevelser, liksom betoningen av bäckers värde och kvalitet, är centrala aspekter av bokhandelns verksamhet och försäljningsstrategi. I ambitionen att förmedla litteratur och böcker påminner bokhandeln i själva verket mycket om hur bibliotek agerar. Om biblioteket är en kommunalt organiserad litteraturförmedling är bokhandeln ett slags kommersiell sådan. Inte sällan flyter bibliotekens, bokhandelns och förlagens verksamhet ihop vad gäller detta litteraturförmedlingsarbete.¹⁶³ Om man utifrån ett aktör-nätverksperspektiv ser det litterära fältet som ett decentraliserat nätverk av aktörer som upprätthåller och står i ständig relation till varandra synliggörs den fysiska bokhandelns funktion i detta nätverk.¹⁶⁴ Bokhandelns verksamhet är på olika sätt förbunden med nätverkets övriga aktörer såsom förlag och författare, bibliotek och kommunal verksamhet samt, inte minst, läsare och bokköpare. Bokhandeln bidrar till att förmedla och marknadsföra böcker till allmänheten, till att göra litteraturen synlig i det offentliga rummet och visa upp säsongens aktuella titlar.

Att bokhandelsbranschen generellt är under omvandling och utmanad på olika sätt är tydligt på en övergripande nivå. På mikronivån, när det gäller enskilda butiker och städer, är situationen desto mer mångfacetterad och motsägelsefull. Butiksbesöken i denna studie visar såväl på framgångar och innovativa säljkoncept i en del fall, som på svårigheter och känslor av uppgivenhet i andra. Svårast att överleva är det för de enskilda

och oberoende butikerna i mindre städer eller samhällen. I den skånska småstad vi besökte var den klassiska bokhandeln – belägen vid stadens torg – på väg att slå igen. Stämningen i butiken var missmodig och oengagerad. Innehavaren förklarade uppgivet för oss att det inte längre gick att få butiken att gå runt.¹⁶⁵ Betydligt mer optimistiska tongångar hördes i butiker kopplade till Akademibokhandeln och Pocketshop. De två stora bokhandelskedjorna har ett tydligt och enhetligt butikskoncept, men driver samtidigt förnyelse och innovation. Ett bra exempel är Pocketshops minibutik på Malmö centralstation som är strategiskt placerad i närheten av järnvägsspåren, där floder av pendlare och tågresenärer rör sig. Butiken är modern, färgstark och fräsch men också strömlinjeformad i sitt kedjekoncept.¹⁶⁶

En annan aspekt som den fysiska bokhandeln måste förhålla sig till är den snabba digitala utvecklingen i den moderna detaljhandeln. Det gör den på olika sätt. Akademibokhandeln har exempelvis startat en digital medlemsklubb, "Akademibokhandelns vänner". Om den fysiska bokhandeln har börjat utveckla digitala strategier, har, omvänt, den digitala nätbokhandeln gjort en inbrytning i den fysiska bokhandeln. Amazon, världens största internetbokhandel, öppnade hösten 2015 en första fysisk bokhandel i USA. Under 2016 följde man upp med ytterligare två butiker och man har annonserat att fler butiker är på väg. På liknande sätt öppnade Adlibris en fysisk bokaffär i centrala Stockholm hösten 2015. Denna nya butik saknar traditionella bokhyllor. Istället är den uppbyggd kring stora bord med olika teman. Dessa temaområden är i sin tur kopplade till de olika typer av produkter företaget säljer på nätet. Trots den rymliga lokalen är det endast ett mindre antal böcker och andra varor som visas upp, vilket kan jämföras med de tio miljoner titlar Adlibris erbjuder på nätet.¹⁶⁷ Genom denna fysiska butik stärker emellertid företaget relationen med konsumenten samtidigt som man skapar ett fysiskt *show room*, där man kan visa upp sina varor. Man kan i sammanhanget jämföra med datorföretaget Apples butiker, som mindre syftar till att sälja enskilda produkter än att låta konsumenterna se, känna på och pröva dessa produkter,

vilka de sedan kan beställa i företagets nätbutik. Johan Kleberg, vd på Adlibris, menar att den nya butiken är tänkt som en mötesplats – i kombination med försäljning- och uthämningsställe – men att den också är ett sätt att marknadsföra Adlibris generellt.¹⁶⁸ Adlibris-butiken är symboliskt placerad runt hörnet från Akademibokhandelns största och mest prestigefyllda butik på Mäster Samuelsgatan. Landets två största och starkaste aktörer på bokhandelsmarknaden konkurrerar här sida vid sida om samma kunder.

Att göra observationer i bokhandeln

I detta kapitel undersöker vi, som framgått, värdeskapande praktiker i fyra fysiska bokhandlar i Malmö–Lund-regionen. Den tidigare forskningen på området är relativt liten. I Sverige har de flesta bokhandelsstudier haft en historisk inriktning. Ett noterbart undantag är de studier som har genomförts av Leif Olsson och som har varit en viktig källa för vår undersökning, särskilt för kunskap om bokhandeln i Sverige idag.¹⁶⁹ I brittisk och amerikansk forskning finns det flera studier som har fungerat som jämförelsematerial och stöd i analysarbetet.

Undersökningen av bokhandeln har en litteraturetnografisk utgångspunkt och bygger framförallt på platsbaserade observationer i fyra bokhandlar. Till detta kommer enstaka besök i ytterligare ett antal bokaffärer. I den etnografiska traditionen är forskarens egna observationer centrala och den specifika platsobservationen utgör en avgränsbar metodisk utgångspunkt. Under denna materialinsamling fungerar observatören, som Oscar Pripp och Magnus Öhlander uttrycker det, som vetenskapligt redskap. De förordar därför vad de kallar en pragmatisk systematik, som kombinerar mer fokuserade och systematiska observationer med ett öppet förhållningssätt inför oväntade iakttagelser.¹⁷⁰ Dessutom gäller att det inte bara är forskaren som observerar under fältarbetet; även forskaren blir i sin tur observerad och prövad av de människor som hon eller han möter på

fältet.¹⁷¹ Vi kunde exempelvis inte dölja vår närvaro i de butiker vi besökte, vilket på olika sätt kan ha påverkat verksamheten i dessa – inte minst beträffande de samtal som fördes i vår närhet. Detta var särskilt tydligt i samband med våra besök i Akademi-bokhandeln Gleerups där vi båda är välkända kunder.¹⁷²

Det insamlade materialet består dels av sådant som vi själva varit delaktiga i att skapa, dels av sådant material som andra har producerat. Till den första kategorin hör dokumentationen av butiksobservationerna, där fotografier och handskrivna anteckningar utgör själva arbetsmaterialet. Vi har därtill samtalat med bokhandelsmedarbetare och andra verksamma personer inom branschen samt deltagit vid och dokumenterat olika branschdagar. Till det material bokhandlarna själva producerat hör reklamblad och mejlutskick men även material i butikerna i form av affischer och boktips. För observationen som metod är det också viktigt att ta hänsyn till olika tidsaspekter: hur länge undersökningen pågår, hur ofta observationerna görs och liknande. I detta fall har det rört sig om en deltidsobservation.¹⁷³ Vi har besökt de olika bokhandlarna – och vistats i deras rum – vid flera tillfällen under ett och ett halvt års tid.

Den platsbaserade observationen är ett sätt att observera, dokumentera och anteckna de praktiker som är synliga i ett bestämt och avgränsat rum.¹⁷⁴ I denna studie har den undersökta och avgränsade platsen utgjorts av det offentliga bokhandelsrummet, där även de exteriöra sidorna (skyltfönster, entréer och liknande) ingår. Vi har granskat dessa bokhandelsrum med avseende på hur de var uppbyggda och disponerade, vilka visuella intryck de har förmedlat samt hur boksortimentet har delats in och marknadsförts. Även människors rörelser i rummet och interaktion med varandra har ingått i analysen. Undersökningen har däremot inte omfattat de ytor som inte är tillgängliga för allmänheten såsom lagerrum, personalrum och liknande. Dessa butikens bakre utrymmen har heller inte samma betydelse för butikernas värdeskapande som de publika ytorna.

Pripp och Öhlander listar de faktorer man bör ta fasta på vid en observation. De utgår från Patty Sotirins förteckning, som

inkluderar 1) platsen 2) föremål 3) människor och 4) utsagor, men lägger till 5) handlingar/praktiker och 6) sinnesintryck.¹⁷⁵ En invändning man kan ha mot dessa kategorier är att de befinner sig på olika nivåer och inte nödvändigtvis är kompatibla med varandra. Samtidigt överensstämmer Pripps och Öhlanders uppräknade faktorer i stort med våra egna erfarenheter och observationer. Platsen motsvaras i vår undersökning av bokhandelsrummen. Föremålen utgörs av bland annat böcker, bokhyllor, bokpodier och bokhandelsdiskar. Människorna är kunder och personal. Utsagor sker i samband med samtal i butiken eller återfinns i texter av varierande slag, såväl skönlitterära texter som olika reklambudskap. Handlingar och praktiker utgörs av sådant som att köpa in en viss bok, placera den på ett podium eller att rekommendera den till en kund. Sinnesintryck är en viktig del av den etnografiska undersökningen, men också den aspekt som riskerar att bli mest subjektiv. I avsnittet om bokhandelsrummet diskuterar vi likväl olika aspekter av det sensoriska spektret.

Platsobservationerna i undersökningen har, slutligen, genomförts med hjälp av en kollaborativ autoetnografi. Detta är en kvalitativ metod som är "simultaneously collaborative, autobiographical, and ethnographical".¹⁷⁶ Det handlar här om att vi har samarbetat både vad gäller observationer och analys och i själva skrivprocessen. I en utvecklad form kan den kollaborativa autoetnografien användas för att undersöka mer personliga förhållanden i olika kulturella och sociala kontexter. För denna studie innebar förhållningssättet att vi kunde kombinera olika metoder och tekniker inom etnografien med en kollaborativ arbets- och skrivprocess.

Urvalet av butiker

De fyra butiker som har undersökts tillhör de två dominerande bokhandelskedjorna i Sverige: Akademibokhandeln och Pocketshop. Två av butikerna ingår i Akademibokhandeln, två i

Pocketshop. Vår undersökning är inriktad på allmänna och breda bokaffärer och inte på specialbokhandlar, även om ett par sådana också besöktes som ett jämförelsematerial. Det finns flera skäl till att avgränsa undersökningen till allmänbokhandlar: de är den vanligaste typen av bokaffärer, de låter sig jämföras med varandra, de säljer främst böcker på svenska och de har en bred allmänhet som kunder.¹⁷⁷ I Malmö–Lund-regionen domineras bokhandeln av de två kedjor vi undersöker. Det gäller framförallt Akademibokhandeln med sex butiker i Malmö och två butiker i Lund. Även i närliggande Helsingborg ingår stadens båda bokhandlar i Akademibokhandeln. Pocketshop, vars butiker främst ligger i reselägen, är i princip helt koncentrerad till storstäder i Sverige.¹⁷⁸ Det är likväl en framgångsrik bokkedja som når många konsumenter och därtill är lokalt betydelsefull i Malmö med sina två centralt belägna butiker.

I de förberedande diskussionerna kring undersökningsurvalet ingick ett antal oberoende bokaffärer, bland annat Hamrelius i Malmö och Kindvalls i Eslöv.¹⁷⁹ De oberoende bokhandlarna är dock förvånansvärt få i Malmö–Lund-regionen och dessutom ofta små till storleken. De är också väldigt olika till sin karaktär. Science fiction-bokhandeln i Malmö arbetar på ett helt annat sätt än Språkbokhandeln i Lund eller BokValet på Fridhem i Malmö. Efter besök i dessa butiker stod det klart att det skulle vara svårt att infoga dem i undersökningen, då de oberoende butikerna har en helt annan prägel på sin verksamhet än kedjebutikerna. Hamrelius bokhandel i Malmö lades dessutom ned 2016 medan studien pågick. Istället fungerar våra observationer i mindre bokhandlar, specialbutiker och de butiker vi har besökt i Stockholm, som ett kompletterande material som ger viss information och möjligheter till jämförelser.¹⁸⁰

De fyra butiker vi har studerat är dels Akademibokhandeln Gleerups bokhandel i centrala Lund och Akademibokhandelns butik i köpcentret Nova utanför Lund, dels Pocketshops två Malmöbutiker på Centralstationen respektive i Triangelns köpcentrum. Även om detta butiksural inte nödvändigtvis är representativt för landet som helhet speglar den specifika lokali-

seringen av dessa butiker hur det ofta ser ut: två butiker ligger i köpcentrum, en butik ligger i en stadskärna och en i ett reseläge. De fyra butikerna är dock av olika karaktär. Gleerups i Lund är en klassisk universitetsbokhandel grundad 1826 och sedan 1891 belägen i samma lokal – en synnerligen central och attraktiv placering mitt i staden. Gleerups ingår sedan 1999 i Akademi-bokhandeln, men har inom kedjan en särskild ställning, vilket gör att butiken själv i högre grad kan påverka sitt sortiment och utbud. Butiken är avsevärt större än de andra i undersökningen och rymmer ett sortiment på omkring 15 000 titlar. I jämförelse med denna centralt belägna och välrenommerade bokhandel är Akademibokhandelns butik i köpcentret Nova utanför Lund betydligt mindre och saluför kedjans standardsortiment. De två butikerna i Pocketshop-kedjan är lika varandra. Den ena är belägen på Malmö centralstation och rymmer cirka 1 200 titlar. Den andra – som omfattar ca 1 000 titlar – är placerad i ett centralt köpcentrum som ligger nära en större tågstation (Triangeln) i Malmö.¹⁸¹

I arbetet med butiksobervationerna framträdde olika mönster och strukturer, vilka redovisas i den följande undersökningen och analysen. Vi närmar oss butikerna utifrån och granskar inledningsvis hur de använder sina skyltfönster. Därefter träder vi in i butikerna och analyserar hur den generella butiksmiljön fungerar samt hur boksortimentet är uppbyggt och indelat. Från dessa mer övergripande strukturer och praktiker rör vi oss vidare till det man skulle kunna kalla butikernas sociala marknadsföring i form av temabord, topplistor och personliga rekommendationer. Avslutningsvis diskuteras hur konsumentens upplevelse av bokhandeln blivit en allt viktigare komponent i bokförsäljningen. För att ge en bakgrund till – och därigenom få en bättre förståelse för – butikernas skilda värdepraktiker redogör vi i det följande översiktligt för bokhandels situation och villkor idag.

Svensk bokhandel idag

Inledningsvis konstaterades att den samtida bokhandeln håller på att förändras: den strukturella omvandlingen av all handel påverkar var människor köper böcker, när man gör det och med vilka syften. Detta avsnitt sätter de undersökta butikerna i ett större sammanhang vad gäller bokhandelns spridning och lokalisering, tendensen till kedjebildningar och generella ekonomiska förutsättningar.

Den svenska bokhandeln bestod 2016 av 298 butiker. Huvudparten av dessa butiker (81 % eller 240 stycken) var knutna till en bokhandelskedja och bara en mindre del, 19 % (58 butiker), var obundna. Obunden är i sammanhanget ett något vagt begrepp eftersom det både åsyftar butiker som är helt oberoende och sådana som är privatägda men ändå kopplade till någon av kedjorna JB-gruppen och Ugglan. Dessa senare bokkedjor är mer att betrakta som samarbetsorganisationer för oberoende bokhandlar med gemensam marknadsföring och inköp. Många bokhandlare upplever det som svårt att driva bokhandel helt utan stöd från andra. Därtill har bokkedjorna normalt tillgång till bättre inköspriser.¹⁸²

Den största helägda kedjan är, efter en fusion med Bokia 2013, Akademibokhandeln, som vid tiden för vår undersökning ägdes av riskkapitalbolaget Accent Equity tillsammans med Bokus.¹⁸³ I denna kedja ingår 115 butiker, vilket utgör nästan 40 % av det totala antalet butiker i landet. I ekonomiskt avseende är Akademibokhandeln än mer dominerande med en marknadsandel i den fysiska bokhandeln på över 70 %.¹⁸⁴ Omkring hälften av Akademibokhandelns butiker ligger fristående på en gata, medan den andra hälften är lokaliserad till någon form av köpcentrum eller galleria. Medelstora städer har ofta en butik av varje typ, medan mindre städer vanligtvis endast har en butik placerad i stadskärnan. De tre storstäderna skiljer sig åt på ett intressant sätt. I Göteborg ligger alla Akademibokhandelsbutiker (med två undantag) fristående på en stadsgata. I Malmö ligger alla i någon av stadens många gallerior och köpcentrum. I

Stockholm, slutligen, är butikerna jämnt fördelade mellan dessa lokaliseringsformer. Det visar också att placeringen av butikerna hänger samman med andra faktorer såsom stadsstruktur, lediga lokaler och hur dominerande gallerierna är i olika områden.

En tydlig tendens när det gäller bokhandeln är att det har skett en koncentration avseende ägande, geografisk lokalisering och placering i staden. En undersökning av allmänbokhandeln våren 2015 visar hur koncentrationen av ägandet har ökat då allt fler butiker ingår i en kedjebildning. De obundna butikerna har generellt en lägre omsättning än kedjebutikerna. Trots att var femte bokhandel i landet är fristående har de en marknadsandel på under 10 %.¹⁸⁵ Den hårda konkurrensen och de låga marginalerna har lett till allt färre butiker. Mer än en tredjedel av landets kommuner saknar idag en bokhandel och i ytterligare en dryg tredjedel finns bara en butik. Koncentrationen vad gäller geografisk spridning innebär att endast 41 av landets 290 kommuner (det vill säga 14 %) har mer än en bokhandel och därmed en väl tillgodosedd fysisk handel med böcker.

Om man istället utgår från invånarnas eller läsarnas perspektiv ser bilden bättre ut, då landets befolkning är koncentrerad till större städer och tätorter. Ungefär halva befolkningen finns i kommuner med god bokhandelstillgång, det vill säga där det finns mer än en butik. Omvänt saknar halva befolkningen tillgång till en fysisk bokhandel eller lever i en kommun där det kanske snart inte finns någon bokhandel. Ekonomin i många mindre privata boklådor är nämligen svag och de riskerar att slås ut.¹⁸⁶ En ytterligare aspekt av butikskoncentrationen hänger samman med att bokhandeln har flyttat in i köpcentrum och gallerior. Detta har resulterat i färre butiker i stadskärnorna liksom mer strömlinjeformade butikskoncept, vilket är särskilt tydligt när det gäller Akademibokhandeln och Pocketshop. Den geografiska koncentrationen till större städer och köpcentrum ska inte enbart ses som ett problem. Den gör det möjligt för dessa bokhandlar att överleva och ha ett större och mer varierat sortiment. Samtidigt betyder det att böcker blir mindre synliga i stadskärnorna. Som framgått kan andra återförsäljare som dagligvaru-

handel och internetbokhandel inte fullt ut ersätta den fysiska bokhandeln. Jämför man tillgång på bokhandel med försäljningen blir det tydligt hur mycket butikerna påverkar bokspridningen.¹⁸⁷ Böckers konkreta synlighet i det offentliga rummet ger effekter både på spridningen av litteratur och läsningen av denna.

Den svenska bokhandelns villkor skiljer sig i flera avseenden från andra länders handel med böcker. Bokmarknader är nationellt specifika och påverkas av såväl lokala regler och kulturpolitik som samhällets historiska och ekonomiska utveckling. Det gör det svårt att jämföra olika länders förhållanden. Det som har haft ojämförligt störst betydelse för handeln med böcker i Sverige är den avreglering av marknaden som skedde 1970 och som innebar fri etableringsrätt, fria bokpriser och avskaffandet av kommissionssystemet. Det tidigare systemet, som etablerades 1843, skyddade bokhandeln mot konkurrens av olika slag och innebar dessutom att butikerna slapp lagerkostnader, tack vare en omfattande returrätt. När dessa skyddssystem försvann blev bokhandeln, likt all annan affärsverksamhet, konkurrensutsatt från olika håll. Fler aktörer gav sig in i branschen, till exempel bokklubbar, dagligvaruhandel och kiosker. Därtill förlorade bokhandeln försäljningsmonopolet till skolor och bibliotek.¹⁸⁸ Avregleringen har lett till en marknadsutveckling med allt färre försäljningsplatser och ett smalare sortiment i de fysiska butikerna. Fokus ligger på låga bokpriser, vilket också innebär låga marginaler för handlarna. Detta har medfört att Sverige har betydligt färre bokhandlar per capita än exempelvis Tyskland eller Frankrike, som har en reglerad marknad med fasta bokpriser. Men det innebär också att priset på böcker generellt sett är lägre i Sverige än i länder med fastprissystem. Förutom Sverige har bland annat Storbritannien och – sedan 2010 – Danmark en avreglerad och därmed priskonkurrensutsatt bokmarknad. Annars har flertalet länder i Europa kvar sina skyddssystem för bokförsäljning.¹⁸⁹ Den fria prisbildningen har också varit betydelsefull för näthandelns utveckling. Sverige liknar i detta avseende Storbritannien och USA och ligger långt ifrån de flesta övriga europeiska länder.¹⁹⁰

Åren 2007–2011 var en särskilt besvärlig period för bokhandeln, då man tappade delar av sin försäljning och många butiker fick läggas ned. Bland annat förlorade man kurslitteraturförsäljningen, som flyttade över till internetbokhandeln, samt försäljningen till storkunder som företag, institutioner och bibliotek. Till detta kom att många av de storsäljande titlarna, där prispressen är särskild hård, flyttades över till stormarknader, varuhus och internet.¹⁹¹ Idag har bokhandeln till dels hämtat sig från denna kris, vilket bland annat framgår av Akademibokhandelns positiva resultat under senare år.¹⁹² Även Pocketshopkedjan med sitt genomtänkta koncept har varit framgångsrik och dessutom expanderat utanför Sveriges gränser.¹⁹³

Bokhandelns utveckling påverkas inte bara av regler, avtal och andra branschinterna system utan också av generella socioekonomiska förändringar och mer specifika förändringar i konsumtionsmönster. Till dessa allmänna strukturförändringar hör det sjunkande antalet butiker inom all detaljhandel, den kraftiga expansionen av köpcentrum och gallerior samt näthandelns stora genomslag.¹⁹⁴ Att detaljhandeln alltmer flyttat ut från stadskärnorna till köpcentrum, där det ofta är samma affärskedjor som är representerade vare sig det rör sig om kläder eller sportartiklar, påverkar också handeln med böcker.¹⁹⁵ Det är ett helt annat slags bokhandel som fungerar i ett köpcentrum än i en stadskärna. Bokhandelns fysiska placering inverkar bland annat på vilka kunder man får, vad för slags böcker och andra varor som dessa köper och hur länge de befinner sig i butiken. En del av denna undersökning inriktades därför på butikens visuella kommunikation, exempelvis skyltfönster och bokpodium. Det blev också intressant att identifiera specifika faktorer i den fysiska butiksmiljön som påverkade hur böckerna hanterades och presenterades, såsom affärslokalens entré och skyltfönster, rummens storlek och karaktär eller butikens förbindelse med den omgivande staden eller köpcentrumet.

Även om bokhandeln är pressad ekonomiskt har det skett något av en maktförskjutning på bokmarknaden, vilken har inneburit att de aktörer som handlar med böcker, främst den

fysiska bokhandeln och internetbokhandeln men även varuhus, kiosker och bokklubbar, på senare år fått ett större inflytande. Det beror på att den omfattande – och ökande – årliga bokutgivningen har gjort det allt svårare för förlagen att få in sina böcker i bokhandeln och andra försäljningskanaler, vilket givit återförsäljarna ett visst övertag. I en intressant studie av brittisk bokhandel konstaterar David Wright att bokhandeln idag på ett helt annat sätt än tidigare kan diktera villkoren för inköp, utbud och prissättning. Förlagen kan inte längre, skriver Wright, styra över vilka böcker som når ut till läsarna.¹⁹⁶ Den svenska handeln har utvecklats på ett liknande sätt som den brittiska, eftersom man i båda länder har en avreglerad marknad. Även i Sverige kan man konstatera en maktförskjutning, vilket synliggör bokhandeln som en central aktör i det litterära fältet. Hur denna utveckling sedan ska förstås råder det delade meningar om. En del ser denna process som ytterligare ett tecken på bokmarknadens kommersialisering. Omvänt kan den emellertid också betraktas som ett slags demokratisering av litteratur- och kulturutbudet, där läsarnas intressen alltmer ställs i centrum.

Butikens ansikte utåt – skyltfönstret

För detaljhandeln rent allmänt, liksom för bokhandeln, är skyltfönstret en viktig plats för marknadsföring och visuell kommunikation. I skyltfönstret exponerar butiken sina mest attraktiva varor i avsikt att väcka intresse hos konsumenterna och locka in dem i affären. Som butikens ansikte utåt bidrar skyltfönstret också på ett mer principiellt och långsiktigt sätt till att bygga och vidmakthålla butikens eller kedjans varumärke.¹⁹⁷ I bokhandeln specifikt speglar skyltfönstrets exponering av olika böcker därtill hur butiken ser på och värderar böcker av olika slag.

I ett historiskt perspektiv är det stora skyltfönstret samtida med den moderna konsumtionskulturen, som växer fram under andra hälften av 1800-talet. Innan dess hade butikerna vanliga mindre fönster, vilka, som Peter Englund påpekar i en essä

om skyltfönstrets historia, användes som ett slags ”visuella kataloger, där så mycket som möjligt av varorna radades upp eller packades samman i märkliga geometriska formationer, mer utmärkta av sitt vågade trots mot gravitationens lagar än av några påtagliga estetiska kvaliteter”.¹⁹⁸ Tidens nya stora skyltfönster kunde på ett helt annat och mer lockande sätt exponera butikens produkter. En förutsättning för dessa skyltfönster var dels förändrade och förbättrade tekniker att framställa glas, dels, som Kristina Lundblad skriver, nya bärande gjutjärnskonstruktioner som gjorde det möjligt att bära upp större fönsterpartier.¹⁹⁹ Detaljhandelsforskarna Roger Cox och Paul Brittain menar att utvecklingen inom detaljhandeln idag är att skyltfönstren blivit allt större och att fondväggen har tagits bort så att konsumenterna kan se in i butikslokalen.²⁰⁰

I vårt butiksurval är det framförallt Akademibokhandeln Gleerups i centrala Lund som representerar den klassiska skyltfönsterestetik Lundblad beskriver. Butiken har inte mindre än 15 stora skyltfönster belägna på ömse sidor om huvudingången på husets gavel. Till detta kommer ett stort skyltfönster för barnlitteratur en bit längre ner på en gågata. Denna väl tilltagna fönsterkapacitet innebär att de många skyltfönstren ger ett slags miniversion av butiken. Urvalet av varor i skyltfönstret är i sig en värdeskapande praktik. Några övergripande principer är tydliga. Som Cox och Brittain hävdar bör en butik sträva efter att renodla olika produktkategorier i sin exponering.²⁰¹ I Akademibokhandeln Gleerups fall betyder det att skönlitteraturen har sina specifika fönster liksom facklitteraturen, pocketboken och barn- och ungdomslitteraturen. Genomgående i dessa fönster väljer man att lyfta fram de mest uppmärksammade böckerna. De exponerade böckerna ska locka till köp men också signalera att butiken har ett intressant och kvalificerat sortiment.

Skönlitteraturen har traditionellt varit en viktig varukategori i bokhandeln och har också en framträdande roll i Akademibokhandeln Gleerups skyltfönster. Idag står skönlitteraturen för cirka en tredjedel av bokutgivningen i Sverige.²⁰² Det

historiska butiksfönstret, där så mycket av butikens varor som möjligt packades in, är i detta sammanhang långt borta. Även i jämförelse med skyltfönstren för ett par decennier sedan är den nutida sparsmakade och minimalistiska linjen tydlig.²⁰³ I de två skyltfönster som är inriktade på kvalitetslitteratur exponeras endast två författare och två romaner per fönster – varje verk förekommer dock i flera fysiska exemplar. Det ena fönstret ställer Jonas Hassen Khemiris *Allt jag inte minns* bredvid den internationellt hyllade irländske författaren Colm Tóibíns roman *Nora Webster*. I det andra samsas Aris Fioretos *Mary* med Jessie Burtons i Storbritannien framgångsrika debutroman *Miniatyrmakaren*. Det rör sig i samtliga fall om böcker som har hemvist i det litterära mellanområdet – det Jim Collins benämner *popular literary culture*. De kombinerar med andra ord en hög, eller relativt hög, estetisk värdering med en bred popularitet och spridning.²⁰⁴ Både Khemiri och Fioretos tillhör den mest prestigefulla gruppen av svenska författare. Båda deras romaner var August-prisnominerade vid undersökningstillfället i november 2015. Khemiri, som slutligen tog hem Augustpriset detta år, förenar, allt sedan debutromanen *Ett öga rött* 2003, högt kulturellt kapital med ett brett medialt genomslag. Fioretos har tidigare verkat i en mer begränsad och finkulturell krets men har under senare år nått en allt större publik. Även hans tidigare roman *Den siste greken* nominerades till Augustpriset 2009. Att Fioretos växte upp i Lund innebär att han i någon mån har karaktär av lokal författare. För *Den siste greken* mottog Fioretos också Gleerups litterära pris 2009.

De två skyltfönstren med böcker av Khemiri och Tóibín respektive Fioretos och Burton fungerar som prestigefönster. Butiken signalerar här att den står för hög kvalitet i flera avseenden. Det handlar inte endast om att butikens personal uppskattar och saluför vad som av många anses vara god litteratur utan också om att de följer med i den aktuella utvecklingen. Genom att placera dessa romaner i skyltfönstret adderas symboliskt kapital till dessa böcker – de är utvalda och högt värderade. Omvänt bidrar böckerna till att ladda Akademibokhandeln Gleerups med

symboliskt kapital – det är en butik som saluför och uppskattar dessa verk.

Men även den renodlade populärlitteraturen har hos Akademibokhandeln Glerups sin tydliga plats. Jens Lapidus spänningsroman *STHLM Delete* ges således ett helt eget fönster. Det samma gäller systrarna Hannah Widell och Amanda Schulmans *Försoningen*. Det rör sig i båda fallen om kommersiellt och massmedialt drivna författarskap med stor försäljningspotential. Litteraturens ekonomiska värde synliggörs här.

Generellt i bokhandelns skyltfönster och entrépodium återfinner man annars vanligen en blandning av skönlitterära titlar. Det gäller exempelvis för Pocketshop på Malmö centralstation. När denna bokhandel placerar Nobelpristagaren Svetlana Aleksijevitjs undersökande och komplexa reportageböcker sida vid sida med Fredrik Backmans humoristiska och lättsamma *En man som heter Ove* är det knappast en tillfällighet. Därigenom signalerar butiken till olika kundkategorier att det här erbjuds något för dem. Det kan förstås också röra sig om en och samma kund som vill ha olika typer av böcker, antingen för egen läsning eller för att ge bort som gåva. De skilda bokkategorier som av aktörerna i det litterära fältet ofta benämns med begrepp som ”hög” och ”låg” – eller ”kvalitetslitteratur” och ”populärlitteratur” – skiljs inte längre åt på samma sätt. Tidigare talade man om olika kretslopp, vilket utgick från Robert Escarpits åtskillnad mellan det kulturella kretsloppet och de populära kretsloppen.²⁰⁵ Som exemplet Aleksijevitj–Backman visar är denna dikotomi idag i stort upplöst. Det gör dessutom att kategoriseringar som ”kvalitetslitteratur” och ”populärlitteratur” är problematiska att använda och saknar precision. I vår undersökning framgick det likväl att de flesta aktörer i det litterära fältet utgår från en åtskillnad mellan dessa båda kategorier. I denna studie ska begreppen förstås som *upplevda* kategorier på fältet snarare än värderande definitioner av enskilda verk.²⁰⁶

Det stora antal skyltfönster Akademibokhandeln Glerups har tillgång till gör det möjligt för butiken att visa upp hela bredden i sortimentet. Även andra centrala bokkategorier och

genrer har sina egna skyltfönster. Facklitteraturens två fönster var vid undersökningstillfället inriktade på det historiska och evolutionära perspektivet respektive det personcentrerade och biografiska. Även mat- och kokböcker, pocketböcker och barn- och ungdomslitteratur har separata exponeringsytor. Den stora bredden och djupet i boksortimentet är i själva verket en viktig konkurrensfördel för affären.²⁰⁷ Man kan i sammanhanget jämföra med Pocketshops betydligt snävare urval. Därtill är det förstås så att olika titlar och varor lockar in olika kunder i butiken.

Skyltfönstren hos Akademibokhandeln Gleerups är emellertid inte endast inriktade på att marknadsföra fysiska varor. De försöker också på ett annat sätt skapa ett mervärde för butiken. Det gäller inte minst de skyltar som annonserar kommande författarbesök. Till detta kommer skyltar med Akademibokhandelns slogan inför julhandeln 2015: "För oss är ingen önskan omöjlig att tillfredsställa". Skyltar med detta budskap återkommer sedan inne i butiken. Denna slogan visar hur butiken synliggör och gör bruk av litteraturens emotionella värden: dina innersta drömmar ska med litteraturens hjälp infrias. Läsning av litteratur är ofta förbundet med starka känslomässiga upplevelser, det som Rita Felski benämner trollbindning, igenkänning och chock.²⁰⁸ Att läsa böcker handlar också om att drömma sig bort. I många fall är det endast i litteraturen dessa drömmar kan bli möjliga att uppfylla. I den meningen är ingen önskan omöjlig för en välsorterad bokaffär. Men mottot anspelar också på – och leker med – konsumtionskulturens många överdrivna reklambudskap.

Skyltarna med känslomässigt präglad tilltal byts fortlöpande ut under året beroende på vilken kampanj som för tillfället står i centrum. I samband med alla hjärtans dag i februari är huvudbudskapet istället "Säg det med en bok", vilket följs av två olika förslag på hur detta kan uttryckas: "Jag saknar ord för hur megabäst du är..." och "Jag saknar ord för hur finfin du är...". Den gemensamma nämnaren för dessa skyltkampanjer är att framställa litteraturen och boken som en lämplig gåva, då den har en känslomässig laddning och kan representera så olika

känslor som vänskap, kärlek, hopp och lyckönskan. Gåvan som tema återkommer också flera gånger under året i Akademibokhandelns skyltfönster, till exempel under kampanjen kring studenten i juni: "Hylla med en bok" och med mindre bokstäver: "Att läsa är att resa".²⁰⁹ Här blir drömmen bort specifik, att läsa en bok är som att resa. Gåvan till den nyblivna studenten fylls därigenom med ett symboliskt innehåll som vida överstiger det fyrkantiga paketet.

Att bokhandeln är en kommersiell aktör och i likhet med andra sådana strävar efter att tjäna pengar och att göra vinst är självklart. Detta är dock inget man lyfter fram i skyltfönstren – förutom indirekt via exponeringen av de olika varorna. Litteraturens ekonomiska dimension blir ändå synlig i de prislappar som helt i enlighet med gällande prisinformationslag förekommer i samtliga skyltfönster. Även om den fysiska bokhandeln sällan är den plats där det lägsta bokpriset erbjuds kan man likväl erbjuda en viktig lågprisvara i böckernas värld: pocketboken. Pocketboken har en stark ställning vad gäller såväl impulsköp som mängdläsning. Det är också en bokkategori många kunder köper för egen räkning och inte som en gåva till andra. I Akademibokhandeln Glerups skyltfönster reflekteras pocketbokens särskilda status av att man här finner det enda rabatterbjudandet: "Köp 4 pocket för 3. Vi bjuder på den billigaste." Detta kampanjerbjudande gäller därtill en redan billig vara, som det är lätt att locka människor att köpa.

Även om skyltfönstret är en viktig aspekt av detaljhandeln saknar flera av de bokaffärer vi besöker traditionella skyltfönster. Det gäller exempelvis Pocketshop på Malmö Central. Då butiken är belägen inne i stationsbyggnaden har de istället öppnat upp hela den yttre väggen. Hela butiksrummet, som ligger tillgängligt för de förbipasserande, fungerar därigenom som ett slags skyltfönster. De bokbord och podier som ligger längst ut mot gången tjänstgör som en sorts tröskel till butiken. Detsamma gäller i viss mån för Akademibokhandelns butik i köpcentret Nova Lund, där de framskjutna bokpodierna vid butikens breda ingång utgör en visuell exponering. De skyltfönster som trots

allt existerar på ömse sidor om ingången har en jämförelsevis mindre viktig funktion. I ett av dessa har butiken placerat en tv-skärm med en reklamslinga för olika böcker och författare. Det innebär att ett bredare urval av böcker och bokkategorier kan exponeras, men också, omvänt, att fokus på den enskilda boktiteln blir mindre stark.

Pocketshop på Triangeln är intressant i sammanhanget då butiken kombinerar en klassisk skyltfönsterestetik med ett modernt köpcentrumkoncept. Det stora skyltfönster som täcker hela långsidan av butiken är uppdelat i tre avdelningar. Två av dessa tre avdelningar domineras vid vårt besök i februari av stora skyltar med bilder av böcker: Katarina Wennstams *Skymningsflickan* respektive Liane Moriartys *Öppnas i händelse av min död*. Istället för att stapla fysiska exemplar av dessa böcker använder man kraftigt förstorade versioner av bokomslagen. Skyltfönstrets huvuddel har en heltäckande fondvägg, där man gör bruk av butikskedjans lila varumärkesfärg. I denna vägg har man gjort fem alkover fodrade i rött, vilka fungerar som titthål in i väggen. I alkoven längst till vänster finns Jan-Philipp Sendkers andliga kärleksberättelse *Konsten att höra hjärtslag*. Detta första titthål åtföljs av rubriken: "Gillade du den här boken?" Ovanför de fyra övriga alkoverna, med fyra andra romaner, kan man läsa: "Då kanske du gillar de här?" Pocketshopbutikens skyltning refererar här till en viktig funktion inom bokhandeln – rekommendationen – där bokhandlaren tipsar läsaren om lämplig lektyr. Men vägguppsättningen anspelar också på – och leker med – den samtida internethandeln där matematiska algoritmer räknar ut vad den enskilda individen intresserar sig för och därefter erbjuder henne eller honom liknande varor eller tjänster.

Bokhandelns traditionella skyltfönster – och breda entréer i köpcentrum – är i dagens digitala samhälle långt ifrån det enda sättet att locka in kunder i butiken. Ändå fyller de fortfarande en viktig funktion vad gäller butikens visuella kommunikation och mer långsiktiga varumärkesbyggande.

Bokhandelsrummet

En bokhandels butikslokal är så mycket mer än enbart en neutral yta med böcker till försäljning. Av bokhandelns skyltfönster framgår det tydligt hur butiken ser på och värderar olika böcker. På liknande sätt är uppbyggnaden och organiseringen av butiksrummet en central värdepraktik. Upplevelsen av butiksrummet har stor betydelse för hur och när en person besöker en viss affär. Kunderna kanske gillar stämningen i butiken och trivs med att vistas där – eller precis tvärtom.

En av de viktigaste teoretikerna kring rummets betydelse är, som framgick av inledningen till denna bok, Henri Lefebvre. I *The Production of Space* (1974/1991) utvecklar han en mångbottnad "spatiologi" – en rumsteori – och visar hur rummet på olika sätt skapas eller produceras av samhället och dess olika aktörer.²¹⁰ Lefebvre skiljer i sin modell mellan tre olika slags rumsligheter: *perceived space*, *conceived space* och *lived space*.²¹¹ Om *perceived space* är det bokhandelsrum som personer upplever med sina kroppar och sinnen när de träder in i en bokhandel, står *conceived space* för mentala föreställningar om rummet, det vill säga bokhandeln som begrepp eller koncept. *Lived space*, slutligen, betecknar det rum människor vistas, arbetar eller framlever sina liv i. De tre kategorierna är inte alldeles entydiga. Tvärtom går de delvis in i varandra. I den konkreta upplevelsen av en viss plats tenderar samtliga dessa nivåer att interagera.

I vår undersökning är skillnaden mellan upplevelsen av de olika konkreta butiksrummen tydlig (*perceived space*). Akademi-bokhandeln Gleerups butikslokal är inte bara stor och rymlig, den är också mer varierad än de övriga butikslokalerna med separata rum och avdelningar samt upphöjda partier. Från de stora skyltfönstren strömmar dagsljus in i lokalen. Utanför kan man se människor och fordon passera. Akademibokhandeln på köpcentret Nova har likheter med men skiljer sig också från systembutiken inne i centrum. Butiken ger ett välordnat och välfungerande intryck och är fylld av böcker och andra pappersvaror. Lokalens rektangulära, lådliknande form är inte mindre

funktionell än Akademibokhandeln Glerups, snarare tvärtom. Men den erbjuder inte konsumenten samma lekfulla och varierade – och därigenom inbjudande – yta som den större butiken. Att kunden här befinner sig inne i en galleria utan någon kontakt med dagsljus eller omgivande citykärna bidrar säkert också till upplevelsen av detta butiksrum som mer funktionellt än lustfyllt.

Våra upplevelser av de olika butikslokalerna påverkas förstås av vår tidigare förförståelse av hur sådana ska se ut och fungera (*conceived space*). Bilden av den klassiska bokhandeln med känsla och atmosfär, på en gång välsorterad, inbjudande och lätt bohemisk, lever kvar i mångas medvetande, även om de flesta bokhandlar idag tvingas bedriva en betydligt mer slimmad och effektiviserad verksamhet.

För personalen i bokhandeln fungerar butiksrummet som *lived space*. Detta är helt enkelt deras arbetsplats, ett rum de befinner sig i flera timmar om dagen. Även för besökaren kan emellertid denna kategori aktualiseras. Det gäller till exempel för de bokhandlar man ofta och regelbundet besöker. Vissa butiker har man besökt under många år – eller under ett helt liv. Glerups är för oss båda en butik vi har en mångårig relation till. Det innebär att den momentana upplevelsen är nedtonad när vi besöker butiken. I deras bokhandelsrum känner vi oss hemma och stöter ofta på bekanta. Även en butikslokal som en person passerar varje dag kan emellertid få karaktären av ett slags *lived space*. Utanför Pocketshop på Malmö centralstation passerar pendlarna i strid ström. Många stannar till vid, eller kastar en blick in i, det helt öppna butiksrummet. Med tiden förvandlas butiksrummet till en regelbundet återkommande och hemtam syn, där pendlarna när de passerar med ett snabbt ögonkast kan spana efter säsongens intressanta boknyheter.

Lefebvres modell synliggör det faktum att den konkreta organiseringen av ett butiksrum, liksom föreställningar om denna lokal, påverkar relationen till – och rent konkret värderingen av – såväl rummet i sig som de föremål eller personer som befinner sig i detta. Den lokal en bokhandel använder är inte en neutral

yta; den är i hög grad förbunden med synen på och värderingen av såväl rumsligheten i sig som verksamheten att marknadsföra och sälja böcker.

Med tanke på butiksrummets betydelse för detaljhandeln generellt är det inte att förvånas över att det – som Jens Nordfält visar i *Marknadsföring i butik* (2011) – finns en omfattande forskning kring hur butiksmiljön påverkar kundens köpbeteende och köpbeslut. Ett grundantagande är att en inspirerande butiksmiljö leder till fler köp. Hur butiken bör vara uppbyggd och utformad beror dock på vilket slags produkt det rör sig om. Den optimala butiksmiljön för en huvudsakligen nyttig produkt som en huvudvärkstablett är inte densamma som för en produkt med företrädesvis social funktion, exempelvis ett gratulationskort.²¹² Det är viktigt att butikens atmosfär och karaktär harmonierar med de varor som säljs. Många konsumenter som trängs på en begränsad yta kan upplevas som negativt i en mataffär i rusningstid, men som stimulerande i en bar på kvällen.²¹³ Här blir det tydligt hur människors föreställningar om och förståelse av olika rum påverkar deras upplevelse av den fysiska lokalen.

Ett problem som särskiljer bokhandeln från många andra typer av detaljhandel är de specifika krav på sortering som böcker ställer. Visserligen går det att sortera böcker efter genrer och kategorier men inom ramen för dessa är det nästan alltid alfabetisk ordning som gäller. Det gör det svårt att special- och samexponera i hyllorna. För att bryta ut titlar av liknande slag (nyheter, tema, land, aktuellt och så vidare) måste man därför använda olika exponeringsytor som podier, ”vattenfall” och bord. Samtidigt är det viktigt att balansen mellan butikens olika struktureringsprinciper fungerar: dels grundläggande bokhyllor där det finns plats för många böcker och ett bredare sortiment, dels olika exponeringsytor som bord, temaväggar och topplistehyllor. Samtliga butiker vi besökte arbetade på detta sätt för att balansera presentationen av sortimentet: å ena sidan bokhyllor med det grundläggande sortimentet, å andra sidan exponeringsytor av olika slag där man lyfte fram aktuella titlar och teman.

En amerikansk studie av hur människor agerar och rör sig

i butiker visar att det finns ett antal specifika egenskaper som många uppskattar:

taktilitet – att röra vid föremål och upptäcka dem sensoriskt

upptäckande – känslan av att hitta något man inte tänkt på eller förväntat sig

samtal – med vänner, personal eller okända; skapar stämning och gör att människor vill vistas i affären

igenkänning – kan ha olika betydelser i olika typer av affärer, grundläggande är dock att det handlar om att känna sig bekväm och hemma i butiken

fynd – handlar ofta om ett lågt pris men kan också vara en fråga om att hitta en vara som är unik.²¹⁴

Den vikt dessa skilda kriterier får beror förstås mycket på vilken typ av butik det rör sig om, men även i en bokhandel kan till exempel taktilitet vara förvånansvärt betydelsefullt. Den amerikanska studien visar nämligen att många som befinner sig i en bokhandel känner, klämmer och luktar på de böcker de funderar på att köpa.²¹⁵ Böcker ska helst tilltala oss konsumenter sensoriskt genom inbindning, bokomslag och bilder, men även genom att dofta rätt och vara sköna att hålla i. Boken ska inte vara för tung – eller omvänt för tunn. Handlar det om en present bör den se tillräckligt påkostad ut eller ge en lämplig nostalgisk känsla, om det exempelvis är en barnboksklassiker som ska ges bort.

Som produkt betraktat är böcker och litteratur ingen livsnödvändig vara i stil med mat eller kläder. Istället handlar det här ofta om en impulsvara. Konsumenten har kanske planerat att köpa en viss bok, men kommer ut från butiken med två helt andra. En svårighet i detta sammanhang, vilken bokhandeln delar med detaljhandeln i stort, är det massiva utbudet av varor. Risken är stor att kunden drunknar bland alla titlar i en bokhandel och går ut ur butiken utan att ens ha hållit en bok i handen. Den enskilda boktiteln måste därför göras synlig i lokalen. ”Det gäller att få kunden att stanna, plocka på sig något och helst handla

något hen inte visste att hen ville ha”, säger Henrik Öhman, expert på kundbeteende, när han för *Svensk Bokhandels* räkning ombeds kommentera bokhandelns sätt att arbeta med försäljning.²¹⁶ I intervjun beskriver Öhman olika sätt att locka kunder till köp, hur kunder rör sig i varv i butik och hur det gäller att få kunden att plocka på sig en första bok. I en brittisk studie av hur människor agerar i bokhandeln framgår det att många tillbringar en relativt lång stund i butikerna. Endast en mindre del av kunderna (20 %) gör kortare besök än en halvtimme. Den brittiska studien jämför med internetbokhandeln, där kunden vanligen letar efter en specifik titel. I den fysiska bokhandeln är tvärtom *sökandet* en viktig aspekt av upplevelsen. De allra flesta som går in i en bokhandel har inte på förhand bestämt vad de ska köpa. Detta ser de inte heller som en nackdel, det är roligt att leta. Det innebär också att impulsköpen är betydligt vanligare i den fysiska bokhandeln än på nätet.²¹⁷

Man har i forskningen genom åren på olika sätt försökt strukturera och kategorisera detaljhandelns butiksmiljö. Nordfält pekar bland annat på hur marknadsföringsforskaren Philip Kotler på 1970-talet utgick från de mänskliga sinnena när han delade in butiksmiljön i de synliga dimensionerna (färg, form, storlek), de hörbara dimensionerna, doft och känsel.²¹⁸ Nordfält lyfter även fram ett senare struktureringsförslag som baserar sig på tre kategorier: *design*, vilket avser butikens layout, färgval och skyltning, *bakgrund*, vari inkluderas dofter, musik och andra ljud samt slutligen *sociala faktorer*, vilket omfattar sådant som personliga möten, framförallt mellan butikspersonal och kunder, men också interaktionen mellan kunderna.²¹⁹ Vår undersökning utgick inte från någon av dessa modeller av butiksmiljön. Där emot har de i efterhand strukturerat vår analys av de genomförda platsobservationerna.

Vad gäller den första kategorin, design, kan man konstatera att det i såväl Akademibokhandelns som Pocketshops fall rör sig om professionellt designade butiker, där man systematiskt bearbetar butikslokalens uppbyggnad, former, färger och ljussättning för att skapa optimala betingelser för bokförsäljning.

Som jämförelse kan man nämna den butik vi besökte i en skånsk småstad. Denna butik strävade förvisso efter en övergripande design som liknade Akademibokhandelns, med ungefär samma sortimentsstrukturer och skyltningsteknik. I de konkreta detaljerna, vad gäller exponering, färger, ljussättning, kunde butiken dock inte jämföra sig med bokhandelskedjornas mer genomarbetade och professionella butiksmiljö.

Om man jämför Akademibokhandelns två butiker i detta avseende är det tydligt att kedjan har en likartad strategi vad gäller designfaktorer som exponering, typsnitt på skyltning och ljussättning. Det som framförallt skiljer dessa två butiker åt är istället, som framgått, butikslokalernas grundläggande karaktär. Butiken i köpcentret Nova är funktionell men saknar – enligt vår bedömning – något av den klassiska bokhandelns atmosfär och känsla. Glee-rups butikslokal är bokstavligen mindre fyrkantig än den på Nova, med sina olika avdelningar och upphöjda partier. Till kategorin bakgrundsfaktorer hör det dagsljus som strömmar in från de stora skyltfönstren samt likaså kontakten med stadskärnan utanför. Den mer varierade lokalen på Glee-rups gör det lättare för kunden att dröja sig kvar och spendera tid i butiken – och att därigenom mentalt ladda rummet med positiva värden och hemhörighet.

Även Pocketshop har ett gemensamt koncept för och en enhetlig design på sina butiker, där inte minst färgen lila har en central funktion för att etablera och signalera kedjan som en alert specialbutik. Om innandömet är snarlikt skiljer sig emellertid den miljö och de bakgrundsfaktorer som omger affärerna. Pocketshop i Triangelns köpcentrum ligger i utkanten av gallerian, vilket innebär att den även fungerar som en relativt traditionell butik, där kunden kan kliva in från gatan. Visserligen strömmar människorna förbi utanför butiken på väg till eller från Citytunnelns station, men inne i butiken är det relativt tyst och stilla. Butiken på Malmö centralstation, däremot, ligger med sin uppfällda butiksfront helt öppen för den omgivande hektiska men också energifyllda stationsmiljön med stressade tågresenärer och utrop i högtalarna. Kring denna butik finns

en helt annan puls. Resemiljön bidrar till en känsla av spänning och – i förlängningen – äventyr. I en intervju i *Svensk Bokhandel* i maj 2016 förklarar Pocketshops vd Anna Borné Minberger att verksamheten i Sverige ska stramas upp. Bland annat ska de senaste årens försök med butiker i citylägen och gallerior skrotas. Detta då ”kundströmmarna är stabilare på flygplatser och järnvägsstationer”. Nu är det istället ”back to basics som gäller. Det är reselägen vi ska hålla på med”.²²⁰ Skillnaderna mellan de två Malmö-butikerna stärker denna analys – det är på centrala reselägen mindre butiker gör sig bäst.

Det personliga mötet med bokhandlaren är en av de aspekter som brukar lyftas fram i föreställningen om den välsorterade och välfungerande bokhandeln. Butikspersonalen är en central aspekt av bokhandelns rumslighet. I modeller över detaljhandelns butiksmiljö tillhör personalen kategorin sociala faktorer. Den klassiska bokhandlaren var inte sällan en stark kulturpersonlighet med betydelse för stadens kulturliv, samtidigt som personen var skicklig på att bygga sociala relationer och plocka fram rätt böcker för olika sorters läsare. Denna typ av bokhandlare finns förstås fortfarande kvar och särskilt i mindre städer kan en bokhandel och dess personal ha central betydelse för det lokala kulturlivet. Men att vara anställd i bokhandeln ger varken hög lön eller några egentliga möjligheter till professionell utveckling. Det har också skett ett tydligt skifte bland de anställda i bokhandeln. Tidigare var detta en karriär och ett yrkesval. Idag har det i hög grad omvandlats till ett arbete man har på väg mot andra mål och möjligheter, kanske för att lära sig mer om bokmarknaden eller som ett extraarbete vid sidan om studierna. En stor del av bokhandelns personal är likväl universitetsutbildad och har betydligt längre utbildning än de flesta andra kollegor i detaljhandeln. Dessa välutbildade bokhandelsmedhjälpare har både engagemang och intresse för böcker. Trots det räknar de inte med att stanna kvar i branschen eftersom framtidsutsikterna i yrket anses för dåliga.²²¹

Personalen i de undersökta butikerna var tillmötesgående och serviceinriktad. Ändå fanns det tydliga skillnader mel-

lan personalen i de båda butikskedjorna. Akademibokhandeln hade, föga förvånande med tanke på butikernas storlek, mer personal i sina affärslokaler. Dessa var i olika åldrar och bestod av både män och kvinnor. Pocketshopens personal utgjordes däremot under våra observationer uteslutande av yngre kvinnor som gav intryck av att vara extraarbetande studenter. En tydlig förändring som skedde under undersökningsperioden var att Akademibokhandeln i en del butiker, exempelvis Glerups i Lund och butiken på Mäster Samuelsgatan i Stockholm, placerade en medarbetare vid entrén som välkomnade alla kunder och såg till att de hittade rätt. Uppenbarligen strävar man därigenom efter att göra butiksupplevelsen mer personlig och välkomnande.

Till butiksmiljöns sociala faktorer hör även möten och samvaro mellan olika konsumenter och läsare. Akademibokhandeln Glerups har i detta sammanhang en klar fördel med sin rymliga och mer varierade butiksyta, vilket gör det lättare för kunderna att dröja sig kvar i butiken, röra sig mellan de olika avdelningarna och botanisera bland de många titlarna. Att denna sociala dimension påverkar konsumentens upplevelse av och syn på butiksrummet är förstås bokhandlarna väl medvetna om. Ett sätt att stärka butikens relation till konsumenterna, liksom konsumenternas relation till varandra, är den evenemangsstrategi som blivit en allt viktigare del av den fysiska bokhandeln. Det gäller för de flesta av landets bokhandlar. I Akademibokhandelns största butik på Mäster Samuelsgatan i Stockholm har man ett gediget program med flera arrangemang i veckan. Också en bokhandel som Rönnells antikvariat i Stockholm har sedan länge en omfattande evenemangsverksamhet, som inte bara inkluderar författarframträdanden och samtal utan även konserter av olika slag och releasefester för nya böcker.²²² Även i de butiker vi har närstuderat har detta slags litteraturarrangemang blivit vanligare. För en stor och centralt belägen butik som Akademibokhandeln Glerups är sådana evenemang en nödvändighet. Till och med Pocketshops små butiker anordnar författarfrukostar och signeringar. I kapitlets avslutande avsnitt

återkommer vi till denna för bokhandelns sociala dimension så centrala evenemangsverksamhet.

Butikssortimentet

På samma sätt som uppbyggnaden och organiseringen av butiksrummet är förstås struktureringen och presentationen av bokhandelns varor, dess sortiment, att betrakta som en värdepraktik. Denna praktik har åtminstone två centrala dimensioner. Det handlar å ena sidan om *urvalet* av böcker, å andra sidan om *organiseringen* av detta urval.

Bokhandeln beställer sina böcker via Bokinfo som fungerar som en mellanhand mellan förlag och bokhandel. Bokinfo saluför i dagsläget, enligt egen uppgift, 650 000 titlar (eller snarare ISBN-nummer).²²³ En stor butik som Akademibokhandeln Gleerups saluför 15 000 titlar (ISBN), mindre butiker som Pocketshop drygt 1 000 titlar.²²⁴ Av detta framgår det hur svårt det är för en bok att över huvud taget ta sig in i butiksrummet, att ta sig igenom den konkreta värdepraktik som urvalsprocessen utgör. Vår undersökning omfattar av naturliga skäl bara de böcker som återfinns i butiksrummet, inte alla de titlar som av olika anledningar valdes bort av bokhandeln. Tystnad, eller avsaknad av värdeförhandling, drabbar i själva verket de allra flesta böcker som publiceras under ett år. Som vi konstaterade i *Höstens böcker* lämnar dessa titlar få eller inga avtryck efter sig och är alltså heller inte närvarande i den fysiska bokhandeln.²²⁵

Den andra värdepraktiken består av bokhandelns sätt att organisera sina varor. Bokhandeln strukturerar så gott som alltid sitt sortiment utifrån olika skön- eller facklitterära genrer. Det gäller för samtliga butiker i vår undersökning. Men det är också tydligt att genre inte är något enhetligt begrepp utan låter sig definieras utifrån situation och behov. Den kanadensiska litteraturvetaren Julie Rak konstaterar i en undersökning av genrens betydelse i bokhandeln i Kanada att genrer är *scene-setting*. Genreindelningen, menar Rak, särskiljer och sätter gränser,

men skapar också möjligheter för kunskapsöverföring och nya kunskapssammanhang genom att böcker kopplas till varandra på mer eller mindre väntade, eller oväntade, sätt.²²⁶ Vidare menar Rak att genrer i bokhandeln strukturerar läsarnas upplevelse av böckerna – liksom av den omgivande butiksmiljön – genom den taktila upplevelsen av böcker som doft, känsla och synintryck. För Rak är genreindelningen och bokförsäljningen tätt sammanlänkade som en social praktik. Denna praktik ingår i sin tur i en större kontext där de enskilda genrernas och boktitlarnas placering i bokhandelsrummet på olika sätt förbinder dem med såväl den snävt lokala som den globala bokmarknaden.²²⁷

Sorteringen och kategoriseringen av sortimentet är således en central aspekt av bokhandelns verksamhet som påverkar värderingen av olika titlar. Kategoriserandet styr inte bara butikens utbud utan även konsumenternas sökande efter lämpliga böcker att läsa. Eller som Laura J. Miller uttrycker det i sin undersökning av den amerikanska bokhandeln: "At the most basic level, the naming and placement of the different sections in a store is a key element in channeling customers' attention. Shoppers' browsing behavior is partly a consequence of their gravitating to those categories in which they have some prior interest."²²⁸ Det finns med andra ord en interaktion mellan bokhandel och kunder kring genreindelningen, vilken framförallt grundar sig på läsarnas föreställningar om och förväntningar på dessa genrer.²²⁹

I bokhandelns fysiska rum kan värdekategorin stil- och formvärde tyckas mindre framträdande. Här finns inte på samma sätt som i exempelvis litteraturkritiken utrymme att tala om ett fragmentariserat och poetiskt språk eller om en överraskande metaforik, även om undantag finns, bland annat på böckernas baksidor eller i bokhandelsmedhjälparnas personliga rekommendationstips. Ändå är stil- och formkategorin avgörande för bokhandeln, då struktureringen av varusortiment – liksom kommunikationen och marknadsföringen gentemot konsumenten – är uppbyggd kring olika genrekategorier.²³⁰ Formen – här de olika genrerna – förbinds både med status och prestige och med det ekonomiska värdet. Ju större ekonomisk potential en

genre har, desto mer framträdande placering får den i butiken.

Bokhandlarna i undersökningen hade också en tydlig strategi för hur de använde butiksutrymmet och hyllorna i butiken. Pocketshops disposition av sin begränsade butiksyta ger intryck av att vara grundligt genomtänkt. Om man bortser ifrån golvpodierna och endast räknar hyllor längs väggarna får man en tydlig bild av vilka genrer som dominerar i denna butik. I tabell 1 nedan använder vi de genrer butikerna själva anger på hyllorna. Som framgår av tabellen är kedjekonceptet märkbart, med ett i princip identiskt upplägg i de två butikerna. De är också hårt mallade vad gäller sortimentet – och inte minst presentationen av detta sortiment i form av ett fåtal övergripande genrebeteckningar. Att det i Pocketshop rör sig om försäljning av pocketböcker bidrar förstås till en begränsning i såväl sortiment som genreindelning, då pocketutgivningen i sig är betydligt mindre och därtill inriktad på vissa typer av titlar.²³¹

Tabell 1. Antal bokhyllor per kategori, Pocketshop

Antal bokhyllor per kategori	Pocketshop Malmö C	Pocketshop Triangeln
Romaner	5	5
Spänning	3	3
Fakta	3	3
Fiction	3	3
Non Fiction	2	2
På tapeten	1	1
Barn		1

Fokus i dessa två butiker ligger tydligt på skönlitteratur med tolv respektive elva hyllor ägnade åt detta (Romaner + Spänning + Fiction + Barn). Även facklitteratur är rikligt företräd med fem hyllor per butik (Fakta + Non Fiction). Mer förvånande är kanske att den engelskspråkiga litteraturen har en så central ställning hos Pocketshop. Det tydliggör den engelskspråkiga litteraturens stora betydelse även för den svenska bokmarkna-

den, inte minst vad gäller pocketböcker. Kategorin ”På tapeten” uppmärksammar titlar som för tillfället är aktuella i debatten eller kritiken och ger butiken en ytterligare möjlighet att blanda böcker från olika genrer och kategorier. Skönlitterära böcker som Jonas Hassen Khemiris *Allt jag inte minns* och Martina Haags *Det är något som inte stämmer* samsas här med facklitteratur som Yuval Noah Hararis *Sapiens. En kort historik över mänskligheten* och Roxane Gays *Bad Feminist*.

Akademibokhandeln Gleerups i Lund har en avsevärt större butiklokal än Pocketshop och utnyttjar den också på ett annat sätt. Här är skönlitteraturen inte placerad direkt vid huvud-ingången. De genrer och varor som är *scene-setting*, för att tala med Rak, hör istället hemma i den omfattande mat- och kokboksavdelningen till vänster samt ett likaså omfattande sortiment av gratulations- och presentkort till höger. Det rör sig i båda fallen om betydande produktkategorier för bokhandelsbranschen. Böcker om mat och dryck stod under 2014 och 2015 för cirka 5 % av den totala bokförsäljningen i Sverige.²³² När det gäller kokböcker är kändisfaktorn hög och många titlar har draghjälp av ett redan etablerat namn. Förutom Jamie Oliver syns välkända personer som Per Morberg, Leila Lindholm och Edward Blom på de frontade kokböckernas omslag.

Den omfattande avdelningen med gratulations- och presentkort är central. Som framgår av den senaste litteraturutredningen 2012 består omkring 40 % av bokhandelns försäljning av andra varor än böcker.²³³ Till detta kommer att en stor del av de böcker som säljs i den fysiska bokhandeln är tänkta som gåvor. Hur stor del av försäljningen det rör sig om finns det inga exakta siffror på men i en nyligen genomförd undersökning i Storbritannien uppgav 40 % av de bokköpare som tillfrågades att de köpt boken eller böckerna åt någon annan.²³⁴ Detta innebär inte bara att gåvor är viktiga varor för bokhandeln – jämför med reklamen på alla hjärtans dag i februari, ”Säg det med en bok” – utan tydliggör också litteraturens sociala värdedimension. Att bokhandeln i stor utsträckning fungerar som presentbod framgår även av skyltfönstren på Akademibokhandeln

Gleerups där många böcker symboliskt nog redan var inslagna i presentpapper.

Böcker och litteratur är dock inte frånvarande vid butikens ingång. Bärande pelare i lokalen lyfter tvärtom fram enskilda storsäljande titlar av olika slag, exempelvis Gregory David Roberts spänningsroman *Bergets skugga* samt Elizabeth Gilberts *Alma Whittakers betydelsefulla upptäckter*, uppföljaren till författarens försäljningssuccé *Eat, Pray, Love*. Även den egenutgivna och för branschen överraskande storsäljaren *Lär dig leva. Mindre stress – mer närvaro* av paret Mats och Susan Billmark ges stort utrymme.²³⁵ Föga förvånande är flera av de böcker som exponeras på och runt dessa stolpar identiska med dem som exponeras i skyltfönstren, till exempel Hannah Widell och Amanda Schulmans *Försoningen* och Peter Englunds *1916*. Och liksom i skyltfönstren finns här bilder på de författare som framöver ska framträda i butiken: Alex Schulman, Sigge Eklund, Fredrik Reinfeldt och Karin Bojs. Även här framgår det – i ett ANT-perspektiv – hur förbundna de olika aktörerna är i det litterära fältet. Bokhandeln som aktör och fysiskt rum är beroende av förlagens utgivning och av författarna bakom dessa verk. Förlagen och författarna är omvänt beroende av att bokhandeln förmår sälja och marknadsföra deras titlar.

Konsumenten möter därefter vad som kan betecknas som det viktigaste skönlitterära presentbordet i butiken. Liksom butikens skyltfönster lockar detta podium med säsongens mest attraktiva titlar. På podiet samsas välkända och etablerade författare som Jonas Hassen Khemiri, Jonathan Franzen och Ian McEwan med populära och storsäljande författare som E. L. James och Jonas Jonasson. Samma tendens återfanns, som framgått, i Pocketshop på Malmö C, där det centrala presentbordet placerade Svetlana Aleksijevitj bredvid Fredrik Backmans *En man som heter Ove*. Tendensen är här tydlig mot ett litterärt mellanområde, där de mest uppmärksammade verken oavsett värdering och kategorisering befinner sig bredvid varandra och behandlas på ett likartat sätt.

I bilaga 1 finns en förteckning över antal hyllor per genre

och kategori i Akademibokhandeln Gleerups och Akademibokhandeln Nova. Att dessa bokhandlar har ett betydligt större och bredare sortiment än Pocketshops butiker blir omedelbart tydligt – likaså att Akademibokhandeln Gleerups har ett betydligt större sortiment än Akademibokhandeln Nova. Det faktum att Akademibokhandeln butiker rymmer fler boktitlar än Pocketshops butiker innebär också att de på ett helt annat sätt måste hjälpa konsumenten att hitta rätt i utbudet. Det främsta instrumentet är här de olika genrerna eller bokkategorierna. Om Pocketshop (både Malmö C och Triangeln) särskiljer 3 genrekategorier för skönlitteratur för vuxna särskiljer Akademibokhandeln istället 16 (Gleerups) respektive 12 (Nova). Detsamma gäller för facklitteraturen där Pocketshop benämner 2 kategorier i vardera butik och Akademibokhandeln 31 respektive 13. Vad gäller barnlitteraturen markerar Gleerups 11 olika kategorier (på 42 hyllor) och Akademibokhandeln Nova 4 (på 25 hyllor). Hos Pocketshop har endast butiken i Triangelns köpcentrum en egen hylla för barnlitteratur. Ett större och bredare sortiment är givetvis en konkurrensfördel. Samtidigt innebär det att de olika titlarna och genrerna rent fysiskt står längre ifrån varandra i Akademibokhandeln butiker. Det är något de på olika sätt försöker motverka genom att med hjälp av podium, topplistor eller liknande exponera olika böcker på flera platser i rummet. Pocketshops sortiment är mindre men också på ett översiktligt sätt samlat i lokalen.

Att strukturera sortimentet utifrån genrekategorier är inte helt okomplicerat. Genrer är notoriskt svårdefinierade begrepp, som inte en gång för alla låter sig bestämmas. Som Alastair Fowler skriver i *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes* (1982) handlar genreindelning mindre om en exakt klassificering än om att processen att försöka genrebestämma ett visst verk hjälper oss att tolka och förstå det.²³⁶ Bokhandeln använder i överensstämmelse med detta genrebeteckningen för att tolka och tydliggöra en viss boks karaktär och därmed rikta den mot en viss kundkrets. Ett exempel är biografigenren som kan placeras under enskild kategorisering likaväl

som under skönlitteratur eller facklitteratur. Ett välkänt enskilt exempel på detta är Zlatan Ibrahimović och David Lagercrantz gemensamt skrivna *Jag är Zlatan Ibrahimović* (2011), som skulle kunna kategoriseras som självbiografi och biografi, facklitteratur likaväl som skönlitteratur. Ett annat exempel som visar på svårigheten att genrekategorisera verk är Harry Potter-serien som genom åren har placerats såväl bland fantasy som på vuxen- och barnavdelningar. På den brittiska marknaden producerade man till och med två olika omslag för dessa böcker, ett för barn och ungdomar, ett för vuxna, vilket innebar att serien ofta fick en dubbel placering i bokhandeln. Analogt med detta är det viktigt för bokhandeln att den använder sig av genrekategorier som konsumenten känner till eller är införstådd med. I annat fall är denna genreindelning föga meningsfull. Hos Akademibokhandeln Gleerups återfinner man inte underkategorier som "Urban Fantasy" eller "Steam punk", då detta sannolikt inte skulle underlätta för den butikens kunder att hitta lämplig litteratur. I Science fiction-bokhandeln i Malmö är dessa tvärtom givna kategorier som konsumenterna förväntar sig att möta tillsammans med andra ännu mer specifika såsom "Star Wars" och "Sherlock Holmes".²³⁷

Det skönlitterära sortimentet är som framgått betydligt större och bredare i Akademibokhandeln än i Pocketshop, vilket beror på butikernas storlek och den smalare utgivningen av pocketböcker. Det innebär också att Akademibokhandeln behöver lyfta fram och särskilja fler genrer och bokkategorier i sina bokhyllor. Vad gäller den svenskspråkiga litteraturen skiljer Pocketshop mellan kategorierna Romaner respektive Spänning. Dessa kategorier återfinns även i Akademibokhandeln, som till dem lägger Memoarer & biografier och Humor & Serier. Endast i Akademibokhandeln Gleerups har lyriken en egen hyllsektion, vilket visar hur denna traditionella prestigegenre idag har förlorat mycket av sin privilegierade ställning i det litterära fältet. På liknade sätt har den engelska skönlitteraturen betydligt fler genrerubriker i Akademibokhandelns butiker än i Pocketshop. Förutom breda och övergripande kategorier som Fiction, Cri-

me och Fantasy adderar Glerups mer specifika kategoribenämningar som Classics och Scandinavian authors.

Att deckaren är en viktig genre för bokhandeln är givet eftersom den har varit så expansiv och kommersiellt framgångsrik under de senaste decennierna.²³⁸ Under 2015 stod deckare och spänningslitteratur för 12 % av den totala bokförsäljningen i landet.²³⁹ Framgångarna syns tydligt i hyllräkningen i de olika butikerna. I Pocketshops butiker är Spänning egentligen den enda mer specifika genre som används (i övrigt kallas kategorierna bara fakta och fiktion). I Akademibokhandelns butiker med deras större utbud är spänningskategorin ytterligare finfördelad. Akademibokhandeln Glerups skiljer exempelvis mellan Deckare (inbundet), Deckare (pocket), Crime, New releases: crime, Scandinavian authors och på Akademibokhandeln Nova: Spänning (inbundet), Spänning (pocket) och Crime. Bokhandelns omfattande utbud av deckare och spänningslitteratur följer naturligt på den deckarboom där framförallt svenska men även andra nordiska författare har varit synnerligen framgångsrika nationellt såväl som internationellt. Bokhandelns inriktning på genren är delvis en spegling av utvecklingen på marknaden men har – omvänt – sannolikt också bidragit till den starka tillväxten.

En annan intressant kategori är fantasylitteratur, som i detta sammanhang även inbegriper genren science fiction. Fantasy och sf tillhör de mer framgångsrika genrerna under senare decennier. En bidragande orsak till denna utveckling är genrerernas koppling till internationella storfiler som *Sagan om ringen*, Harry Potter-serien och *The Hunger Games*. Det växande intresset för denna litterära inriktning framgår inte minst av att den Science fiction-bokhandel som öppnade i Gamla Stan i Stockholm i början av 1990-talet efter hand har vuxit till en bokhandelskedja med butiker även i Göteborg och Malmö.²⁴⁰

I Pocketshop har fantasy och sf dock inga egna rubriker eller hyllor. Istället sorteras böckerna under rubrikerna Spänning, Fiction eller Barn. I Akademibokhandeln har fantasy och sf fått en egen sektion. På Akademibokhandeln Glerups skiftar dock placeringen av denna kategori i butiksrummet. Tidigare låg gen-

ren i anslutning till barn- och ungdomsavdelningen. I början av undersökningsperioden hade den istället flyttats fram och placerats bredvid den svenskspråkiga vuxenlitteraturen. I slutet av undersökningsperioden hade kategorin sammanförts med den engelskspråkiga litteraturen. Av detta framgår inte bara hur olika föreställningar om en genre – i detta fall fantasy och science fiction – påverkar vår syn på och tolkning av den utan också hur butikerna kontinuerligt arbetar med att strukturera varusortimentet för att optimera placeringen.²⁴¹

Barnlitteraturens starka ställning i Akademibokhandelns butikssortiment framgår av den detaljerade genre- och kategorirubriceringen i Akademibokhandeln Glerups, där inte mindre än 11 kategorier har egen rubrik på hyllorna, men även av det faktum att barnavdelningen är omfattande och har en egen ingång. Också Akademibokhandeln Nova har en jämförelsevis stor avdelning för barn- och ungdomslitteratur, även om de endast särskiljer fyra genrekategorier. I Pocketshops butiker ges barnlitteraturen en betydligt mer begränsad roll. Detta handlar sannolikt om bristande utrymme i butiken och att bokhandeln i första hand har valt att rikta sig till vuxna konsumenter – men också om att barnboken ofta är en gåva och att en pocketbok inte lämpar sig lika väl för det ändamålet. Pocketshop har därför inte samma möjligheter som Akademibokhandeln att konstruera värde kring barnlitteraturen.

Även vad gäller facklitteraturen visar undersökningen på stora skillnader mellan butikerna. I Akademibokhandeln finns ett helt annat fokus på centrala bokhandelskategorier som mat och dryck och resor än i Pocketshop. Därtill har framförallt Akademibokhandeln Glerups ett betydligt mer omfattande och varierat facklitterärt utbud inriktat på områden som konst och kultur, fritid och natur. Butiken har tidigare varit en universitetsbokhandel, vilket betyder att den fortfarande har ett brett sortiment av humanistiska och samhällsvetenskapliga titlar. Det breda facklitterära sortimentet har säkerligen sina kunder. Facklitteraturens starka ställning på bokmarknaden är otvetydig och under 2015 stod denna kategori för närmare 40 % av landets to-

tala bokförsäljning.²⁴² Genren står för ett betydande ekonomiskt värde för bokhandeln och för branschen som helhet.

I Julie Raks ovan nämnda bokhandelsundersökning blir genre ett sätt att komma åt den enskilda bokhandelns särprägel. Hon visar hur inte minst den oberoende bokhandeln experimenterar med alternativa sätt att kategorisera och länka ihop böcker för att därigenom särskilja sig från och profilera sig mot de stora kedjorna.²⁴³ Detta resonemang skulle sannolikt i högre grad varit tillämpligt på specialbokhandlar som Science fiction-bokhandeln i Malmö eller Språkbokhandeln i Lund, som arbetar med helt andra genrekategorier än kedjebutikerna. I vår undersökning, som framförallt inriktades på bokhandelskedjor, framträdde inte detta mönster lika tydligt. Ändå är skillnaderna mellan Akademibokhandeln och Pocketshop betydande både vad gäller urvalet och organiseringen av sortimentet. Deras värdepraktiker skiljer sig skarpt åt. Akademibokhandelns butiker står för ett mer traditionellt sätt att kategorisera böcker genom att dela in dessa i subkategorier som ges olika viktning och värde både vad gäller antal titlar och placering i butiksrummet. Pocketshop, som har ett betydligt snävare sortiment, behöver inte på samma sätt arbeta för att särskilja olika undergrupper av böcker. I dessa minibutiker har konsumenten lättare att själv skaffa sig en överblick över utbudet. Pocketshop använder sig därför av mer övergripande genrekategorier som fiktion och fakta samt svenskspråkig och engelskspråkig litteratur. Här är det framförallt urvalet av böcker – begränsningen till endast pocketböcker – som styr butikens organisering av sortimentet.

Både sortering och urval är praktiker som är starkt värderande. Under 2016 såldes drygt 91 000 enskilda ISBN i den fysiska bokhandeln i Sverige, vilket utgör endast en mindre del av det tillgängliga utbudet.²⁴⁴ Akademibokhandeln Gleerups erbjuder kunderna i sin butik drygt 2 % av det tillgängliga bokutbudet hos Bokinfo. Då är bokhandeln ändå en av de större i landet. Det ger en uppfattning om vilken betydelse bokhandelns urvalsprocess faktiskt har. Urval, sortering och olika sätt att visa fram böckerna är avgörande för synlighet och tillgänglighet. På

samma sätt är olika genrekategoriseringar, som ett sätt att dela in och strukturera sortimentet, en tydlig värdepraktik med stil- och formkategorin i centrum.

Topplistor och böckerna som ”alla” läser

Särskilda hyllor och sektioner för topplistor finns i alla bokhandlar i undersökningen. Dessa topplistehyllor ges dock olika vikt och exponering i lokalen och kan skilja sig i sammansättning och uppbyggnad. De flesta butikerna placerade topplistor nära ingången, vilket gör dem lätta att hitta för konsumenten. Undantaget utgörs främst av Akademibokhandeln Gleeurps, som har placerat sina listhyllor längre in i lokalen. Skälet till detta är att butiken använder sig av inte mindre än sex olika topplistor, vilket kräver stor väggyta. Exakt vilka topplistor som finns i de olika butikerna varierar också. Akademibokhandeln Gleeurps sex topplistor omfattar Skönlitteratur, Facklitteratur, Romaner (pocket), Deckare (pocket), Facklitteratur (pocket) och Engelska böcker (pocket).²⁴⁵ Det innebär att de lyfter fram betydligt fler titlar än de övriga butikerna. Indelningen i pocket och hårdband är vanligt förekommande i detta sammanhang, men både listan över deckare och den över facklitteratur i pocketformat är ovanliga. De många listorna på Akademibokhandeln Gleeurps handlar förstås till dels om att butiken har mer utrymme än övriga butiker. Men också om att de på grund av sin storlek har ett behov av att lyfta fram olika titlar på skilda platser i lokalen eftersom det annars finns en risk att kunderna drunknar i utbudet. Pocketshop brukar ha två listor – en för svenska titlar och en för engelska. Vad som utgör grunden för de olika butikernas topplistor varierar men är ofta en kombination av kedjans centrala försäljning och den enskilda butikens lokala dito.

Det är möjligt att bygga en topplista på lite olika sätt, vilket också framgick av en av våra jämförande observationer. Den lilla oberoende bokhandeln Kindvalls i Eslöv hade en topplista som bestod av en blandning av de mest sålda titlarna i JB-grup-

pens topplista, några lokala storsäljare samt några andra titlar man trodde på. Här är det inte en fråga om någon exakt försäljningsstatistik utan snarare om sådana boktitlar man tror kan sälja extra mycket. Topplistan i Eslöv var således ett sätt att lyfta fram och marknadsföra vissa böcker. Även om denna lista är ovanlig i sin uppläggning, visar den på topplistornas funktion i alla butiker: att guida kunderna till det man tror kommer att sälja. Topplistorna är ett marknadsföringsverktyg mer än något annat.

En annan viktig funktion för topplistorna – vilket indirekt leder till ökad försäljning – är att underlätta för kunderna att hitta en bok. För många läsare är det svårt att finna något att läsa. Har man inte på förhand bestämt sig för vilken bok man är intresserad av kan bokhandelns stora utbud framstå som överväldigande. Detta gäller inte bara den ovana läsaren, även den rutinerade bokslukaren kan behöva hjälp att finna rätt bok.²⁴⁶ Topplistorna kan då vara ett sätt att hitta ett verk som känns tilltalande. Det finns också tydliga belägg för att topplistor, ibland kallade bästsäljarlistor eller med anglicismen bestsellerlistor, har en påtaglig effekt på försäljning.²⁴⁷

Som Rasmus Grøn påpekar i sin studie av topplistor i Danmark är syftet med dessa att skapa intresse kring ett antal boktitlar. Topplistorna ger intryck av att "alla" vid en viss tidpunkt läser några få böcker, vilket i sin tur påverkar andra konsumenter och läsare att intressera sig för samma verk.²⁴⁸ Topplistornas marknadsförande funktion beror mycket på att de konstruerar ett socialt värde kring de titlar som lyfts fram. För konsumenterna och läsarna handlar det om att träda in i en social gemenskap med andra läsare. Föreställningen om att nästan "alla" under en viss period läser en bok kan skapa en önskan att delta i gemenskapen, att dela läsoplevelsen och kunna tala med andra om sin läsning. Studier av människors kulturkonsumtion visar att valet av musik, film och litteratur präglas starkt av hur andra människor agerar och väljer.²⁴⁹ Grupptänkandet är betydande. Att välja en bok från topplistan har därför både medvetna och mer omedvetna implikationer. Det är ett enkelt sätt att hitta en

bra bok, men också en väg in i en föreställd social gemenskap.

Att topplistorna har en tendens att sammankoppla människans grupp beteende med läsningen av litteratur har dock kritiserats i olika sammanhang. Denna "bestsellerism", menar kritikerna, tenderar att begränsa såväl människors val och bokhandelns utbud som litteraturens spridning.²⁵⁰ Mot sådana resonemang kan man invända att listorna fungerar som ett stöd för dem som tycker det är svårt att hitta något att läsa. Här framträder tydligt bokhandelns position i skärningsfältet mellan kultur och kommersialism. Ambitionen att sälja böcker går hand i hand med viljan att förmedla litteratur och stimulera till läsning. För bokhandeln vore det dessutom riskabelt att förlita sig alltför mycket på enskilda storsäljare eftersom sådana endast utgör en begränsad del av handeln. Under 2016 utgjorde exempelvis de 500 bäst säljande titlarna bara en tredjedel av försäljningen i fysisk bokhandel.²⁵¹

Topplistor skapar ett slags föreställd läsargemenskap. Upplevelsen av att alla läser och talar om vissa böcker förstärks dessutom ofta av tidningsartiklar, som tar upp och behandlar samma verk. Listor av olika slag har också blivit allt vanligare i det litterära fältet. Digitala nättjänster som Goodreads och Storytel erbjuder rika möjligheter att skapa och dela listor. Detsamma gäller de arkivfunktioner som finns till exempel på Kindles e-boksläsare eller i iBooks-appen. Detta har ibland kallats en *list culture*, där litteraturen tar plats genom att grupperas, rankas, tematiseras och betygsätts.²⁵² Jim Collins benämner det en *playlist culture*, där individen definierar sig själv utifrån sina listor och sina digitala arkiv med böcker, musik och filmer. Läsandet och bokkonsumtionen förvandlas därigenom från en individuell aktivitet till en i hög grad social och gemensam verksamhet, där de övergripande mönstren och beteendena därtill är i stark förändring.²⁵³

Hur topplistorna konkret skapas och sammanställs varierar stort beroende på sammanhang. Gäller det en topplista i en dagstidning, i en butik eller på nätet? I en del butiker utgår listorna från butikens egen försäljning. Detta har fördelen att

listan alltid är uppdaterad. Samtidigt kräver detta en hel del arbete av butikspersonalen. I andra butiker är topplistan baserad på den nationella lista som publiceras i branschtidningen *Svensk Bokhandel*. En sådan lista blir mer allmängiltig, men också mindre aktuell och lokalt förankrad. Alla topplistor bygger dock på val, förenklingar och jämförelser av olika slag.²⁵⁴ Topplistornas betydelse är inte heller en gång för alla fastslagen; försäljningen från den relativt smala topplistan kan variera från år till år. I en branschpanel som kommenterade 2015 års försäljningsstatistik konstaterade Maria Hamrefors, vd för Akademibokhandeln, och Katarina Jeansson, ägare till Dillbergs oberoende bokhandel i Kalmar, att antalet sålda exemplar av de mest säljande titlarna hade gått ner under 2015. Detta år var breddförsäljningen viktigare än de enstaka storsäljarna.²⁵⁵ Att bara satsa på att synliggöra toppsäljarna blir då en riskabel strategi.

Det är tydligt att de olika system och tekniker bokhandeln använder för att lyfta fram titlar till kunderna utan att dessa har personlig kontakt med butikspersonalen – bland annat topplistorna – också blir prov på hur bokhandeln i allt högre grad har strukturerat och rationaliserat försäljningen av böcker. I detta sammanhang är sådant som tillgänglighet, rätt böcker på rätt plats och logistik viktiga delar av väl planerade och ofta automatiserade system. Framförallt bokkedjor som Akademibokhandeln och Pocketshop har utvecklat centraliserade system för lager, distribution, inköp och butiksupplägg, där den enskilda butiken inte har mycket att säga till om. På Akademibokhandeln utnyttjar man exempelvis ett centraliserat ordersystem som automatiskt skickar ut böcker till enskilda butiker när en titel börjar sälja.²⁵⁶ De olika aspekterna av den moderna bokhandelns verksamhet, såsom genrekategoriseringar, placeringen av bokpodium, topplistor och lagerhållningen, ingår i ett större rationellt system för bokmarknaden.

Personalen rekommenderar

Topplistorna synliggör de boktitlar ”alla” läser vid en viss tidpunkt. Ett helt annat sätt att lyfta fram olika verk är genom handskrivna lappar med lästips av skilda slag. Sådana har under det senaste decenniet blivit allt vanligare i bokhandeln och kan bestå av allt från ett boktips till en längre beskrivande text. En vanlig typ är de handskrivna ”personalen rekommenderar”-lappar där namnet på bokhandelsmedhjälparen tydligt framgår. Det är en värdeskapande handling på flera plan. Lapparna fungerar som ett sätt att framhäva en viss titel och konstruerar samtidigt värde kring detta verk. För den moderna bokhandeln är det ett sätt att återskapa den personliga bokhandelsrekommendationen utan att involvera ett fysiskt butiksbiträde.

Bokhandelskedjan Pocketshop var bland de första i Sverige som använde handskrivna personliga lappar med bokrekommendationer, något som numera har blivit standard i nästan varje bokhandel. När Pocketshop introducerade sina rekommendationslappar fanns de överallt i butiken. Idag har de istället samlat rekommendationerna på en särskild plats längst bak i butiken, vilket skapar en attraktiv yta även i denna undanskymda del. Den nya strategin skapar dock problem i det avseendet att det bara finns plats för några få rekommenderade titlar – vid våra observationer omkring 15 stycken, varav några fanns både i engelskt original och i svensk översättning. Pocketshops rekommendationer är generellt långa, skrivna med olika handstil och undertecknade med namn. Allt detta bidrar till ett personligt intryck. Så här beskrivs Mhairi McFarlanes *You had me at hello* (2012):

Eli älskar ~~vi~~ gillar

Min bästa chick-lit-författare

Perfekt för dig som, likt mig, är en sucker för chick-lit men tröttnat på de trista stereotyperna som i övrigt befolkar genren. Utlovar sträckläsning, FNISS och avkoppling

Det är en i flera avseenden typisk rekommendation. Med personnamnet "Eli" skapar skribenten en personlig kontakt mellan butik och kund. Skribenten använder därtill starka värdeord som "älskar", "bästa" och "perfekt", vilka kombineras med genrebeskrivningen "chick-lit". I texten finns också en genremedvetenhet genom konstaterandet att mycket inom genren är sämre än denna specifika titel.

Undersökningen av hur bokhandeln använder rekommendationslapparna visar på tre tydliga drag: värdering, intimisering och genrekategorisering. Rekommendationerna bidrar till en intimisering mellan butiken och kunderna. Individuella handstilar, personalens namn och tilltalet i texten ger närvaro och personlig atmosfär i butiken. Lapparnas utseende och funktion varierar dock mellan butikerna och även i viss mån mellan olika titlar. I Pocketshops butiker är rekommendationslapparna en tydlig del av butikskedjans koncept. Likheterna mellan hur man använde rekommendationerna i de två butikerna var så stora att det sannolikt finns en gemensam strategi för hur lapparna ska se ut och användas. Det som istället är individualiserat är texterna – med tydligt namngiven personal och stor variation i handstil ger rekommendationerna ett äkta intryck. På Pocketshop Malmö C i december 2016 har särskilt "Linnéa" och "BK" skrivit långa texter som tydligt utgår från dem själva. Exempelvis tycker BK att Aris Fioretos *Mary* är "Den vackraste svenska roman jag har läst på länge!" och Linnéa är lika entusiastisk inför Jessica Schiefauers *När hundarna kommer*: "Vill att alla ska läsa!" Den tydligt närvarande personalen framträder till och med på en av rekommendationerna där BK beskriver sig själv som "han killen i kassan som står och stirrar mot horisonten och dagdrömmer om bisonoxar och att sova under stjärnornas sken".²⁵⁷ Det må vara ett kedjekoncept, greppet syftar likväl till att skapa personlig kontakt på en plats där många bara passerar hastigt förbi.

När det gäller Akademibokhandeln Gleerups och Akademi-bokhandeln Nova framstår däremot både texterna på lapparna och urvalet av böcker som får en rekommendation mer som tillfälligheter. Vissa hyllor har många rekommendationslappar,

andra inga. Ibland är texterna långa, ibland är de korta. Det är främst skönlitteratur som har rekommendationslappar men variationen och bredden är stor. Man ska ha klart för sig att det aldrig förekommer negativa omdömen i dessa sammanhang. Redan det faktum att en titel får en lapp som sticker ut från hyllan är att betrakta som en positiv värdering. Lapparna drar blicken åt sig och även en enkel beskrivning signalerar värde. Men texterna varierar alltså kraftigt, vilket framgår av nedanstående exempel:

Harper Lee, *Dödssynden*, "Klassiker om rasism" (Akademibokhandeln Gleerups)

Lev Grossman, *Magikernas land*, "Harry Potter för vuxna" (Akademibokhandeln Gleerups)

Sylvia Day, Crossfire-serien, "För dig som gillar femti nyanser..." (Akademibokhandeln Gleerups)

Dennis Lehane, *Den värld som var vår*, "En gangsterroman i klass med Gudfadern" (Akademibokhandeln Nova)

Marianne Cedervall, *Av skuggor märkt*, "Som Morden i Midsomer, fast på Gotland. Mysdeckare!" (Akademibokhandeln Nova)

Jan-Philipp Sendker, *Konsten att höra hjärtslag*, "Har du tyckt om Jojo Moyes och Rachel Joyce? Missa inte 'Konsten att höra hjärtslag'" (Akademibokhandeln Nova)

Exemplen visar hur lapparna ofta används som ett sätt att genrekategorisera. Det kan vara en fråga om att verket eller författaren jämförs med andra liknande titlar eller författare. Men det är också vanligt med rena genrekategoriseringar, här "gangsterroman" och "mysdeckare". På andra lappar i samma butiker återfanns exempelvis "historisk roman", "kärleksroman", "psykologiskt drama" och "apokalyptshistoria".²⁵⁸ Dessa olika sätt att placera en boktitel i relation till andra böcker eller författare handlar givetvis om att sprida kunskap. Genreindikationen är en viktig nyckel för att kunden ska förstå vilken typ av bok det är fråga om. Ändå riskerar denna teknik med kortfattade genre-

karaktäriseringar, där i princip ett enda ord ska beskriva ett helt verk, i längden att framstå som torr och opersonlig.

Det är ganska givet att lapparna blir mer varierade när de uttrycker starka värdeomdömen. På Pocketshop Malmö C kan man läsa om Gillian Flynns *Vassa föremål* att den är ”kvick, skarp och utmanande i sina analyser”. På Akademibokhandeln Gleerups står det om Håkan Nessers *Elva dagar i Berlin*: ”Håkan Nesser i toppform! Rolig, underhållande – kort sagt, bättre sällskap kan man inte ha i bokform.” På Akademibokhandeln Nova skriver man om Jojo Moyes *Livet efter dig*: ”Underbar bok som är svår att lägga ifrån sig.” Man kan förstås betrakta dessa positiva påståenden som marknadsföring och försäljningsteknik, men som Laura J. Miller visat är bokhandelns försäljningsstrategi hela tiden en balans mellan rationella, standardiserade system såsom topplistor och bokbord och den personliga rekommendationen från en kunnig bokhandlare.²⁵⁹ Även om bokhandeln vill sälja så många böcker som möjligt är det samtidigt viktigt att kunden får tag i rätt bok. Rekommendationer av olika slag trycker på läsglädje och läsupplevelser och strävar efter att kunden ska vara riktigt nöjd.

Med tanke på hur vanliga rekommendationslappar har blivit hade det varit intressant att kunna koppla dem till ökad försäljning. Inte ens bokhandlarna själva vet emellertid med säkerhet hur det förhåller sig med detta. Den sammantagna bilden efter samtal med ett flertal bokhandlare är dock att tipslappar fyller en viktig funktion. Under en seminariedag om svensk bokmarknad i februari 2016 intervjuas flera bokhandlare som alla är eniga om lapparnas betydelse. Exempelvis konstaterar Catrine Bosson, butikschef i Tyresö bokhandel, att de länge har använt personliga rekommendationer i form av lappar med upptryckta foton av personalen. Bosson berättar att många av hennes stamkunder går direkt på hennes rekommendationer. Särskilt när en person har bråttom används rekommendationen som ett sätt att snabbt välja bok.²⁶⁰ Bossons syn på sitt arbete och sin förmåga att värdera böcker i relation till kundernas intressen är ett klassiskt sätt att sälja böcker. *Handselling*, som man kallar

denna form av personlig försäljning på engelska (utan god mot-svarighet i svenskan), är en uppskattad och viktig verksamhet i bokhandeln.²⁶¹

Andra tecken på att betydelsen av den personliga rekommendationen ökar är att Akademibokhandeln har lyft över en del tips till sin hemsida. För varje bokhandelsbutik finns det bilder på enskilda butiksbiträden och deras boktips. Fortfarande rör det sig om korta texter men på nätet görs de mer personliga genom dessa fotografier. Systemet är under utveckling men det är inte svårt att se hur den enskilda kunden framöver skulle kunna följa olika butiksmedarbetare och deras tips. Här har handselling blivit digitaliserat samtidigt som det fortfarande är tydligt kopplat till den enskilda fysiska butiken.

I sin studie av brittisk bokhandel ser David Wright de personligt skrivna rekommendationerna, som i lika hög grad återfinns på Waterstones i London som på Akademibokhandeln i Lund, som ett slags värdeförhandling, där bokhandelns topplistor kan sägas kontrasteras mot de personliga rekommendationslapparna. Alla butiker vi undersökte använde sig också av både listor och lappar. Topplistor för att på ett enkelt sätt dra uppmärksamheten till några titlar på butiksväggen. Rekommendationslappar, som är små och personliga, för att skapa kontakt i olika delar och hörn av butiken. Dessa båda förmedlingsmetoder, tillsammans med en mängd andra element och tekniker, synliggör bokhandeln som ett i många avseenden komplext rum. Wright konstaterar också att bokhandelsmedhjälparna genom denna förmedlingsaktivitet kan skilja ut sitt arbete från annan detaljhandel. Här handlar det inte bara om att sälja varor utan också om att förmedla personliga läsupplevelser som kan delas av andra.²⁶² Laura J. Miller har i liknande tongångar konstaterat att personer som arbetar professionellt med böcker hela tiden måste förhålla sig till kommersiella krav på lönsamhet, tillväxt och effektivitet samtidigt som man säljer böcker som är fyllda av kunskap, kultur och existentiella frågor.²⁶³ Försäljningen av böcker skiljer sig i det avseendet från många andra varor i detaljhandeln. I butiker för kläder, hemelektronik eller skön-

hetsprodukter finns sällan personliga rekommendationslappar som guidar kunderna på ett så personligt, intimt och starkt värderande sätt som i bokhandeln.

Bokhandeln använder olika tekniker och grepp för att skapa kontakt med kunderna, vilket heller inte är att förvånas över. Detta har blivit allt vanligare under senare år och betraktas också som viktigt av branschen. De konkreta försäljningseffekterna av rekommendationslapparna kan dock diskuteras. I den tidigare nämnda undersökning av hur bokval går till som Förläggareföreningen lät genomföra, hamnade tips från bokhandel eller bokklubb långt ner. Den allra största andelen av de intervjuade angav att dessa tips hade liten eller ingen betydelse för deras val. Det som hade störst betydelse för bokköp var istället tips från vänner och familj.²⁶⁴ Likväl fyller rekommendationslapparna en viktig indirekt funktion för bokhandeln, då de etablerar en kontakt och möjlig gemenskap med kunderna och därtill förser dem med boktips. Bokhandelns verksamhet bygger inte på försäljning av enskilda titlar utan på att kunden upplever att hon eller han kan hitta – eller få hjälp att finna – rätt bok att läsa.

Upplevelsebokhandeln

Vår undersökning har visat att bokhandeln fyller en rad olika funktioner och dessutom signalerar värden på olika sätt. I flera sammanhang talar man, som framgått, om bokhandeln som ett show room, en plats där böcker visas upp men inte med nödvändighet säljs.²⁶⁵ Bokhandeln är också en plats att vistas på, en plats för upplevelse av böcker och kultur. På så vis kan den fungera som en samlingsplats för individer, möten och debatter. Inte minst i mindre kommuner har bokhandeln ofta rollen som ett slags kulturhus. I Lund finns det exempelvis ett samarbete mellan Akademibokhandeln Gleerups och föreningen Litteraturhus.²⁶⁶

Att vistas i en välsorterad och personlig bokhandel kan ha en betydelse som går bortom att köpa en viss bok. Som konstaterar

rades i undersökningen av bokhandelsrummet är det sensoriska en framträdande egenskap i bokhandeln. Rummet är knutet till känslomässiga och fysiska egenskaper. Eller som den franske filosofen Jean-Luc Nancy skriver i en essä om böcker och bokhandlar: "The bookstore is [...] a dispensary of scents and flavors through which something like a fragrance or bouquet of the book is divined, presumed, sensed."²⁶⁷ Föreställningen om den ideala bokhandeln tillhör inte heller det förgångna utan lever kvar i människors medvetande som drömmen om bokaffären som är fylld av böcker och bildning, liksom av dofter, atmosfär och känslor. Denna längtan efter den ideala bokhandeln framgår inte minst av en artikel i *The Guardian* om de finaste bokhandlarna i världen. Bland de butiker tidningen menar är värda en resa ingår udda och personliga bokhandlar som Acqua Alta i Venedig, Wild Rumpus i Minneapolis – där böckerna delar plats med (levande) smådjur – och Word on the Water, en bokhandel belägen på en pråm i Regent's Canal i London. Mer givna i detta sammanhang är kanske El Ateneo i Buenos Aires med sin fantastiska arkitektur och den hyllade klassikern Shakespeare & Company i Paris.²⁶⁸ En liknande artikel om olika boktempel i världen publicerades i *Dagens Nyheter* i samband med Bok- & Biblioteksmässan 2015. I denna artikel får bibliotek som det franska nationalbiblioteket (Bibliothèque François-Mitterrand) samsas med bokhandlar som Foyles i London och ovan nämna El Ateneo i Buenos Aires.²⁶⁹

Drömmen om den fantastiska bokaffären är också ett återkommande tema i många filmer och skönlitterära verk från senare år. Jim Collins skriver i *Bring on the Books for Everybody* att de stora bokhandlarna har blivit en viktig arena för den samtida medialiseringen och populariseringen av kvalitetslitteratur. Bokhandeln, med sin kombination av kultur och handel, befinner sig i epicentrum för dessa förändringar i det litterära systemet. Det är därför inte förvånande att denna arena har trätt fram som ett viktigt motiv i den moderna skönlitteraturen.²⁷⁰ Bland nyare romaner som tematiserar bokhandel kan nämnas Laurence Cossés *Drömbokhandeln* (2009), Katarina Bivalds

Läsarna i Broken Wheel rekommenderar (2013), Deborah Meylers *The Bookstore* (2013) och Nina Georges *Den lilla bokhandeln i Paris* (2013). I samtliga dessa böcker skildras besöket i bokhandeln som en stämningsfull och ofta personlig upplevelse.

Drömmen om den välsorterade bokhandeln, fylld med böcker, fantasi och atmosfär, ligger dock ganska långt ifrån den genomsnittliga svenska butiken. Bokaffärer i köpcentrum och på tågstationer är välfungerande och funktionella men inte alltid stämningsfyllda upplevelser. Det är framförallt stadskärnornas traditionella bokhandel som fortfarande kan erbjuda en mer personlig upplevelse. Av de butiker vi undersökte var det främst Akademibokhandeln Gleerups som kunde karaktäriseras som en butik med stark atmosfär och bokhandelskänsla. Den typen av välsorterad bokhandel har dock blivit allt ovanligare i Sverige, även om vissa finns kvar och fortfarande har stor betydelse.

En välfungerande bokhandel handlar inte bara om att sälja böcker utan också om att erbjuda möjligheter till gemenskap och upplevelser. Ett sätt för den fysiska bokhandeln att överleva är att i högre grad ta fasta på upplevelsen, konstaterades det under en branschdag för bokhandeln i samband med Bok & Bibliotek 2011. Damian Horner, marknadsstrateg för olika brittiska förlag, inledde med en pessimistisk överblick, där han hävdade att bokhandelns affärsmodell i mycket är överspelad. Horner förklarade att fysisk bokhandel har högre pris och ett smalare utbud, att den är mindre tillgänglig och ofta har sämre service än internetbokhandeln. De personer som köper mycket böcker, både i Storbritannien och Sverige, har flyttat över en stor del av sina inköp till nätbokhandeln och till e-böcker. Kvar för den traditionella bokhandeln finns därför främst de bokköpare som är mindre frekventa i sina inköp och därtill i högre grad köper från topplistan och till låga priser. Horners strategi för överlevnad var att istället inrikta sig på att sälja upplevelsen av en bokhandel: "You're not selling books but an experience."²⁷¹ Att många människor har en romantisk bild av bokhandeln såg han som en outnyttjad tillgång. Förutom att erbjuda en upplevelse ansåg han att bokhandeln måste vara en plats för de-

batt, åsikter och känslor. Skapa en plats där folk vill vara, menade Horner, ett rum där man kan lyssna på uppläsningar, gå på skrivarkurser, ha författarmöten och dela läsupplevelser.²⁷² Att bokhandeln ofta uppfattas som något annat och mer än enbart en plats att införskaffa böcker på bekräftas av en brittisk studie kring bokköp och konsumentbeteende, där en av de intervjuade bokköparna förklarade: "It is not just the books but the whole experience of sight, sound and smell of the shop and interacting with other browsers."²⁷³ I den mån den moderna bokhandeln lyckas uppfylla dessa emotionella och sociala behov har den fortfarande en viktig plats i det litterära systemet.

De författarbesök bokhandlarna i vår undersökning gjorde reklam för ligger helt i linje med detta resonemang, om än i olika utsträckning. Akademibokhandeln Gleerups hade i särklass flest arrangemang medan däremot de båda butikerna i köpcentrum, Akademibokhandeln Nova och Pocketshop Triangeln, hade betydligt färre. Genom författarbesök – signeringar, samtal och författarfrukostar – laddas butiken med emotionellt och symboliskt värde och får också en social funktion genom att samla människor som intresserar sig för litteratur och läsning. När vi besöker Akademibokhandeln Gleerups i november 2015 marknadsför butiken fem kommande författarbesök. Alex Schulman och Sigge Eklund, välkända namn med framgångsrika bloggar och podcast-sändningar, ska signera boken *Tid. Livet är inte kronologiskt*. Förre statsministern Fredrik Reinfeldt signerar sin självbiografi *Halvvägs*. Det rör sig i båda fallen om nationella celebriteter, om än från olika sfärer, som är ute på signeringsturnéer i landet. Även vetenskapsjournalisten Karin Bojs har en nationell plattform. Hon ska berätta om, samt givetvis signera, sin Augustprisvinnande bok om den mänskliga evolutionen: *Min europeiska familj. De senaste 54 000 åren*. Till detta kommer två inplanerade författarbesök med Lundaanknytning. Kerstin Norborg är uppvuxen i Lund och har tidigare erhållit Gleerups skönlitterära pris. Den nya romanen hon ska presentera, *Marie-Louise*, har en tydlig Lundakoppling. Den handlar om konstnären Carl Fredrik Hills syster Marie-Louise och om

hennes begränsade liv i huset på Skomakargatan i Lund. Även K. Arne Blom som ska tala under hösten har lokal anknytning. Han är en flitig deckarförfattare men har också skrivit ett flertal böcker om skånsk och lundensisk historia. Den nya boken, som utgivits av det lilla lokala förlaget Argos/Palmkrons, har titeln *Strövtåg genom århundraden. Betraktelser från Lund*.

Att Akademibokhandeln Gleerups på detta sätt använder sig av nationella celebriteter men också lokala profiler för att stärka gemenskapen med och lojaliteten hos konsumenterna är helt i linje med bokhandelns samtida utveckling mot en plats för upplevelser. För att skapa attraktiva arrangemang och dra till sig uppmärksamhet är det viktigt med personer och författare som redan är välkända. Den upphöjda position en celebritet intar i den mediala offentligheten kan generera olika typer av mervärden, i detta fall att sälja böcker och stödja Akademibokhandelns varumärke. Genom att intressera sig för och följa en välkänd person träder läsaren eller kunden in i en social gemenskap med andra som delar detta intresse.²⁷⁴ På så sätt ingår Akademibokhandelns evenemang i ett större socialt och kulturellt nätverk. Författararrangemangen i butiken skapar ett möte mellan författaren och dennas läsare, men också, vilket inte minst är viktigt i detta sammanhang, mellan olika läsare som uppskattar en viss författare. Annan forskning kring möten mellan författare och läsare betonar intimiteten i mötet men också hur det påverkas av uppläsningens eller intervjuens utformning och särskilt om man bjuder in publiken med öppna frågor.²⁷⁵ Genom dessa möten och den sociala gemenskap som här uppstår laddas både butikens varumärke och rent konkret den fysiska lokalen med positiva känslor och symboliskt kapital.

Författareevenemangen pekar också mot föreställningen att bokhandeln skulle kunna fungera som ett slags tredje rum, *a third space*. De två första rummen i de flesta människors liv är hemmet och arbetet. Ett tredje rum, enligt den ursprungliga definitionen av sociologerna Ray Oldenburg och Dennis Brissett, bör fungera som ett slags offentlig mötesplats, där en enskild person både kan försjunka i sin egen verksamhet och ges möj-

lighet till en fri och öppen kommunikation med andra.²⁷⁶ En rad olika studier har undersökt exempelvis restauranger, caféer, sportanläggningar och liknande för att förstå den sociala funktion dessa platser fyller. I en brittisk studie prövar Audrey Laing och Jo Royle huruvida bokhandeln kan ses som ett sådant tredje rum. Deras slutsats är att detta svårligen låter sig göras eftersom den gemensamma kommunikationen och samtalet oftast saknas.²⁷⁷ Även om vår undersökning i stort ger en liknande bild – bokhandeln är ett ganska tyst rum – är det samtidigt en sanning med modifikation. De ovan beskrivna författarrangemangen är exempel på sammanhang där kommunikation pågår. Det är också en tydlig tendens att bokhandeln försöker skapa platser för samtal och interaktion.

I teorin kring ett tredje rum ingår föreställningen att detta inte är något som skapas uppifrån, till exempel av café- eller butiksägare: det är brukarna som ger rummet dess mening.²⁷⁸ I Laings och Royles studie var det likväl flera intervjuade bokhandelschefer som menade att de på olika sätt strävade efter att skapa en känsla av ett tredje rum, kanske genom bekväma läsfåtöljer eller caféer i butikslokalen. Det framgick också av studien att många kunder hade en positiv upplevelse av atmosfären i butikerna och gärna stannade där längre än nödvändigt.²⁷⁹ I Sverige är den brittiska bokhandelstraditionen med bekväma möbler och caféer inte lika vanlig. Ingen av de undersökta butikerna erbjöd något sådant. Ändå är föreställningen om att bokhandeln säljer en upplevelse snarare än böcker högaktuell även för den svenska bokbranschen.

För att skapa upplevelser, atmosfär och personligt bemötande krävs skicklig personal i riklig mängd. Men anställda är kostsamt och som butikschefen Anna Lind på Akademibokhandeln Gleerups konstaterar har man minskat sin personal radikalt. Mellan 2005 och 2015 har antalet anställda närmast halverats.²⁸⁰ För att kompensera för den minskade personliga kontakten har olika strategier prövats, senast den medlemsklubb som Akademibokhandeln startade i oktober 2015. Klubbens namn synliggör dess sociala karaktär: Akademibokhandelns vänner. I

ett pressmeddelande inför lanseringen förklarar bokhandelskedjans marknadschef varför de startat denna medlemsklubb: "Våra kunder har länge efterfrågat en medlemsklubb som handlar om böcker och läsning. Därför är vi stolta att kunna presentera Akademibokhandelns Vänner som ska inspirera, engagera och sprida läsglädje runt om i Sverige." Därtill erbjuder klubben enligt marknadschefen "förmånliga vänpriser", skraddarsydda erbjudanden på såväl böcker som andra varor samt "exklusiva medlemsevenemang och författarträffar".²⁸¹

Genom att förmedla tips och inspiration vad gäller böcker och läsning – och dessutom erbjuda lägre priser och specialarrangemang – bygger Akademibokhandelns vänner ett slags gemenskap bland medlemmarna, som därigenom lockas att läsa samma böcker och mötas på olika författarevenemang. Detta i sin tur skapar en lojalitet hos konsumenterna som vänjer sig vid att ta del av Akademibokhandelns tips och erbjudanden. Från kundernas sida var intresset stort; redan ett år efter starten kunde kedjan stoltsera med en miljon medlemmar.²⁸²

Ambition att skapa en relation mellan bokhandeln och dess kunder är förstås inget nytt inslag i detaljhandeln. Marknadsföring och varumärkesbyggande handlar alltid om att skapa lojalitet hos kunden så att denna naturligt väljer en viss produkt eller butik. Som Juliet Gardiner konstaterar påverkar olika marknadsföringstekniker – liksom behavioristiska insikter – bokhandelns hela uppläggnings.²⁸³ Rörelsen i den moderna bokhandeln är likväl tydlig mot upplevelser och social gemenskap som ett sätt att fylla såväl bokhandelns varumärke som det fysiska rummet med emotionellt och symboliskt värde.

Mellan kultur och ekonomi

Det som har undersökts och analyserats i detta kapitel – hur bokhandeln genom olika värdeskapande praktiker arbetar med och konkret skapar olika slags värden – visar en värld där kulturella och ekonomiska intressen hela tiden samverkar. En väl-

fungerande ekonomi och affärsmodell är en förutsättning för att bokhandeln ska kunna överleva.

Bokhandelns mellanposition i spannet mellan kultur och kommers tematiseras i olika sammanhang och blir särskilt synlig i den ikoniska filmen *You've Got Mail* från 1998. Filmen, som speglar bokhandelns omstrukturering i 1990-talets USA, har kommit att bli något av en symbol för kampen mellan marknad och litteratur i bokhandeln. Det rör sig om en klassisk romantisk komedi där den vinstmaximerande chefen för den stora bokhandelskedjan möter den idealistiska ägaren till en fin gammal barnbokhandel varvid kärlek-med-förhinder uppstår. Den stora kedjan som öppnar i kvarteret konkurrerar nämligen snabbt ut den mindre och mer personliga bokhandeln. Som Ted Striphas konstaterar i sin studie av samtida bokkultur, *The Late Age of Print* (2009), är konfrontationen mellan kulturellt och ekonomiskt kapital ett genomgående tema i filmen. Om den stora bokhandelskedjans ägare agerar alltför kommersiellt, är omvänt den personliga bokhandelns ägare alltför idealistisk. En välfungerande bokhandel måste, menar Striphas, klara av att balansera mellan kultur och handel. En välskött ekonomi är helt enkelt en förutsättning för att en bokhandel ska kunna överleva och fortsätta sprida goda böcker till engagerade läsare.²⁸⁴

De fem värdekategorier vi utgår från – stil- och formvärden, kunskapsvärden, emotionella värden, sociala värden och ekonomiska värden – har samtliga varit synliga och på olika sätt tagits i bruk i de undersökta butikerna. Dessa övergripande värdekategorier upprätthålls och formas genom värdeskapande praktiker av olika slag. Det kan handla om böcker och genrer som exponeras i skyltfönster och på bokpodium, om hur butiksmiljön utformas eller om hur boksortimentet struktureras. Vad gäller stil- och formvärden, kunskapsvärden och emotionella värden är dessa ofta relaterade till enskilda verk och framkommer exempelvis på rekommendationslappar och i skyltningen i butikerna. Genrer är en annan framträdande stil- och formkategori, vilken utgör den grundstruktur som hela bokhandelns varusortiment organiseras kring.

De olika värdena framträder på olika sätt och i komplexa relationer till varandra. Det kan vara fråga om bokhandelns praktiker men också om de värderingar som återfinns hos enskilda läsare eller kunder. Det kan handla om konsumentens föreställningar om bokhandeln som en arena för fantasi och drömmar eller om de konkreta känslor butiksmiljön väcker. Det emotionella engagemanget kan också uppstå kring enskilda böcker eller författare som har varit betydelsefulla för en viss person. Det kan gälla glädjen över en nyutkommen bok som har varit efterlängtat eller vemodet när man fingrar på en biografi över en filmstjärna eller artist som fick ett tragiskt slut.

Även om en bakomliggande kommersiell struktur genom-syrar bokhandelns arbete, är detta inget som framhävs i marknadsföringen och försäljningen av litteratur. Tvärtom ligger fokus här i stor utsträckning på sociala och kulturella värden, på starka läsoplevelser och läsargemenskaper. De sociala och kulturella aspekterna är synliga i all kommunikation med kunderna, från skyltfönster och bokbord till topplistor och rekommendationslappar. Den sociala funktionen är svår för andra återförsäljare av böcker att åstadkomma; det gäller nätbokhandel likaväl som dagligvaruhandel eller minibutiker som Pressbyrån. Den fysiska bokhandeln har därigenom en uppenbar konkurrensfördel gentemot övriga aktörer. Tendensen är också tydlig att bokhandeln håller på att utvecklas alltmer mot att bli en upplevelseplats med författararrangemang, uppläsningar och andra evenemang. Om biblioteket fungerar som en offentligt finansierad förmedlare av litteratur, agerar bokhandeln som ett slags kommersiell sådan. Liksom biblioteket befinner sig bokhandeln i direkt kontakt med läsarna, ger dem litteraturtips och försöker stimulera till läsning.

I en antologi kring bokhandelns betydelse för framväxten av modernismen konstaterar Huw Osborne att när man kliver in i en bokhandel står det långt mer på spel än endast ett möjligt bokköp: "we engage in a social and spatial act on the threshold of commerce and culture, one that activates material, aesthetic, political, personal, and communal affiliations and commit-

ments”.²⁸⁵ För Osborne blir bokhandeln en plats där litteratur skapas men också ett rum där läsaren kan engagera och aktivera sig och därigenom göra litteraturen till något mer än endast en konsumtionsvara. I mötet med bokhandeln kan konsumenten iscensätta identitetspolitik likaväl som estetiska ideal. Bokhandelns olika värdeskapande praktiker som vi har granskat i undersökningen möts av kunder och läsare med sina egna agendor. Dessa kan i sin tur påverka hur bokmarknaden och bokhandeln agerar.

Det har också blivit tydligt att den fysiska bokhandeln och den digitala näthandeln inte är så åtskilda som man skulle kunna tro. Tvärtom är de i praktiken beroende av varandra och hämtar inspiration från varandra. Ett exempel är Akademibokhandelns vänner som är en digital klubb där medlemmarna får meddelanden om nya erbjudanden och evenemang per e-post. För bokkedjan rör det sig om ett bekvämt sätt att kommunicera och bygga en direktkontakt med kunderna. Akademibokhandeln startade dessutom i slutet av undersökningsperioden, i november 2016, en nätbokhandel. Som de själva uttrycker det har de skapat en ”omnikanal”, vilket innebär att de betraktar fysisk butik och nätbutik som en och samma.²⁸⁶ Ett år efter det att nätbokhandeln Adlibris öppnar en fysisk bokhandel i centrala Stockholm intensifierar den ledande fysiska bokhandelskedjan sin digitala strategi. I andra sammanhang talar man om *remediation*, vilket betecknar bruk och återbruk i olika medier av strategier och tekniker hämtade från andra medier.²⁸⁷ På liknande sätt är det påtagligt hur dessa båda försäljningskanaler påverkar och tar intryck av varandra. Den fysiska bokhandeln utvecklar digitala strategier, som exempelvis den digitala medlemsklubben Akademibokhandelns vänner. Nätbokhandeln öppnar samtidigt fysiska försäljningsställen, vilka fungerar som show room för deras produkter men också som ett sätt att bygga en närmare relation till kunden.

Den fysiska bokhandeln har alltså stor betydelse för synligheten och spridningen av litteratur. Den växande nätbokhandeln kan i detta avseende inte ersätta den traditionella bokaf-

fären, som fortfarande utgör ett viktigt kulturellt nav i många städer. Som tidigare framgått tenderar sämre synlighet för böcker i det offentliga rummet att leda till att färre böcker köps över huvud taget. Kopplingen mellan bokförsäljningen i en kommun och förekomsten av en fysisk bokhandel är tydlig.²⁸⁸ Likaså är de som köper böcker på nätet vanligen också kunder i den fysiska bokhandeln.²⁸⁹ I ett aktör-nätverksperspektiv synliggörs den fysiska bokhandelns funktion för bokens synlighet i offentligheten och förmedlingen av litteratur till läsare, men också – inte minst viktigt i detta sammanhang – dess funktion som värdeskapande institution.

Inledningsvis konstaterade vi att bokhandeln är i omvandling. Frågan är emellertid om detta inte främst gäller *synen* på bokhandeln. Ekonomiska, sociala och kulturella skiften har förvisso över tid och på olika sätt påverkat bokhandelns verksamhet. Lika viktiga är emellertid förändringar i människors syn på läsning och litteratur.²⁹⁰ I en del sammanhang framställs den traditionella bokhandeln som en gammalmodig icke-digital institution. I andra ses den som en central förkämpe för litteraturens spridning och betydelse. Med sin position i gränslandet mellan det kulturella och det kommersiella är den fysiska bokhandeln en viktig arena för den litterära värddeförhandlingsprocessen. Bokhandelns olika värdeskapande praktiker, alltifrån fönsterskyltning till genrekategoriseringar och rekommendationslappar, påverkar – och är en integrerad del av – den samtida värderingen av litteratur.

4. LÄSPRAKTIKER OCH LITTERATURENS SOCIALA VÄRDEN

Anders Ohlsson

Böcker ger upphov till en rad aktiviteter, utöver läsning. Böcker recenseras och diskuteras. Författare intervjuas och uppträder inför publik, för att nämna några exempel. Det här kapitlet bygger på en intervjuundersökning och kartlägger vad sju kvinnor som regelbundet ägnar sig åt läsning – i genomsnitt 15 timmar per vecka – *gör* med litteratur mer än att de ständigt läser. Det kan handla om att delta i en bokcirkel, regelbundet följa SVT:s litteraturprogram *Babel*, besöka en litteraturfestival, lyssna till författarintervjuer och uppläsningar. Undersökningens informanter ägnar sig åt att läsa runt omkring eller bortom boken – som när de baserar sina bokinköp på läsning av baksidestexter eller recensioner – för att anspela på ett par studier som tar fasta på och kartlägger betydelsen av den här typen av läsande.²⁹¹

Även om litteraturläsning innebär stunder av ensamhet, finns det numera rika möjligheter att dela ett litteraturintresse med andra. Enskilda böcker kan nå stora skaror läsare genom så kallade *mass reading events*.²⁹² Här finns tidiga exempel som tv-programmet "Oprah's Book Club", som sändes första gången 1996 inom ramen för *The Oprah Winfrey Show*. Ett annat är arrangemang av typen "en bok, en stad", där alla upptänkliga publika aktiviteter utvecklas kring en enskild titel. Arrangemanget "Stockholm läser" ägnades 2016 åt Inger Edelfeldts *Det hemliga namnet* (1999) och tidigare har detta initiativ fokuserat på Stockholmsskildrare som Hjalmar Söderberg, Jonas Hassen

Khemiri, Elin Wägner, August Strindberg och Ivar Lo-Johansson.²⁹³ ”Lund läser 2016” ägnades åt Khemiris Augustsprisvinande *Allt jag inte minns* (2015).

Som en sammanfattande benämning på de ovan nämnda exemplen på litteraturrelaterade aktiviteter – utöver egen läsning – som litteraturläsare kan ägna sig åt används fortsättningsvis begreppet *läspraktiker* (*reading practices*).²⁹⁴ Frågan varför informanterna i den här redovisade undersökningen just ägnar litteraturen så stort intresse har inget enkelt svar. Litteraturläsning och därmed förbundna läspraktiker är uppenbarligen viktiga inslag i deras tillvaro.

Det här kapitlet kommer särskilt att rikta fokus mot litteraturens *sociala värde*, mot det faktum att litteratur och läsning möjliggör tillhörighet och social gemenskap med andra människor. En viktig utgångspunkt är att litteraturens värde och behållningen av läsning inte inskränker sig till det utbyte man som läsare har av själva lässtunden. Som litteraturläsare kan man inkluderas i större eller mindre gemenskaper. Litteraturen och olika därmed förbundna praktiker – alltifrån informella diskussioner i lunchrummet på jobbet till mer eller mindre fast organiserade läse- eller bokcirklar, live, medierade eller på nätet – möjliggör gemenskap.

Syftet med kapitlet är att fördjupa förståelsen av litteraturens sociala värden genom att kartlägga och beskriva vilka olika typer av läspraktiker undersökningens informanter ägnar sig åt. En central fråga är hur litteraturläsning kommer in i deras liv och vilka aktiviteter den ger upphov till. Med en sådan utgångspunkt betraktas enskilda läsare som aktiva, inte som passiva mottagare eller konsumenter (ett synsätt som varit förhärskande i synnerhet när det gäller kvinnors läsning av romaner och populärlitteratur). Genom att fokusera på läspraktiker – på vad undersökningens informanter i vid mening gör med litteraturen – blir det möjligt att få syn på och beskriva litteraturens sociala värden. Flera av läspraktikerna, exempelvis bokcirkeldeltagande, möjliggör direkt social gemenskap. I andra fall är gemenskapen snarare föreställd; den är indirekt.

Närmast följer ett avsnitt som dels problematiserar synen på läsning som en uteslutande individuell aktivitet, dels placerar in den här redovisade undersökningen i ett teoretiskt sammanhang.

Litteraturläsningens sociala dimension

Det finns en utbredd föreställning om att litteraturläsning är – och bör vara – något som man främst ägnar sig åt i avskildhet: läser gör man ensam, tyst försjunken i sin bok. Även om högläsning, som bland annat Walter Ong framhållit i *Muntlig och skriftlig kultur* (1982), historiskt varit det dominerande sättet att tillgodogöra sig litteratur, har synen på läsning som en helt individuell praktik en stark kulturhistorisk förankring. Det är för övrigt en föreställning som är besläktad med synen på författare som ensamma genier. Läsare som försjunkna i böcker dragit sig undan världen är, påpekar Elizabeth Long i sin studie *Book Clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life* (2003), ett ofta återkommande motiv i konsthistorien. Det kan följas från den allra tidigaste kristna konsten med läsande och skrivande munkar i klosterceller och fram till 1700- och 1800-talens läsande kvinnor.²⁹⁵ Det är dock först med framväxten av en modern bokmarknad som ensamläsning blir ett reellt alternativ till det tidigare dominerande sociala läsandet i form av högläsning.

Inom en kritisk eller akademisk kontext kan den individuella och tysta läsningen framstå som själva inbegreppet av litteraturläsning. Man kan peka på hur exempelvis Harold Bloom i *Hur du ska läsa och varför* (2000) redan i förordet upprepade gånger slår fast att läsningens förutsättning och drivkraft är *ensamhet*. Läsandet är ”en praxis för den ensamma människan” och, fortsätter Bloom, dess ”nöjen är förvisso själviska snarare än sociala”.²⁹⁶ När Arne Melberg i *Läsa långsamt. Essäer om litteratur och läsning* (1999) argumenterar för sin uppfattning att litteraturen är ”asocial” hänvisar han till Marcel Prousts *På spaning efter den*

tid som flytt. Hos Proust beskrivs lässtunderna, enligt Melberg, som "ensamma, tysta, svala. Hans [Marcel's] läsning är ett sätt att dra sig undan världen och gå in i ett rum." Läsningen är ett "sätt att lämna världen".²⁹⁷

Utan att förneka de olika värden som är förbundna med läsning i ensamhet, tar detta kapitel sin utgångspunkt i det faktum att litteraturläsning också har en social dimension. Den som ägnar sig åt att läsa tyst och i avskildhet ingår, oavsett om man vill det eller ej, i en rad olika nätverk. Också den tysta läsningen kan vara social. I en av de intervjuer som det här kapitlet bygger på minns Inger, en av informanterna, hur hon som tioårig bokslukare hade en kompis som också läste mycket: "det hände att vi kunde ligga på varsin säng och läsa böcker och ... istället för att göra något annat, men vi umgicks ju på så sätt". De båda barnen läste visserligen tyst var och en för sig, men det hindrade inte att de var medvetna om varandras närvaro. Att läsa var ett sätt för de båda tioåringarna att umgås, ett alternativ till andra gemensamma lekar och sysselsättningar.

Ingers minne representerar en motbild till den ovan diskuterade föreställningen om hur läsning går till eller bör gå till. Detta hindrar inte att många kan känna igen sig i Blooms och Melbergs beskrivningar av ensamläsning. En av läsningens lockelser är att under stunder av ostört lugn lämna vardagsverkligheten, förlora sig i och helt gå upp i en bok. Så visar Janice Radway i sin *Reading the Romance. Women, Patriarchy and Popular Literature* (1987) att de ensamma lässtunderna i sig representerar ett värde för de kvinnliga läsare som hon intervjuat: de utgör ett lika välgörande som välkommet avbrott i en tillvaro som handlar om att ta hand om barn och hem.²⁹⁸

Även om läsning ofta sker i ensamhet står det klart att läsning inte uteslutande är någon enskild angelägenhet. Den läsning som sker i avskildhet är socialt eller samhälleligt förankrad. Läsning är, som Long påpekar, "socially framed". Förmågan att avkoda skrift lär man sig i samspel med andra, oavsett om det sker inom familjen eller i klassrummet. För den som förvärvat denna förmåga är fortsatt läsning beroende av sociala samman-

hang: läsare tenderar att dela sina upplevelser med andra i ett ömsesidigt givande och tagande.²⁹⁹ Enskilda individer och grupper av aktörer, som till exempel litteraturkritiker, förläggare, lärare, bloggare samt institutioner som exempelvis Svenska Akademien och Statens kulturråd bidrar till att forma och påverka vad vi som enskilda individer läser och hur vi läser. Litteraturläsning sker i sociala sammanhang, inte i vakuum.

Den tysta läsningen är en praktik som både ger upphov till och är resultatet av andra härtill relaterade praktiker. Att någon delar sin enskilda läsupplevelse med andra är själva grunden i den läsningens omfattande infrastruktur som sätter läsare i kontakt med litteraturen. Därför är det följdriktigt att Melberg, samtidigt som han hyllar det "asociala" läsandet, lyfter fram sambandet mellan att läsa och skriva. Läsningen "vädjar också om svar" och kräver "kanske utläggningens pedagogiska och kritiska form för sällskaplighet".³⁰⁰ Den läsande har behov av att dela sina erfarenheter med andra, vilket i sin tur kan inspirera till mer läsande. Blooms och Melbergs egna författarskap bär syn för sägen. Den ensamaste av läsare söker slutligen en dialogpartner. Den tysta läsningen ger upphov till en annan läspraktik: skrivande på läsningens grund.

Om man släpper föreställningen om den ensamma läsaren – som visserligen utgör ett fundament inom det akademiska litteraturstudiets kritiska läsning – kan man som Long påpekar få syn på en rad olika praktiker, förbindelser och mönster när det gäller vad läsare gör med litteratur och hur den kan vara värdefull för dem.³⁰¹ Underförstått i Ingers berättelse ovan om hur hon ligger läsande bredvid sin jämnåriga kompis är att det rör sig om ett positivt och lustfyllt minne. Det var just då de båda barnens sätt att umgås, en situation som potentiellt kan vara nog så social och erbjuda rika möjligheter till interaktion. Den litteratur tioåringarna läser kan, utöver att vara spännande, bjuda på starka känsloupplevelser och kanske lära dem något som de förut inte kände till, också ha ett socialt värde. När enskilda läsare delar sina läsupplevelser erbjuder sig möjligheter till social gemenskap, oavsett om man läser samma böcker som

många andra – eller omvänt – ingår i den exklusiva grupp som brinner för exempelvis avantgardelitteratur.

Undersökningen som redovisas i det här kapitlet har sin teoretiska förankring i den läsarinriktade forskning som växte sig stark efter mitten av förra århundradet. Det rör sig om ett omfattande och mångfacetterat forskningsfält, som här inte kan bli föremål för någon ingående presentation. De teoretiska perspektiv och begrepp som kommer att uppmärksammas är knutna till synen på läsning som en social praktik.

I sin studie av *mass reading events*, olika slags litteraturevenemang riktade till en stor publik, myntar Danielle Fuller och DeNel Rehberg Sedo begreppet *reading studies* för att ringa in och beskriva sitt teoretiska perspektiv och samtidigt profilera sig teoretiskt mot tidigare ansatser.³⁰² Ambitionen är att åstadkomma ett verkligt fokusbyte, från text till läsare. Stora delar av den läsarinriktade forskningen hade paradoxalt nog behållit sitt fokus på texten. I teorin tog man avstånd från uttalat textinriktade teoribyggen, men i praktiken behöll man den centrala forskningsfrågan: vilken är textens mening eller betydelse? Den enda förändringen var att man inte sökte ursprunget till textens mening i texten utan hos läsarna. Dessa blev då typiskt ”responder” vars sätt att skapa mening i en litterär text kartlades och vars tolkningar jämfördes med mer fullödiga sådana, inte sällan forskarnas egna.³⁰³

Instället för att undersöka vilken mening läsare skapar ur texter och hur de går tillväga frågar man sig inom *reading studies* hur verkliga läsare på olika sätt *använder* sin litteraturläsning och vilka läspraktiker de är engagerade i.

We set out to put actual readers, rather than the texts that they read, at the centre of investigation. Rather than viewing readers as the end-point or only as an audience for a specific form of cultural entertainment, we enquired about their personal reading histories, involvement in other types of book-inspired activities, and opinions about the cultural resources where they lived.³⁰⁴

Fullers och Rehberg Sedos begrepp *shared reading* – delad läsning – kan fungera som en samlande beteckning på den mångfald av praktiker som är förbundna med litteratur och läsning, oavsett om det rör sig om informellt bokprat vänner emellan, boktwittande eller större evenemang som litteraturfestivaler och ”en bok, en stad”.³⁰⁵

Genom denna betoning på läspraktiker och ett därmed betingat fokus på läsares användning av litteratur i sina liv ansluter *reading studies* dels till studiet av mediebruk inom medievetenskapen, dels till en läsarsociologiskt inriktad forskning. Inom denna senare forskningsinriktning är Radways ovan nämnda undersökning av stor betydelse. Hon undersöker dels hur ett stort antal kvinnliga läsare bedömer och värderar romantikböcker, dels vilken betydelse själva läsakten har för dem. I sitt avslutande kapitel gör Radway en viktig analytisk distinktion mellan meningen eller innebörden i själva läsakten och innehållet eller meningen i de ur genusperspektiv konservativa romantikböcker som hennes informanter läser: ”If [...] we remember that texts are read and that reading itself is an activity carried on by real people in a preconstituted social context, it becomes possible to distinguish *analytically* between the meaning of the act and the meaning of the text as read.”³⁰⁶ Denna distinktion är grundläggande också i Gunnar Hanssons *Inte en dag utan en bok. Om läsning av populärfiktio*n (1988) där hans informanter – män och kvinnor i olika åldrar – bekräftar den bild Radways undersökning ger. För Hanssons läsare är själva läsakten, detta att bildligt talat försvinna in i en bok, av största betydelse, alldeles oavsett vad den aktuella boken handlar om:

Många är så intensivt engagerade i sin läsning att de är helt borta från omgivningen och inte reagerar ens på direkt tilltal. Många beskriver också läsningen som ett sätt att rensa huvudet, att komma bort från tankar och problem som har fyllt arbetsdagen, att komma till ro med sig själv eller att slappna av inför natten.³⁰⁷

Hansson menar att läsningen fyller vad han kallar ett *mental-hygieniskt behov* i den meningen att den hjälper läsarna att ”komma till ro med sig själva efter en lång arbetsdag i en bullrig eller ansträngande miljö [...] för att ’bli en hel människa’ igen eller för att dra sig undan från någonting i sin omgivning”.³⁰⁸ Både det lästa och läsningen har betydelse.

Radway undersöker i motsats till Hansson även i vilken utsträckning hennes informanter nätverkar på grundval eller med hjälp av sin läsning. Detta sker, med bibehållande av Radways distinktion, i studier av den sociala praktik som äger rum inom ramen för och i anslutning till bokcirkclar. Här handlar det om vad läsare gör, om vilka aktiviteter de utvecklar och deltar i, på grundval av sin läsning och efter att ha avslutat en bok. I sin ovan nämnda undersökning visar Long att en bokcirkel inte uteslutande fungerar som ett forum där enskilda läsare får möjlighet att presentera och diskutera sina tolkningar av de utvalda böckerna. De samtal som äger rum i en bokcirkel förflyttar sig typiskt bortom boken och kan i vissa fall bli ”profoundly transformative”. Deltagarnas kommentarer till boken fungerar som ett slags ”fönster” till texten, och på motsvarande sätt kan texten fungera som ett fönster till deltagarnas liv. Läsarnas användning av litteraturen i Longs undersökning sträcker sig bortom deras meningsproduktion i samband med att de i ensamhet läser de utvalda böckerna:

For example, when groups of women get together to discuss books, they are often searching for intellectual companionship they cannot find in other areas of their lives. They may be extending their knowledge of literature or of literary interpretation. They may also be distinguishing themselves as especially cultured and literary people. Most interestingly, as they read and talk, they are supporting each other in a collective working-out of their relationship to the contemporary historical moment and the particular social conditions that characterize it. This activity is quite literally productive in that it enables women not merely to

reflect on identities they already have but also to bring new aspects of subjectivity into being.³⁰⁹

Grundläggande är att litteraturläsning för dessa kvinnor erbjuder social samvaro med likasinnade. Därtill kan diskussionerna bidra till deltagarnas identitetsskapande – de konstruerar sig själva som läsare – och självreflektion. Samtalen innebär också en möjlighet för deltagarna att hjälpa sig själva och varandra att förhandla sin plats i tillvaron och världen. Bokcirkelnas betydelse inskränker sig inte till att vara forum för diskussion av läsupplevelser eller för utbyte av boktips: "these groups still offer a mix of literature and life, intellectual discussion, and personal support that makes them – at their best – an extraordinarily creative social phenomenon for their members, a potentially transformative way of being in the world".³¹⁰ Andra studier om bokcirklar bekräftar den bild Long ger och med internet ökar möjligheterna för läsare till nätverkande med hjälp av litteraturen.³¹¹

En ytterligare vidgning av forskningsfokus när det gäller läsning som social praktik presenterar Ian Collinson i sin *Everyday Readers. Reading and Popular Culture* (2009). Denna etnografiskt upplagda studie fokuserar på personer som gjort läsning till en nära nog daglig rutin i sina liv. Utgångspunkten är här, liksom hos Radway, att böckers betydelse överskrider "the meaning of the narrative". Den grundläggande frågan är vad läsarna "actually do with their books".³¹² Vardagsläsning avser inte en speciell genre eller en grupp av läsare med hänsyn till klass, kön eller etnicitet, utan refererar till en aktivitet, som är "embedded within and constitutive of readers' broader cultural and social lives".³¹³ Denna icke-professionella vardagsläsning formas i spelet eller förhandlingen mellan tre inbördes relaterade socio-kulturella villkor eller "ekonomier" som Collinson väljer att kalla det. För det första, de "spatio-temporala" villkoren. Det handlar om att man som läsare måste hitta lämpliga platser och tider då man mer eller mindre ostört kan ägna sig åt läsning: "readers must continually create a place in which to read, a place that is never

given but must be negotiated with, or taken from, others [...] everyday reading has a cultural geography that is distinct from that of the reading professional". Annorlunda uttryckt: hur kan läsning passas in i livspusslet? För det andra, de "sociala" villkoren: med hjälp av böcker skapar läsare mer eller mindre formella nätverk och samtal om böcker utgör tecken på närhet och vänskap. Slutligen och för det tredje utgör boken i sig ett villkor för hur vardagsläsningen ter sig. Det handlar om både bokval och läs- och tolkningsstrategier.³¹⁴

När Collinson sammanfattar sin undersökning, som bygger på 21 informanter, huvudsakligen kvinnor i åldern 21–35 år, noterar han att böckerna de läser erbjuder kunskapsvärden och emotionella värden samt stil- och formvärden. Därtill fungerar böckerna som *social intermediaries*: samtal om litteratur möjliggör och bidrar till att vidmakthålla vänskap. En annan aspekt av detta är att böcker och läsning beskrivs som ett sätt att hantera ensamhet.³¹⁵

Den läsarsociologiskt inriktade forskningen, som kortfattat presenterats här, erbjuder liksom *reading studies* fruktbara infallsvinklar för en undersökning av det slag som redovisas i detta kapitel. I centrum för dessa forskningsinriktningar står olika aktiviteter som litteraturläsare kan bli involverade i. Med utgångspunkt i omfattande etnografiska studier har det formulerats hypoteser och dragits slutsatser när det gäller vilka funktioner raden av läspraktiker kan fylla för enskilda läsare.

Läsarundersökningen

Som redan framgått baserar sig det här kapitlet på en intervjustudie med sju kvinnor. Detta är, som Steinar Kvale och Svend Brinkman framhåller i *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2009), ett rimligt antal informanter för den här typen av etnografiskt baserad studie.³¹⁶ Ambitionen var att fånga en maximalt fyllig bild av olika läspraktiker. Att valet föll på just kvinnor kan motiveras av att kvinnor är generellt mer kulturaktiva än män. Av

exempelvis rapporten *Kulturvanor* (2016) från Myndigheten för kulturanalys framgår att detta också gäller bokläsning.³¹⁷ Olika undersökningar av läsvanor ger en likartad bild. I *Läsandets kultur*, den statliga litteraturutredningen från 2012, konstaterar man att det finns ”betydande skillnader mellan kvinnors och mäns läsvanor. Kvinnor i Sverige tenderar sedan lång tid tillbaka att läsa i betydligt högre utsträckning än män. Denna skillnad visar sig tydligt om man ser till läsningen av skönlitteratur.”³¹⁸ Mot bakgrund härav kan man förvänta sig att kvinnliga informanter kan ge en fylld bild av möjliga läspraktiker och därmed av bredden i det sociala läsandet. Därtill föll valet på särskilt ”litteraturaktiva” informanter med både tid och lust att ägna sig åt läsning. Som kommer att framgå nedan rör det sig om högskoleutbildade kvinnor som har yrkeslivet bakom sig och som därmed i sin nuvarande livssituation har betydande möjligheter att förfoga över sin egen tid. Möjligen skulle läspraktikerna bland yngre informanter se annorlunda ut, eftersom de kan förmodas vara mer aktiva i sociala medier.

Intervjupersonerna läser mycket och ofta. Under en normal vecka ägnar fyra av dem 11–15 timmar åt läsning; två läser mer (16–20 timmar) och en mindre (6–10). Informanterna kan därmed betraktas som ”frekventa vardagsläsare”³¹⁹ – eller kanske till och med ”hörfrekventa”.

Eftersom de inte längre yrkesarbetar, förfogar de över sin tid på ett sätt som skiljer dem från Collinsons informanter. I motsats till professionella läsare inom exempelvis medier och akademi, måste vardagsläsare, med Collinsons ord, ”*make the time to read, time that is 'always-already' allocated by the routines of everyday life*”.³²⁰ Likväl kan intervjupersonerna i den här undersökningen, födda mellan 1920 och 1952, inte bara beskrivas som (hög)frekventa vardagsläsare. Sex av dem har utbildning från högskola eller universitet och har varit verksamma inom offentlig sektor, fem av dem som lärare på olika stadier, från förskola till gymnasium. Även om informanterna idag per definition är vardagsläsare, kan en majoritet av dem beskrivas som professionellt skolade, eftersom de ägnat delar av sitt yrkesliv

åt att som lärare utbilda läsare, vilket förutsatt ett stort mått av egen läsning.

Undersökningens informanter kan betraktas i ljuset av den så kallade *pro-am*-kulturen, som under de senaste decennierna vuxit sig allt starkare. Charles Leadbeater och Paul Miller beskriver i artikeln "The Pro-Am Revolution" hur mycket aktiva entusiaster har gjort avtryck på olika områden, också i ekonomiska termer: "A Pro-Am pursues an activity as an amateur, mainly for the love of it, but sets a professional standard."³²¹ Intervjupersonerna i den här undersökningen ägnar litteraturen betydligt mer tid än de ovan redovisade timmar de läser, eftersom de därtill är involverade i en rad andra läspraktiker.

Till grund för urvalet av de sju informanterna, som översiktligt presenteras i nästa avsnitt, låg personliga kontakter. De blivande informanterna kontaktades via e-post med förfrågan om att medverka i undersökningen (se bilaga 3). Samtidigt presenterades undersökningens syfte och det forskningsprojekt som den är en del av beskrevs översiktligt. Efter det att informanterna givit sitt medgivande att delta ombads de att fylla i en enkät (se bilaga 4). Syftet med denna var dels att samla in vissa grundläggande uppgifter med relevans för undersökningen, dels att i någon mån förbereda dem på den typ av frågor som själva intervjun skulle fokusera på. Intervjun var en "halvstrukturerad livsvärldsintervju" med ändamålet att "få beskrivningar av intervjupersonens livsvärld i syfte att tolka de beskrivna fenomenens mening".³²² Den hade formen av ett semi-strukturerat samtal med utgångspunkt i ett antal frågefält (se bilaga 5) som delvis anknöt till och fördjupade enkätfrågorna.

Före själva undersökningen genomfördes en pilotstudie omfattande en informant. Därefter justerades både utformningen av enkäten och frågefälten.

Intervjuerna genomfördes på platser som informanterna själva valde, detta för att minska den stress som kan uppstå i intervjusituationer. Efter inledande småprat förklarades syftet med intervjun. I samband därmed informerades intervjupersonerna om sin garanterade anonymitet samt medgav skriftligen

att de godkände sitt deltagande i den aktuella undersökningen.

Själva intervjuerna, som spelades in på band, tog mellan tre kvart och en timma. Det samlade intrycket är att informanterna gärna och i många fall mycket utförligt och med stor entusiasm svarade på de frågor som ställdes. Litteratur och läsning spelar, naturligt nog, mycket stor roll för dem och de delade frikostigt med sig av sina erfarenheter när det gäller litteraturens plats i deras liv och tillvaro. Uppenbarligen fann dessa välutbildade kvinnor med yrkeskarriären bakom sig efter hand intervjusituationen nöjsam. Enligt Kvale och Brinkman är det en ”vanlig erfarenhet av forskningsintervjuer [...] att intervjupersonen har upplevt intervjun som genuint berikande, hon har tyckt om att tala fritt med en uppmärksam lyssnare och ibland fått nya insikter om viktiga ämnen ur sin livsvärld”.³²³ De här intervjuade kvinnorna gav intryck av att anstränga sig för att minnas och för att ge så fyllda svar som möjligt. Intervjupersonerna verkade uppskatta möjligheten att få tala om sin läsning med en forskare från universitetet, som särskilt vänt sig till dem och som var intresserad av hur de använde sig av sin litteraturläsning. De illustrerade ofta sina svar med hänvisning till konkreta exempel ur den egna erfarenheten och formulerade sig inte sällan med pregnans och precision.

De ljudinspelade intervjuerna transkriberades ortografiskt, eftersom innehållet står i fokus. De sju informanterna anonymiserades och kallas i undersökningen för Anita, Birgitta, Eva, Inger, Karin, Monica och Ulla.

I analysarbetets inledningsfas kodades de utskrivna intervjuerna med hjälp av följande kategorier, i ett försök att fånga bredden i litteraturrelaterade aktiviteter – läspraktiker – som potentiellt skulle kunna ha en social funktion genom att erbjuda möjligheter till sociala relationer.

1. lässtunden – i ensamhet eller tillsammans med någon
2. mötet med och inträdet i den lästa världen
3. spontana samtal om böcker, rekommendationer
4. kontakt med litteraturens nödvändiga infrastruktur (före-

- bilder, skola, bibliotek för lån och information, undervisning, förlag, skrivande, recenserande)
5. eget boksamlade/bibliotek, boken som föremål/objekt
 6. egna boknoteringar
 7. bokcirkeldeltagande
 8. författarkontakter – live eller medierade: författarframträdanden (bokmässor, Bokens Dag, författarkvällar), följa/läsa viss författare
 9. mediekonsumtion om litteratur och läsning

Flertalet av dessa nio kategorier – eller läspraktiker – korresponderar med intervjuens frågefält, medan andra – som kategori 2 – växte fram vid analysen av det insamlade materialet. Med en sådan i och för sig nödvändig systematisering löper man risken att reducera ett i många fall heterogent material. Gränsdragningssvårigheterna och risken för överlappningar är uppenbara. Analys och kodning har dock skett i en fortlöpande tolkningsrörelse som inneburit att det insamlade materialet konfronterats med tidigare forskning.

I den följande redovisningen av undersökningen har resultaten systematiserats och syntetiserats och presenteras i tre huvudavsnitt där det sociala värde som intervjupersonerna tillskriver olika läspraktiker står i fokus. I ett första avsnitt om läsningens gemensamma och ensamma rum är det själva lässtunden (kategori 1 ovan) som står i centrum. Därefter behandlas i ett andra avsnitt hur intervjupersonerna skapar och reflekterar över den litterära föreställningsvärlden (kategori 2), det vill säga hur de beskriver sitt möte med och förhåller sig till den lästa världen. Ett tredje avsnitt ägnas åt intervjupersonernas spontana och organiserade samtal med andra personer om litteratur (kategori 3 och 7). Slutligen sker en sammanfattning och diskussion av resultaten. Närmast följer dock en presentation av undersökningens informanter grundad dels på den enkät som de besvarade före intervjuerna, dels på de resterande kategorierna (4, 5, 6, 8 och 9) ovan.

Frekventa vardagsläsare

I det här avsnittet ges en sammanfattande beskrivning av undersökningens informanter. Givet studiens syfte är denna beskrivning översiktlig. Som redan framhållits har urvalet av intervju personer inte gjorts med avseende på representativitet.

Intervjupersonernas läsning domineras av ett brett urval av litteratur, alltifrån samtida romaner till deckare, fantasy och relationsromaner samt biografier. De är relativt samstämmiga i beskrivningen av utbytet av sin bokläsning: möjligheten till avkoppling är, liksom stil- och formvärdet, av stor vikt – så även kunskapsvärdet och starka känsloupplevelser.

Informanterna beskriver genomgående sin egen läsning med påtaglig entusiasm och på ett sätt som vittnar om att böcker och läsning är någonting värdefullt för dem. Det rör sig om ett inslag i intervjupersonernas tillvaro som har stor betydelse för deras identitet och självuppfattning.

När informanterna får frågan varför de idag är storläsare återvänder de genomgående till barndomen och betydelsen av högläsning. Det handlade dels om att läsning var ett naturligt inslag i deras uppväxtmiljöer, dels om att mediesituationen gav läsning en stark ställning. Merparten av intervjupersonerna minns hur personer i omgivningen – företrädesvis mödrarna – läste högt för dem:

[D]els läste min mamma mycket för oss varje kväll. Och hon läste en del klassiker och en del dikter också. Eh, och det gjorde bitvis pappa också, Fänrik Ståls sägner och så. Så jag var van vid att somna med det lästa ordet, fast det var då läst för mig, som jag minns det redan, dels var det ju sagor först men sedan kom det ju lite mera komplicerade böcker som hon läste och även i skolan, i sysløjden hade vi bra lärare som läste spännande böcker medan vi andra sydde. Så jag har två stycken minst som har läst högt för mig som har betytt mycket och som har valt sina egna böcker då som jag har fått smak för.

Den här typen av insocialisering har sannolikt spelat stor roll för informanternas utveckling till de frekventa läsare de idag är. Det handlar om att ha vuxit upp i en miljö där, som en av informanterna i Collinsons undersökning uttrycker det, man ”kan läsa” innan man kan läsa,³²⁴ det vill säga man har möjlighet att ta del av det tryckta ordet innan man själv lärt sig att avkoda skrift. Därtill förstås med denna formulering att befinna sig i en miljö där böcker och läsning inte bara finns utan utgör prioriterade inslag i vardagen, vilka befrämjar gemenskap. Högläsning utgör per definition en icke-individuell läspraktik.

Böcker och läsning hade också en stark ställning under informanternas skoltid. Det kan handla om engagerade lärare: en av informanterna hade en lärare i realskolan som inlevelsefullt berättade om sin brevväxling med Verner von Heidenstam medan en annan lärare själv hade givit ut barnböcker. Även efter det att informanterna lärt sig läsa var högläsning en inspirerande aktivitet under skoltiden. Att som två av dem få bokpremier respektive litteraturpriser kan också ha bidragit till att de utvecklat en identitet som frekvent vardagsläsare.

Som frekventa bokläsare deltar undersökningens informanter i en rad läspraktiker. Sex av dem är med i någon form av bokcirkel. De söker sig dessutom också till andra sociala sammanhang som är centrerade kring litteratur och läsning. Ett exempel är det så kallade bokprat som många bibliotek erbjuder då personalen presenterar ny litteratur: ”när de [bibliotekspersonalen] presenterar lite ny litteratur så är det flera stycken som gör det och det är också väldigt intressant och har gett mig nya läsoplevelser”.

Deltagande i olika typer av författarcentrerade arrangemang, på bibliotek eller i samband med Bokens Dag, representerar en annan återkommande och högt värderad läspraktik bland intervjupersonerna. Birgitta berättar engagerat om när hon lyssnade till Majgull Axelsson på sitt lokala bibliotek:

då fick man reda på mycket om henne själv och hennes person och det är ju intressant. Jag går gärna här också då det

anordnas författarkvällar här och då berättar de ju ofta också om sig själva och så. Susanna Alakoski var här, till exempel, och det blir ju väldigt intressant för då berättar hon ju om sina egna erfarenheter och sitt eget liv.

Möjligheten att komma nära den verkliga författaren är viktig också för Anita när hon besöker Bok- & Biblioteksmässan i Göteborg. Efter att ha placerat sina respektive män på något lämpligt ställe, njuter hon och hennes svägerska av att ägna sig åt litteratur- och kändisspaning:

så gick Christina [fingerat namn] och jag omkring där [SMÅSKRATT] du vet, med de ögonen och tittade på allting. Och just det här att det var montrar med böcker som var sprallans nya, sådant som vi inte ens hade hört talas om. Och så plötsligt så går där förbi en författare som man känner igen: "var inte det Jan Guillou?" eller "vad liten han är" eller du vet [...]. Att de fanns där.

Ett annat sätt att följa och intressera sig för författare är att följa och läsa deras böcker allteftersom dessa kommer ut. Birgitta, som uppskattar Majgull Axelssons författarskap, konstaterar: "då följer man ju om det kommer ut något nytt eller... så, och att det är intressant". Ulla "vill gärna läsa Per Wästberg, den här om hans pappa och hans moster... är det väl, ja... så den har jag ställt mig i kö för... hos en av mina vänner [...] jag var mera sådan när jag var yngre att då... då rusade jag till det som jag ville, till exempel var det ju... den här... Sven... vad heter han, Sven Delblanc".

Som högfrekventa vardagsläsare använder sig intervjupersonerna av olika medier för att hålla sig ajour med bokutgivningen och få tips för sin egen läsning. För flera av dem spelar de stora dagstidningarnas recensioner stor roll. Inger som läser "väldigt mycket recensioner" berättar att hon "klipper ur och har... lägger här, eller har dem på lager hemma och... det är... [...] ur den dagliga tidningen *Helsingborgs Dagblad*, vars kultursida jag

tycker på många sätt är väldigt bra”. De flesta av dem följer regelbundet SVT:s litteraturprogram *Babel* eller Sveriges Radios olika kulturprogram, till exempel *Lundströms bokradio*. Intrycket är att informanterna ägnar betydande tid åt den läspraktik som består av mediekonsumtion om böcker. Att det i många fall inte handlar om slumpmässigt vald information framgår av Ullas redogörelse. Hon ägnar sig åt

det som finns i tv, *Babel* och det finns just nästan, i *Gomorron Sverige* också, varje dag eller någon gång i veckan, så jag brukar läsa på flera håll, det är jag noga med och jag tycker det är väldigt roligt att läsa, vi har ju två stora tidningar, *Sydsvenskan* och *Dagens Nyheter*... väldigt olika recensioner, och det roar mig väldigt mycket att se hur olika man kan se på en bok, och är det någon som skriver ner någon bok om något som jag gillar så blir jag ändå mera intresserad.

Här, liksom på andra ställen i intervjumaterialet, framtonar bilden av informanter som regelbundet och med hjälp av olika medier informerar sig om främst nytugivningen av litteratur och det inte endast genom en kanal, utan genom flera, ofta i syfte att göra jämförelser. Samtidigt uppger alla de sju intervjupersonerna på direkt förfrågan att deras bokval också baseras på rekommendationer av personer i familje- eller bekantskapskretsen.

Som frekventa vardagsläsare ingår alltså undersökningens informanter i olika typer av sociala gemenskaper. Det kan handla om direkta sociala gemenskaper av mindre eller större omfattning, som till exempel boktipsande vänner eller läsecirklar. De flesta – fem – diskuterar ofta sin pågående läsning med någon annan. Tre av informanterna uppger att de ibland tipsar andra om en bok de håller på att läsa eller just läst ut. Fyra av dem, att de gör detta ofta. Den här typen av gemenskaper kan också vara mer indirekta eller föreställda, till exempel med alla de för en själv okända personer som deltar i författarframträdanden, besöker Bokmässan eller läser samma bok vid un-

gefar samma tillfälle, kanske årets Nobelpristagare från andra halvan av oktober och fram emot jul.

Läsningens (gem)ensamma rum

Även om tyst läsning i avskildhet är en i många avseenden dominerande föreställning i det senmoderna samhället när det gäller hur läsning ska och bör bedrivas, blir det i den här studien tydligt att högläsning inte har spelat ut sin roll. För flera av informanterna är högläsning inte endast något som hör den egna barndomen till. Flera av dem har i vuxen ålder själva agerat högläsare och därmed utgjort potentiella förebilder för sina lyssnare. Att läsa högt har vidare för en del varit ett inslag i yrkeskarriären. Efter ett långt yrkesliv som pedagog kan Anita vittna om högläsningens positiva effekter:

[F]ör jag har ju läst väldigt mycket för barnen, och läst alltså, jag har ju gjort den här, så här "idag ska vi läsa en saga", så här, öppnar jag boken, så här "det var en gång". Och då sitter de blick still, för de vet ju liksom vad som ska komma, här kommer det en saga som de inte känner igen och som jag fablar till litegrann, och de får vara med och "vad gjorde han då?", liksom, och så där "och snipp snapp snut så var sagan slut", och så [GÖR LJUDEFFEKT] slår jag ihop händerna och så här "ohhh, en gång till!" [SKRATTAR].

Genom berättelsen om hur hon läser högt för andra och hur viktigt detta är konstruerar Anita sig som läsare samtidigt som hon pekar på högläsningens betydelse för samling, gemenskap, kollektivt skapande och lust.

Likartade erfarenheter av högläsning i den egna familjekretsen kan också andra informanter rapportera om. Många av dem – i synnerhet de som varit ensamstående eller som haft huvudansvaret för barn och hem – har ägnat mycken tid åt att läsa högt för de egna barnen och på senare tid också barnbarnen.

När Karin berättar om hur hon läste det mesta av Astrid Lindgren och Maria Gripe högt för sina barn inkluderar hon på ett tydligt sätt också sig själv i dessa stunder: "jag tror vi läste allt av Maria Gripe och hade högläsning". Här är det inte bara en vuxen som läser *för* barnen, utan Karin markerar att hon själv är en del i läsgemenskapen och därmed delar sina barns upplevelse. Detta förstärks när hon berättar om de diskussioner hon initierade med barnen på grundval av deras gemensamma litteraturupplevelser:

[J]ag tyckte det var så trist att de skulle stänga böckerna och sedan lämna tillbaka dem utan att vi hade en dialog om vad det var författarna hade tänkt med den där boken och handlingarna och, ja, mycket pojkar och flickor och ja, hur livet kan utvecklas och förändras och känslor i böckerna så att där började det största litterära genombrottet för mig [TYST SKRATT]. Jag fick läsa barnlitteratur som jag inte har fått göra någonsin.

Karin tycker själv att det här var ett "oerhört intressant" inslag i deras gemensamma vardag, inte minst för hennes egen läsutveckling – som hon inte utan självironi benämner sitt "litterära genombrott" – men också för hennes dotter. Karin berättar stolt hur ett av hennes barn "fastnade i litteraturen [SKRATTAR] hon hade inget val och det första hon började läsa [på universitetet], naturligtvis, det var litteraturvetenskap".

För Birgitta är högläsning fortfarande ett viktigt inslag i tillvaron. För henne, vars liv skulle "halveras minst" om hon inte fick läsa, har det varit naturligt att idka högläsning tillsammans med sambon, som inte är "så hemskt mycket för att läsa". Tillsammans har de en högläsningbok, senast David Lagercrantz uppföljare till Stieg Larssons Millennium-trilogi. Att diskutera den gemensamma läsningen är "mycket intressant" för Birgitta. De har bland annat ägnat sig åt frågan hur Lagercrantz roman förhåller sig till föregångarna: "var det verkligen så här?" och så, 'i de förra böckerna, står det rätt, följer det rätt?' och sådana sa-

ker”. När Birgitta på detta sätt lockar in sin, som hon själv framställer det, lätt skeptiske sambo på litteraturens område utnyttjar hon litteraturläsningens potential att upprätta gemenskap.

Parvis högläsning är också ett litteraturhistoriskt motiv. I Dantes *Den gudomliga komedin* har gemensam läsning fått fatala konsekvenser för Francesca och hennes svåger Paolo, som plågas i Helvetets femte krets efter att ha blivit intima med varandra när de läste om riddar Lancelot och dennes hjärtas dam.³²⁵ En i kontrast härtill idealiserande urscen vad gäller högläsning och intimitet eller närhet berör Friedrich Kittler i sin *Nedskrivningssystem 1800/1900* (2003) då han beskriver läsinläringens förändring kring sekelskiftet 1800. Alfabetiseringen kopplades nu direkt samman med högläsning och anförtroddes företrädesvis mödrarna. Kittler illustrerar effekterna härav bland annat genom en hänvisning till den tyske författaren Ludwig von Tieck, som lärt sig läsa uppkrupen i sin älskade moders knä och som ”lärt att för resten av livet minnas det lustfyllda däri”.³²⁶

När det gäller högläsning är det sociala värdet – litteraturen som medel för gemenskap – uppenbart. Den som läser högt eller lyssnar kommer i mer eller mindre direkt kontakt med andra. Som framgick i intervjun med Inger är det dock inte så enkelt att tyst läsning är en praktik som utesluter social gemenskap eller saknar sociala dimensioner. Medan hon och en kompis i tioårsåldern läste tyst var och en för sig *umgicks* de: de ägnade sig åt samma aktivitet och befann sig rent fysiskt nära varandra. Liknande erfarenheter vittnar flera av informanterna om. De återkommer till betydelsen av att under sin uppväxt ha omgivits av läsande personer, ofta i den närmaste familjekretsen. Man läste tyst, men tillsammans. Det var, som Monica uttrycker det, ”det naturliga sättet att fördriva tiden, det fanns ju varken tv eller radio”. Det intryck som då samtidigt förmedlades var att ”läsande var viktigt”. För den som väl lärt sig att avkoda text sker den vidare läsutvecklingen och socialiseringen till läsare eller – som i vårt sammanhang – till frekventa vardagsläsare i sociala sammanhang.

För Birgitta utgjorde en storläsande mamma och mormor

viktiga förebilder och i avsaknad av bibliotek besökte hon bokbussen varje vecka tillsammans med dem. Läsande personer i omgivningen kan inspirera till ensamläsande. Om man vidgar perspektivet handlar det också om vetskapen att det finns närstående i ens omgivning som är frekventa vardagsläsare. Det kan röra sig om personer utanför hemmet som man har mer eller mindre tät kontakt med – på arbetsplatsen eller i bekantskapskretsen. Som Monica uttrycker det: "I de kretsar som jag har umgåtts har folk läst böcker [---] det har bara blivit så att jag har mött människor som läser böcker." För henne har detta inneburit en känsla av gemenskap. Hon delar en av henne själv prioriterad sysselsättning med andra och vet med andra ord att uppskatta litteraturens sociala värde. Även den som ägnar sig åt tyst läsning i avskildhet kan göra det i den trygga förvisningen att inte vara ensam om det. Hon eller han kommer att ingå i direkta sociala gemenskaper av mindre eller större omfattning. Läser gör man kanske mestadels ensam, men man vet samtidigt att på jobbet eller i bekantskapskretsen finns det andra som delar ens läsintresse. Som enskild läsare ingår man i mer eller mindre omfattande indirekta eller föreställda sociala gemenskaper.

Även om själva läsningen äger rum i avskildhet, är den ensamma läststunden som läspraktik per definition inskriven i ett socialt sammanhang. Också det ensamma bokläsandet är, menar Fuller och Rehberg Sedo, en social praktik eftersom "the action of reading always takes place somewhere, whether in what we discern to be a domestic and private space, such as the home, or in a public space like a library or on a bus".³²⁷ Liksom i de olika former av högläsning som diskuterats ovan finns det olika typer av sociala dimensioner i den tysta läsningens praktik. En anledning är att den av vissa läsare högt åtrådda avskildheten på olika sätt påverkar andra individer. Den som längtar efter att få läsa i avskildhet kan bli inbegripen i olika typer av förhandlingar med personer i sin omedelbara omgivning. Så kan ju till exempel hemmets olika rum och platser användas av andra medlemmar i hushållet för olika typer av kulturella – och konkurrerande – aktiviteter: tv-tittande, musiklyssnande eller matlagning.

Läsare får ibland kämpa för att skapa utrymme för att kunna läsa i avskildhet. Tystnad blir, skriver Collinson, "a cultural commodity that needs to be acquired before 'correct' reading may occur, a commodity that is purchased via the private control of space".³²⁸ En av undersökningens informanter – Anita – tog medan hon ännu kombinerade barn och yrkesarbete till en drastisk lösning för att säkra en någorlunda tyst plats åt sig: hon brukade låsa in sig på toaletten för att skapa utrymme för läsning. Även om Anita nu befinner sig i en annan fas av livet har hon att hantera både andras och egna krav på att göra annat än att läsa. Hon signalerar på ett tydligt sätt för sin man när hon ostört vill försjunka i sin bok och gå in i rollen som läsare. Genom att koka sig en kanna te och ta med den till läsfåtöljen markerar hon sina anspråk på att ostört få disponera det aktuella rummet för läsning: "när min man ser att tekannen står där [...] så här har jag sagt det att jag måste få läsa ifred". Även undersökningens högfrekventa vardagsläsare har behov av att i varierande grad och med olika medel skapa sig lästid. För Anita är den fysiska platsen av yttersta vikt: "så finns det en filt och så har jag liksom lagom armavstånd till ett litet bord där jag kan ha tekoppen". Man inmutar som i exemplet ovan vad Collinson kallar "läsplatser". Utbytet av den erövrade lässtunden behöver inte vara begränsat till bokens innehåll. Läsaren upprättar en "place of comfort" och förvandlar ett givet utrymme i det egna hemmet till sin egen plats.³²⁹

Eva, som nu lever ensam, väljer att sitta på olika platser alltefter hur ljuset faller in i bostaden. Men det kan också som i Ingers fall röra sig om *en* speciell plats: "det skönaste är när jag sitter i soffan med benen utsträckta och så sitter jag i ett hörn och så har jag en underbar lampa bakom mig och så sitter jag där och läser och så är det tyst och lugnt och ingen får störa mig. Det är absolut så." Här blir det tydligt att den kroppsliga upplevelsen – kroppens placering och ljuset – är en nog så viktig del av den totala läsoplevelsen. Därtill kommer vetskapen att ingen kommer att störa henne, en förvisning om att hon under en viss tid har rätt att göra anspråk på egen tid utan att för den

skull vara *helt* ensam. Det handlar om att balansera närhet och distans, oberoende och gemenskap.

I detta avseende erbjuder sovrummet särskilda möjligheter, eftersom det i många hem utgör, som Collinson uttrycker det, "a site of relative cultural autonomy".³³⁰ Det egna sovrummet kan erbjuda ett slags frirum där "ägaren" kan göra anspråk på större eller mindre grad av ostördhet. För flera av informanterna är den egna sängen läsplatsen framför andra. Det gäller till exempel för Birgitta: "jag liksom höjer upp och halvligger och har det skönt, och bra ljus". Också här är det kroppsliga välbefinnandet en viktig del av litteraturupplevelsen. Litteraturläsning har en fysisk dimension. Läsningens lockelse är inte endast kopplad till kognitiva erfarenheter. Collinson noterar hur för hans läsare "the conventional mind/body dualism is dissolved".³³¹ Välbefinnandet förefaller också i dessa fall vara kopplat till möjligheten att hitta en balans mellan distans och närhet.

Även om informanterna i undersökningen inte längre yrkesarbetar betonar flera av dem att de inte självklart disponerar sin tid efter eget gottfinnande. Inte alla kan hålla med Karin, som efter ett långt yrkesliv nu befinner sig i vad hon själva uppfattar som en privilegierad position: "det är första gången i mitt liv som jag har den här unika möjligheten att tänka på mig själv och vad jag vill göra". Det kan, som för Birgitta, handla om att hantera det egna dåliga samvetet:

[N]är jag var yngre och man läste så var det ibland så att jag hade dåligt samvete att jag läste för mycket, det tog för mycket tid, det borde jag ju inte ha nu, när jag läser, men ibland kan jag ändå få den känslan att tiden skulle kanske användas till något annat [...] eftersom jag har lust så borde jag få tid då utan att få något dåligt samvete [...] att jag borde kanske engagera mig och göra andra saker istället.

Birgittas dilemma är ett tecken på att också ensamläsningen är inskriven i ett socialt sammanhang. Har hon verkligen rätt att följa sin lust och ägna sig åt att läsa och detta i ett läge där bland

annat barnbarnen pockar på uppmärksamhet? Också Birgitta har att hantera inifrån kommande krav på engagemang för den ena eller andra saken.

En annan aspekt av själva lässtunden är dess karaktär av ritual. Litteraturläsning har som annan mediekonsumtion en tydligt ritualskapande förmåga. Rituell litteraturläsning ger som Collinson framhåller "a structure within which everyday life is naturalised and stabilised".³³² Samtliga informanter använder sin litteraturläsning för att ge struktur åt en vardag som inte längre domineras av yrkesarbete och lika påträngande familjeplikter som tidigare i livet. Detta är också ett sätt för dem att konstruera sig själva som läsare. Ulla berättar hur hon har ett "behov av att läsa varje kväll, innan jag somnar", men gärna också en "stund på morgonen". Monica strukturerar sina dagar med hjälp av läsning på ett annat sätt. Efter att ha klarat av dagens husliga och sociala plikter på förmiddagen, läser hon ett par tre timmar på eftermiddagen. Alltid på samma plats: "jag sitter i ett... ett... något som jag brukar kalla för gästrummet. Lite avlägset från själva... det andra, våningen". Inte bara tiden utan också platsen är en del av litteraturläsningen som ritual. Efter en kort paus, kan det bli ytterligare några timmar. Denna växling mellan praktiskt husliga/sociala plikter och litteraturläsning berättar också Anita om. Och understryker att hon mår väldigt bra av sina "rutiner". Läsning är både en kognitiv och en kroppslig aktivitet och som sådan inskriven i olika sociala sammanhang.

Läsupplevelsens sociala dimensioner

Intervjupersonerna tillskriver den litteratur de läser stil- och formvärde, kunskapsvärde och emotionellt värde. Av deras sätt att tala om och reflektera över sin läsning framgår det att det sociala värdet är en viktig aspekt av deras läsupplevelse. Informanterna berättar återkommande om hur de i överförd bemärkelse upprättar relationer med de litterära karaktärerna som om dessa

vore verkliga människor. Eva beskriver hur hon kan få ”kontakt med personerna” i den bok hon läser. Birgitta berättar hur hon bildligt talat går in i boken: ”man är ju i den världen”. Flera beskriver hur de, medan de läser, upplever en sådan förflyttning in i bokens litterära universum. För Birgitta är detta ett mycket åtråvärt tillstånd: ”Det är den allra bästa typen av bok när det är på det viset. Så då är det ju en totalupplevelse, och då [...] avskärmas ju liksom omvärlden fullständigt.” En riktigt stark läsupplevelse innebär alltså för Birgitta att hon stiger in i en annan värld och rör sig framåt i den.

Anita berättar om ett likartat sätt att läsa: ”jag har varit så inne i någon bok [...] så jag har stått liksom och lagat mat samtidigt och när det är grytor, du vet, ska man röra och då är det inte helt bra, för det blir bränt”. Hon beskriver en situation där den bok hon håller på att läsa så till den grad pockar på hennes uppmärksamhet och intresse att hon glömmer vad hon har för händer. Medan hon läser upplever hon sig förflyttad från verklighetens köksregion och in i bokens fiktiva universum: hon är ”inne” i boken.

Anitas, Birgittas och Evas redogörelser för hur de i överförd bemärkelse lämnar den empiriska verkligheten och låter sig uppslukas av den litterära världens händelser och karaktärer kan beskrivas i termer av identifikation. Det rör sig om ett föregivet distanslöst och naivt sätt att läsa som har kritiserats från olika utgångspunkter och brännmärkts som en särskild kvinnlig läsart, inte minst när läsningen utgörs av föregivet lättviktiga alster av underhållningstyp.³³³ Med framväxten av den borgerliga, realistiska romanen hamnade dess främsta läsare – kvinnorna – i skottgluggen. Den av män formulerade kritiken mot kvinnors så kallade läsdrift riktade bland annat in sig på att romanläsning verkar nedbrytande på kroppen och förståndet.³³⁴

Kritiken mot identifikatorisk läsning har också formulerats inom en akademisk, kritisk kontext, där man pläderat för att läsa litteratur ”som litteratur” eller som Rita Felski uttrycker det, med en ”scrupulous attentiveness to stylistic and narrative detail”.³³⁵ Samtidigt har forskare med feministiska utgångspunk-

ter försvarat en läsart där känslor tillmäts en självklar plats.³³⁶

I ljust av hur undersökningens informanter beskriver sin läsning, framstår det som ohållbart att upprätthålla synen på litteraturläsning som antingen distanslöst identifikatorisk eller kritiskt reflekterande. En av kvinnorna, Monica, beskriver å ena sidan sin läsning på ett sätt som skulle kunna identifieras som "kvinnligt" och distanslöst: "det är en rofylld situation, där jag stänger ute allting annat, precis allting annat, och finns i boken, så att säga". Samtidigt tillfogar hon dock att det hela sker "med tankar och upplevelser och kunskap". Att som Monica stiga in i bokens värld står inte i motsatsställning till att formulera tankar med utgångspunkt från det lästa eller att förvärva kunskap. Det utesluter inte heller att hon riktar sin uppmärksamhet mot författarens språk. När det gäller Strindberg, en författare Monica ofta och gärna läser, konstaterar hon att "han är intressant, han har ett fantastiskt språk, det är hans språk som jag är så fascinerad över, sedan också honom som människa, han är väldigt öppen". Den som läser vad som nedsättande brukar kallas distanslöst kan mycket väl utveckla en kognitiv eller reflekterande hållning till det lästa.

I sin studie *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse* (1995) presenterar Judith A. Langer en på empirisk grund utvecklad teori om hur det går till när läsare skapar mening i litterära texter. I denna teori finns det inte plats för en polariserad syn på litteraturläsning som antingen identifikatorisk eller kritiskt reflekterande. Läsare ägnar sig enligt Langer åt att konstruera eller bygga "föreställningsvärldar".³³⁷ Detta begrepp är ägnat att ringa in och beskriva läsares intuitiva beskrivning av hur de under sin läsning upplever sig förflyttade till en annan värld, till en läsvärld. Det rör sig om en konstruktion med utsträckning i tiden: läsaren rör sig framåt i texten och skaffar sig en alltmer fördjupad uppfattning om det lästa verket. Denna rörelse har enligt Langer fyra *faser*, eller vad man med en mer passande term kan kalla *meningsskapande strategier*. Detta för att undvika intrycket att det rör sig om ett antal läsaktiviteter som kronologiskt följer på varandra. Det är enligt Langer inte så

enkelt att man som läsare använder strategi efter strategi för att aldrig återvända till de redan brukade. De olika strategierna kan aktualiseras återkommande under läsningens gång och därmed bryta den kronologi som modellen tycks implicera.³³⁸ De fyra meningsskapande strategierna är:

Att vara utanför och kliva in i en föreställningsvärld

Läsningens startpunkt innebär att ta sig in i en föreställningsvärld: initialt försöker läsaren skapa sig en preliminär föreställning om vad det lästa går ut på med ledning av tidiga textuella upplysningar och signaler.

Att vara i och röra sig genom en föreställningsvärld

Här handlar det om att läsaren använder sina tidigare kunskaper och erfarenheter för att fördjupa sin initiala förståelse av textvärlden. Läsaren fördjupar efter hand sin hypotes om vad verket kan tänkas handla om. Strävan är att skapa ökad klarhet och ordning i textvärlden.

Att stiga ut och tänka över det man vet

Efter att ha skapat sig en utvecklad uppfattning om textvärlden, är det nu dags att använda denna genom att sätta den i relation till tidigare erfarenheter och kunskaper. Man lämnar för ett ögonblick textvärlden för att konfrontera exempelvis idéer och tankar i denna med egna uppfattningar och erfarenheter. Texten ger perspektiv på läsarens liv.

Att stiga ut ur och objektiviera upplevelsen

Här handlar det om en ytterligare distansering från föreställningsvärlden. Läsaren förvandlar sig till ett slags kritiker genom att exempelvis koppla den aktuella texten till andra texter, reflektera över dess struktur och författarens grepp eller formulera omdömen om den.

Langers teori implicerar att *all* läsning, också den som bedrivs i en akademisk eller kritisk kontext där distans och analys är

ledorden, innehåller moment av de båda första meningsskapande strategierna. Omvänt visar hon hur icke-professionella läsare använder de båda senare strategierna. Snarare än att beskriva litteraturläsning som en utveckling mot ökad komplexitet (bruk av de tredje och fjärde strategierna), hävdar Langer att läsare förhåller sig till text på olika sätt, med ett mindre eller större mått av distans.³³⁹

När undersökningens informanter använder de båda första meningsskapande strategierna – när de stiger in i och rör sig genom föreställningsvärlden eller med Langers ord är ”fokuserad[e] på själva föreställningsvärlden”³⁴⁰ – aktualiseras litteraturens sociala värde för dem. Att befinna sig i denna värld beskriver Monica som ”befriande, skönt, avslappnande” eftersom hon då ”stänger ute allting annat, precis allting annat, och finns i boken, så att säga”. Här träder också litteraturens emotionella värde i förgrunden. Också för Anita ger steget in den litterära föreställningsvärlden upphov till ”en känsla som är behaglig”. För informanterna är möjligheten att förflytta sig in i denna värld en av drivkrafterna till att de läser. Det är en upplevelse som är förenad med lust och som man därför gärna unnar också andra att få uppleva. Birgitta berättar hur hon köper böcker till barn och barnbarn så att de ska få möjlighet att ”upptäcka den där fantastiska världen”. Monica, som har ett nära förhållande till Jane Austen, kan frammana känslor av välbehag utan att faktiskt läsa en enda rad av hennes romaner. Det räcker med att hon koncentrerar sig på någon av dem: ”jag kan den [en av Austens romaner] nästan utantill. Jag kan bara sätta mig ner i en stol och tänka på någon episod eller någon av hennes böcker och glädja mig åt den.”

Den som förflyttat sig in i den litterära föreställningsvärlden ges möjlighet att i överförd bemärkelse utvidga sitt kontaktnät och göra nya bekantskaper: ”man kan stöta på miljöer och personer som man aldrig trott existerade”. För Birgitta framstår bokens karaktärer som om de vore verkliga människor. Hon beskriver sin kontakt med dem som ett medel mot ensamhet. Om man lärt sig att uppskatta förflyttningen till den ”där världen

[...] så har man aldrig tråkigt”. Värde av en sådan läsoplevelse kan beskrivas på olika sätt. Birgitta kan under sin läsning till exempel förvärva nya insikter och tillskriver då litteraturen kunskapsvärde. Därtill erbjuder romankaraktärerna henne mellanmänsklig kontakt. Också i ensamhet läst litteratur kan erbjuda gemenskap. Inger å sin sida berättar hur hon ”engagerar sig för människor och miljöer [...] man kommer i kontakt [...] med människor”. De litterära karaktärerna beskrivs och omtalas alltså som om de vore personer av kött och blod: ”det är intressant att läsa om relationer mellan människor”. Att den här typen av relationer med karaktärer i den litterära föreställningsvärlden kan vara nog så utvecklande framkommer när Monica beskriver hur och varför hon läser: ”om man läser böcker så kan man ju komma människor långt in på livet och vad de känner och tänker och hur de handlar i extrema situationer”.

Litteraturen erbjuder möjligheter till fördjupad kontakt med en annan ”människa” menar exempelvis Monica:

i verkliga livet så kan man ju aldrig komma så djupt in i en människas tankar och känslor som man kan i en bokperson. Om man har då intresse av att lära sig om andra människor, intressera sig för dem, och, liksom, också lite för att själv kunna klara sig i livet och med andra människor så är det viktigt med [...] människokunskap och den kan man ju få i böckerna.

När litteraturens sociala värde – dess förmåga att erbjuda sina läsare relationer med nog så mänskliga litterära karaktärer – beskrivs på detta sätt sammanfaller det med litteraturens kunskapsvärde. När Monica bekantar sig med och lär känna den litterära föreställningsvärldens karaktärer fördjupar hon sina insikter om vad det innebär att vara människa. Det betyder att hon relaterar det lästa till sina tidigare erfarenheter och kunskaper.

I exemplet ovan använder Monica texten för att få perspektiv på sitt eget liv. Därmed har hon, för att anknyta till Langer,

stigit ut ur den litterära föreställningsvärlden för att pröva de gestaltade tankarna och idéerna mot sina egna livserfarenheter. En likartad rörelse beskriver Ulla när hon jämför med hur hon läste tidigare: "som ung var jag helt i de böckerna, långt upp i gymnasiet och som ung vuxen. Jag tänkte mycket på de olika karaktärerna och levde mig in. Jag hittade olika intressanta människor." Ulla matchar emellertid också sin läsning mot frågor som är aktuella för henne just nu: "nu är det väl kanske mera hur hur man löser att komma upp i åren och hur man ser på livet, vad man har för glädjeämnen". Hon läser för att få veta och provar därför insikter som formuleras i texten mot sin egen livssituation. Under och i anslutning till sin läsning uppstår Ulla ett slags imaginär dialog med texten och dess olika röster. Även om tillvaron för informanterna i den här undersökningen inte är lika kringskuren som den är för kvinnorna hos Radway är hennes beskrivning av litteraturläsningens betydelse för hennes informanter belysande också för kvinnorna i den här redovisade undersökningen. Radway drar slutsatsen att för hennes informanter representerar litteraturläsningen ett slags "'adult conversation' which they missed as a result of their confinement within their homes as the principal provider and companion for small children". Även om Radways informanter läser för att "fly" – eller annorlunda uttryckt: stiga in i den litterära föreställningsvärlden – hindrar det inte att de genom sin läsning får tillfälle att "converse imaginatively with adults from a broad spectrum of social space".³⁴¹

Sammantaget kan man konstatera att det inte verkar finnas någon motsättning hos informanterna mellan att stiga in i och röra sig i den litterära föreställningsvärlden – de båda ovan nämnda första meningsskapande strategierna – och att tänka med och applicera den på sitt eget liv och bedöma densamma ur ett utifrånperspektiv – de båda sistnämnda strategierna. Den identifikatoriska och distanslösa läsningen utesluter inte en mer begrundande och kritiskt reflekterande hållning. Informanternas beskrivning av hur de förhåller sig till den litteratur de läser ligger i linje med Langers beskrivning av hur läsaren i den fjär-

de meningsskapande strategin objektiverar sin upplevelse och agerar som ett slags kritiker. I anslutning till en bok som lästes i Birgittas bokcirkel har hon funderat över varför den "skulle vara så populär som den varit" eftersom hon inte tyckte att den riktigt "fungerade". Monica berättar om hur hon ibland tar en paus i sin läsning och funderar över hur hon ska "se på de olika händelserna i boken och människorna och bedöma den [...] ja, själva uppläggningsen av boken". Hon reflekterar vidare över kompositionen: "analysera dem [karaktärerna] och tänka på författaren och hur han har lagt upp det". Den språkliga behandlingen fångar både Ingers och Karins uppmärksamhet, och för den senare blir det ofta aktuellt att hon utnyttjar sina insikter i psykoanalytisk teori för att tolka texten: "när jag läser litteratur så har jag sådana tankebanor att jag analyserar utifrån vissa föreställningar eller idéer eller vetenskap". I sin läsning pendlar informanterna mellan närhet och distans, mellan att uppleva gemenskap med karaktärerna (litteraturens sociala och emotionella värde) och reflektera över det lästa (litteraturens kunskapsvärde och dess stil- och formvärde).

Delad läsning – spontana och organiserade samtal om litteratur

När informanterna ombeds beskriva sina meningsskapande strategier – hur de läser och förstår litteratur – framkommer det att de inte är hänvisade till sig själva. Samtliga utnyttjar möjligheten att fördjupa sin förståelse genom att diskutera böcker med andra. De har alla erfarenhet av att delta i läsecirklar, som bara är ett av många exempel på "delad läsning" (*shared reading*) eller "socialt läsande",³⁴² och som innebär att läsare kommer samman och deltar i litteraturcentrerade aktiviteter. Det här avsnittet fokuserar på de spontana och mer eller mindre organiserade samtal om litteratur som informanterna är involverade i samt vilket utbyte de har av dessa läspraktiker.

När en av intervjupersonerna, Karin, berättar om sitt utbyte

av att delta i en av stadsbiblioteket organiserad läsecirkel lyfter hon fram möjligheten att konfrontera sin egen tolkning av en viss bok med andras:

Jag tycker det har givit mig ganska mycket att ta del också av andras upplevelser av litteraturen. Av personer, av händelseförloppet, om språket, om alltihopa det här som man diskuterar. Det tycker jag har varit viktigt. Och att man kan tolka litterära verk. Och sedan kanske jag önskar att man hade diskuterat ännu mera, typ symboler och så, och lite om ”varför skriver författaren på det här sättet?”.

I samspel med andra läsare utforskar Karin textens meningspotential. Hon ägnar sig därmed åt en i intervjumaterialet återkommande läspraktik: att aktivt delta i spontana eller organiserade samtal med andra läsare om vissa av de böcker man läst.

Inger, en annan av informanterna, berättar entusiastiskt om diskussionerna i en av de båda bokcirklar som hon deltar i. Riktigt bra blir diskussionerna, påpekar hon, när ”vi då kommer in på ’hur är kompositionen’, ’hur är personteckningen och vad tycker vi?’ [---] och sedan hade vi miljöbeskrivning”. I Ingers bokcirkel sker ett kollektivt utforskande av texten i enlighet med den fjärde av Langers meningsskapande strategier, där läsaren exempelvis funderar över textens struktur eller vilka grepp författaren använt samt formulerar omdömen om den. Denna analytiskt litteraturvetenskapliga inriktning på diskussionerna antyder att deltagarna, som redan nämnts, är mer än bara ”vanliga” vardagsläsare. Så har flera av dem också en bakgrund inom utbildningssektorn, några av dem som svensklärare.

Genom delad läsning – här i form av läsecirkeldeltagande – fördjupar Inger och Karin sin förståelse av en litterär text och tillskriver den i samtal med andra läsare stil- och form- samt kunskapsvärden. Genom att läsa litteratur och sedan komma samman och dela sin läsning, skapar de och upprätthåller kontakter med andra människor, vissa av dem vänner sedan decennier.

Vidare återkommer informanterna till att de tack vare sin litteraturläsning har ett givet samtalsämne i relation till nya och gamla bekantskaper. Eva berättar hur hon har en väninna som bor långt bort, men att de i telefonsamtal ofta återkommer till böcker de läst: "hon läser mycket och vi har ju det utbytet av varandra. Det kan ju hända att hon kommer tillbaka till mig och säger 'äh, nu har jag läst den som du rekommenderade', och likadant för min del då, så det är värdefullt". Av liknande skäl är det för Monica viktigt att följa med i den moderna litteraturen: "den ger ju sedan sociala kontakter, om en bok [...] är nyutkommen och recenserar i tidningarna så läser ju mina bekanta också samma bok och sedan så kan vi prata om den".

Sammantaget vittnar det insamlade intervjumaterialet om att böcker är viktiga samtalsämnen och därmed ett medel för att upprätthålla kontakten med vänner och bekanta. En liknande slutsats drar Collinson i sin studie där han intervjuar vardagsläsare: "books become means by which readers maintain social relationships".³⁴³ Denna möjlighet utnyttjar Karin och hon berättar om hur böcker och läsning är ett av henne själv högt uppskattat och återkommande samtalsämne med en storläsande dotter som också studerat litteraturvetenskap. De samtal som utspann sig mellan Karin och hennes döttrar under högläsningstiderna när barnen var små har egentligen aldrig upphört. Om den äldsta dottern berättar Karin: "hon är oerhört viktig, vi har alltid haft det här samtalet om litteratur [---]. Hon är den absolut viktigaste personen för mig när det gäller litteraturen." Åter kan man notera att, som Collinson uttrycker det, "books are valued as a medium for the initiation and maintenance of friendships; the giving, lending and recommending of books as a mode of exchange, operate to both support and constitute the interplay of social actors."³⁴⁴ Boken erbjuder vägar till ett fortgående socialt samspel, varur litteraturen hämtar en del av sitt sociala värde.

Informanterna berättar vidare om ett nära nog ständigt pågående boktipsande mellan nära (kvinnliga) bekanta. Inger nämner att när hon träffar bekanta "i kyrkan så pratar vi genast

om böcker [---] bara tips för det mesta”. Andra tar hjälp av moderna kommunikationsmedier. Ulla berättar att hon har flera kvinnliga vänner som läser mycket och som ”tipsar mig även med sms”. Mitt under pågående läsning messar de varandra och kommer med korta omdömen om den bok de just är i färd med att läsa: ”’mycket läsvärd’, ’helt fantastisk’, ’pröva den, du kommer gilla den’, eller ’jag tror du gillar den’, ja, ungefär så skriver vi, väldigt kort”. Böcker och läsning bidrar till att bibehålla vänskap på distans. Det är en läspraktik som närmast kan liknas vid ett kontaktuppehållande litterärt småprat. Det sociala värdet är tydligt, eftersom nära vänner är den största enskilda källan till lästips bland höfrekventa vardagsläsare.³⁴⁵

Alla de sju informanterna har, som ovan nämnts, tidigare eller aktuella erfarenheter av att delta i olika typer av läsecirklar. Vissa i mer än en. För Birgitta är själva inramningen av träffarna i en av hennes bokcirklar, där medlemmarna utgörs av åtta av hennes före detta kollegor, av stor betydelse: ”det är väldigt trevligt, då är vi hemma hos någon, så bjuder den personen på något att äta och så efter det så börjar vi, plockar vi fram böckerna”. Av intervjun med Eva framgår det också att inramningen av bokcirkelträffarna är av största betydelse, liksom det faktum att det handlar om en regelbundet återkommande händelse i hennes liv: ”vi träffas ungefär en gång i månaden [och] har sedan många år tillbaka valt att träffas hemma hos varandra. Så vi går runt efter ett mönster då. Så äter vi lite tillsammans och så pratar vi om boken vi har läst.” Att delta i en läsecirkel har blivit en kär vana för Eva och regelbundenheten gör att träffarna får karaktär av ritual med stor social betydelse: ”det är en väldigt positiv social faktor, ett väldigt trevligt sätt att umgås”.

Att återkommande litteratursamtal i en bokcirkel erbjuder möjligheter att underhålla vänskapliga och långvariga relationer med personer i omgivningen berättar också Inger om. 1991 bildade hon tillsammans med femton kollegor en läsecirkel. Idag mer än tjugofem år senare finns det en kärna på nio kvinnor som fortfarande träffas fyra till fem gånger per termin: ”nu är vi alla pensionärer, men då träffas vi alltså elva på dagen och

har precis inte något krusidulligt, vi har alltså kaffe och smörgås och kaka och så punkt slut och så diskuterar vi böcker". Den rituella dimensionen i Ingers mångåriga läsecirkeldeltagande är tydlig. Utan läsecirkeln är det osäkert om hon skulle ha kunnat upprätthålla kontakten med sina före detta kollegor och vänner: "det är vårt sätt att umgås idag". Åter visar sig litteraturens potentiella sociala värde. Alla är överens om att utan bokcirkeln skulle de "aldrig ha hållit ihop som personer på samma sätt". Cirkelns betydelse framgår av att Inger har bevarat listor över de böcker man genom åren gemensamt läst och diskuterat. På frågan hur det skulle vara om Eva inte hade sin bokcirkel svarar hon kort och kärnfullt att "det skulle inte vara bra".

Intrycket är att intervjupersonernas utbyte av att delta i en läsecirkel inte begränsar sig till möjligheten att fördjupa sin förståelse av en text alla läst och därför kan diskutera gemensamt eller att få boktips och kanske tvingas läsa sådana texter man självmant inte skulle ha valt. Böcker har också, påpekar Collinson, "both instrumental and expressive use value. Books are used to mark and maintain relationships, and to express something about their constituent cultural actors."³⁴⁶ Genom att regelbundet delta i en bokcirkel tillsammans med likasinnade underhåller man inte endast ofta mångåriga vänskaper, utan man konstruerar också fortlöpande sin egen identitet som frekvent vardagsläsare.

Det utbyte av att delta i en läsecirkel som informanterna genomgående återkommer till och beskriver har som sin givna förutsättning att man känner varandra sedan länge. Resultatet blir att man, som Birgitta uttrycker det, när hon berättar om samvaron i den läsecirkel hon har med sina före detta kollegor, känner dem "våldigt väl och inte bara beträffande yrket då, utan man känner att man kan lita [på] och anförtro sig åt varandra, man kan vara väldigt öppen". Även om man i flera av de läsecirkel som informanterna är engagerade i har läst samma bok inför träffarna, tenderar samtalen att sträcka sig bortom själva boken. Man diskuterar "inte bara böcker hela kvällen" som Birgitta uttrycker det.

Oavsett hur nära bokens innehåll samtalen i läsecirklarna håller sig, är det en genomgående uppfattning bland informanterna att samtalen får ett större djup och allvar när de utgår från och centreras kring litteratur. Det ”blir inte bara lite så där ytligt prat” framhåller Birgitta. Detta är en uppfattning som delas av Inger, som självironiskt befarar att om hon skulle träffa sina före detta kollegor och vänner utan en bok att samtala kring så skulle snart deras samtal urarta:

då skulle det bli väldigt mycket bara snack, det skulle kunna bli om [SMÅSKRATT] om vår gamla skoltid [---] ja, sitta och hacka på den, och så tycka ändå att den var mycket bättre än nutiden, och sedan skulle det kunna bli väldigt mycket annat, men nu har vi ju något som vi koncentrerar oss kring och då blir det inte bara om våra krämpor och så utan [SMÅSKRATT].

Istället för att hemfalla åt nostalgiskt tillbakablickande och klagovisor över samtida förfall som Inger tar avstånd ifrån, ägnar sig medlemmarna i denna bokcirkel åt att ömsesidigt och förlöpande bekräfta varandras identitet som storläsande, litteraturintresserade och bildade seniorer. Givet den kontinuitet som utmärker inte bara Ingers bokcirkel är detta uppenbarligen en identitet som gruppmedlemmarna är måna om att upprätthålla. I en tid då, som Collinson uttrycker det, ”social identity depends largely on mutual recognition”,³⁴⁷ erbjuder bokcirkeldeltagande ett tillfälle för den som inför sig själv och andra vill framstå som frekvent vardagsläsare.

En anledning till att just litteraturen ger möjlighet till fördjupande samtal är, menar Anita, att man kan närma sig olika erfarenheter utifrån de litterära karaktärerna. Detta på ett sätt som inte hade varit möjligt om man istället skulle vara tvungen att begränsa samtalen till att gälla verkliga människor:

[F]inessen tycker jag med det är att den fiktiva personen ser ju ut på ett sätt för mig och ett sätt för dig och ett sätt för

dig. Och att man faktiskt får ha åsikter om den här fiktiva personen utifrån det som man har läst, och utifrån mina egna känslor kring den här fiktiva personen, vilket man faktiskt inte kan ha för en levande människa. Då kan jag inte ha elaka åsikter, som jag kan uttrycka mig om, eller otroligt känsllosamma känslor inför en levande person, men för de fiktiva så kan jag ha det [---] jag kan säga den typen av saker, därför att detta är en fiktiv person.

Genom att samtalen utgår från karaktärer i skönlitterära böcker och inte från levande människor blir det möjligt att belysa sådana dimensioner av tillvaron och livet som är väsentliga för bokcirkeldeltagarna. Litteraturen erbjuder en form av distans som dock inte är större än att deltagarna kan förhandla egna erfarenheter i relation till karaktärerna.

Det bestående intrycket från intervjuerna är att samtal som startar i en gemensam läsupplevelse – för att sedan eventuellt röra sig ut ur texten – fördjupar diskussionerna och gemenskapen. Boken ”ger ringar på vattnet”, framhåller Eva. Samtalen läsecirkeldeltagarna emellan kan, beroende på hur den aktuella boken engagerat dem, bli ”våldigt personliga”, fortsätter Eva, och många tar då tillfället i akt och ”vill prata lite om sig själva och sitt liv och det ger väldigt mycket”. Deltagarna i Ingers bokcirkel kan efter mer än tjugofem år diskutera ”praktiskt taget vad som helst och det är ju jätteviktigt, det är reservationslöst”. De samtal som tar sin utgångspunkt i litteraturen ger intryck av att fylla ett slags terapeutisk funktion för cirkeldeltagarna. En förklaring är, menar Eva, att man i hennes läsecirkel under så lång tid har pratat ”om problem som vi mött i böcker, då, så vi har hjälpt till”. Man har ställt frågor som ”hur kan det vara så?” eller ”hur kan man vara en sådan person?”. Det hindrar inte att diskussionerna kan vara nog så eldfångda. I Ullas läsecirkel, som träffats regelbundet sedan 1968, händer det att man hamnar ”våldigt snett, politiskt också”, vilket kan resultera i ”rejäla konflikter” när det gäller svåra ämnen som till exempel surrogatmödraskap. Samtalsklimatet blir infekterat och debatterna

hårda, vilket inte har hindrat deltagarna från att upprätthålla läsecirkelns gemenskap i nära nog ett halvsekel.

De stundom djupt förtroliga samtalen när någon läsecirkel-deltagare använder texten för att ge perspektiv på sitt eget liv – den tredje av de ovan nämnda meningsskapande strategierna: att stiga ut och tänka över det man vet – kan medföra att övriga deltagares upplevelse av den aktuella boken fördjupas. Så berättar exempelvis Eva att en bok

kan ju ha varit så engagerande, positivt eller negativt, så att någon människa eller vi flera kan ha engagerats så i boken och det har kommit upp egna minnen och funderingar till ytan som man vill dela med de andra då. Och det ger ju en extra dimension åt själva boken. Man pratar vidare kring det ämnet som boken handlar om.

Flera av informanterna återkommer till detta att deltagarna i en bokcirkel tillsammans vidgar sina vyer. Det handlar dels om att dela och få perspektiv på (andras) erfarenheter, dels om att vidga sina litterära vyer genom att läsa böcker man kanske annars inte skulle ha prioriterat. När hon blickar tillbaka på sitt mångåriga bokcirkeldeltagande konstaterar Inger att ”man skulle ha ännu fler bokcirkel, folk skulle få vidgade vyer”. I berättelserna om sina erfarenheter från läsecirkel skrivs deltagarna litteraturen både socialt värde och kunskapsvärde.

För dessa intervjupersoner innebär litteraturläsning inte endast stunder av nog så välgörande avskildhet. Med hjälp av litteraturen upprättar de gemenskaper med andra. Undersökningens frekventa vardagsläsare kan utan alltför stora svårigheter skapa sig ett eget rum, där de ostört kan koncentrera sig på sin bok. Även om de värderar denna möjlighet, betonar de också värdet av att i förtroliga samtal med andra dela sin läsning. Och detta i samtal som inte uteslutande rör det lästa, utan också ger möjlighet för dem att ta upp olika aspekter av sina liv och sin tillvaro. Det egna rummet blir på detta sätt en förutsättning för ett gemensamt rum och vice versa.

Betydelsen av att vara (hög)frekvent vardagsläsare

För intervjupersonerna, liksom för dem som ingick i Petra Söderlunds undersökning *Läsarnas nätverk* (2004), är läsning en lika naturlig som omistlig del av livet.³⁴⁸ En tillvaro utan böcker och läsning skulle för Eva vara ”mycket sämre, tråkigare”. Eller med Karins ord: ”det skulle vara väldigt tomt”. För Ulla är läsning ”lika nödvändigt som att äta och sova [...] och det var det ju i min familj också”. På likartat sätt berättar Birgitta att ”för mig har det alltid varit böcker, böcker. Och utan böcker så skulle livet halveras, minst.” Litteratur och läsning har ett slags existentiellt värde för intervjupersonerna.

För samtliga informanter är läsning – i favoritfåtöljen eller sängen – av en engagerande bok en högt värderad sysselsättning. Att läsa är för dem en vana med rituella övertoner som ger struktur åt tillvaron. Att ensam stiga in i och skapa en litterär föreställningsvärld upplevs som avkopplande och njutningsfullt. Dessutom är det en sysselsättning som kan ge nya insikter. Under sina ensamma lästunder tillskriver informanterna för sig själva litteraturen stil- och formvärde, emotionellt värde samt kunskapsvärde.

Tiden som intervjupersonerna ägnar åt litteratur inskränker sig dock inte till regelbundna lästunder i ensamhet. Som högfrekventa vardagsläsare är de därutöver involverade i en rad andra läspraktiker då de skapar socialt värde genom att med litteraturens hjälp sätta sig i förbindelse med andra. Visserligen kan litteraturens sociala värde också skapas i informanternas egna lästunder. Alla har de mer eller mindre aktuella erfarenheter av högläsning. Men också den tysta ensamläsningen har visat sig ha sociala dimensioner, eftersom dessa stunder kan kräva förhandling med personer i den omedelbara omgivningen. Därtill kommer att intervjupersonerna genom sina meningsskapande strategier konstruerar föreställningsvärldar befolkade av litterära karaktärer som de kan upprätta ett slags imaginära relationer till och som de kan spegla sina egna erfarenheter i.

Litteraturens sociala värde skapar intervjupersonerna främst genom att delta i en rad läspraktiker. Det kan handla om spontana eller organiserade samtal och aktiviteter om litteratur. De delar sin läsning med andra personer, gärna med sådana som likt de själva är frekventa vardagsläsare, och är inbegripna i socialt läsande. Böcker och läsning är och har varit medel för formande och upprätthållande av olika typer av nätverk med likasinnade. Genom att låna och ge bort böcker, genom att utbyta litteraturtips eller genom att engagera sig i kortare spontana eller längre organiserade samtal om litteratur, upprättar och underhåller intervjupersonerna gemenskaper. Med Collinson kan man konstatera att "books are valued as a medium for the initiation and maintenance of friendships".³⁴⁹ Litteratur och läsning erbjuder möjligheter till social gemenskap.

I den här redovisade undersökningen bär exempelvis Ingers och Ullas respektive läsecirklar, som pågått i decennier, syn för sägen. Sådana långlivade läsecirklar, men också de mera tillfälliga som arrangeras av biblioteken och där medlemmar i högre utsträckning kan komma och gå, är exempel på en typ av gemenskaper som Collinson benämner "proto-communities". Dessa informella nätverk har sin grund i det faktum att de däri ingående medlemmarna har samma smak eller delar ett gemensamt intresse. Gemenskapen uppstår inte i första hand beroende på att man är släkt, bor i samma kvarter eller arbetar tillsammans, utan är ett resultat av att personerna har samma smak eller delar ett intresse, i det här fallet för litteratur och läsning.³⁵⁰

För en frekvent vardagsläsare har litteratur och läsning stor betydelse också i stunder då de *inte* läser eller ens ägnar sig åt den rika floran av läspraktiker. Att vara en person, som litteraturen betyder mycket för, är viktigt. För Birgitta och Ulla, liksom för de andra informanterna, gäller att de i likhet med "litteraturläskarna" i Söderlunds undersökning "tycks bygga åtminstone delar av sin identitet kring sitt bok- och litteraturintresse".³⁵¹ Karin konstaterar att litteratur och läsning haft avgörande betydelse för vem hon idag är som person. På frågan hur viktigt det är för henne att själv äga och omge sig med böcker svarar

hon att det varit "jätteviktigt". Uppmanad att utveckla svaret konstaterar hon att "det [att omges av böcker i hemmet] är en del av mig på något sätt, min identitet. Jag som då som inte kom från något bokligt hem så blev det här, det blev på något sätt att få en ny, alltså, en egen identitet, att lämna det gamla och hitta mig själv och därför har böckerna följt mig i alla flyttningar." Med hjälp av böcker och läsning har Karin utvecklat en egen och i förhållande till sitt ursprung annorlunda identitet.

Förutom bokläsande och -samlande bidrar också informanternas övriga läspraktiker till skapandet av deras läsaridentitet. Genom att regelbundet besöka bibliotek och bokhandel, bevisa författarframträdanden och Bokmässan i Göteborg eller läsa tidningarnas kultursidor och ta del av litteraturprogram i radio och tv – för att bara nämna några exempel – markerar man inför sig själv och andra vem man är och vill vara. Med litteraturens hjälp kan man ingå i föreställda gemenskaper med ett i flera fall respektingivande antal individer – jämför Bok- & Biblioteksmässans cirka 100 000 besökare – som ägnar sig åt den här typen av läspraktiker.

Informanterna konstruerar inte endast sin läsaridentitet genom sina egna handlingar, utan en sådan identitet är också ett resultat av interaktionen med andra litteraturläsare. Läsning försiggår inte i ett vakuum, utan i samspel med läsande personer i omgivningen. För flera av intervjupersonerna har grunden lagts redan under deras uppväxt med läsande föräldrar och syskon. Då likaväl som nu har litteratur och läsning varit förbundet med gemenskap eller intimitet. Som redan framkommit har fler av kvinnorna positiva erfarenheter av att läsa högt eller tillsammans med andra.

Det samlade intrycket från intervjuerna är att informanterna är stolta över sitt litteratur- och läsintresse och gärna delar med sig av sina erfarenheter och uppfattningar. De tillskriver själva detta intresse och böcker i allmänhet ett visst statusvärde. Hur kan man då förstå det faktum att det just är litteratur och läsning som kommit att representera ett så högt värderat och omfattande inslag i livet för intervjupersonerna och, som en

konsekvens av detta, ett medel för deras identitetskonstruktion? Frekventa vardagsläsares självmedvetenhet och stolthet kan förstås mot bakgrund av det höga värde som sedan efterkrigstiden tillmätts och fortfarande tillmäts denna form av kulturtillägnande. Genom en rad kulturpolitiska initiativ och utspel, ofta utgående från folkrörelserna och folkbildningen, har litteraturläsning sedan decennier konstruerats som något modernt och som ett medel för att, som Ann Steiner uttrycker det, "både skapa det goda samhället och [...] kunna lämna ett hårt arbetarliv bakom sig".³⁵² Läsning och bildning stod högt i kurs. Att läsa blev en livsstil. Boken fick efter hand karaktären av accessoar eller livsstilsmarkör, och den välfyllda bokhyllan började inta en framträdande plats i hemmen.

Under mellankrigstiden började en alltmer välbärgad medelklass förse sina hem med välfyllda bokhyllor som ett tecken på framgång i en konsumtionskultur. Samtidigt omfunktionerades hemmet till en plats för en rik och inspirerande fritid där romanläsning blev en vanlig och högt värderad aktivitet.³⁵³ Ur ett sådant perspektiv kan en privat boksamling framstå som ett slags kulturell "trofé", som yttre tecken på något som ägaren uppnått. Betydelsen av att äga en privat boksamling diskuterar också Collinson: "Bookshelves and -cases constitute a spatialised record of reading in a way similar to that of a trophy cabinet: the books are markers of cultural achievement, achievements of which the reader may be proud."³⁵⁴

Intervjupersonerna har generellt ett varmt, för att inte säga passionerat förhållande till boken som fysiskt objekt, vilket möjligen svalt en smula beroende på den hotande platsbrist som ett långt läsande liv tenderar att resultera i. Anita berättar inte utan stolthet att hon och maken "har ett rum som heter biblioteket". Och för Birgitta är tanken på ett hem utan böcker främmande: "om jag kom in och skulle ha ett hus eller ett rum utan... och det inte fanns några böcker alls, så tror jag det skulle kännas väldigt konstigt". Det är otänkbart för dem att lämna ett eventuellt boköverskott till pappersinsamlingen – hellre då Amnesty's loppis eller barn och bekanta. Den fysiska boken tycks

för intervjupersonerna besitta ett slags aura trots att det inte rör sig om unika exemplar i den meningen att det endast skulle finnas ett enda att uppbringa. Deras eget exemplar, oavsett hur stor upplaga boken tryckts i, har ett speciellt värde kopplat till deras läsaridentitet.

På likartat sätt menar Eva att böckerna i hennes hem "ger minnen, både minnen av böckerna, men även minnen av tidsmässigt i livet". Böckerna fungerar som konkreta påminnelser inte bara om läsupplevelser utan om händelser i hennes liv. Läs- och livshistoria hänger samman. Därmed bidrar böcker till hennes identitetsarbete. En likartad funktion har böckerna i Monicas boksamling. Hon berättar om ett aktivt förhållande till dem: "rätt som det är så behöver man gå och slå upp saker och ting [...] och på sina ställen kan jag till och med lägga små lappar som sticker upp ur böckerna så jag lätt kan komma på något ställe som jag har användning för". Monica skulle inte lika enkelt kunna återvända till böcker som är värdefulla för henne – påminna sig om och återuppleva passager som betytt mycket för henne – om hon inte hade haft dem hemma, utan hade varit tvungen att gå till biblioteket och låna dem.

Litteraturläsning omges än idag av en rad föreställningar och uttalanden som konstruerar boken som ett värdefullt medium, vilka kan förklara den självmedvetenhet för att inte säga stolthet som intervjupersonerna i den här undersökningen ger uttryck för. Som frekvent vardagsläsare bygger man delvis sin identitet på en sedan decennier politiskt omhuldad sysselsättning. Under efterkrigstiden har inte mindre än sex statliga utredningar undersökt bokens ställning i Sverige och föreslagit olika läsfrämjande åtgärder.³⁵⁵ Som ett resultat härav har själva mediet bok – i pappersformat – kommit att ges en särställning i en tid då dess ställning utmanats av medieutvecklingen. För några av intervjupersonerna representerar tv-tittande ett slags fränsida av bokläsning och de markerar ofta sitt avståndstagande: "film och tv-program [...] fångar inte på samma sätt" menar Eva, medan Inger ser en risk med alla "dumma tv-program som man hellre fastnar vid" och som då hindrar henne från att

läsa. Sådana anti-tv-markeringar ansluter, med Collinsons ord, till "the modernist view that visual entertainment is an all too easy and dangerous pleasure".³⁵⁶ Enligt denna uppfattning kräver bokläsning ett större mått av engagemang och intellektuell ansträngning.

De intervjuade kvinnorna – välutbildade och med ett förflutet som anställda inom offentlig sektor – tillhör en liten del av befolkningen, som inte endast pliktläser för att klara sitt arbete eller följa med i nyhetsutvecklingen, utan dessutom ägnar åtskilliga timmar i veckan åt litteraturläsning och andra härtill relaterade läspraktiker. Även om det generellt sett knappast är särskilt stigmatiserande att verka i offentligheten – inom politiken eller inom offentlig eller privat verksamhet – och inte tillhöra kategorin frekventa vardagsläsare, står det klart att litteraturläsning liksom annan mediekonsumtion kan ligga till grund för exkluderings- och inkluderingsprocesser. Den som vill nätverka med den typ av informanter som finns representerade i den här undersökningen kan med fördel ta vägen via litteraturen. För dessa frekventa vardagsläsare är litteraturens värde en kombination av kulturella och personliga eller sociala dimensioner. De läser för att fördriva tiden, för att njuta av författarens språk och stil samt för att lära sig om världen och sig själva. Såväl de ensamma lässtunderna som samtalen med vänner och bekanta om litteratur är värdefulla inslag i deras liv. Litteraturläsning och andra läspraktiker bidrar till att forma intervjupersonernas tillvaro. De inte bara läser och pratar om böcker – de är litteraturläsare.

5. UMEÅ NOVELLPRIS SOM AKTÖR-NÄTVERK

Jon Helgason

Fastän litteraturpriser som kulturell företeelse har en lång historia, nära sammanflätad med det litterära skrivandet i sig, så har priser de senaste decennierna kommit att bli en allt vanligare förekommande värdepraktik i den litterära offentligheten. När ett författar- eller konstnärskap kortfattat ska sammanfattas, exempelvis i journalistiskt syfte, görs det numera ofta med utgångspunkt i de priser författaren erhållit hellre än författarens verk. I detta kapitel kommer några av de litterära prisernas mekanismer och funktioner på det litterära fältet att beskrivas och analyseras.³⁵⁷ Det görs utifrån en konkret fallstudie om Umeå novellpris. Det var ett pris som instiftades 2007 av Umeå kommun och som, mellan 2008 och 2014, var ett årligt återkommande litteraturpris för noveller skrivna på svenska. Utifrån både historiska och samtida perspektiv är såväl litterära priser som novellen och novellformatet i sig intressanta och fruktbara utgångspunkter för diskussioner om litterärt värde och värdepraktiker.³⁵⁸ Det gäller inte minst den dubbla värdediskursens problematik: i korthet, hur de estetiska och de ekonomiska värdebegreppen från slutet av 1700-talet och framåt har uppfattats som alltmer konkurrerande och antagonistiska.³⁵⁹

I inledningen till denna bok förutskickades att ett av de etnografiska grepp som skulle tillämpas är den så kallade aktör-nätverksteorin (ANT). Att ANT används kan betraktas som ett fullföljande av den följande objektet-metod som användes

i den föregående studien *Höstens böcker*, då metoden ursprungligen utvecklats inom ANT.³⁶⁰ Förenklat uttryckt innebär det en fokusförskjutning från att "följa objektet" till att "följa aktören". ANT är också särskilt utvecklad för att studera produktion av kunskap. Det är intressant då frågan om litteraturens värde(n) hänger nära samman med bestämda former av kunskapsproduktion eller kunskapsreproduktion, något som vi visat på tidigare inom ramen för forskningsprojektet "Att förhandla litterärt värde".

Tillkomsten och etableringen av Umeå novellpris (hädanefter: Novellpriset) låter sig beskrivas utifrån ett ANT-perspektiv, som ett exempel på ett upprättande och en etablering av ett aktör-nätverk. I fråga om Novellpriset handlar det om ett aktör-nätverk bestående av mänskliga och icke-mänskliga aktörer, samt de interaktioner och processer (inom ANT benämnda översättningar) inom nätverket som ska till och är nödvändiga för att göra det funktionellt och stabilt.³⁶¹ Innan jag konkret går in på denna studies uppläggning behövs en översikt av introducerande karaktär över ANT. Förutom att ANT har inspirerats av Algirdas Greimas narratologiska aktantmodell och att vissa aspekter av detta teoretiska perspektiv, via bland andra Friedrich Kittler, används inom medieteoretisk forskning, så har det, ännu så länge, inte använts i någon betydande utsträckning inom litteraturvetenskaplig forskning. Att pröva aktör-nätverksteorins tillämpbarhet inom litteraturvetenskaplig forskning utgör ett sekundärt syfte för denna studie. Studiens övriga delar syftar till att fånga och följa upp frågeställningar som uppstått i samband med beskrivningen av Novellprisets instiftande och etablering. Det inbegriper en specificering av översättningens mekanismer i samband med litterära och kulturella priser, samt en diskussion av novellformatets och den litterära traditionens betydelse i detta sammanhang. Studien avslutas med analyser av Novellprisets genomslag som värdeinstans, bland annat relaterat till prisets betydelse för författaretablering.

Novellpriset, en bakgrund

Den 21 juni 2005 beslutade kommunfullmäktige i Umeå om att ansöka om att bli Europas kulturhuvudstad år 2014.³⁶² Hösten 2005 inkom riksdagsmotionen ”Umeå som kulturhuvudstad 2014” (Motion 2005/06:Kr277) undertecknad av Yvonne Ångström, folkpartistisk riksdagsledamot för Västerbottens läns valkrets.³⁶³ I den motivering som åtföljde motionen nämndes ett antal faktorer som talade för Umeå som kulturhuvudstad. Umeå skulle bli den dittills nordligaste kulturhuvudstaden och såväl stadens rika professionella kulturverksamhet som blomstrande amatörkulturliv framhövdes: Norrlandsoperan, det år 2002 invigda musikhuset med plats för både opera och symfoniorkester, Umeå teaterförening och stadens renommé som festivalstad, som värd bland annat för Umeå Internationella Jazzfestival, Umeå Internationella Filmfestival, Umeå Open (rock- och popfestival) och Holmö Visfestival. Vidare framhölls dels den livaktiga biblioteksverksamheten med Umeå som ett nav i ett regionalt bibliotekssamarbete omfattande sex kommuner, dels folkbildningsrörelsernas starka ställning i staden. Den ekonomiska satsning som utlovades av kommunen i samband med en eventuell kulturhuvudstadsansökan beskrevs som ”en manifestation av ett långsiktigt, uthålligt arbete för att tillfredsställa umebornas behov av kultur!”.³⁶⁴ Oktober 2008 skickade Umeå in den 114 sidor långa kulturhuvudstadsansökan, ”Nyfikenhet och passion – Medskapandets konst”, till ansökningsprocessens första steg.³⁶⁵ Regeringen nominerade sedermera Umeå, bland annat i konkurrens med Lund, till kulturhuvudstad och i maj 2010 fattade Europarådet det slutgiltiga beslutet. Umeå skulle, tillsammans med Lettlands huvudstad Riga, bli Europas kulturhuvudstad 2014.

I början av 2006, några månader efter att beslut om ansökan hade fattats i kommunfullmäktige, hade två arbetsorgan bildats i kommunen, dels kulturhuvudstadsutskottet, bestående av politiker, som skulle fungera som kommunstyrelsens organ för att genomföra evenemanget, dels det som kom att benäm-

nas Umeå2014-kansliet. Detta kansli ansvarade för att organisera, samordna och marknadsföra kulturhuvudstadsåret och för att samverka med Kulturdepartementet, Kulturrådet och övriga statliga, regionala och lokala institutioner eller samarbetspartners.³⁶⁶ Till kansliet knöts Marianne Hård af Segerstad, kulturförvaltningens chef för allmänskultur, Fredrik Lindegren, som sedermera blev chef för kulturhuvudstadsåret, och utredaren Petra Rantatalo. Dessa tre satte sig ner för att studera ansökningsförfarandet i detalj. De gjorde också en inventering av stadens och regionens samlade kulturutbud. I arbetet ingick en samlad bedömning av den eventuella kandidaturens styrkor och svagheter. Sättet att närma sig uppgiften var pragmatiskt: Vad är det som ska till för att Umeå ska tilldelas värdskapet för kulturhuvudstadsåret? Inventeringen resulterade i ungefär samma slutsatser som den motivering som återfanns i riksdagsmotioken. Arbetsgruppen konstaterade att staden hade ett rikt teater- och musikliv. Det samiska och det nordliga perspektivet lyftes fram som särskilt utmärkande drag för kandidaturen, likaså det vitala föreningslivet samt en internationellt känd hardcore-musikscen.³⁶⁷ Det som kandidaturen saknade, konstaterade arbetsgruppen, var en litteraturinriktning – det vill säga något som var explicit litteraturtillvänt och som på samma gång var tydligt förknippat med staden Umeå. Och det är här som historien om Novellpriset tar sin början.

ANT, en introducerande översikt

Den etnografiska metod, att följa objektet, som vi prövade i *Höstens böcker*, där man över tid och på olika platser följer hur ett objekt används (eller inte används) eller relateras till av olika aktörer, genererade ett omfattande och för litteraturvetenskaplig forskning delvis nytt slags material. I denna studie har ytterligare begrepp och analysverktyg hämtats från det som, enligt en av upphovsmännen, missvisande kallas aktör-nätverksteori (ANT).³⁶⁸ Det är mer lämpligt att beskriva ANT som ett för-

hållningssätt än som en teori. Några inledande klarlägganden och begreppsförklaringar behövs eftersom den begreppsapparat som ANT rör sig med initialt kan uppfattas som både omfattande och svårförståelig.

Ansatsen är främst förknippad med upphovsmännen Bruno Latour, Michel Callon och John Law, som utvecklade en analysmodell avsedd för vetenskapshistoria. ANT har emellertid kommit att tillämpas inom en rad olika områden såsom utbildningslära och organisationsteori eftersom den visat sig kunna belysa relationer mellan individ/enhet och system/struktur på ett nydanande vis. Latour erkänner lån från filosofi (Michel Serres), semiologi (Algirdas Greimas) och etnometodologi (Harold Garfinkel).³⁶⁹ Ursprungligen syftade ansatsen till att belysa produktionen av teknologi och vetenskap och hur de skapas och upprätthålls genom handling, något som leder till ett starkt ifrågasättande av subjekt-objektänkandet. Modellen tillskriver även icke-mänskliga entiteter en agens. I den meningen kan materiella föremål såväl som mer abstrakta entiteter vara "aktörer" inom aktör-nätverksteorin.³⁷⁰ Latour har definierat begreppet aktör på följande vis: "Varje element som skapar utrymme runt sig själv, gör andra element beroende av sig själv och översätter deras vilja till ett språk som är dess eget."³⁷¹ Han beskriver en bra ANT-redogörelse "som en som spårar ett nätverk".³⁷² Ett nätverk i Latours mening betecknar "en rad handlingar där varje deltagare behandlas som en fullfjädrad medlare" och "där alla aktörerna gör någonting och inte bara är där".³⁷³

Utifrån ett semiotiskt perspektiv stipulerar modellen att en aktör (oavsett form och materialitet) uppstår som en effekt av relationer, förbindelser och associationer – det som kallas nätverk. Samtliga fenomen kan beskrivas som effekter eller produkter av mer eller mindre heterogena nätverk. Termen nätverk betecknar här en specifik uppsättning relationer som binds samman genom associationer som är relativt stabila men som inte är fasta. En konsekvens av ovanstående perspektiv är att ett enskilt aktör-nätverk inte är reducerbart till aktör kontra nätverk: aktörers agerande kan inte skiljas från nätverken som agerar via

aktören.³⁷⁴ Agens i ett aktör-nätverk kan således inte lokaliseras i en entitet (aktör). En aktör är istället "ett rörligt mål för ett brett spektrum av enheter som svärmar mot den".³⁷⁵

Nätverksbegreppet gör det möjligt att betrakta struktur som något icke-förutbestämt och essentiellt, som en pågående process. Nätverken består i den meningen av en serie transformationer. Dessa transformationer, i sig konstitutionella för ett aktör-nätverks tillkomst, betecknas med termen översättning (*translation*) för att beskriva något "som varken är en aktör bland många andra eller en kraft bakom alla aktörer som transporteras genom några av dem, utan en koppling som så att säga transporterar förvandlingar".³⁷⁶ För Latour är översättning (som han i citatet nedan kallar "en serie transformationer") ett begrepp med ontologiska implikationer som hänger samman med hur kunskap produceras:

Det verkar som om referens inte är vad man pekar på eller vad man, från utsidan, skulle använda för att garantera sanningshalten i ett påstående; det är snarare det som förblir konstant genom en serie transformationer. Kunskap återspeglar inte en verklig yttre värld som den skulle överensstämma med genom att efterlikna den, utan snarare en verklig inre värld vars koherens och kontinuitet den hjälper till att garantera.³⁷⁷

Det rör sig om, tillägger Latour, "ett samband som inte transporterar kausalitet utan förmår två medlare att samexistera". Barbara Czarniawska har påpekat att följa objektet-metoden hänger nära samman med det inom ANT använda begreppet översättning.³⁷⁸

I Latours tappning är ANT ett narratologiskt inspirerat sätt att se på teknik- och vetenskapsstudier, där utgångspunkten är den att berättelseformen är den dominerande formen av kunskap, även i moderna samhällen.³⁷⁹ En av Latours slutsatser är att forskare lägger ner för mycket tid på att studera människor och för lite tid på att studera objekt, vilket hänger samman med

att människor kan tala och därmed vara språkrör, även för nätverk som i huvudsak omfattar icke-människor.³⁸⁰ Genom vår egen metafor – förhandling – försökte vi i *Höstens böcker* göra en del av litteraturens värdeprocesser synliga och kommunicerbara. ANT utgör också ett komplement till den av oss använda följa objektet-metoden i den meningen att den metafor som döljer sig i formuleringen ”följa objektet” lätt (men felaktigt) kan förleda en att betrakta ”objektet” – i vårt fall, enskilda litterära texter – som antingen passiva receptakler eller sterila projektionsytor för olika aktörers intressen, preferenser och syften. Det är emellertid något som egentligen harmonierar rätt dåligt med det litteraturvetenskapliga textbegreppet. I själva verket är den form av agens som ANT tillskriver icke-mänskliga, även immateriella, ting och entiteter (kvasiobjekt) en avsevärt mer tillfredsställande modell för hur vi föreställer oss litterära texters verkan, till exempel deras funktion i litterära värdeprocesser.³⁸¹

En av utgångspunkterna för forskningsprojektet ”Att förhandla litterärt värde” och projektboken *Höstens böcker* var att värde inte är en i objektet eller artefakten inneboende egenskap. Värde är istället något som görs, genom handlingar, beslut och beteenden. Vid en första anblick tycks samma konstruktivistiska grundsyn finnas inom ANT. Det finns, som Latour skriver apropå konst, religion och teknologier, en föreställning om att det är samhällets projicerade kraft som ”får dem att agera och inneha mening”.³⁸² I humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning har just avslöjandet av sådana konstruktioner ofta uppfattats som ett av forskningens huvudsyften. I det han kallar ”en antropologisk studie av objektivitet” punkterar emellertid Latour denna socialkonstruktivistiska tanke genom en radikal invertering:

Vad vi samhällsvetare aldrig förklarar är av vilken orsak samhället ständigt behöver projiceras på nya objekt. Är samhället så svagt att det behöver ständigt återuppväckande? [...] Och, om religion, konst och stilar är nödvändiga för att återspegla, förverkliga, materialisera, förkroppsliga

samhället, är de då inte när allt kommer omkring dess medskapare? Är inte samhället byggt, bokstavligen och inte metaforiskt, av gudar, maskiner, vetenskaper, konst och teknik? [...] Vilka är det som bedrar sig själva om inte just dessa visa samhällsvetare som helt enkelt har glömt att, innan det projicerar sig självt på ting, måste samhället skapas, byggas, konstrueras?³⁸³

Latours tankar har direkta implikationer för frågeställningar rörande exempelvis litteraturens värde(n) genom att han fäster uppmärksamheten vid det logiskt problematiska i att betrakta konstens estetiska värde som en projicering av ett samhälles värden, när samma konst också medverkar till att skapa samhället. Denna ontologiska nivellering – en platt ontologi är ett teoretiskt postulat inom ANT, som innebär att både människor och icke-människor betraktas som principiellt likvärdiga – har förstås konsekvenser även för litteraturvetenskapliga frågeställningar, något som bland annat uppmärksammats i ett temanummer av *New Literary History* (2016), där Rita Felski, Barbara Herrnstein Smith och Latour själv med flera medverkar.³⁸⁴ Det som av tradition har uppfattats som ett av kritikens centrala uppdrag, att avslöja och medvetandegöra sociala och textuella konstruktioner i syfte att blotta och därmed upphäva domanta diskurser och maktrelationer, menar Latour utgör en form av tankefel. Latour uppmanar oss istället att inte göra en åtskillnad mellan natur-samhälle, essens-konstruktion, öppet-dolt: allt bör betraktas som om det befann sig på samma ontologiska nivå. "Flat world" är således även ett metodologiskt postulat. Enligt Latour ska vi inte uttrycka oss om hur saker är, utan man bör istället studera andra människors ontologiska grundantaganden och de varierande ontologier som uppstår mellan människor och ting. Litteraturen, och den sammanhängande frågan om litteraturens värde, kan därför i sig aldrig frigöras från de komplexa sambanden med tradition, tolkning, kanonformation med mera och de institutioner som ger mening åt utsagor om litteraturen. Istället, i enlighet med Latour, bör vi

fokusera blicken på hur aktörer, på ytan, faktiskt fungerar på det litterära och kulturella fältet.³⁸⁵ Latour menar att den första reflexen enligt ANT bör vara att man så fort någon talar om till exempel "ett system", "en struktur", "ett samhälle" ställer frågor som "i vilken byggnad?", "på vilket kontor?", "Genom vilken korridor ska jag gå för att komma dit?".³⁸⁶ Utgångspunkten är att lokala platser producerar globala strukturer.³⁸⁷

Utgångspunkter och disposition

Observera att när jag i det följande beskriver instiftandet av Novellpriset och det aktör-nätverk som hör till prisets etablering, så dikterar ANT att inte göra åtskillnad mellan sak och individ, ting och person – även inanimata, icke-mänskliga ting, idéer, koncept kan inneha en aktörsroll i ett aktör-nätverk. ANT-teorin syftar till att åskådliggöra just sådana till synes nebulösa samspel mellan aktör och system. Det är nämligen, enligt Latour, samma sak "att definiera artefakten som knyter ihop de olika grupperna eller de grupper som knyter ihop en artefakt".³⁸⁸ Beskrivningen av Novellprisets instiftande blir, som det kommer att visa sig, bristfällig om man enbart utgår från sociala aktörer "som tvingar eller skriver in sin vilja på döda passiva ting". Lika lite går det att betrakta det som att enkom tingen, i det här fallet bland annat priset och novellformatet, tilltvingar sociala aktörer vissa handlingar.³⁸⁹ Detta perspektiv är ett exempel på den generella symmetri mellan mänskliga och materiella aktörer som utgör en av utgångspunkterna för ANT.

Föremålet för denna studie, Novellpriset, kan vid en första anblick synas begränsat eller marginellt. Ur ett ANT-perspektiv förhåller sig emellertid det lilla, det lokala (Novellpriset), inte såsom underordnat en abstrakt makrostruktur. Globala strukturer, menar Latour, uppstår i själva verket genom lokala platser som producerar och reproducerar globala strukturer: "Makro' beskriver i detta sammanhang inte en vidare eller större plats där 'mikrot' skulle vara inneslutet som i en rysk docka, utan en

annan lika lokal, lika mikroartad plats, som är sammankopplad med många andra genom någon typ av medium som transporterar särskilda sorters spår [...].”³⁹⁰ I själva verket menar Latour att makroaktörernas storhet är en form av illusion. ”Tricket” är, som Barbara Czarniawska skriver, ”att framställa ett stort nätverk av heterogena delar [...] som en enda aktör som talar med en röst”.³⁹¹ Teorin medger således att det finns aktörer av olika storlek. Skillnaden mellan makro och mikro är dock blott en skillnad i antalet förbindelser. Novellpriset kan därför ses som ett litet prisma varmed aktörer och företeelser, även på det litterära fältets makronivå, kan skärsågas. Denna makrostruktur kommer fortsättningsvis att betecknas med termen kulturell prestigeekonomi. Det vill säga ett kulturellt och socialt fält som upprättar och reglerar transaktioner för kulturellt och symboliskt kapital, i vissa fall även hur dessa kapitalformer relateras till monetärt kapital, och där litterära och kulturella priser utgör en aspekt av denna ekonomi.

Latour med flera hävdar att ANT i första hand betecknar ett sätt att närma sig ett forskningsfält, inte en teori. En klassisk utgångspunkt för Latourinspirerade analyser är att, på Latours inrådan, inta rollen som myopisk (närsynt) arbetsmyra (jfr akronymen ANT, eng. myra).³⁹² Han beskriver denna aktivitet som en form av träget utforskande av närliggande ytfenomen som, utan att förirra sig i abstrakta kontexter, följer aktörerna för att därmed dokumentera den lilla skärva som utgör en del av helheten.³⁹³ Den initiala utgångspunkten för beskrivningen av aktör-nätverket ”Novellpriset” är därför väldigt konkret: att följa prisets instiftande och etablering steg för steg, från idé till etablering, på så nära håll som möjligt, för att på så vis få en bild av aktör-nätverkets tillkomst.³⁹⁴ Den från ANT hämtade termen översättning har här, som redan påpekats, en nyckelfunktion.³⁹⁵ ANT-termen *translation* (sv. översättning) rymmer inte helt i ordets allmänspråkliga betydelse. Termen är hämtad från Serres och griper tillbaka på ordets latinska etymologi, *trans-latio*.³⁹⁶ Termen inbegriper en förståelse för att allt som flyttas över från en plats till en annan förändras och blir annorlunda, även den

utförande parten, ”översättaren”, blir förändrad. Inom ANT används översättning som modell för hur aktörer och nätverk transporterar mening: hur de förenas genom förhandlingar. En framgångsrik översättning utgör grunden för aktör-nätverkets stabilitet och funktionalitet. Inbyggt i termen är också en föreställning om hur makt byggs upp. Den uppgift som de olika aktörerna samlas kring i detta fall är etableringen och utdelningen av Novellpriset. Den bakomliggande logiken med att inrätta ett litterärt pris kan förklaras med James F. Englishs resonemang i *The Economy of Prestige* (2005). I sin Bourdieu-inspirerade studie konstaterar English att priser är oöverträffade som instrument ”for negotiating transactions between cultural and economic, cultural and social, or cultural and political capital – which is to say that they are our most effective institutional agents of *capital intraconversion*”.³⁹⁷ Enligt English använder sig de litterära priserna av tre olika former av kapital: ekonomiskt, kulturellt och journalistiskt. Den form av transaktioner som English beskriver kan relateras till Callons och Laws definition av översättning som ”a process in which sets of relations between projects, interests, goals, and naturally occurring entities – objects which might otherwise be quite separate from one another – are proposed and brought into being”.³⁹⁸ Utifrån å ena sidan Englishs slutsatser, å andra sidan Callons och Laws definitioner av termen översättning, kan man, åtminstone tentativt, formulera de översättningar som aktör-nätverket Novellpriset är ett svar på. Det rör sig om uppsättningar av relationer, för att tala med Callon och Law, som ska samverka inom aktör-nätverket och som syftar till att reglera hur ekonomiskt kapital kan, bör och får omsättas till kulturellt och symboliskt kapital. De litterära prisernas verkan på det kulturella fältet fungerar, enligt English, nämligen både för att de gör anspråk på auktoritet och för att de på samma gång utgör en manifestation av auktoritet. Ytterst rör det sig om auktoriteten att producera eller tillskriva någon eller något kulturellt värde.³⁹⁹

Studien utgår från uppkomsten av aktör-nätverket ”Novellpriset”, från nätverkets initieringsskede till ett fullt etablerat

aktör-nätverk genom att följa de fyra faser som enligt Michel Callon kännetecknar översättningsprocessen: problematisering (*problematization*), intresseväckning (*interessement*), värvning (*enrolment*) och mobilisering (*mobilisation*).⁴⁰⁰ Det är en process som är nödvändig för att aktör-nätverket ska vara stabilt och fungerande då det säkerställer att aktörernas intressen konvergerar. I den initiala *problematiseringsfasen* ingår att identifiera relevanta aktörer och att skapa länkar och förbindelser mellan dessa. Ett ytterligare centralt begrepp inom ANT, som ofta är förknippat med problematiseringsfasen, är det Callon kallar OPP (*obligatory passage point*).⁴⁰¹ Därmed avses en punkt när det är nödvändigt att få nätverkets aktörer att enas om vilken uppgift eller fråga eller vilket syfte nätverket ska ha för sin verksamhet. Målsättningen är oftast definierad på ett sådant sätt att initiativtagarens egna intressen blir oundvikliga. En OPP kan jämföras med en kontrollpassage genom vilken nätverkets skilda aktörer förs samman. En OPP verkar därför, åtminstone initialt, bestämmande för nätverkets kommunikation och handlingar i och med att den eftersträvar att olika aktörer ansluter sig och samarbetar. Nästa fas, *intresseväckning*, syftar till att skapa en gemensam bild av den ursprungliga problematiseringen, så att aktörerna inom nätverket översätter sina egna mål till nätverkets gemensamma mål och att aktörerna intar den roll som de tillskrivs.

Den tredje fasen är *värvning*. Här förtydligas aktörernas åtaganden som ett resultat av en lyckad intresseväckning och de förhandlingar som sker i samband med att de olika rollerna definieras och relateras till varandra. En förutsättning för att aktören ska kunna fungera i nätverket är att aktören är villig att fortsätta ansluta sig till de övriga aktörernas intressen. Beroende på hur stort motstånd som finns mellan aktörerna så kan dessa förhandlingar vara olika intensiva, men de syftar till att lösa motsättningar i ett tidigt skede. Den sista fasen, *mobilisering*, innebär att aktör-nätverket är fungerande genom att någon eller några har erövrat makt att representera alla de i aktör-nätverket ingående aktörerna.

Den kulturella prestigeekonomins logik

Instiftandet av Novellpriset knyter an till en generell tendens de senaste decennierna på det samtidslitterära fältet. Det har skett en veritabel prisboom, där antalet priser har ökat. Det har också från olika håll påpekats att de litterära och kulturella priserna har fått en större tyngd inom det litterära systemet. Denna tendens har på olika vis observerats och studerats, både vetenskapligt och från branschhåll. Branschtidningen *Svensk Bokhandel* har bland annat uppmärksammat fenomenet i undersökningen ”126 anledningar att skriva en bok” (2006).⁴⁰² Den mest aktuella vetenskapliga undersökningen på svensk mark är Jerry Määttä’s ”Pengar, prestige, publicitet. Litterära priser och utmärkelser 1786–2009” (2009).⁴⁰³ Määttä konstaterar att litterära priser fått en allt viktigare symbolisk funktion i det litterära fältet. Det är en utveckling, menar han, som hänger samman med att ”tron på allmängiltiga estetiska värden och kvaliteter börjat krackelera” och med framväxten av ett postindustriellt kunskapssamhälle ”där symboliska tillgångar och kulturellt kapital (bl.a. information, kunskaper och färdigheter) ofta blivit minst lika viktiga som pengar eller egendom”.⁴⁰⁴ En konsekvens av denna utveckling är, enligt Määttä, att litterära priser övertagit litteraturkritikens roll som den centrala konsekurationsinstansen och som marknadsförare av kvalitetslitteratur.⁴⁰⁵

Novellpriset ingick inte i Määttä’s undersökningsmaterial, troligen för att priset var nyinstiftat när undersökningen gjordes. Enligt hans undersökning fanns det år 2009 ungefär 140 litteraturpriser i Sverige. En majoritet av priserna var instiftade efter 1989 och nästan två tredjedelar efter 1980. Det har alltså skett en markant ökning av antalet litterära och kulturella priser de senaste decennierna. Flera priser har till exempel instiftats under 2000-talet för att sedan läggas ner.⁴⁰⁶ Av Määttä’s material framgår att motiven till att instifta sådana priser varierar. Ett skäl kan vara att hylla enskilda verk och författarskap, ett annat kan vara att lyfta fram enskilda genrer. Ett ytterligare skäl kan vara att fungera som en stödordning för författare, särskilt

författare verksamma inom ej kommersiellt gångbara genrer eller som skriver för en smalare publik. När det gäller stora och medelstora priser utdelas dessa, enligt Määttä's undersökning, i första hand till två kategorier av författare, å ena sidan debutanter eller i övrigt oförutsägbara författarnamn, å andra sidan mycket etablerade, ofta medialt kända författare.⁴⁰⁷ Instiftande av priser kan också vara motiverat av en önskan om att tillföra symboliskt kapital i form av kulturell prestige åt prisstiftarens verksamhet, ibland i syfte att ge medial eller kommersiell uppmärksamhet åt denna verksamhet. Ofta är det inte lätt att dra en tydlig linje mellan dessa olika bevekelsegrunder.

Ökningen av antalet litterära och kulturella priser följer ett internationellt mönster där de litterära och kulturella priserna som legitimitets- och konsekra-tionsinstanser har en tydlig funktion inom ett system där kampen om symboliskt kapital, i form av trovärdighet, status och prestige, har hårdnat. Määttä knyter också denna utveckling till den moderna bokmarknadens utveckling: en ökad grad av kommersialisering, ökad konkurrens och en tilltagande bestsellerism – en i sammanhanget ofta negativt anförd term som används för att beteckna förlagens, bokhandelns och mediernas ökade fokus på ett fåtal bästsäljande titlar och författare, något som enligt kritikerna har lett till att bokmarknadens aktörer blir allt mindre benägna att satsa på smalare, mindre lönsam litteratur.⁴⁰⁸ Detta fenomen berördes i *Höstens böcker*, där det konstaterades att särskilt midlistförfattarna – författare till kvalitetslitteratur som inte säljer i stora upplagor – upplever sig reellt hotade av denna utveckling.⁴⁰⁹

Att instifta ett pris

Som exemplet Novellpriset ska visa i det följande, så kan litterära priser hylla författare eller litterära verk, men på samma gång fungera som redskap och styrmedel för estetisk normbildning, kulturpolitik och marknadsföring samt för att ge den instiftande organisationen eller sammanslutningen prestige och medial

uppmärksamhet.⁴¹⁰ Den kommunala arbetsgruppen beslutade sig för att inrätta ett litteraturpris där syftet med priset var att förmedla att ”här märks det att Umeå satsar stort på litteraturen”.⁴¹¹ I den fortsatta diskussionen om ett litterärt pris blev det bestämt att priset skulle vara inriktat mot novellkonsten. Det fanns troligen flera skäl till att valet föll på novellformatet. Ett sådant skäl var administrativt. Eftersom priset skulle utdelas genom ett tävlingsförfarande, var novellformatet behändigt och möjligt att hantera lokalt med begränsade resurser. Arbetsgruppen fann också att priset kunde motiveras av att ”novellen är lite halvt utdöd”.⁴¹² I en första vända beslutades att priset skulle utdelas i tre år framåt, 2008–2010, en period som senare kom att förlängas till att sträcka sig över själva kulturhuvudstadsåret 2014.

Det faller sig på sätt och vis naturligt att Novellpriset anordnades utifrån de premisser som det gjordes, i form av anonyma bidrag och i tävlingsform. Man kan här föreställa sig att kommunens arbetsgrupp knöt an till en för kulturhuvudstadsprojektet central idé, den om närheten till kulturlivet och den livaktiga deltagarkulturen i Umeåregionen. Detta var också aspekter som särskilt lyftes fram i Umeås slutliga kulturhuvudstadsansökan. Historiskt sett finns det också många föregångare till att litterära och kulturella priser delas ut efter tävlan med anonyma bidrag. Svenska Akademien anordnade till exempel under lång tid litterära pristävlingar.⁴¹³ Selma Lagerlöfs debut skedde genom att hon vann en följetongspristävling i damtidningen *Idun* i november 1890 med några kapitel ur *Gösta Berlings saga*. Pristävlingar var också en modell som svenska förlag arbetade med under stora delar av 1900-talet.⁴¹⁴ I samtiden får det ändå betraktas som relativt ovanligt med anonyma litterära pristävlingar. Enligt Svante Weyler, förläggare med mångårig bransch erfarenhet, så slutade de flesta förlagen att anordna litterära tävlingar eftersom man efter hand kom fram till att det var ett ineffektivt sätt att ta fram nya författare.⁴¹⁵ Maja Ekelöfs *Rapport från en skurhink* (vinnare i Rabén & Sjögrens romantävling 1970) och Astrid Flemberg-Alcalás självbiografiska reportagebok *Causa so-*

cialis (1980) nämner Weyler som exempel på några få lyckade vinnare av förlagens pristävlingar från den tiden.

Så sent som i mitten av 00-talet försökte Månadens bok tillsammans med *Expressen* och Bokförlaget Forum att sjösätta en litterär romanpristävling med ett förstapris som uppgick till en halv miljon kronor.⁴¹⁶ Priset skulle, enligt Per Svensson, *Expressens* dåvarande kulturredaktör, slå ett slag för den svenska samtidslitteraturen. Försöket fick, enligt Weyler, skrinläggas eftersom ingen värdig vinnare kunde tas fram. Weyler menar också att anonyma pristävlingar på litteraturens område har en allmänt avskräckande effekt på etablerade författare eftersom det kan uppfattas som en prestigeförlust om man inte vinner priset.

Efter att beslutet om Novellpriset var fattat genomförde arbetsgruppen en omvärldsanalys i form av en inventering av vilka priser som fanns och hur dessa var organiserade, hur grov- respektive fingallringen gjordes, hur berednings- och nomineringsförfarandet gick till för andra jämförbara priser med mera. De priser man tittade på var bland annat Sveriges Radios novell- och romanpriser, priset Årets länsförfattare i Örebro län, samt tidningarna *ICA-kurirens* och *Lands* novelltävlingar. Utredningen resulterade i att man fastslog ett par nyckelfaktorer för prisets inrättande. Högsta prioritet var att ha en namnkunnig jury. Det skulle också röra sig om ett i sammanhanget stort pris i monetära termer – en prissumma som i sig skulle vara stor nog att generera ett eko i omvärlden. Prissummans storlek fastställdes därför till 100 000 kronor.

Utifrån arbetsgruppens slutsatser utformades prisets specifika inriktning såväl som juryns sammansättning och prissummans storlek med det uttryckliga syftet att få mesta möjliga mediala genomslag för Umeås litteratursatsning. Arbetsgruppens målsättning var att få bredast tänkbara publika spridning av Umeå stads litteratursatsning genom pressmeddelanden till ”alla tidningar i hela Sverige och alla litteraturkritiker och allting”.⁴¹⁷ Novellen utgjorde i detta sammanhang ett tydligt avgränsat kulturellt ändamål, som rent av kunde framställas som behjärtansvärt. Sett från kommunens perspektiv var priset ”en

ren marknadsföringsåtgärd”.⁴¹⁸ Utifrån dessa riktlinjer påbörjades sedan lanseringsarbetet av Novellpriset. Det bestämdes att novelltävlingen skulle ha ett tema, ”Den nordliga dimensionen”. Tanken med temat för novelltävlingen kan relateras till Määttäs slutsatser om att vissa litterära priser kan syfta till att ha identitetsskapande funktioner och effekter genom att lyfta fram litteratur som ska representera en region, nation eller ett språkområde till exempel.⁴¹⁹ I det här fallet kan det också sättas i relation till prisets förankring i kulturhuvudstadsprojektet och marknadsföringen av den presumtivt nordligaste kulturhuvudstaden.

Med hjälp av stadens bibliotekarier togs en lista fram över tänkbara juryledamöter, där ett namn föreföll givet: innehavaren av stol nr 9 i Svenska Akademien, den i Västerbotten födde Torgny Lindgren – som snabbt tackade ja till uppdraget som juryns ordförande. Valet av övriga ledamöter bestämdes sedan dels utifrån regional anknytning eller förankring, dels utifrån generell representativitet: kön, ålder och ställningar och funktioner på det litterära fältet. Det första året priset delades ut bestod juryn av författarna Peter Kihlgård och Gunnar Balgård (båda, i likhet med Lindgren, med sina rötter i Umeåtrakten och Västerbotten), förläggaren Svante Weyler, radioproducenten Kerstin Wixe och litteratur- och teaterkritikern Elin Claesson Hirschfeldt.⁴²⁰ Pressmeddelandet som gick ut via TT Spektra i juni 2007 löd:

Ett nytt novellpris har instiftats av Umeå kommun. Priset är ett led i stadens satsning på att bli Kulturhuvudstad 2014 och ett sätt att uppmärksamma litteraturen. Den nationella novellpristävlingen kommer att pågå tre år i rad och en vinnare får varje år ta emot 100 000 kronor. Tävlingen vänder sig till alla som skriver på svenska och bidragen ska ha koppling till ”den nordliga dimensionen”. I juryn sitter bland andra författarna Torgny Lindgren och Peter Kihlgård, radioproducenten Kerstin Wixe och litteratur- och teaterkritikern Elin Claesson Hirschfeldt.⁴²¹

Torgny Lindgren kom redan följande år att ersättas av Per Olov Enquist, som var juryns ordförande 2009–2014. Juryns sammansättning var i övrigt relativt oförändrad under de år som priset delades ut.⁴²²

Målsättningen med utlysningen var att nå ut till så många som möjligt men också ”att det skulle vara en standard, det skulle vara en kvalitet”.⁴²³ Riktade utskick skickades bland annat till skrivarutbildningar på folkhögskolor och universitet och förmedlades via Svenska Författarförbundets hemsida och tidningen *Journalisten*. Eftersom det var första gången som Nobelpriset skulle administreras fanns det stora frågetecken kring hur den första gallringen, den så kallade grovgallringen, skulle genomföras. I samråd med Annelie Bränström-Öhman, vid tidpunkten lektor i litteraturvetenskap vid Umeå universitet, avtalades att denna grovgallring skulle administreras av litteraturvetare verksamma vid universitetet.⁴²⁴ Under de första åren gjordes grovgallringen av tre tvåmannaarbetslag bestående av personal och studenter från universitetet. Patrik Tornéus, dåvarande litteraturstudent och en av initiativtagarna till litteraturfestivalen Littfest, var en av dem som arbetade med denna gallring under tävlingens första år. Han berättar att gallringen var relativt enkel eftersom andelen uppenbart bristfälliga bidrag var hög.⁴²⁵ Arbetet med grovgallringen föll sig naturligt utan ingående diskussioner arbetsgrupperna sinsemellan angående vilka kvalitetskriterier eller formkrav (gentemot exempelvis andra kortprosaformat som novelleten, kortprosan, miniatyren) man arbetade utifrån. Förfarandet påminner om hur förlag brukar arbeta med sina manushögar. I regel sker det i form av en grovgallring, en ”snabb och hård gallring” i syfte att vaska fram de manus som man finner intressanta och som man vill titta närmare på.⁴²⁶ Samarbetet mellan kommunen och universitetet var således en praktisk lösning för att hantera en av de administrativt sett tunga delarna av prisverksamheten. Redan på denna nivå, i samband med utgallringen, görs alltså flera betydande värderingar avseende kvalitet och litterärt värde. English hävdar i sin studie att denna form av osynliga eller osynliggjorda värde-

ringar, som sker i samband med de flesta litterära och kulturella priser, är särskilt viktiga att belysa.⁴²⁷ Rent kvantitativt rör det sig om mer omfattande bedömningar än finaljuryns arbete. På samma gång tog Novellpriset genom detta samarbete också del av universitetets och ämnet litteraturvetenskaps kulturella och symboliska kapital.

Arbetet med Novellpriset följde sedan en bestämd cykel under de år som det delades ut: utlysning i början av hösten, inlämning av bidrag 1 februari följande år, sedan grovgallring av bidragen och därefter det egentliga juryarbetet. Tävlingsreglerna stipulerade att novellen inte fick vara publicerad tidigare, att den skulle vara skriven på svenska, med ett omfång av högst 30 000 tecken inklusive blanksteg. De inlämnade bidragen skulle vara anonyma, författarens namn fick inte framgå av samma dokument som novellen utan skulle bifogas i ett slutet kuvert. Vidare angav utlysningen att varje person endast fick skicka in ett bidrag. Inlämning av tävlingsbidrag skulle göras i pappersformat.

Aktör-nätverket Novellpriset – etableringsfas

För att tala med Callon, så hade aktör-nätverket Novellpriset så här långt avverkat tre av översättningens fyra faser. Etableringsfasens första steg, problematisering, intresseväckning, värvning, var allesammans avklarade. Utifrån ovanstående beskrivningar av tillkomsten av Novellpriset och av översättningens tre första faser kan en schematisk återgivning av aktör-nätverket ”Novellpriset” i dess etableringsfas se ut som i figur 1 på nästa sida.

Nätverksschemat (figur 1) återger centrala aktörer som jury, press, medier, de tävlande författarna (tävlingsbidragsgivarna) och ämnet litteraturvetenskap vid Umeå universitet. Det är dessa aktörer som blev utfallet av arbetsgruppens problematiseringsfas där Novellprisets syften och intressen formulerades och där aktörer rekryterades till nätverket. För kommunens del

Figur 1. Aktör-nätverket Novellpriset, etableringsfas

var det emellertid tydligt att den publicitet och prestige som Novellpriset representerade var del av en större kontext som ytterst syftade till att förläna kulturhuvudstadskandidaturen kulturellt kapital på litteraturens område. När det gäller legitimitet och kulturell prestige framgår att det inte endast är Umeå stad som skänker legitimitet åt Novellpriset. Novellsamlingar med de vinnande bidragen som gavs ut var noga märkta med "Umeå Capital of Culture 2014" som utgivare. Det går alltså att konstatera att Novellpriset fungerade som en prestigeförstärkning av Umeå kommuns kandidatur, samtidigt som kulturhuvudstadsfunktionen i detta fall tycks både äska och tillföra legitimitet och prestige åt priset. Av den anledningen ingår också "EU, kulturhuvudstad" som del i aktör-nätverket. Som ytterligare aktör räknas här också "Föreställningar om novellen", varmed menas den samlade mängd diskurser som hör samman med novellformatet och som rör frågor om tradition, värde, funktion, med mera på det litterära fältet. Dessa föreställningar-som-aktör har, som jag betraktar det, en delvis annan funktion än övriga aktörer, något som förklarar att denna aktörs grafiska representation

avviker från övriga aktörers. Denna aktörs specifika status inom aktör-nätverket är något jag återkommer till senare. Notera att fastän samtliga aktörer går samman för att skapa ”Novellpriset”, så kan de olika aktörernas förväntningar om vad för slags produkt det i slutändan ska resultera i se högst olika ut.

Schematiska modeller av det slag som presenteras ovan är per definition reduktionistiska, eftersom de fixerar något som i själva verket är dynamiskt. Man bör föreställa sig denna modell som rörlig, formbar, elastisk, där aktörerna byter platser sinsemellan och där kopplingarna ömsom förstärks eller försvagas. Det är också så att aktörerna hade kunnat differentieras nästan *ad infinitum*. Det är till exempel tveksamt att utan vidare klumpa ihop juryns ledamöter till en aktör, liksom, i än högre grad, att betrakta Umeå kommun som en helt igenom enhetlig aktör. Dessutom utelämnar detta nätverksschema det otal kopplingar som föreligger mellan det lokala aktör-nätverket Novellpriset och andra aktör-nätverk som sammantaget bildar den kulturella prestigeekonomin. Som utgångspunkt för den aktuella diskussionen får detta aktör-nätverksschema emellertid duga tills vidare. Kopplingen mellan aktören Umeå kommun och Novellpriset är framhåvd i figuren. I det här specifika fallet fungerar, som tidigare sagts, aktören Umeå kommun i initieringsfasen som OPP – *obligatory passage point* – i nätverket eftersom kommunen kunde råda över vilka som skulle ansluta sig till nätverket och som inledningsvis därför kunde sätta agendan för nätverkets verksamhet.

Den första prisutdelningen – aktör-nätverkets initiala mobilisering

Den 15 mars 2008 utropades vinnarna av Umeås första novellpris vid en utomhusceremoni på Gammliäområdet i Umeå. Vid ceremonin fick fem vinnare dela på prissumman 100 000 kronor, 20 000 jämnt fördelade på varje vinnande bidrag. De fem som tilldelades priset 2008 var Sanna Lindmark Starkenberg

(”Hannes & Hanna”), Nina Hampusson (”Präst i Kemi”), Henry Barsk (”Rekviem”), Else-Britt Kjellqvist (”Tabita”) och Mia Öström (”VM i Calgary”). Tre av dessa fem uppgavs vara födda i Västerbotten.⁴²⁸ Enligt rapporteringen i *Västerbottningen* motiverades det faktum att priset delades på fem bidrag med ”att juryn ville visa vad novellen kan erbjuda i form av konstnärliga och litterära möjligheter”. Juryns ordförande, Torgny Lindgren, förklarade att juryn ”plockat ut fem olika mästerverk som spänner över ett stort ämnesområde. Förhoppningsvis kan det här tjäna som inspiration för kommande deltagare.”⁴²⁹

Så långt den officiella berättelsen om den första gången som Novellpriset delades ut. Berättelsen om prisutdelningen rymmer emellertid flera bottnar. I bakgrunden fanns en konflikt mellan den utdelande instansens olika aktörer, nämligen mellan prisets huvudman, Umeå stad, och den jury som kontrakterades för att förläna priset ett eftersträvat kulturellt kapital. Det sista jurymötet ägde rum, genom Torgny Lindgrens försorg, i Svenska Akademiens lokaler i Börshuset i Stockholm. Mötet var planerat till att sträcka sig över en heldag. Kommunens representant, Marianne Hård af Segerstad, närvarade med de förseglade kuvert som innehöll skribenternas namn och som kunde kopplas till de anonymiserade bidragen. Vid sittande möte meddelade Torgny Lindgren, Svante Weyler och Peter Kihlgård att de inte hade för avsikt att utse en enskild vinnare. Bidragens kvalitet var för låg, sades det. Det att novelltävlingen hade ett dedikerat tema uppfattades också som begränsande. Deras vägran motiverades med att inget av bidragen kunde anses vara tillräckligt bra för att tilldelas ett pris som uppgick till 100 000 kronor. Som pris var det jämförbart med det belopp som tillfaller en Augustpristagare och ingen av novellerna befanns värda ett så stort pris.⁴³⁰ Tävlingsjuryns besked fick till följd att jurymötet fick ajourneras i flera omgångar. Kommunens representant vände sig till Marie-Louise Rönnmark (S), då ordförande i kulturhuvudstadsutskottet. Rönnmark insisterade på att priset skulle delas ut till en enskild vinnare. Umeå kommuns dåvarande stadsdirektör, sedermera chef för kulturhuvudstadsåret,

Janne Björinge, blev också kontaktad, och han gav samma besked. Umeå kommuns önskan var att priset, 100 000 kronor, skulle delas ut till ett enskilt bidrag. Kommunens perspektiv var att den bästa novellen skulle få priset: ”Den bästa är väl den bästa.”⁴³¹ Sedan både Peter Kihlgård och Svante Weyler hotat med att lämna juryn tvingades emellertid kommunen ge vika. Man bedömde att kulturhuvudstadssatsningen inte hade råd med den negativa publicitet som ett sådant utträde skulle orsaka. Det var troligen en rimlig bedömning. English lyfter till exempel fram flera historiska exempel på hur konflikter mellan prisutdelare och jury, där juryns beslut ifrågasätts av prisutdelaren, har skadat prisers symboliska värde.⁴³² I det här fallet, när Novellpriset ännu knappt var inrättat, hade en sådan diskussion troligen inte varit fördelaktig för prisets legitimitet. Ytterst riskerade det att kasta en skugga över kulturhuvudstadskandidaturen.

Detta skeende är intressant ur ANT-perspektiv. Det som händer är nämligen att aktör-nätverkets initiala mobilisering misslyckades. Det som i själva verket sker vid jurymötet i Stockholm är en form av omkonfigurering av aktör-nätverkets styrkeförhållanden (se figur 2).

Figur 2. Aktör-nätverket Novellpriset, efter första prisutdelningen

I denna reviderade modell av aktör-nätverket har aktören Jury tillskansat sig funktionen som nätverkets OPP. Hädanefter är det juryn som utgör nätverkets makroaktör, i och med att den tar kontroll över vad som låter sig översättas och på vilket sätt det kan göras. Detta skeende är i linje med en av de slutsatser som Michel Callon och John Law kommit fram till avseende OPP i aktör-nätverk: om ett projekt inte förmår upprätta en stark OPP mellan det lokala nätverket och de globala nätverk som det utgör en del av, så kan inte det lokala nätverket behålla sin autonomi: det kan inte längre utöva kontroll över de olika former av kapital (ekonomiskt, politiskt, kulturellt) som det lokala nätverket delar med det globala.⁴³³ I det här fallet markerade juryn mot nätverkets övriga aktörer att det var de som ytterst bestämde över den översättning som skulle ske inom aktör-nätverket. Man kan tolka juryns budskap som att de utgör den reglerande instansen för utväxlingen mellan pengar och prestige, ekonomiskt kapital och kulturellt kapital. Effekten blir på sätt och vis paradoxal, juryn tycks å ena sidan förneka ett linjärt förhållande mellan monetärt värde och kulturell prestige, å andra sidan upprättar de just ett sådant förhållande genom att hävda att inget av bidragen var värt ett pris motsvarande 100 000 kronor. Efter att priset delades ut första gången gjordes dock en kompromiss inom aktör-nätverket genom att Umeå kommun de efterföljande åren försäkrade sig om att en tydlig förstapris-tagare skulle utses och att resten av prissumman skulle fördelas på fyra eller fem övriga finalister. 2009 och 2010 var förstapriset 60 000 kronor, resterande år 50 000. Övriga finalister mottog 10 000 kronor.

De ändrade maktförhållandena i aktör-nätverket gick inte obemärkt förbi. Anders Sjögren i *Västerbottens-Kuriren*, här att betrakta som en representant för aktören Press, medier, kritiserade beslutet och menade att prisutdelningen därmed blev något av en antiklimax och att "kulturhuvudstadssatsningens röda ros" – priset med den medföljande prissumman – därmed blivit reducerad till "ett ordinärt landstingsstipendium".⁴³⁴ Sjögrens artikel, som ska betraktas som en inlägga i den maktkamp

som utspelade sig inom aktör-nätverket, innehåller en analys av den prislogik som utmärker litterära och kulturella priser och utmärkelser. Sjögren konstaterade att priskulturen ”med dess ceremonier, galor och mediala hajp, [...] väl numera [är] det som får alla hjul att snurra. Idrottshjulet, nöjeshjulet, kulturhjulet. Det är priset i sig som är den stora grejen, inte nödvändigtvis bedriften som leder fram till det.” En av förklaringarna, menar Sjögren, är att en del av prisets glans och prestige smittar av sig på utdelaren. I så måtto, menade han, hade Umeå kommun tänkt rätt kring Novellprisets funktion. Fastän Sjögren uttryckte viss förståelse för juryns ovilja att utse ett enskilt vinnande bidrag så menade han att juryns uppgift var att sätta sig över denna svårighet: ”Kompromissen är priskulturens huvudfiende, dess negation.”⁴³⁵ Av Sjögrens artikel kan man se att inom aktör-nätverket hade alltså översättningen mellan aktörerna ”Umeå kommun” respektive ”Press, medier” lyckats. Dessa två aktörer förstod värdet av att priset skulle delas ut till ett enskilt bidrag. Sjögren kritiserade också både val av tema och det faktum att tävlingen nödvändigtvis skulle ha ett tema. Temat för 2009 års novellpris var i det skedet preliminärt bestämt som ”Temperament”. Möjligen som en effekt av denna kritik, samt juryns invändningar, kom de efterföljande novellprisen att anordnas utan teman. Man beslöt att trycka de fem vinnande bidragen i en samlingsvolym, en tradition som man fortsatte med under de år som priset delades ut.⁴³⁶ Det första året lockade tävlingen 671 bidrag.⁴³⁷

Översättning inom aktör-nätverket Novellpriset

Det finns anledning att mer detaljerat beskriva den inom ANT använda termen översättning och hur den bör förstås och operationaliseras inom ramen för denna studie av Novellpriset. Av nätverksschemat över Novellprisets etableringsfas (figur 1) framgår att aktör-nätverkets olika aktörer är sammankopplade

genom nätverkets *raison d'être*: Novellpriset. De översättningar som ska till inom aktör-nätverket har tidigare satts ihop med Englishs konstaterande att litterära och kulturella priser fungerar som "our most effective institutional agents of *capital intra-conversion*".⁴³⁸ English problematiserar eller analyserar dock inte hur en sådan kapitalutväxling (*intraconversion*) faktiskt går till. Litterära priser – betraktade som aktör-nätverk – fungerar i den meningen som institutionella plattformar för att utöva, eller att försöka utöva, kontroll inom och över den kulturella ekonomin, där de olika kapitalformerna, ekonomiskt, kulturellt och journalistiskt kapital, blir översatta. De olika formerna av kapital är tätt sammanvävda med varandra och till viss del ömsesidigt utväxlingsbara – i ANT-terminologi: de blir utväxlingsbara i och med att översättningen inom nätverket fungerar.

Denna form av utväxling låter sig exemplifieras. Det att ett pris utgör ett substantiellt kulturellt eller ekonomiskt värde kan i sin tur leda till en ökad medial uppmärksamhet för ett enskilt verk eller för författarskapet som helhet, något som i sin tur kan leda till ökad försäljning, vilket leder till ökade ekonomiska intäkter för samtliga i produktions- och försäljningsleden, alltifrån författare och förlag till bokhandeln. Framgångar kan leda till att författaren rekryteras till ett större förlag, något som kan leda till ökad exponering på tidningarnas kultursidor, ökad distribution via bokhandel och bibliotek och därigenom ökade intäkter i form av försäljning och bibliotekersättning samt ökat marknadsvärde för olika former av författarframträdanden (uppläsningar, signeringar, föredrag med mera), något som i sin tur kan leda till ytterligare priser. De översättningar som sker inom den kulturella prestigeekonomin påverkar i själva verket de flesta aktörerna på det litterära och kulturella fältet.⁴³⁹ En viktig aspekt av utväxlingen mellan ekonomiskt, kulturellt och journalistiskt kapital är att den kommer även den utdelande instansen till del i en form av kretslopp. På samma sätt som en kritikers värde och varumärke reflekteras i de verk hon eller han recenserar, så ingår prisutdelare och prismottagare en form av symbiotisk relation.⁴⁴⁰ Kapitalutväxlingen mellan pengar, pub-

licitet och prestige kan på detta vis, åtminstone i teorin, fortplantas genom hela det litterära kretsloppet och kan påverka till exempel marknadsföring av tidigare och framtida produktion för den konsekrerade författaren.

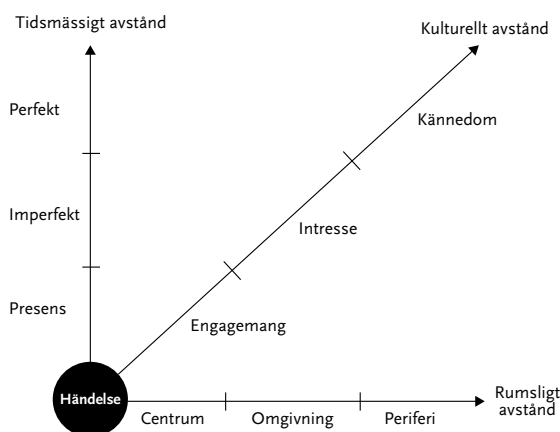
För Latour med flera är översättning en konstituerande och därmed nödvändig process för alla aktör-nätverk. På samma gång är det en för det specifika aktör-nätverket unik tilldragelse. Det faller sig exempelvis naturligt att den översättning som sker i fallet Nobelpriset på väsentliga punkter måste skilja sig från den översättning som skulle till inom det aktör-nätverk som Callon och Law beskriver i sin berömda studie av musselodlingar i Saint Brieuc Bay. Den "intraconversion" som English påvisar beskriver ömsesidigt fördelaktiga transaktioner av olika former av kapital (ekonomiskt, journalistiskt respektive kulturellt) mellan olika aktörer. De översättningar som aktör-nätverket har som syfte att utföra handlar om att uppnå ett balanserat och ömsesidigt utbyte där man får till en form av jämvikt mellan ekonomiskt, journalistiskt och kulturellt kapital och där dessa kapitalformer till synes sammansmälter. Det som kort ska beskrivas i det som följer är några urskiljbara principer för hur dessa tre kapitalformer förhåller sig till varandra.

Relationen mellan ett pris monetära värde och det symboliska kapital som priset besitter är, som tidigare konstaterats, snårig. I toppen av pyramiden finns Nobelpriset där monetärt värde, kulturell prestige och journalistisk uppmärksamhet går hand i hand. För andra, mindre priser är emellertid detta samband betydligt mindre linjärt. Det som räknas som Frankrikes mest prestigefyllda pris, Goncourtpriset (Prix Goncourt), har en prissumma som varit oförändrad sedan början av 1900-talet. Bland tidigare vinnare av priset finns Marcel Proust, Simone de Beauvoir, André Malraux, Marguerite Duras och Michel Houellebecq. Idag uppgår prissumman till 10 euro eller knappt 100 kronor. I det fallet finns det således inget direkt samband mellan prisets monetära värde och dess kulturella prestige, men priset representerar ett indirekt, kommersiellt värde, eftersom det beräknas ha en betydande påverkan på försäljningen. Priset för-

väntas öka försäljningen med minst 400 000 exemplar.⁴⁴¹ Det likaså prestigefyllda italienska Stregapriset (Premio Strega) uppgår till 5 000 euro medan det spanska Cervantespriset (Premio de Literatura en Lengua Castellana Miguel de Cervantes) uppgår till 125 000 euro. Svenska Förläggareföreningen motiverar att prissumman (100 000 kronor) för Augustpriset inte har höjts sedan dess instiftande 1989 genom att hänvisa till att ”den kommersiella betydelsen av att erhålla priset renderar idag belopp som i de flesta fall med god marginal kompenserar för beloppets värdeminskning”.⁴⁴² Redan denna rudimentära översikt över några stora europeiska litteraturpriser understryker att sambandet mellan kulturellt kapital och monetärt värde förefaller vara just icke-linjärt.

Syftet och målsättningen för instiftandet av Novellpriset har redan berörts. Det ekonomiska kapitalet, de 100 000 kronorna, ska här ses som en form av investering. Novellpriset skulle utgöra en yttre manifestation av kommunens kulturella kapital på litteraturområdet. Genom instiftandet av Novellpriset syftade Umeå kommun ytterst till att stärka kulturhuvudstads-kandidaturen. I Novellprisets fall var prissummans storlek, som framgått, satt med det primära syftet att beloppet skulle vara så pass stort att det i sig utgjorde ett nyhetsvärde, något som alltså kunde omsättas till journalistiskt kapital. När det gäller denna kapitalform har det inom journalistikforskningen och inom press- och medievetenskaperna forskats mycket på det som kan förklara vad som *de facto* rapporteras i nyhetsmedierna.⁴⁴³ Journalistikforskaren Jesper Strömbäck gör en distinktion mellan å ena sidan nyhetsvärdering, som handlar om hur möjliga nyheter värderas i den redaktionella arbetsprocessen, å andra sidan nyhetsurval. Det sistnämnda betecknar det som faktiskt publiceras som nyheter, något som emellertid bestäms av många fler faktorer än nyhetsvärdering. Strömbäck hänvisar till exempel till nyhetsmediernas ”kontextuella beroende”, det vill säga att journalister förvisso är individuella aktörer som delvis driver sina egna frågor, men vars arbete bland annat styrs av rutiner och normer i nyhetsarbetet, av hur medieorganisationerna drivs

och är uppbyggda samt av hur medier ingår i och samverkar med samhällets övriga sociala institutioner och hur dessa i sin tur kan fogas in i ett samhälles sociala system.⁴⁴⁴ Närhetsprincipen, det att nyheter tenderar att handla om händelser som tidsmässigt, geografiskt och kulturellt ligger nära den tänkta publiken, är en viktig nyhetsfaktor, något som ofta illustreras med den tyske medieforskaren Henk Prakkes grafiska modell för nyhetsvärdering (figur 3).⁴⁴⁵ Modellen visar på hur närhetsprincipen kan förklaras utifrån tidsmässigt, kulturellt och rumsligt avstånd. Ju mer en händelse fjärrnar sig från dessa tre avstånd, desto mindre nyhet blir den för mottagarna, vilket också påverkar sannolikheten att nyheten ska publiceras.

Figur 3. Henk Prakkes modell för nyhetsvärdering

Strömbäck redovisar en rad andra nyhetsfaktorer som påverkar mediernas nyhetsurval. Några sådana faktorer är värda att lyftas fram eftersom de belyser det journalistiska kapitalets funktion i prestigeekonomin. Strömbäck nämner bland annat ”elitcentrering och kändisskap” och ”de institutionella agendorna” – något som i båda fallen handlar om aktörer som har makt eller är kända, till exempel genom att det rör politiska frågor eller företeelser inom myndighetssfären.⁴⁴⁶ Ytterligare mycket konkreta ting

som påverkar nyhetsurvalet är, enligt Strömbäck, det faktum att chansen för att nyhetsmedier ska rapportera en nyhet ökar markant om en möjlig nyhet ställer låga krav på publikens förkunskaper – förenkling och konkretion är faktorer som mycket tydligt spelar en roll vid nyhetsurvalet. Likaså spelar det roll att den möjliga nyheten ställer låga krav på investering från nyhetsmedierna i form av tid, personal och andra resurser.⁴⁴⁷

I denna skissartat framställda medielogik finner man en central del av de litterära och kulturella prisernas styrka i relation till det journalistiska kapitalet. En prisutdelning utgör i sig en i tid och rum avgränsad händelse, som i enlighet med Strömbäcks resonemang är lätt att bevaka och som är konkret och lättförståelig för en publik. Ett pris kräver i regel inga ställningstaganden från publikens sida utan speglar det till synes objektiva faktum att en vinnare har korats. Genom en namnkunnig jury representeras ett mått av kändisskap och kulturelit. Beroende på pris så kan förstås även mottagaren av priset bidra med kändisskap eller vara en etablerad del av kultureliten. Ett över tid etablerat pris uppfyller också nyhetsfaktorn ”kontinuitet” – en annan av Strömbäcks nyhetsfaktorer – det vill säga att nyheterna gärna och helst bevakar sådant som redan är etablerat på redaktionernas dagordningar.⁴⁴⁸

I det konkreta fallet Novellpriset finns det också en tydlig koppling till en institutionell agenda genom att Umeå kommun stod som prisinstiftare. Åtminstone de lokala nyhetsmedierna var troligen intresserade av hur 100 000 av kommunens och skattebetalarnas pengar förvaltades. En slutsats av ovanstående resonemang är att nyhetsbevakning av kulturella och litterära priser upphäver kulturjournalistikens traditionella ”estetiska paradigm” – det vill säga de subjektiva, estetiska och samhällskritiska perspektiv som länge kännetecknat kulturjournalistiken.⁴⁴⁹ Kulturjournalistikens prisbevakning avviker från kultur-sidornas traditionella intellektuella samtal som (i idealfallet) kännetecknas av en argumenterande prövning. Nyhetsbevakningen av litterära priser utgör i den meningen en mer renodlad och objektiv form av traditionell journalistik, där frågor rörande

till exempel litterärt och kulturellt värde redan förefaller vara besvarade.

Proberstenen i undersökandet av denna form av transaktioner mellan ekonomiskt, journalistiskt och kulturellt kapital torde vara den sistnämnda kapitalformen. Ekonomiskt och journalistiskt kapital förefaller ha en annan form av konkretion och är mer objektivt påvisbara (kvantitativt och kvalitativt) än kulturellt kapital. På ANT-manér måste man därför inleda med att närmast ontologiskt närma sig frågan: på vilket sätt existerar kulturellt kapital? Hur uppstår det, från vilken plats i det litterära fältet emanerar det?

Pascale Casanova, som är mest känd inom forskningsfältet World Literature, skisserar i *La République mondiale des lettres* (1999) också den historiska framväxten av den litterära världens prestigeekonomi. För Casanova fungerar "litterärt värde" på samma sätt som värdet på vilken annan vara som helst på en allmän marknad. Casanova menar att den historiska förutsättningen för prestigeekonomins framväxt är tillkomsten av ett professionellt fält (*milieu*) som bärs upp av en begränsad, och därför exklusiv, kulturellt intresserad publik, en intresserad adel eller en upplyst borgarklass.⁴⁵⁰ Casanova menar att just denna form av ekonomi innebär en form av maktutövning som alltid tar sin utgångspunkt i en föreställning om centrum och det som i sin tur är perifert. En ytterligare förutsättning för den litterära ekonomin är att det finns de som både behöver och är villiga att använda sig av den form av kapital som prestigeekonomin ger upphov till. Litterärt kapital existerar i Casanovas analys som något som produceras och reproduceras i kraft av den tro som upprätthåller föreställningen om sådant värde.⁴⁵¹ Casanova konstaterar att denna ekonomi har tagit fram sina egna konsekra-tionsinstanser, som alltså innehar en form av "rättsligt" mandat avseende litterära spörsmål. I grunden påminner Casanovas resonemang om det som inom estetiken och konstvetenskapen brukar kallas det institutionella konståbegreppet och som innebär att frågor av typen "vad är konst?" eller "är detta bra konst?" endast kan besvaras av etablerade representanter och

institutioner inom konstvärlden (erkända konstnärer, muséer, gallerier, auktionshus, konstitidskrifter, kuratorer, konstteoretiker, et cetera).

Den syn på kapital som framträder hos Casanova är också en av utgångspunkterna för studier inom det starkt framväxande forskningsfältet Valuation Studies, inom vilket den i denna boks inledning nämnde David Throsby är verksam.⁴⁵² Det är ett intressant fält som granskar alla former av värderande handlingar där olika sorters värden (sociala, kulturella) ska översättas till monetärt värde. Det visar sig nämligen att även ”den rena marknaden” ofta styrs av i princip samma form av kulturella, sociala, personliga – i Barbara Herrnstein Smiths mening, kontingenta – faktorer för reglering av värde.⁴⁵³ En viktig distinktion inom forskningsfältet är den mellan *valuation*, ekonomisk värdering, och *commensuration*, som definieras som ”the transformation of different qualities into a common metric”.⁴⁵⁴ Det rör sig alltså om att översätta (här använt i mer allmänspråklig mening) sådant som egentligen inte låter sig mätas i ekonomiska termer till just ekonomiskt kapital, att ge det en prislapp. Det som händer i denna process när olika företeelser tilldelas en prislapp är, enligt Marion Fourcade, att olika kvalitativa företeelser homogeniseras, abstraheras och plattas till genom att de underkastas samma måttstock, ”the measuring rod of money”.⁴⁵⁵ Fourcade menar att ekonomisk värdering oundvikligen är knuten till sociala konventioner:

Economic valuation is so revealing precisely because it is so much more than a process of monetary commensuration: it is, much more powerfully, a process of ”definition” or social construction in a substantive sense [...], which incorporates all kinds of assumptions about social order and socially structured imaginaries about worth. Economic valuation, in other words, does not stand outside of society: it incorporates in its very making evaluative frames and judgments that can all be traced back to specific politico-institutional configurations and conflicts.⁴⁵⁶

En liknande betoning av ekonomins sociala dimensioner återfinns i den ekonomiska teori som sociologen Lucien Karpik lanserat. Hans "economics of singularities" är inriktad på sådana produkter och tjänster som inte kan studeras med den traditionella ekonomins redskap – produkter som litterära verk, konstverk, musik, och viner, men även sådant som advokater och läkare.⁴⁵⁷ Litterära verk och andra symboliska produkter som, i alla fall i teorin, kan tolkas på ett otal sätt, räknas, enligt Karpik, till en autenticitetsregim. Produkternas "singularitet" är inom denna regimen kopplad till en estetiskt betingad logik som dikterar originalitet och autenticitet.⁴⁵⁸ Marknaderna för denna form av ekonomi kännetecknas av en grundläggande osäkerhet och av subjektiva värderingar, något som leder till ett behov av reglering via "judgment devices", exempelvis varumärken, guider och kritiker som syftar till att förse konsumenter med trovärdig kunskap för beslutsfattande i syfte att minska det han betecknar som konsumenternas kognitiva underskott.⁴⁵⁹ Litterära priser är ett exempel på det som Karpik kallar för en expertregim, eftersom ett pris trovärdighet påverkas av auktoriteten hos experter vars kompetens kvalificerar dem att göra urval och att kora en vinnare: "The prize can serve as a collective reference only because a symbolic value is attributed to the jury and through it to the institution it represents and whose history sometimes stretches far into the past."⁴⁶⁰

Det kulturella kapitalet i fallet Novellpriset är tydligt kopplat till juryn. English konstaterar att det som står på spel när prisadministratörer och jury hamnar i konflikt med varandra är "the very power to produce cultural value".⁴⁶¹ Det litterära priset är en kodifierad eller materiell form av det symboliska värde som juryn har kraft att tillskriva en text. English menar att prisadministratörer, jury, sponsorer, konstnärer och alla andra som är involverade i priset utgör "agents of intraconversion": de representerar inte en särskild, renodlad form av kapital utan snarare en komplex uppsättning intressen som rör de regler och möjligheter som styr översättningarna mellan kapitalformer-na.⁴⁶² Han varnar för att betrakta detta utbyte som en antago-

nistisk kamp mellan monetärt och symboliskt kapital eller som en konflikt mellan kommersiella intressen och den rena, oberoende konsten. English menar istället att vi ska betrakta det som ”a game that is being played at every point or position on the field, the entire field of cultural production a full-contact marketplace or zone of intraconversion on which the (economic) instruments and practices of engagement keep getting more various and more complex”.⁴⁶³

Det är dags att försöka summera de slutsatser som kan dras av de litterära prisernas översättningsfunktion. Enligt ANT bör ett aktör-nätverk som lyckas i sin mobiliseringsfas uppnå en form av transcendens, där de olika aktörernas intressen smälter samman och som tillåter aktör-nätverket att tala med en röst. I sin mest förenklade form kan den översättning som äger rum i aktör-nätverket Novellpriset åskådliggöras genom de variabler som anges i tabell 1.

Tabellen återger några av de kapitalformer som aktör-nätverket Novellpriset översätter, fördelade på de olika kapitalformernas huvudaktörer. Man kan här betrakta en fungerande översättning som en närmast självgenererande loop – eller ett kretslopp. Aktören Umeå kommun investerar monetärt värde, etablerar Novellpriset som en konkret (återkommande) händelse och knyter till sig aktören Jury i syfte att ge kulturell legiti-

	Ekonomiskt kapital	Journalistiskt kapital	Kulturellt kapital
Aktör	Umeå kommun	Press, medier	Jury
Översättning	Monetärt värde Novellpriset som (återkommande) händelse Nyhetsvärde	Nyhetsbevakning Nyhetsurval Nyhetsvärdering Nyhetsförmedling Publicitet/PR	Expertomdöme Kulturell prestige Kulturell konsekration

Tabell 1. Översättning, fördelad efter aktör och kapitalform

tet åt projektet. Aktören Press, medier identifierar det nyhetsvärde som priset och juryn representerar där utfallet sker i form av nyhetsbevakning, ytterst en form av PR för Novellpriset. Aktören Jury med uppdrag att fälla expertomdöme och mandat att tilldela kulturell prestige får i sin tur sin legitimitet bekräftad och förstärkt av detta uppdrag. Aktör-nätverket gör utbytet mellan de olika variablerna helt flytande, skarvarna mellan aktörerna blir osynliga, deras gemensamma agerande till synes naturligt, på förhand givet. Det åstadkoms bland annat genom en parallell kompression av både journalistiskt och kulturellt kapital. Priset, prissumman och priset som händelse komprimerar, som framgått, den normala kulturjournalistiken till en konkret, avgränsad, och lättbevakad återkommande händelse. Prissumman utgör i sig den "monetära måttstock" varmed (i det här fallet) kulturellt värde, med Fourcades ord, homogeniseras, abstraheras och plattas till.

"Föreställningar om novellen" – ett gränsobjekt

Det litterära pris som Umeå kommun instiftade kom, av skäl som redan har nämnts, att få en inriktning mot novellkonsten. Det har också framgått att föreställningar rörande novellens och novellformatets status på det samtida svenska litterära fältet spelade en avgörande roll i arbetsgruppens ursprungliga problematisering. Det ANT-betingade greppet att tillskriva "Föreställningar om novellen" en aktörsfunktion gör det möjligt att beskriva vissa skeenden inom aktör-nätverket.

En ingång till "Föreställningar om novellen" är Torgny Lindgrens utsagor gjorda i samband med prisceremonin den första gången Novellpriset delades ut. "Novellen idag", förkunnade Lindgren vid prisceremonin, "sitter lite trångt som konstform. Världen har förändrats, om man ser den ur novellens synpunkt. Förr i tiden kunde författare försörja sig på att i huvudsak skriva noveller. Nu är publiceringsmöjligheter vad gäller novellen

nästan slut. Det har inneburit att novellen som konstform har hamnat i en kris.”⁴⁶⁴ I en efterföljande intervju uttryckte Lindgren sin oro dels för att novellen var på väg att förlora sin höglitterära ställning, dels för att publiceringskanalerna för noveller blivit allt färre:

Jag kan se att novellen har förändrats, från att vara en höglitterär produkt till att närma sig journalistiken. Den moderna, den nutida föreställningen om novellen är mer en tanke om en snapshot, en hastig bild av någonting som rusar förbi. Medan den långsamma novellen i Maupassants tradition – den kanske inte finns längre. [...] Det finns inte tillräckligt många media idag som publicerar novellen, och där kan man hoppas på en ändring. Det är möjligt att den här pristävlingen kan bidra till det, i den riktningen.⁴⁶⁵

I Lindgrens utsagor går det att urskilja ett antal föreställningar om novellen. För det första att novellen som konstform är hotad på den samtida bokmarknaden, för det andra att novellen riskerar att förlora sin höglitterära ställning. Dessa två utsagor och hur de bakomliggande föreställningarna om novellen sätts i spel inom aktör-nätverket kommer på olika sätt att prövas i det följande.

En i sammanhanget användbar ANT-term är ”gränsobjekt”, eller *boundary object*. Genom att tillskriva aktören ”Föreställningar om novellen” egenskaper som gränsobjekt får aktören en speciell funktion i aktör-nätverket. Termen *boundary object* lanserades som en form av kritik av ANT av sociologen Susan Star och filosofen James Griesemer. Kritiken är riktad mot ANT:s tendens till fokusering på en enskild aktör, vars handlingar tolkas som ett sätt att dra till sig allierade i nätverk genom att översätta deras syften till sina och därmed göra sig själv till en OPP. Star och Griesemer fokuserade istället på att aktörer kan ingå i nätverk utan att ha en målsättning som sammanfaller med nätverkets andra aktörer: nätverket kan tillåta olika drivkrafter och ändå behålla sin nätverksfunktion. Det som

möjliggör denna tänjbarhet är gränsobjekt, som enligt Star och Griesemer definieras som "föremål som samtidigt är tänjbara nog att anpassa sig till lokala behov och de begränsningar som medförs av att det finns flera olika användare och hållfasta nog att behålla sin identitet i olika miljöer". Sociologerna Pascale Trompette och Dominique Vinck har utförligt beskrivit termens olika, skiftande vetenskapliga tillämpningar alltsedan den myntades.⁴⁶⁶ De definierar termen som något som "describes any interface mechanism between knowledge or actors".⁴⁶⁷ Det som den ursprungligen var tänkt att belysa, skriver Trompette och Vinck, var det faktum att vissa föremål eller konfigurationer (till exempel organisationer) materialiserar och förmedlar en form av osynlig infrastruktur i form av kategoriseringar, klassificeringar, standardiseringar och konventioner.⁴⁶⁸ Susan Stars fortsatta tillämpning av "boundary object" handlar bland annat om hur klassificeringar på olika sätt "perform courses of action in an invisible manner".⁴⁶⁹ Hon tillskriver gränsobjekt en specifik aktörsroll: de fungerar "both as mediators in the production of knowledge and as vectors of translation in the organisation of heterogenous worlds".⁴⁷⁰ Det är så, via dessa dubbla funktioner som aktör och på samma gång nödvändig beståndsdel i den översättning som ingår i aktör-nätverket, som aktören "Föreställningar om novellen" ska uppfattas. För att uttrycka det på ett annat vis: "Föreställningar om novellen" som aktör understryker att aktör-nätverkets andra aktörer, i enlighet med ANT, inte är autonoma utan verkar inom bestämda värdepraktiker, här i form av novellformatets historia, värdering, ställning på det litterära fältet et cetera. Egenskapen som gränsobjekt innebär att "Föreställningar om novellen" inom aktör-nätverket Novellpriset kan representera skilda kulturella, politiska, estetiska, professionella och personliga "föreställningar" och därmed ingå i olika allianser med nätverkets övriga aktörer.

I samma stund som Umeå kommun beslutade att instifta ett novellpris i syfte att sätta staden på den litterära kartan och därigenom stärka kulturhuvudstadskandidaturen, så skrev man också in sig i – man skulle kunna säga exploaterade – en sam-

tida värdediskurs rörande novellens litterära och konstnärliga ställning på det nutida litterära fältet. I den kommunala arbetsgruppens bevekelsegrunder för inriktningen mot novellen ingick, som redan nämnts, en föreställning om att ”novellen är lite halvt utdöd”. Denna föreställning knyter an till en samtida diskurs om novellen som har lätt eskatologiska förtecken. Novellformatet har beskrivits som utsatt, hotat – som ett definitionsmässigt icke-kommersiellt litterärt format på spaning efter en paketering som lämpar sig för det samtida medieklimatet.

Bilden av novellen som hotad går emellertid lätt att problematisera. Bara under de senaste drygt 20 åren kan ett antal dalar och toppar för den samtida svenska novellistiken urskiljas. I början av 2000-talet konstaterade Dan Jönsson i en artikel publicerad i tidskriften *00-tal* (2002) att 1990-talet hade inneburit ett starkt uppsving för den svenska novellen och han talar om en svensk novellboom under åren 1994–2002.⁴⁷¹ Också under 2010-talet har flera påpekat novellkonstens återkomst.⁴⁷² Flera anledningar nämns, till exempel att novellförfattaren Alice Munro fick Nobelpriset i litteratur 2013.⁴⁷³ Sedan 2011 är också det på noveller specialiserade förlaget Novellix verksamt. Det finns också initiativ, som brevnoveller.se, som bland annat på prenumerationsbasis distribuerar nyskrivna noveller i e-boksformat. Ett annat tecken är att det sedan 2015 arrangeras en novellfestival i Lund. Hösten 2015 uppmärksammade *Dagens Nyheter* i ett uppslag i ”Boklördag” att 2015 – alla krisrykten till trots – varit ett starkt novellår och man lät Klas Östergren, Jerker Virdborg och Stina Stoor prata om ”konsten att skriva kort”.⁴⁷⁴ Östergren var aktuell med en utgåva av sina samlade noveller (Natur & Kultur), Virdborg hade kommit ut med *Skyddsrummet Luxgatan* (Albert Bonnier) och Stoor hade både hunnit debutera med *Bli som folk* (Norstedts) och nomineras till Augustpriset.

En ytterligare motröst till de undergångstoner som stundom kännetecknar den samtida diskursen om novellformatet finner man i Alexandra Borgs översiktsstudie över novellen i ”digitaliseringens tidevarv”.⁴⁷⁵ Borg konstaterar i sin studie att korta berättelser, som novellen, är perfekta för den digitala tidsäl-

dern, något som hon ser som kopplat till "internets bitkultur, där konsumtion av information, bildning och underhållning i allt högre grad sker i bitar", och något som passar "den moderna människans hektiska livsstil; den kortlästa texten ger en begränsad och väl avvägd förströelse, ett fullgott alternativ till Angry Birds".⁴⁷⁶ Utifrån en lång rad branschexempel, som rör olika former av digitala publicerings- och distributionsplattformar (Dötid, Wattpad, Storycuts, Kindle Singles med flera), menar Borg att novellen ånyo är lönsam, både för författare och förläggare. Sammantaget ger Borgs framställning en annan bild av novellen än den hotbild som Torigny Lindgren beskrev i sitt tal.

Också Lindgrens ifrågasättande av novellens höglitterära ställning kan på olika vis nyanseras. I ett litteraturhistoriskt perspektiv är Guy de Maupassant, som Lindgren nämner i den förut citerade intervjun, troligen en av de författare som tydligast satt sin prägel på novellformatets utveckling och som bidragit till formatets litterära upphöjelse. Under 1900-talets första hälft kom novellen, bland annat i anslutning till Maupassants oeuvre, att utveckla sig mot en allt tätare, mer språkligt koncentrerad form. Än idag tycks det präglade synen på novellen, som Borg skriver: "I litteraturteoretiska diskussioner utgår man från att en novell är en komprimerad, väl designad, enhetlig och kondenserad litteraturform, medierande mellan romanen och lyriken."⁴⁷⁷ Liknande argument finner man hos Beata Agrell, som från ett litteraturhistoriskt perspektiv argumenterar för att 1940-talets novellboom på svensk mark kan förstås mot bakgrund av det faktum att den sammanfaller med den modernistiska lyrikens genombrott. Modernismens lyriska experiment, menar Agrell, "gynnade novellen och novellistiska framställningssätt".⁴⁷⁸ Agrell, som är en av de svenska litteraturforskare som uppehållit sig mest vid novellformatet, menar att kortprosan, till vilken novellen räknas tillsammans med skissen, notisen, episteln och reportaget, är modernitetens textform framför andra.⁴⁷⁹ Dess uppkomst följer den moderna pressens uppgång och anpassar sig snabbt efter journalistiska behov. I samband med förlags-, tidnings- och tidskriftsvärldens framväxt under

1800-talet blev novellskrivande ”en försörjningsmöjlighet som i växande utsträckning skrevs för brödfödans skull. Detta skapade en klyfta mellan hög och låg litteratur, och novellen tenderade att klassas som låg.”⁴⁸⁰

Några novellforskare, däribland Clare Hanson, tillskriver därtill novellformatet ett särskilt kunskapsvärde som förefaller vara kopplat till några av novellformatets stilistisk-formella kännetecken:

The short story is a vehicle for different kinds of knowledge, knowledge which may be in some way at odds with the ”story” of dominant culture. The formal properties of the short story – disjunction, inconclusiveness, obliquity – connect with its ideological marginality and with the fact that the form may be used to express something suppressed/repressed in mainstream literature.⁴⁸¹

Liknande tankar återfinns i Dan Jönssons samtidslitteraturhistoriska framställning av 1990-talets och det tidiga 2000-talets svenska novellboom.⁴⁸² Jönsson menar bland annat att den samtida novellen är angelägen i kraft av att den gestaltar den moderna erfarenheten av ”att världen hänger samman på ett mer diffust, mer oöverskådligt och slumpartat sätt än vad man tidigare antagit”.⁴⁸³

Agrells, med fleras, påståenden utgör dock bara en av positionerna visavi novellformatet. Föreställningen om novellens förment centrala höglitterära ställning är omstridd på det litterära fältet – den förefaller vara just ett gränsobjekt. Till exempel betraktas novellen av vissa på det litterära fältet som blott en förövning till den stora romanen. Något som återspeglas i den dåvarande förläggaren på Norstedts Svante Weylers utsaga från början av 2000-talet: ”Vilken snickarlärning börjar med en rokokobyrå?” Weylers analogiskt formulerade fråga visar på en syn på novellen som ett naturligt första lärlingssteg före mässterprovet (romanen). Om Weyler i detta sammanhang får representera ett nutida förläggarperspektiv, så har novellformatet

många gånger upphöjts av författarna själva. Under 1900-talet har författare som Bo Bergman och Ivar Lo-Johansson framhävt novellens ställning som höglitterär produkt. Lo-Johansson ansåg det ”betydligt svårare att dölja bristande talang eller fusk i en novell än i en uttänjd roman. Novellen kräver av publiken ett finare lyssnande och den odlar en bättre smak. En novell kan i bästa fall befordra en läsoplevelsens djupandning, inte bara ett slött anammande som romanen kan fresta till.”⁴⁸⁴ Denna spänning mellan å ena sidan novellen som något underordnat andra längre prosatexter, å andra sidan novellen som en förtätd, höglitterär produkt närmast besläktad med den modernistiska lyriken, återfinns också i det år 2002 utgivna temanumret ”Novellboom”, av tidskriften *oo-tal* på ämnet den svenska novellen. Flera av bidragen och intervjuerna med svenska novellförfattare berör nämligen frågan om novellens status på det samtidslitterära fältet. I ett av bidragen bemötte Jerker Virdborg kritikernas syn på samtida novellkonst. Han avslutar med förhoppningen att ”novellen nu definitivt har etablerats som en självklar del av den svenska prosan och att den inom en lång tid framöver slipper den undanträngda småsyskonroll som den spelat under stora delar av nittonhundratalet”.⁴⁸⁵ I ett annat av bidragen skriver Beata Arnborg om novellkonstens återkomst och frågar om ”genren håller på att erövra sin självklara plats vid sidan av romanen, dramatiken och lyriken”.⁴⁸⁶

Kännetecknande för diskursen kring novellformatet är konkurrerande berättelser och idéer om novellformatets värde och funktion. Historiskt sett har novellformatet pendlat mellan att tillskrivas lågt eller högt litterärt värde, så även i vår egen samtid. Betraktad som aktör-som-gränsobjekt i aktör-nätverket Novellpriset kunde ”Föreställningar om novellen” inta en mängd olika positioner, forma en mängd olika allianser, beroende på om man betraktade novellformatet som hotat eller inte och var man placerade novellen i den litterära hierarkin mellan högt och lågt.

Novellpriset – en form av bokslut

Määtä sammanfattar sin studies slutsatser med det mottoliknande ”pengar, prestige, publicitet” och fångar, med dessa tre ord, centrala aspekter av den kulturella prestigeekonomins logik. I och med att aktör-nätverket Novellpriset inom ramen för denna studie har förutsatts utgöra en del av denna ekonomi, så kan man via dessa slagord också närma sig ett antal slutsatser om Novellpriset.

Frågan om prissummans storlek har redan berörts i det föregående. Det har framgått att Umeå kommun betraktade prissummans storlek som en viktig aspekt av prisets potentiella och önskvärda mediala genomslagskraft. Utdelningen av det första priset gick emellertid inte, som framgått, enligt kommunens planer. Det är förstås omöjligt att exakt utröna vad Torgny Lindgrens och delar av juryns beslut bottnade i vid den första prisutdelningens sista jurymöte. Ytterst handlade det om juryns föreställningar om litterär kvalitet och hur man skulle relatera dessa föreställningar till det monetära värde som priset representerade. Det är därför svårt att inte koppla beslutet till att juryn på ett eller annat vis brottades med den dubbla värdediskursens problematik och med sitt beslut gjorde en form av markering av det symboliska och kulturella kapitalets överordning gentemot det monetära. På samma gång måste Umeå kommun ha varit medvetna om just det som medierna konstaterade i samband med prisutdelningen, nämligen att kompromissen ”är priskulturens huvudfiende, dess negation”. Det är i det perspektivet som kommunens lätt panikartade reaktion vid jurymötet ska tolkas. Den initialt misslyckade mobiliseringen av nätverket ledde så småningom fram till en kompromiss med ett tydligt förstapris men i övrigt flera pristagare.

När det gäller prisets publicitetsaspekt var Umeå kommuns representanter nöjda med den publicitet som det första priset gav upphov till. Med kommunala mått mätt var också marknadsföringen inför prisutdelningen av Novellpriset stor. Pressmeddelanden skickades ut till de flesta tidningar och medier

runt om i landet.⁴⁸⁷ I efterhand konstaterades att Novellpriset var det av Umeå kommuns arrangemang som hade genererat flest pressklipp för år 2008. På politikernivå drömde man om att tävlingen efter hand skulle växa och eftersom kulturhuvudstadsåret var ett EU-projekt snuddade man vid idén om att till 2014 kunna expandera tävlingen till att omfatta bidrag på samtliga EU-språk.⁴⁸⁸ Om man tittar på det mediala genomslaget för Novellpriset utifrån liknande parametrar som i Määttäs studie, så uppgår det totala antalet förekomster i artikeldatabasen Retriever Research till 223 under åren 2007–2015, varav 165 förekomster under de år (2008–2014) som priset faktiskt delades ut (se tabell 2). En undersökning av det mediala genomslaget för Novellpriset jämfört med de svenska litterära och kulturella priser som hade störst medialt genomslag i Määttäs undersökning, kan ge ett riktmärke (benchmarking) avseende parametern ”publicitet”. Jämförelsen avser den period som Novellpriset delades ut (2008–2014).⁴⁸⁹

Utdelningsår	Novellpriset (100 000 kr)	Augustpriset (100 000 kr)	Samfundet De Nios stora pris (250 000 kr)	Ferlinpriset (10 000 kr, år 2008)
(2007)	14			
2008	22	579	15	33
2009	19	1080	14	23
2010	45	1462	35	47
2011	29	1706	10	56
2012	21	1735	29	36
2013	21	1594	20	27
2014	8	1988	41	15
(2015)	44			
summa 2008– 2014	165	10 144	164	237

Tabell 2. Antal träffar i Retriever Research 2008–2014 avseende Novellpriset⁴⁹⁰, Augustpriset, Samfundet De Nios stora pris samt Ferlinpriset

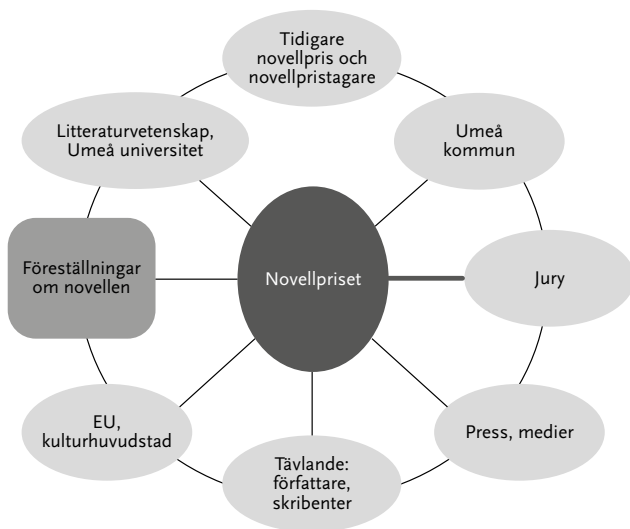
De första åren, 2007–2008, är nyhetsbevakningen av Novellpriset utpräglad lokal. Den stora majoriteten artiklar är publicerade i lokalmedierna *Västerbotten-Kuriren*, *Västerbottningen* eller *Västerbottens Folkblad*. Därefter blir bevakningen något mer geografiskt utspridd. Det pris som hamnade i topp i Määttäs undersökning är Augustpriset som omnämndes mer än 10 000 gånger under samma tidsperiod (2008–2014). Mer rättvisande jämförelser avseende Novellprisets mediala genomslag får man om man jämför med det prestigefyllda Samfundet De Nios stora pris eller det likaså prestigeladdade men pekuniärt mindre värdefulla Ferlinpriset. Det faktum att Novellpriset i publicitetshänseende kan mäta sig med Samfundet De Nios stora pris för denna tidsperiod och inte hamnar alltför långt efter Ferlinpriset är intressant i sammanhanget. Notera att dessa siffror är ett relativt trubbigt instrument, då det till exempel inte har tagits hänsyn till viktning av rikstäckande kontra lokal nyhetsbevakning.

Ett intressant sekundärresultat av denna jämförelse med Määttäs data är att det mediala omnämnandet av litterära priser tycks ha mångfaldigats efter det att hans undersökning gjordes, något som tyder på att de litterära och kulturella prisernas betydelse (mätt i mediala omnämnanden) ytterligare har befästs under 2010-talet.⁴⁹¹

Vad frågan om prisets prestige anbelangar så är det en fråga som är komplicerad att besvara. Det beror dels på att det inte finns några tillförlitliga, objektiva mått på kulturell prestige, dels på att det är avhängigt vilket aktörsperspektiv man intar. Till viss del är det också avhängigt framtida skeenden, som det är svårt att på förhand sia om. När det gäller Umeå kommun var det ett i ett tidigt skede strategiskt fattat beslut att juryn skulle vara namnkunnig. Määttäs undersökning lyfter fram att juryns sammansättning är särskilt viktig eftersom den står för mycket av det symboliska kapital som priset representerar. Även faktorer som eventuella politiska kopplingar eller agendor, liksom jurymedlemmarnas och prismottagarnas sociala nätverk medverkar i detta.⁴⁹² En ytterligare viktig aspekt är om priset är välskött i administrativt och ekonomiskt hänseende. Genom

att Umeå kommun lyckades rekrytera två mycket namnkunniga författare som juryordförande, först Torgny Lindgren (2008) därefter Per Olov Enquist (2009–2014), samt en i övrigt i kulturvärlden väl etablerad jury, uppfylldes kravet på juryledamöter som kunde tillföra priset erforderligt symboliskt och kulturellt kapital.

En av Määttäs slutsatser är att de mest medialt uppmärksammade priserna utmärks av att prissumman ligger på minst 100 000 kr och att de har delats ut i 15 år eller längre. Det förklaras med att det enskilda litterära prisets betydelse inte enkom är kopplat till prissummans storlek utan också till den vikt som priset tillmätts av det litterära fältets olika aktörer, det vill säga författare och förlag, medier, bokhandlare och läsare.⁴⁹³ I Määttäs undersökning har endast ett nyinstiftat pris, *Borås Tidnings* debutantpris (2001–), lyckats ta sig in bland de mest uppmärksammade priserna.⁴⁹⁴ Det tar också tid för ett litterärt pris att bli fullt etablerat. Det beror dels på att det tar tid att göra ett pris känt publikt, dels på att litterära och kulturella priser har en inbyggd självkonstituerande funktion. Genom att ett pris tilldelas en pristagare blir priset förknippat med pristagarens befintliga såväl som framtida kulturella kapital. Därigenom blir varje pristagare också en investering i kommande mottagares kulturella kapital.⁴⁹⁵ Aktör-nätverket Novellpriset kan tjäna som en belysande illustration av det nära band som knyts mellan pris och individuella pristagare, liksom av litterära och kulturella prisers verkan över tid. I själva verket får pristagarna en form av aktörsfunktion inom aktör-nätverket Novellpriset. De tidigare pristagarnas aktörsfunktion framgår av att det över flest och mest diversifierade källor utspridda mediala omnämmandet av Novellpriset (44 förekomster i Retriever Research) sker efter att priset är nedlagt (jfr tabell 2). Det stora mediala genombrottet sker i samband med 2012 års pristagare Stina Stoors litterära debut *Bli som folk* (2015) – en novellsamling som tilldelades såväl Katapultpriset som *Borås Tidnings* debutantpris och som blev Augustprismominerad. När man tittar på den information som är tillgänglig på internet om Novellprisets olika vinnare

Figur 4. Aktör-nätverket Novellpriset, etablerat

framhålls utan undantag det faktum att hon eller han vunnit Novellpriset. Det nära sambandet mellan pris och pristagare gör att aktör-nätverksschemat kan revideras ytterligare för att för första gången anta formen av ett etablerat, stabilt aktör-nätverk (se figur 4).

Av nätverksschemat framgår att en ny aktör har tillkommit. Aktören Tidigare novellpris och novellpristagare illustrerar den form av oförlöst eller potentiell kapitalutväxling – kapitalförrentning – som har berörts i denna text. Det framtida utbytet gäller särskilt för nya, tidigare okända författare, som i fallet Stina Stoor, där man kan säga att priset haft en stor betydelse för deras fortsatta författarkarriär – där priset som ett avgörande steg ut i offentligheten utgör en central del av processen att bli författare. Man kan här exempelvis dra paralleller till Selma Lagerlöfs litterära genombrott i *Iduns* följetongstävling.

Av den författarinformation som finns på omslaget till Stina Stoors debut *Bli som folk*, framgår till exempel att hon vunnit både Novellpriset och Sveriges Radios novellpris. I Stoors fall blev detta band mellan författare och pris särskilt framhävt ge-

nom att priset kom att ingå i den författarmyt som blev känd i samband med hennes debut. I och med framgångarna med *Bli som folk* gjordes flera författarporträtt. I ett brett uppslaget porträtt i *Svenska Dagbladet* i november liknas Stina Stoorers levnadsöde vid en askungesaga.⁴⁹⁶ Innan Stoor, då drygt tjugo år gammal, skickade in sitt bidrag till Novellpriset var hon en sjukpensionerad tvåbarnsmor utan gymnasieutbildning som ”hade misslyckats med allt hon företagit sig” och förlorat hoppet om att hon någonsin skulle kunna klara av något. Hennes berättelse rymmer en oförstående omgivning som inte förstod hennes konstnärliga sinnelag. Hennes föräldrar hade förvägrat henne att gå på ett estetiskt gymnasieprogram. Deras önskan var att hon skulle bli ”en klok och förståndig, arbetande människa som inte höll på med en massa trams”. En förutsättning för att hon skulle våga skicka in sitt bidrag, menar Stoor, var att tävlingen genomfördes anonymt. Det som motiverade henne till att skriva var att hon ville visa att hon kunde.⁴⁹⁷ Vinsten av Novellpriset, med bidraget ”För vår del”, framställs som livsavgörande för Stoor. Det var det som gav henne modet att fortsätta skriva. Priset öppnade också portar, något som illustrerar hur den kulturella prestigeekonomin kan fungera. Med anledning av Stoorers Novellprisvinst beställde förlaget Novellix en nyskriven novell mot förskottsbetalning. Hon blev också inbjuden att tävla i Sveriges Radios novellpris, ett pris som hon också vann med bidraget ”Gåvan”. I samband med prisutdelningen av Sveriges Radios novellpris vid Bok & Bibliotek 2013 blev hon uppsökt av Norstedtsförläggaren Håkan Bravinger, som uppmanade henne att ta kontakt med honom om hon fortsatte att skriva.⁴⁹⁸ I Stina Stoorers fall spelade alltså Novellpriset en central roll. Hennes upphöjelse blev i sig en form av bekräftelse av priset och dess funktion, något som tillförde prestige till priset.

Till skillnad från Stina Stoor debuterade Lina Josefina Lindqvist, en av prisvinnarna av Novellpriset 2013, med en roman, *Skarv* (Norstedts, 2016). I det fallet är kopplingen mellan Novellpriset och publicering mindre tydlig. I det kritiska mottagandet av Lindqvists roman omnämns Novellprisvinsten knappt.

Men precis som i fallet med Stoor framgår det av författarpresentationen på innerfliken av boken att författaren erhållit Novellpriset.

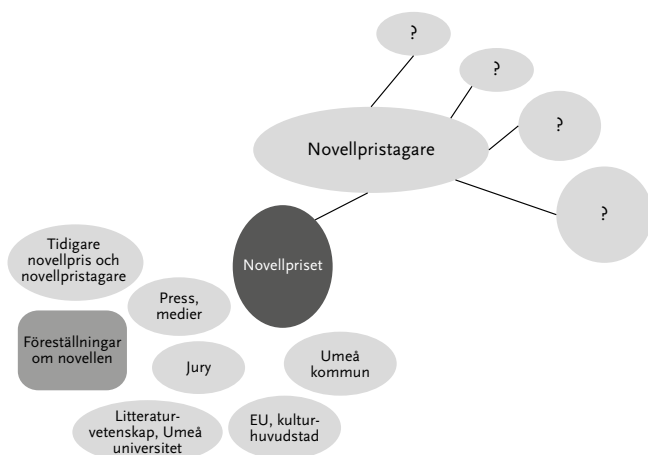
Det är värt att framhäva att Novellpriset som etablerat aktör-nätverk utgjorde en stark värdeinstans. Priset har, vad det tycks, delats ut för sista gången, efter att ha utdelats under sju år, 2008–2014. Det, tillsammans med det begränsade antalet bidrag, gör det möjligt att, åtminstone översiktligt, bilda sig en uppfattning om prisets betydelse för författaretablering. Under dessa år belönades sammanlagt 39 bidrag och författare (se bilaga 6). 24 av pristagarna var kvinnor, 15 män. Den äldsta pristagaren var född 1936, medan den yngsta var född 1990. Majoriteten vinnare var födda på 1970- och 1980-talen. 35 % av pristagarna var födda på 1970-talet, medan knappt 30 % var födda på 1980-talet.⁴⁹⁹ Sammanlagt tretton av pristagarna uppgav att de gick eller hade gått en skiv- eller journalistutbildning, alternativt var yrkesverksamma som journalister. Ytterligare flera var på olika sätt aktiva eller yrkesverksamma inom kultursektorn. När det gäller grad av författaretablering bland pristagarna, så hade 19 av pristagarna inte tidigare utgivit skönlitterära texter. Av de resterande 20 pristagarna hade åtskilliga publicerats i mindre omfattning, dels på små förlag, dels i form av noveller eller poesi i tidskrifter som *Vi* och *00-tal* och i Wahlström & Widstrands bokserie *Debut* – en mellan åren 2001 och 2007 i tävlingsform utgiven antologi med både prosa och lyrik med syftet att ”vara en plats där en ny generation skribenter får möjlighet att pröva sitt uttryck och möta en läsekrets för första gången”.⁵⁰⁰ En handfull pristagare får betraktas som fullt etablerade skönlitterära författare när de erhöll priset. Det gäller till exempel Conny Palmqvist (pristagare 2009) som år 2005 hade debuterat med dokumentärromanen *Hej då, allihopa* (Forum) och erhållit *Hel-singborgs Dagblads* kulturpris 2007 för *Två hus vid slutet av en väg* (Forum). Palmqvist har därefter utkommit med flera andra verk utgivna på andra förlag, däribland Brombergs. Ett annat exempel är Jan Wolf-Watz (2013), vars litterära debut, diktsamlingen *Södra Västerbottens kustland* (Norstedts, 1997) tilldelades 1998 års

Katapultpris. Wolf-Watz har därefter utkommit med en ytterligare diktsamling på Norstedts samt romaner och biografier på förlaget h:ström. Förutom dessa kan man även nämna journalisten Erik Helmersson (2011), som debuterade med *Blixthalka* (Norstedts, 2009), för att därefter ge ut ytterligare två romaner på samma förlag, och Mikael Fant (2010) som debuterade år 2008 med *Grundläggande genetik* (Piratförlaget), som tilldelades Stora Läsarpriset i kategorin Årets debutant. 2013 utkom Fant med sin andra roman på samma förlag. Mest etablerad bland pristagarna torde Mats Wahl (2009) vara, som utkommit med ett fyrtiotal romaner, främst barn- och ungdomsböcker, men också teaterpjäser, tv- och filmmanus. Wahl hade före Novellpriset tilldelats ett flertal litterära och kulturella priser.⁵⁰¹

Novellpriset läggs ner – aktör-nätverkets upplösning?

Kulturhuvudstadsåret 2014 blev det troligen sista året som priset delades ut. Ett formellt beslut om nedläggning är dock ännu inte fattat. Denna vaghet tycks, enligt Nils Pennlert, vara vanlig i samband med litterära prisers upphörande, något han menar beror på att nedläggning av ett pris är en känslig fråga.⁵⁰² Både Pennlert och Määttä berör frågan om den ”prisdöd” som kännetecknat 2000-talet, där flera priser har uppstått för att sedan läggas ned. Från prisutdelarnas sida handlar det om en kontinuerlig avvägning mellan de kostnader (i form av administration, jury, prissumma med mera) som är förknippade med priset och den återbäring, i form av uppmärksamhet, PR, goodwill et cetera som priset förväntas generera. I fallet med Novellpriset handlade det kanske ytterst om att det var en pragmatisk, ändamålsinriktad aktion som i ett första skede syftade till att stärka Umeå kommuns kulturhuvudstadskandidatur och som i ett senare skede ingick som en organisk del av själva kulturhuvudstadsarrangemanget.

Det faller sig naturligt att förmoda att aktör-nätverket helt

Figur 5. Novellpriset, efter nedläggning

upplöstes i samband med nedläggningen av Novellpriset. Det är sant endast till en viss gräns. Som figur 5 visar förblir aktör-nätverkets olika aktörer i spel, dels i kraft av den kvarvarande förräntningspotential som finns i priset och i de tidigare pristagarna, dels för att aktör-nätverkets skilda aktörer kan ingå i andra aktör-nätverk.

Ursprungsaktörerna i aktör-nätverket förblir en form av passiva satelliter till Novellpriset (samtidigt som de själva kan ingå i andra nätverk), medan Novellpriset i kraft av kopplingen till novellpristagarna och därmed till den kulturella prestigeekonomin fortsatt kan inta en aktörsfunktion i andra sammanhang. Det bekräftar Englishs slutsats att litterära priser fungerar som aktörer i den kulturella prestigeekonomin genom att ett pris producerar och cirkulerar värde "according to its own interests – that is according to what is good for the prize and for prizes in general".⁵⁰³ För novellpristagaren är vägarna öppna mot nya nätverk.

Det primära syftet med denna studie var att utifrån fallet Novellpriset illustrera den kulturella prestigeekonomins logik. Frågan om kulturella och litterära priser ställer relationen mellan kultur/estetik och ekonomi på sin spets. Studien sätter fokus på

några av den kulturella prestigeekonomins olika aktörer, samt de aktiva mekanismer och övriga variabler som medverkar i denna säregna ekonomi: prisinstiftaren som aktör på det kulturella fältet, det litterära priset i sig – som bokstavligen utgör en av skärningspunkterna mellan monetärt och kulturellt kapital, juryns sammansättning och relation både till prisinstiftare och till prismottagare, samt det litterär-kulturella fältets till synes symbiotiska förhållande till den kulturella prestigeekonomin som företeelse. Genom att belysa de processer som inom ANT beskrivs med termen översättning kunde några centrala aspekter av den kulturella prestigeekonomins logik lyftas fram. Studiens uttalade sekundära syfte, att pröva tillämpbarheten av ANT i litteraturvetenskaplig forskning, menar jag har uppnåtts inom ramen för undersökningen. Sammantaget utgör ANT som förhållningssätt, snarare än som teori, en intressant brygga mellan traditionell litteraturvetenskap och mer litteratursociologiskt inriktade frågeställningar, där en av teorins förtjänster är att den övervinner traditionella dikotomier som subjekt och objekt, människa och omgivning, litteratur och samhälle.

NOTER

KAPITEL 1

- 1 *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen* (SOU 2012:65), s. 231.
- 2 *Läsandets kultur*, 2012, s. 32.
- 3 Webbplatser för litteratursamtal har funnits sedan mitten av 1990-talet men har efter hand ändrat karaktär. För en analys av tidigare former av litteratursamtal på nätet, se Petra Söderlund, *Läsarnas nätverk. Om bokläsare och Internet*, Uppsala: Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, 2004, samt Ann Steiner, "Personal Readings and Public Texts. Book Blogs and Online Writing about Literature", *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research*, vol. 2, 2010. För en diskussion om Goodreads, se Lisa Nakamura, "'Words with Friends'. Socially Networked Reading on Goodreads", *PMLA*, vol. 128, nr 1, 2013.
- 4 Danielle Fuller och DeNel Rehberg Sedo, *Reading Beyond the Book. The Social Practices of Contemporary Literary Culture*, New York: Routledge, 2013.
- 5 Se t.ex. John Frow, *The Practice of Value. Essays on Literature in Cultural Studies*, Crawley, Western Australia: UWA Publishing, 2013 och *Values of Literature*, red. Hanna Meretoja, Saija Isomaa, Pirjo Lyytikäinen och Kristina Malmö, Leiden: Brill-Rodopi, 2015. Denna trend märks också i svensk forskning, t.ex. i *Litteraturens värden*, red. Anders Mortensen, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2009 och *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tennygart, Lund: Studentlitteratur, 2012.
- 6 Barbara Herrnstein Smith, "Värde/värdering", *Litteraturens värden*, red. Anders Mortensen, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2009, s. 32.
- 7 *Sydsvenskan* 5 oktober 2016.
- 8 Malmö Opera, "Bokens dag", www.malmoopera.se/bokensdag (hämtad 12 december 2016).
- 9 Se t.ex. definitionen av aktör i *Nationalencyklopedin*, "Aktor", www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/aktor (hämtad 13 december 2016).
- 10 Beth Driscoll, *The New Literary Middlebrow. Tastemakers and Reading in the Twenty-First Century*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.
- 11 Det finns emellertid ansatser i denna riktning även inom litteraturvetenskapen, se t.ex. Rita Felski, "Latour and Literary Studies", *PMLA*, vol. 130, nr 3, 2015, och Magnus Persson, "Att läsa omkring texten", *Litteratur och läsning*, red. Maria Jönsson och Anders Öhman, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- 12 Dessa exempel på icke-mänskliga aktörer är Latours egna, se Bruno Latour, *Tinget återställt. En introduktion till actor-network*

- theory, Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 90.
- 13 Latour 2015, s. 90.
 - 14 För en översikt, se t.ex. Marie Cronqvist, "Spatialisera alltid! Rummets återkomst i de historiska vetenskaperna", *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, vol. 74, nr 2, 2010. Se även antologin *The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, red. Barney Warf och Santa Arias, London och New York: Routledge, 2009.
 - 15 Se Setha Low, *Spatializing Culture. The Ethnography of Space and Place*, London: Routledge, 2016, kapitel 2.
 - 16 Oscar Pripp och Magnus Öhlander, "Observation", *Etnologiskt fältarbete*, red. Lars Kaijser och Magnus Öhlander, Lund: Studentlitteratur, 2011, s. 116.
 - 17 I det följande använder vi oss av Henri Lefebvre, *The Production of Space* (1974), Oxford: Basil Blackwell, 1991.
 - 18 Edward W. Soja, "Taking Space Personally", *The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, red. Barney Warf och Santa Arias, London och New York: Routledge, 2009, s. 18.
 - 19 Lefebvre 1991, s. 39ff. För en pedagogisk introduktion till Lefebvres tänkande och en över- skådlig sammanfattning av de rumsliga kategorierna, se Christian Schmid, "Henri Lefebvre's Theory of The Production of Space. Towards a Three-Dimensional Dialectic", *Space, Difference, Everyday Life. Reading Henri Lefebvre*, red. Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom och Christian Schmid, New York och London: Routledge, 2008, s. 39f. Se även Mats Franzén, "Rummets tvåra dialektik. Notater till Henri Lefebvre", *Urbanitetens omvandlingar. Kultur och identitet i den postindustriella staden*, red. Thomas Johansson och Ove Sernhede, Göteborg: Daidalos, 2003, s. 54ff.
 - 20 Jfr Schmid 2008, s. 43.
 - 21 David Throsby, *Economics and Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001, s. 28f. De värdekategorier som Throsby tar upp är estetiskt värde, själsligt/religiöst värde, socialt värde, historiskt värde, symboliskt värde och autenticitetsvärde.
 - 22 Monroe C. Beardsley, *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*, 2:a uppl., Cambridge, MA & Indianapolis: Hackett Publishing, 1981, s. 462.
 - 23 Linnéa Lindsköld, "Ett användbart kvalitetsbegrepp. Kvalitetsbedömning i litteraturpolitiken", *Kvalitetsförståelser. Kvalitetsbegrepet i samtidens konst och kultur*, Oslo: Kulturrådet, 2016, s. 168.
 - 24 Ingrid Elam, "Kvalitet i litteraturen", *Den omätbara kvaliteten*, red. Lars Strannegård, Stockholm: Norstedts Akademiska förlag, 2007, s. 50.
 - 25 Se t.ex. Anthony Easthopes översikt av litterärt värde i "The Question of Literary Value", *Textual Practice*, vol. 4, nr 3, 1990.
 - 26 Vår kategori kunskapsvärde har beröringspunkter med två av Throsbys kulturella värden. Dels med historiskt värde, det vill säga hur ett konstverk kan sägas spegla den tid då det tillkom, samt hur det upprättar en koppling mellan det förflutna

- och nutiden. Dels med själsligt/ religiöst värde, det vill säga hur konst kan leda till en större förståelse för och en djupare insikt i och kunskap om vad det innebär att vara människa. Se Throsby 2001, s. 29.
- 27 Rita Felski, *Uses of Literature*, Malden: Blackwell, 2008, s. 54.
 - 28 Elizabeth Long, *Book Clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life*, Chicago: University of Chicago Press, 2003, s. 8.
 - 29 Lars Kaijser, "Fältarbete", *Etnologiskt fältarbete*, red. Lars Kaijser och Magnus Öhlander, Lund: Studentlitteratur, 2011, s. 37.
 - 30 Lena Gemzöe, "Var finns mediekonsumtionens fält? Centrifugalt och centripetalt kunskapssökande", *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*, red. Lena Gemzöe, Nora: Nya Doxa, 2004, s. 22f.
 - 31 Se Mattias Frihammar, *Ur svenska hjärtans djup. Reproduktion av samtida monarki*, Stockholm: Ordfront, 2010; Håkan Jönsson, *Mjölk. En kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2005.
 - 32 Se t.ex. antologin *Humanister i fält*, red. Åsa Arping, Christer Ekholm och Katarina Leppänen, Göteborg: LIR Skrifter, 2016.
 - 33 Ulf Hannerz, "Introduktion. När fältet blir translokalt", *Flera fält i ett. Socialantropologer om translokala konflikter*, red. Ulf Hannerz, Stockholm: Carlsson, 2001.
 - 34 För en introducerande diskussion om olika observationsmetoder, se *Etnografiska observationer*, red. Gösta Arvastson och Billy Ehn, Lund: Studentlitteratur, 2009.

KAPITEL 2

- 35 Jfr Linn Mauritzon, "Nu växer det sociala läsandet", *Dagens Nyheter* 12 mars 2016.
- 36 Jfr Magnus Persson, "Reading Around the Text. On Diversity of Reading Practices in the New Popular Literary Culture", *L1-Educational Studies in Language and Literature*, nr 15, 2015, s. 11f. Se vidare Danielle Fuller och DeNel Rehberg Sedo, *Reading Beyond the Book. The Social Practices of Contemporary Literary Culture*, New York: Routledge, 2013, Carina Sjöholm, *Litterära resor. Turism i spåren efter böcker, filmer och författare*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2011, och Kerstin Rydbeck, "Det sociala läsandet förr och nu", *Lärandets mångfald. Om vuxenpedagogik och folkbildning*, red. Andreas Fejes, Lund: Studentlitteratur, 2013.
- 37 Bok & Bibliotek, "Statistik", <https://bokmassan.se/for-besokare/om-bokmassan/statistik/> (hämtad 1 december 2016).
- 38 Jfr Torbjörn Forslid, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christinan Lenemark, Anders Ohlsson och Ann Steiner, *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar* 2013, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2015, s. 105f.
- 39 Se Ulf Roosvald, *Boken om Bokmässan*, Göteborg: Bok & Bibliotek i Norden AB, 2009, och Bok & Bibliotek, "Om oss. Bokmässan", www.bokmassan.se/sv/om-oss/bokmassan/ (hämtad 27 november 2015).

- 40 Jfr Erling Bjurström och Andreas Nyblom, "Kulturekonomi – framtidens lokala tillväxtmotor", *Samtal pågår... Från forskare till politiker och tjänstemän i kommuner*, red. Tora Friberg och Sabrina Thelander, Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier, 2010, s. 26.
- 41 Roosvald 2009, s. 31, 41, 45, 47.
- 42 Roosvald 2009, s. 52, 66.
- 43 Roosvald 2009, s. 164f.
- 44 Roosvald 2009, s. 165.
- 45 Se t.ex. Wenche Ommundsen, "The Circus Is in Town. Literary Festivals and the Mapping of Cultural Heritage", *Journal of the Association for the Study of Australian Literature*, 1999, Wenche Ommundsen, "Literary Festivals and Cultural Consumption", *Australian Literary Studies*, nr 1, 2009, Brian Moeran, "The Book Fair as a Tournament of Values", *Negotiating Values in Creative Industries. Fairs, Festivals and Competitive Events*, red. Brian Moeran och Jesper Strandgaard Pedersen, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, samt Cori Stewart, "The Rise and Rise of Writers' Festivals", *A Companion to Creative Writing*, red. Graeme Harber, Malden: Wiley Blackwell, 2013. Som framgår av titlarna till dessa artiklar fokuserar man här på litteraturfestivaler (Ommundsen), bokmässor (Moeran), respektive författarfestivaler (Stewart).
- 46 Daniel Sandström, "Litteraturen en vara – och ett sätt att vara", *Svenska Dagbladet* 26 september 2013.
- 47 Per Svensson, "Det kulturella knytkalet", *Sydsvenskan* 19 september 2015.
- 48 Se Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988, samt samma författares "Värde/värdering", *Litteraturens värden*, red. Anders Mortensen, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2009.
- 49 Moeran 2011.
- 50 Arjun Appadurai, "Introduction. Commodities and the Politics of Value", *The Social Life of Things*, red. Arjun Appadurai, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- 51 Moeran 2011, s. 119f.
- 52 Moeran 2011, s. 136f. Moeran talar även i detta sammanhang om "appreciative values". Det är emellertid oklart vad han lägger i detta begrepp.
- 53 Moeran 2011, s. 136.
- 54 Gunilla Sandin, presentation på "Symposium: Förhandlingen av litterärt värde – Sverige 2013", arrangerat av projektgruppen för det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet "Att förhandla litterärt värde – Sverige 2013", Lund 31 januari 2013.
- 55 Anders Carlsson, "Mässgeneralen som gärna blandar kultur och business", *Entreprenör*, nr 6, 2013, s. 25.
- 56 För en kortfattad presentation av ANT-perspektivet, se inledningen till denna bok.
- 57 Jfr Bruno Latour och Michel Callon, "Den store Leviatan isärskruvad. Hur aktörer makrostrukturerar verkligheten och hur sociologer hjälper dem att göra det", Bruno Latour, *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och ting-*

- ens sociologi*, Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998, s. 28.
- 58 Jill Onsér-Franzén, *Kulturens giganter. En studie om fenomenen bokmässan och filmfestivalen i Göteborg*, Göteborg: Avd. för kulturvetenskap på Göteborgs universitet, 1996, s. 45.
- 59 Härvidlag skiljer sig inte Bok & Bibliotek nämnvärt från de besläktade filmfestivalerna. Jfr Marijke de Valck, *Film Festivals. From European Geopolitics to Global Cinephilia*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, s. 125f.
- 60 Samtal med Olof Åkerlund, vid tidpunkten redaktionssekreterare på *Sydsvenskans* kulturredaktion, 27 september 2015.
- 61 Hélène Delacour och Bernhard Leca, "A Salon's Life. Field-Configuring Event, Power and Contestation in a Creative Field", *Negotiating Values in Creative Industries. Fairs, Festivals and Competitive Events*, red. Brian Moeran och Jesper Strandgaard Pedersen, Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 38. För en introduktion till det forskningsfält som kretsar kring att undersöka *field-configuring events*, se Joseph Lampel och Alan D. Meyer, "Field-Configuring Events as Structuring Mechanisms. How Conferences, Ceremonies, and Trade Shows Constitute New Technologies, Industries, and Markets", *Journal of Management Studies*, vol. 45, nr 6, 2008.
- 62 Delacour och Leca 2011, s. 38ff.
- 63 I detta avseende kan man jämföra med Anand Narasimhan och Brittany C. Jones analys av Booker Prize-galan som en fältkonfigurerande händelse präglad av en stark ritualisering. Se Anand Narasimhan och Brittany C. Jones, "Tournament Rituals, Category Dynamics, and Field Configuration. The Case of the Booker Prize", *Journal of Management Studies*, vol. 45, nr 6, 2008.
- 64 Jfr Onsér-Franzén 1996, s. 205.
- 65 Se t.ex. Vicki Ann Cremona, "Introduction. The Festivalising Process", *Festivalising! Theatrical Events, Politics and Culture*, red. Temple Hauptfleisch, Shulamith Lev-Aladgem, Jacqueline Martin, Willmar Sauter och Henri Schoenmakers, New York: Rodopi, 2007, s. 8.
- 66 Connie Reksten, "Når poesien tar plass. Om Olav H. Hauge, litteratur og festival", *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*, red. Torunn Selberg och Nils Gilje, Bergen: Fagbokforlaget, 2007, s. 171.
- 67 Inträdesavgiften varierar beroende på om man går på torsdagen eller fredagen – fram till 14.00 – på branschdagarna, eller på fredagen – efter 14.00 – respektive lördag eller söndag, de dagar mässan är öppen för allmänheten.
- 68 Onsér-Franzén 1996, s. 83.
- 69 Rebecka Edgren Aldén, "Bokmässan 2015", <http://blogg.edgrenalden.se/2015/10/04/bokmassan-2015/> (hämtad 1 mars 2016).
- 70 Herman Lindqvist, "Hermans historia", *Aftonbladet* 28 september 2013.
- 71 Jfr Moeran 2011, s. 136, och hans diskussion av festernas funktion för de bokmässor han studerar.
- 72 Jfr Moeran 2011, s. 136.
- 73 För en diskussion av begrep-

- pen multilokalt och translokalt – två begrepp som avser olika materialinsamlingsmetoder inom etnografiskt fältarbete – se *Multi-Sited Ethnography. Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*, red. Mark-Anthony Falzon, Farnham: Ashgate, 2009, samt Ulf Hannerz, "Introduktion. När fältet blir translokalt", *Flera fält i ett. Socialantropologer om translokala konflikter*, red. Ulf Hannerz, Stockholm: Carlsson, 2001.
- 74 Per Svensson, "I manegen på Cirkus Bokmässan", *Sydsvenskan* 22 september 2010.
 - 75 Svensson 2010.
 - 76 Se anmälningsformulär för montermedverkan på Bok & Bibliotek 2015, www.bokmassan.se/sv/for-utstallare/boka-monter-2016/ (hämtad 27 februari 2016). Värt att notera är i detta sammanhang även att man måste boka en monter om minst 6 kvadratmeter. Till detta tillkommer en grundavgift på 3 500 kronor och en obligatorisk utställarförsäkring på 1 300 kronor. Den minsta kostnaden för att medverka med en monter på mässgolvet blir därmed omkring 17 000 kronor. Det finns även en budgetvariant, med enbart hyra av bord och stol, som kostar cirka 8 000 kronor.
 - 77 Moeran 2011, s. 131.
 - 78 Roosvald 2009, s. 106. För en diskussion av monterdesignens betydelse, se Johanna Westlund, "Allt är bra utom det tråkiga", *Svensk Bokhandel*, nr 4, 2011.
 - 79 Westlund 2011, s. 25.
 - 80 Roosvald 2009, s. 88.
 - 81 Roosvald 2009, s. 52, 63ff.
 - 82 *Kritiken*, P1, 25 september 2015.
 - 83 *Kritiken*, P1, 25 september 2015.
 - 84 *Kritiken*, P1, 25 september 2015.
 - 85 Roosvald 2009, s. 66.
 - 86 *Kritiken*, P1, 25 september 2015.
 - 87 Roosvald 2009, s. 89, 96.
 - 88 *Kritiken*, P1, 25 september 2015.
 - 89 *Kritiken*, P1, 25 september 2015.
 - 90 Cecilia Jaensson Wallander, "Bokmässan väl värd priset", *Kyrkans tidning* 26 september 2013.
 - 91 Se följande inlägg på sidan boktugg.se, alla signerade Nicole, publicerade 12 oktober 2015 och hämtade 1 mars 2016: "Massolit om Bokmässan 2015: besök av sin storsäljande författare", www.boktugg.se/2015/10/12/massolit-om-bokmassan-2015-besok-av-sin-stor-saljande-forfattare/; "Grim förlag om Bokmässan 2015: en otrolig försäljning", www.boktugg.se/2015/10/12/grim-forlag-om-bokmassan-2015-en-otrolig-forsaljning/; "Harper Collins om Bokmässan 2015: en av de bästa placeringarna", www.boktugg.se/2015/10/12/harper-collins-nordic-om-bokmassan-2015-en-av-de-basta-placeringarna/.
 - 92 Ramona Fransson, "Därför säger anomaR Förlag AB Tack och adjö till Bok och Biblioteksmässan efter nio år", 28 september 2015, <http://ramona-fransson.blogspot.se/2015/09/darfor-sager-anomar-forlag-ab-tack-och.html> (hämtad 18 februari 2016).
 - 93 Kristian Ekenberg, "Bokmässans små...", *Arbetarbladet* 27 september 2013.
 - 94 Ekenberg 2013.
 - 95 Kalle Laxgård, "Upp till bevis", *Svensk Bokhandel* 23 oktober 2015, www.svb.se/upp-till-bevis (hämtad 3 mars 2016).

- 96 "Alex Schulman och Sigge Ek-
lund i Bokmässans största för-
fattarmonter", pressmeddelande
Bookmark förlag 16 september
2015, [www.mynewsdesk.com/
se/bookmark-\(foerlag/press-
releases/alex-schulman-och-
sigge-eklund-i-bokmaessans-
stoersta-foerfattarmonter-
1219113](http://www.mynewsdesk.com/se/bookmark-(foerlag/press-releases/alex-schulman-och-sigge-eklund-i-bokmaessans-stoersta-foerfattarmonter-1219113) (hämtad 23 februari
2016).
- 97 Rebecca Haimi, "Eventifierad
bokmäs sa säljer", *SVT Nyheter*
29 september 2015, [www.svt.
se/kultur/bok/eventifierad-bok-
massa-saljer](http://www.svt.se/kultur/bok/eventifierad-bok-massa-saljer) (hämtad 19 decem-
ber 2016).
- 98 Se t.ex. Klas Ekman, "Varför
tröttnar vi aldrig på Alex och
Sigge", *Svenska Dagbladet* 2 okto-
ber 2015.
- 99 Karin Olsson, "Välkomna till
Kändismässan!", *Expressen* 13
september 2015.
- 100 Roosvald 2009, s. 74ff.
- 101 Malin Ekman, "Siffror viktiga-
re än bokstäver på Bokmässan",
Svenska Dagbladet 28 september
2015.
- 102 Beth Driscoll, *The New Litera-
ry Middlebrow. Tastemakers and
Reading in the Twenty-First Cen-
tury*, Basingstoke: Palgrave Mac-
millan, 2014, s. 166.
- 103 Ommundsen 2009, s. 21. Jfr
Lisbeth Larsson och Christian
Lenemark, "Bokbackanalen",
Glänta, nr 2-3, 2013, s. 51.
- 104 Ommundsen 2009, s. 21.
- 105 Michael Meehan, "The Word
Made Flesh. Festival, Carnali-
ty and Literary Consumption",
*TEXT. A Journal of Writing and
Writing Courses*, nr 4, 2005,
opag.
- 106 Meehan 2005, opag.
- 107 Torbjörn Forslid och Anders
Ohlsson, *Författaren som kändis*,
Malmö: Roos & Tegnér, 2011, s.
9f.
- 108 Walter Benjamin, "Konstverket
i reproduktionsåldern", *Bild och
dialektik*, Göteborg: Daidalos,
2014.
- 109 David Throsby, *Economics and
Culture*, Cambridge: Cambridge
University Press, 2001, s. 29.
- 110 Jfr Driscoll 2014, s. 159.
- 111 Jfr Fuller och Rehberg Sedo
2013, s. 215.
- 112 Detta signeringsförfarande an-
vände vi även i den gemensamt
författade projektboken *Höstens
böcker* för att exemplifiera det
slags värdeförhandlingar som vi
intresserade oss för här. Se Fors-
lid, Helgason, Larsson, Lene-
mark, Ohlsson och Steiner 2015,
s. 18ff.
- 113 Roland Barthes, "The Reality
Effect", *The Rustle of Language*,
Berkeley: University of Cali-
fornia Press, 1989. Se även John
Frow, "Signature and Brand",
*High-Pop. Making Culture into
Popular Entertainment*, red. Jim
Collins, Oxford: Blackwell,
2002, s. 62 et passim.
- 114 Frow 2002, s. 58.
- 115 För en diskussion om begrep-
pen indexikal autenticitet och
ikonisk autenticitet inom kon-
sumtionsforskningen, se Jacob
Östberg och Lars Kaijser, *Kon-
sumtion*, Malmö: Liber, 2010, s.
103.
- 116 Joe Moran, *Star Authors. Litera-
ry Celebrity in America*, London:
Pluto Press, 2000, s. 154.
- 117 Se den branschriktade bro-
schyren "Vi syns på Bokmässan.
Hur syns du? Information och
bokning 2015", opag., [www.
bokmassan.se/PageFiles/3017/
Bokmassan%202015%20annon-](http://www.bokmassan.se/PageFiles/3017/Bokmassan%202015%20annon-)

- sering.pdf (hämtad 27 februari 2016).
- 118 Mikael Hagner, "Debutant greppar politiskt 1970-tal", *Barometern* 19 september 2015.
 - 119 Hagner 2015.
 - 120 *Kritiken*, P1, 25 september 2015.
 - 121 Roosvald 2009, s. 168.
 - 122 Ann Steiner, *Litteraturen i mediesamhället*, 3 uppl., Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 28–42.
 - 123 Carina Bergfeldt, "Det enda värre än Bokmässan är att inte vara på Bokmässan", *Aftonbladet* 26 september 2013.
 - 124 Bergfeldt 2013.
 - 125 Camilla Jönsson, "Drömmar kring en bokmässa", 26 september 2013, <https://debutantbloggen.wordpress.com/2013/09/26/drommar-kring-en-bokmassa/> (hämtad 1 mars 2016).
 - 126 Jönsson 2013.
 - 127 Se Forslid, Helgason, Larsson, Lenemark, Ohlsson och Steiner 2015, s. 280.
 - 128 Lars Schmidt, "Gråt, krav och smörande", *Svensk Bokhandel* 21 september 2011, www.svb.se/grat-krav-och-smorande (hämtad 7 mars 2016).
 - 129 För en sammanställning av turerna i vad som snabbt kom att få hashtaggen *#montergate* på Twitter, se Harry Amster, "Kräftskivan som slutade med ett karaktärsmord", *Svenska Dagbladet* 1 oktober 2015.
 - 130 År 2015 var antalet kvinnliga besökare 67 % och antalet manliga 33 %. Se Bok & Biblioteks egen statistik presenterad i *Besökarrapport 2015*, www.bokmassan.se/sv/om-oss/statistik/ (hämtad 17 mars 2016).
 - 131 Millicent Weber, "Conceptualizing Audience Experience in the Literary Festival", *Continuum. Journal of Media and Cultural Studies*, vol. 29, nr 1, 2015.
 - 132 Jfr Weber 2015, s. 92.
 - 133 Bok & Bibliotek, "En buss kommer lastad", pressmeddelande 14 september 2010, www.bokmassan.se/PageFiles/558995/Bokmassan%20p%C3%A5%20n%C3%A5t.pdf (hämtad 21 mars 2016).
 - 134 Karin Berg, "Bokbloggar tar större plats på Bokmässan", *makthavare.se*, 23 september 2011, <http://makthavare.se/2011/09/23/bokbloggar-tar-storre-plats-pa-bokmassan/> (hämtad 7 juni 2016).
 - 135 Carina Jönsson, "Bloggambassadörerna håller mässan vid liv", *Svensk Bokhandel* 30 september 2012, www.svb.se/nyheter/bloggambassadoren-haller-massan-vid-liv (hämtad 20 december 2016).
 - 136 Sjöholm 2011, s. 175f.
 - 137 Sara, "Bokmässan here we come!", *Beas Bokhylla*, 26 september 2015, http://beas-bokhylla.se/2015/september/bokmassan-here-we-come.html?utm_source=bokbloggar-seochutm_medium=referralo-chutm_campaign=Bokbloggar.se (hämtad 15 februari 2016).
 - 138 Sara 2015.
 - 139 Ivana Eklund, "Bokmässan 2015 i korthet: Fredagens bildkavalkad", *Bokmania*, 26 september 2015, www.bokmania.net/2015/09/bokmassan-2015-i-korthet-fredag.html (hämtad 7 juni 2016).
 - 140 Weber 2015, s. 90.
 - 141 Weber 2015, s. 91.
 - 142 Weber 2015, s. 91.
 - 143 Judit, "Bokbloggarmingel", *Beas Bokhylla*, 24 september

- 2015, <http://beasbokhylla.se/category/bokmassan.html> (hämtad 15 februari 2016).
- 144 Svante Weyler, presentation på "Symposium: Förhandlingen av litterärt värde – Sverige 2013", arrangerat av projektgruppen för det av Riksbankens Jubileumsfond finansierade projektet "Att förhandla litterärt värde – Sverige 2013", Lund 31 januari 2013.
- 145 Se t.ex. Kajsa Haidl, "Kritik mot Bokmässans Ungerntema: 'Schizofrent'", *Dagens Nyheter* 22 september 2015, och Harry Amster, "Kritiken mot Ungerntema på Bokmässan växer", *Svenska Dagbladet* 22 september 2015.
- 146 Martin Aagård m.fl., "Håll rent mot rasism, Bokmässan!", *Expressen* 27 september 2016.
- 147 Se Göran Dahlberg, Linn Hansén och Richard Lindmark, Orubricerat brev publicerat på *Gläntas* hemsida, http://glanta.org/?page_id=5495, samt Ann Ighe och Marit Kapla, "Öppet brev till Bokmässan", 20 september 2016, www.tidskriftenordobild.se/ordoblogg/category/ppet-brev-till-bokmassan (båda hämtade 12 oktober 2016).
- 148 TT, "... men Bokmässan säger ja till Nya Tider", *Dagens Nyheter* 14 mars 2017.
- 149 Lena Andersson, "Låt inte Nya Tider bli martyrer för åsiktsfriheten", *Dagens Nyheter* 25 april 2017.
- 150 Sverker Lenas, "Bokmässan. Ytterligare 20 namn till författaruppropet", *Dagens Nyheter* 28 april 2017.
- 151 Rebecka Lundberg, "De startar alternativ till Bokmässan", *SVT Nyheter* 2 maj 2017, <https://www.svt.se/kultur/bok/de-startar-alternativ-till-bokmassan> (hämtad 10 maj 2017).
- 152 Hanna Fahl, "Ersatz förlag avstår från Bokmässan på grund av Nya Tiders närvaro", *Dagens Nyheter* 24 mars 2017.
- 153 Se t.ex. Marcus Bornlid Lesseur, "Bonnierförlagen: Vi vill inte ha Nya Tider på Bokmässan", *Expressen* 19 april 2017.
- 154 Natasha Azarmi, "Bokförlagen deltar på Bokmässan – på grund av Nya Tider", *Kulturnytt* 9 maj 2017, <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=478&artikel=6690738> (hämtad 10 maj 2017). En fylligare bild av turerna kring 2016 och 2017 års mässor ges i antologin *Ska man tala med nazister?* som gavs ut kort innan denna bok gick i tryck. Se *Ska man tala med nazister? Debatten kring Bokmässan och Nya Tider*, red. Mikael Löfgren, Göteborg: Nätverkstan, 2017.
- 155 Se Bok & Bibliotek, "Vad står Bokmässan för?", <https://bokmassan.se/2016/12/vad-startar-bokmassan/> (hämtad 26 februari 2017), Maria Källsson och Jürgen Boos, "Priset för en öppen arena", *Dagens Nyheter* 13 december 2016, samt Maria Källsson, "Bokmässans vd: 'Beslutet om utställarens medverkan kan ändras'", *Dagens Nyheter* 20 april 2017.

KAPITEL 3

- 156 Svenska Förläggareföreningen, "Författaren är avgörande för valet av bok och majoriteten köper böckerna de läser", 18 maj 2016, www.forlaggare.se/nyheter/forfattaren-ar-avgorande-va

- let-av-bok-och-majoriteteten-koper-bockerna-de-laser (hämtad 10 oktober 2016).
- 157 Akademibokhandeln gick med vinst 2014 och 2015. Sara Djurberg, "Ökade vinsten", *Svensk Bokhandel*, 18 februari 2016, www.svb.se/nyheter/okade-vinsten (hämtad 4 maj 2016).
 - 158 Lars Schmidt, "Fokus: Bokhandelsspecial", *Svensk Bokhandel*, nr 9, 2016, Kalle Laxgård, "Byter strategi i Tyskland", *Svensk Bokhandel*, nr 11, 2016.
 - 159 Se t.ex. Stefan Mählqvist, "Bokmarknadens nya moguler" (1988), *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Johan Svedjedal, Lund: Studentlitteratur, 2012.
 - 160 Laura J. Miller, "Perpetual Turmoil. Book Retailing in the Twenty-First Century United States", *LOGOS*, vol. 22, nr 3, 2011, s. 19.
 - 161 *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen* (SOU 2012:65), s. 389.
 - 162 Leif Olsson, "En studie av allmänbokhandeln i Sverige våren 2015", Svenska Bokhandlarenföreningen, s. 8f, <http://svenskabokhandlareforeningen.se/wp-content/uploads/2015/05/o.pdf> (hämtad 11 september 2015).
 - 163 Sara Djurberg, "Rollerna flyter ihop", *Svensk Bokhandel*, nr 5, 2012, s. 23.
 - 164 Se Bruno Latour, *Tinget återställt. En introduktion till actor-network theory*, Lund: Studentlitteratur, 2015.
 - 165 Samtal med Christina Stattin, Kindvalls bokhandel, Eslöv, 8 april 2016.
 - 166 Pocketshop Malmö C, butiksobservation, 11 februari 2016.
 - 167 Adlibris, Regeringsgatan, butiksobservation, 13 juni 2016.
 - 168 Intervju, Johan Kleberg, vd Adlibris, Stockholm, 15 november 2016.
 - 169 Olsson 2015. En föregångare vad gäller det etnografiska studiet av bokhandels funktion och verksamhet är Hillevi Ganetz och Karin Lövgrens "Böcker. Urvalsprocesser i bokhandeln", *Medier och människor i konsumtionsrummet*, red. Karin Becker, Erling Bjurström, Johan Fornäs och Hillevi Ganetz, Nora: Nya Doga, 2002.
 - 170 Oscar Pripp och Magnus Öhlander, "Observation", *Etnologiskt fältarbete*, red. Lars Kaijser och Magnus Öhlander, Lund: Studentlitteratur, 2011, s. 129.
 - 171 Pripp och Öhlander 2011, s. 130f.
 - 172 Lund är en mindre stad där återkommande kunder är välkända. Ann Steiner har dessutom arbetat deltid i butiken 1988–1992.
 - 173 Pripp och Öhlander 2011, s. 126.
 - 174 Pripp och Öhlander 2011, s. 116, 120.
 - 175 Pripp och Öhlander 2011, s. 136, samt Patty Sotirin, "Bringing the Outside In. Ethnography In/ Beyond the Classroom", presentation vid Annual Meeting of the National Communication Association, Chicago, 4–7 november 1999, <http://eric.ed.gov/?id=ED437686> (hämtad 30 november 2016).
 - 176 Heewon Chang, Faith Wambura Ngunjiri och Kathy-Ann C. Hernandez, *Collaborative Auto-ethnography*, Walnut Creek: Left Coast Press, 2013, s. 17.
 - 177 De två specialbutiker som fanns i regionen – Science fiction-bok-

- handeln i Malmö och Språkbok-handeln i Lund – har en smalare målgrupp. Dessutom utgörs en avsevärd del av deras sortiment av böcker på annat språk än svenska. Science fiction-bokhandeln har en mycket stor andel böcker på engelska. Språkbokhandeln som säljer böcker på bland annat franska, spanska och tyska har endast en liten andel böcker på svenska.
- 178 Butiker finns i Stockholm, Göteborg och Malmö samt även på centralstationen i Uppsala.
- 179 Hamrelius övertogs av Hoi förlag 2015 men lades ner endast ett år senare. Niklas Strömberg, ”Hamrelius bokhandel slår igen”, *Svensk Bokhandel*, 9 augusti 2016, www.svb.se/nyheter/hamrelius-bokhandel-slar-igen (hämtad 13 september 2016).
- 180 Utanför de större städerna i västra Skåne kan man konstatera att det framförallt är i några mindre, välmående orter med många sommarbesökare som man finner välfungerande oberoende bokhandlar såsom i Höganäs, Båstad och Ystad. I Sverige i stort finns det annars många exempel på välfungerande oberoende bokhandlar på helt andra typer av orter, t.ex. Dillbergs i Kalmar, Globe bokhandel i Ludvika och Böcker & Blad i Uddevalla.
- 181 Samtal med butikspersonal, Pocketshop Malmö C, 11 februari 2016.
- 182 Kalle Laxgård, ”Kedjereaktion”, *Svensk Bokhandel*, nr 10, 2016.
- 183 Accent Equity sålde kedjan i maj 2017 till investmentbolaget Volati.
- 184 Schmidt 2016, s. 22.
- 185 Olsson 2015, s. 6.
- 186 Olsson 2015, s. 12.
- 187 Svenska Förläggareföreningen 2016.
- 188 Ann Steiner, *I litteraturens mittfåra. Månadens bok och svensk bokmarknad under 1970-talet*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2006, s. 46–73.
- 189 Stephanie Kurschus, *European Book Cultures. Diversity as Challenge*, Springer: Wiesbaden, 2015.
- 190 Kjell Bohlund och Bengt Brodin, ”En bokmarknad under kraftig förändring”, *Svensk Bokhandel*, nr 3, 2012, s. 16.
- 191 Bohlund och Brodin 2012.
- 192 Akademibokhandeln gick med vinst 2014 och 2015. Sara Djurberg, ”Ökade vinsten”, *Svensk Bokhandel*, 18 februari 2016, www.svb.se/nyheter/okade-vinsten (hämtad 4 maj 2016).
- 193 Schmidt 2016; Laxgård, ”Byter strategi i Tyskland”, 2016.
- 194 Antalet butiker i Sverige har sjunkit markant de senaste decennierna oavsett vilken typ av affärer som avses. Det sjunkande antalet bokhandlar kan ses i ljuset av denna generella detaljhandelsförändring. Se t.ex. Mattias Kärrholm, *Retailising Space. Architecture, Retail and the Territorialisation of Public Space*, Farnham och Burlington: Ashgate, 2012, s. 76f.
- 195 Om bokhandelns placering i köpcentrum och stadskärnor, se Kalle Laxgård, ”Leve köpcentrumet!”, *Svensk Bokhandel*, nr 17, 2013. För den allmänna utvecklingen av köpcentrum i Sverige och särskilt tendensen mot allt färre och större kedjor inom all detaljhandel, se Kärrholm 2012, s. 29ff.
- 196 David Wright, ”Book retail”,

- The Cultural Intermediaries Reader*, red. Jennifer Smith Maguire och Julian Matthews, Los Angeles: Sage, 2014, s. 186.
- 197 Roger Cox och Paul Brittain, *Retailing. An Introduction*, 5 uppl., Harlow: Financial Times Prentice Hall, 2004, s. 186.
 - 198 Peter Englund, *Tystnadens historia och andra essäer*, Stockholm: Atlantis, 2003, s. 191.
 - 199 Kristina Lundblad, *Om betydelsen av böckers utseende. Det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840–1914 med särskild hänsyn till dekorerade klotband. En studie av bokbandens formgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur*, Malmö: Råmus, 2010, s. 66.
 - 200 Cox och Brittain 2004, s. 179.
 - 201 Cox och Brittain 2004, s. 186.
 - 202 Kungliga biblioteket, "Utgivningspuls 2015. Nationalbibliografin i siffror", www.kb.se/dokument/2015.pdf (hämtad 23 februari 2017).
 - 203 Baserat på en jämförelse mellan Gleerups skyltfönster 1988–1990 och 2015–2016.
 - 204 Jim Collins, *Bring on the Books for Everybody. How Literary Culture Became Popular Culture*, Durham och London: Duke University Press, 2010.
 - 205 Robert Escarpit, *Litteratursociologi* (1958), Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1970.
 - 206 Både "kvalitetslitteratur" och "populärlitteratur" är vanligt förekommande begrepp men används ofta utan närmare precision. Ett av få försök att definiera dem finns i Dag Hedmans och Jerry Määttä's *Brott, kärlek, främmande världar. Texter om populärlitteratur*: "Populärlitteratu-
 - ren har ofta definierats som den litteratur som når många läsare, men som oftast saknar den estetiska och bildningsmässiga prestige som samtidens omhuldade former av litteratur förknip-
pas med, och som bland annat kommer till uttryck på kultursidorna, i utbildningsväsendet, i systemet med litterära prisbelöningar och de olika statliga stödsystemen för litteratur och kultur." (Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 9)
 - 207 Cox och Brittain 2004, s. 118f.
 - 208 Rita Felski, *Uses of Literature*, Malden: Blackwell, 2008, s. 14.
 - 209 Akademibokhandeln Mäster Samuelsgatan, Stockholm, butiksobservation, 13 juni 2016.
 - 210 Henri Lefebvre, *The Production of Space* (1974), Oxford: Basil Blackwell, 1991, s. 404.
 - 211 Lefebvre 1991, s. 11, 39ff.
 - 212 Jens Nordfält, *Marknadsföring i butik. Om forskning och branschkunskap i detaljhandeln*, Malmö: Liber, 2007, s. 133.
 - 213 Nordfält 2011, s. 134.
 - 214 Paco Underhill, *Why We Buy. Shopping som vetenskap*, 2 uppl., Västerås: Forma Publishing, 2010, s. 244ff.
 - 215 Underhill 2010, s. 259. Detta bekräftas också i Audrey Laing och Jo Royle, "Examining Chain Bookshops in the Context of 'Third Place'", *International Journal of Retail & Distribution Management*, vol. 41, nr 1, 2013.
 - 216 Tove Leffler, "Med koll på kunden", *Svensk Bokhandel*, nr 1–2, 2016.
 - 217 Audrey Laing och Jo Royle, "Bookselling Online. An Examination of Consumer Behaviour Patterns", *Publishing Research Quarterly*, vol. 29, nr 2, 2013.

- 218 Nordfält 2011, s. 131.
- 219 Nordfält 2011, s. 131f.
- 220 Schmidt 2016, s. 26. Efter undersökningsperioden, i januari 2017, stängde också Pocketshop Triangeln.
- 221 Wright 2014, s. 184.
- 222 Pekka Särkiniemi (Rönnells antikvariat), "Bokens skyltfönster. Nya och gamla handelsvägar till läsaren", Adam Helms-seminariet, Stockholms universitet, 9 februari 2016.
- 223 Bokinfo, "Om oss", www.bokinfo.se/sverige/om-oss2/om-oss/ (hämtad 20 december 2016).
- 224 Samtal med butikspersonal, Pocketshop Malmö C, 11 februari 2016 samt med Anna Lind, Akademibokhandeln Gleerups, Lund, 2 december 2016.
- 225 Torbjörn Forslid, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson och Ann Steiner, *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar* 2013, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2015, s. 307.
- 226 Julie Rak, "Genre in the Marketplace. The Scene of Bookselling in Canada", *From Codex to Hypertext. Reading at the Turn of the Twenty-first Century*, red. Anouk Lang, Boston: University of Massachusetts Press, 2012, s. 160.
- 227 Rak 2012, s. 160f.
- 228 Miller 2006, s. 96.
- 229 Ann Steiner, "Klassiker, fantasy och sanna berättelser. Marknadens genrebeteckningar", *Brott, kärlek, främmande världar. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman och Jerry Määttä, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- 230 Steiner, "Klassiker, fantasy och sanna berättelser", 2015.
- 231 Det skiljer sig dock helt mellan olika genrer. När det gäller skönlitteratur är den inbundna utgivningen och pocketutgivningen nästan lika stor. I kategorierna barn- och ungdomslitteratur samt facklitteratur är däremot pocketutgivningen försvinnande liten. Uppgifterna gäller siffror från Svenska Förläggareföreningen, Förlagsstatistik 2015, www.forlaggare.se/sites/default/files/forlagsstatistik_svenska_forlaggareforeningen_o.pdf (hämtad 30 januari 2017).
- 232 Erik Wikberg, *Boken* 2016.
- Marknaden, trender och analyser*, Stockholm: Rapport från Svenska Bokhandlareföreningen och Svenska Förläggareföreningen, 2016, s. 17.
- 233 Leif Olsson, "Bokförsäljningen i allmänbokhandeln", *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen* (SOU 2012:65), s. 592.
- 234 Simon Frost, "Readers and Retailed Literature. Findings from a UK Public High Street Survey of Publishers' Expectations from Books", *LOGOS*, vol. 28, nr 2, 2017.
- 235 Att den sålde så bra var överraskande inte minst eftersom det är en omarbetad nyutgåva av en bok från 2003.
- 236 Alastair Fowler, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford: Clarendon Press, 1982, s. 38.
- 237 Science fiction-bokhandeln, butiksobserveration, Malmö, 30 december 2016.
- 238 Karl Berglund, *Deckarboomen under lupp. Statistiska perspektiv på svensk kriminallitteratur 1977–2010*, Uppsala: Avd. för littera-

- tursociologi, Uppsala universitet, 2012.
- 239 Wikberg 2016, s. 17. Under 2016 tappade dock kategorin deckare och spänning 7 % av försäljningen i kronor, vilket delvis kan förklaras av att det inte fanns några riktigt stora titlar – som t.ex. David Lagercrantz fjärde Millennium-bok – under 2015, se Erik Wikberg, *Boken 2017. Marknaden, trender och analyser*, Stockholm: Svenska Förläggareföreningen, 2017, s. 19.
- 240 Under undersökningsperioden flyttade butiken i Malmö till ett betydligt mer centralt läge och en dubbelt så stor butik och på några månader ökade man försäljningen långt över förväntan. Se Kalle Laxgård, "SF-bokhandeln satsar på större butik", *Svensk Bokhandel*, 24 maj 2016, www.svb.se/nyheter/sf-bokhandeln-satsar-pa-storre-butik (hämtad 30 januari 2017); även samtal med butiksbiträde, 30 december 2016.
- 241 Se också Jerry Määttä's diskussion om science fiction som genre i *Raketsommar. Science fiction i Sverige 1950–1968*, Lund: Ellerströms 2006, kapitel 2.
- 242 Fackbokskategorin rymmer i detta sammanhang det som kategoriseras som allmän facklitteratur, kvalificerad facklitteratur samt humaniora, däremot inte biografier eller kokböcker, se Wikberg 2016, s. 17.
- 243 Rak 2012, s. 170f.
- 244 Mats Ahlström, "Böckernas Sverige. Hur ser egentligen Bok-sverige ut när det gäller försäljning?", presentation vid Boken 2017, Stockholm, 14 februari 2017.
- 245 Topplistorna är baserade på en kombination av Akademibokhandelns centrala lista och butikens lokala försäljning. Att man gör en kombination beror på att den centrala listan är för snäv och inte ger tio titlar inom varje topplistekategori (samtal med Anna Lind, Akademibokhandeln Gleerups, Lund, 2 december 2016).
- 246 Margret Mackey, "Finding the Next Book to Read in a Universe of Bestsellers, Blockbusters, and Spin-Offs", *Academic Quarterly*, vol. 7, 2013.
- 247 Se t.ex. Laura J. Miller, "The Best-Seller List as Marketing Tool and Historical Fiction", *Book History*, vol. 3, 2000, och Rebekah Fitzsimmons, "Testing the Tastemakers. Children's Literature, Bestseller Lists, and the 'Harry Potter Effect'", *Children's Literature*, nr 40, 2012.
- 248 Rasmus Grøn, "The Bestseller List and its (Dis)contents. The Construction of the 'the Bestseller'", *Academic Quarterly*, vol. 7, 2013.
- 249 Matthew J. Salganik, Peter S. Dodds och Duncan J. Watts, "Experimental Study of Inequality and Unpredictability in an Artificial Cultural Market", *Science*, nr 311, 2006, s. 854ff.
- 250 "Bestsellers (and 'bestsellerism')", *The Oxford Companion to Twentieth-Century Literature in English*, red. Jenny Stringer, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- 251 Ahlström 2017.
- 252 David Wright, "Literary Taste and List Culture in a Time of 'Endless Choice'", *From Codex to Hypertext. Reading at the Turn of the Twenty-first Century*, red.

- Anouk Lang, Amherst: University of Massachusetts Press, 2012, s. 114.
- 253 Jim Collins, "eReader, iHabitat: How do we Read 'Reading' in Digital Cultures?", konferens-papper vid Books and publishing in a digital age, Köpenhamn, 30 april 2014.
- 254 Hugo Verdaasdonk, "Expertise and Choice Behavior of Cultural Gatekeepers. Event History Analyses of Lists of Bestselling Fiction", *Literature and Society. The Function of Literary Sociology in Comparative Literature*, red. Bart Keunen och Bart Eeckhout, Bryssel: Peter Lang, 2001.
- 255 "Spekulation och framtidsspanning", presentation vid Boken 2016, Stockholm 18 februari 2016.
- 256 Moa Kärnstrand, "Barnboks-boomen. När tar festen slut?", *Svensk Bokhandel*, nr 9, 2017, s. 27.
- 257 Denna beskrivning följer efter en kort och stark rekommendation att läsa John Williams *Butcher's Crossing*.
- 258 Om Hilary Mantel, *Wolf Hall* (Nova), Jess Walter, *Alla dessa vackra nederlag* (Nova), Ana Porss, *Blå flicka* (Akademibokhandeln Gleerups), Justin Cronin, *Flickan från ingenstans* (Akademibokhandeln Gleerups).
- 259 Laura J. Miller, *Reluctant Capitalists. Bookselling and the Culture of Consumption*, Chicago och London: University of Chicago Press, 2006, s. 55–85.
- 260 Samtal med Catrine Bosson, Tyresö bokhandel, Stockholm, 18 februari 2016.
- 261 Miller 2006, s. 79.
- 262 Wright 2014, s. 188.
- 263 Miller 2006, s. 11.
- 264 Svenska Förläggareföreningen 2016.
- 265 Dennis Abrams, "Bookstores: For Buying or Showrooming?", *Publishers Weekly*, 7 juli 2013, <http://publishingspectives.com/2013/07/bookstores-for-buying-or-showrooming/#.Vsxxjik5Ap4> (hämtad 23 februari 2016).
- 266 Litteraturhus Lund, <http://litteraturhuslund.se/index.html> (hämtad 28 november 2016).
- 267 Jean-Luc Nancy, *On the Commerce of Thinking. Of Books & Bookstores*, New York: Fordham University Press, 2009, s. 38f.
- 268 Marta Bausells, "The 10 best independent bookshops in the world – readers recommend", *The Guardian*, 19 juni 2015, www.theguardian.com/books/booksblog/2015/jun/19/the-10-best-independent-bookshops-in-the-world-readers-recommend (hämtad 15 september 2015).
- 269 Magnus Falkehed, "Boktempel där medeltid möter framtid", *Dagens Nyheter* 26 september 2015.
- 270 Collins 2010, s. 39–43, 63.
- 271 Damian Horner, "Bokhandlare – litteratörskare utan koll på omvärlden?", presentation vid Framtidens bokhandel, 21 september 2011.
- 272 Viktor Andersson, "Mer än bara en bokhandel", *Svensk Bokhandel*, nr 16, 2011.
- 273 Laing och Royle, "Bookselling Online", 2013, s. 122.
- 274 För en generell diskussion av celebritetskulturen, se Robert van Krieken, *Celebrity Society*, London och New York: Routledge, 2012, samt Graeme Turner, *Understanding Celebrity*, London:

- Sage, 2004. För en diskussion av författaren som celebritet, se Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson, *Författaren som kändis*, Malmö: Roos & Tegnér, 2011.
- 275 Beth Driscoll, *The New Literary Middlebrow. Tastemakers and Reading in the Twenty-First Century*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014, s. 152–193.
- 276 Ray Oldenburg och Dennis Brissett, "The Third Place", *Qualitative Sociology*, vol. 5, nr 4, 1982.
- 277 Laing och Royle, "Examining Chain Bookshops in the Context of 'Third Place'", 2013.
- 278 Laing och Royle, "Examining Chain Bookshops in the Context of 'Third Place'", 2013, s. 28.
- 279 Laing och Royle, "Examining Chain Bookshops in the Context of 'Third Place'", 2013, s. 32ff.
- 280 Eskil Fagerström, "Ett slags bokslut", *Sydsvenskan* 5 april 2015.
- 281 "Akademibokhandeln lanserar medlemsklubb med flera sidor", pressmeddelande, 14 september 2015. www.mynewsdesk.com/se/akademibokhandeln/pressreleases/akademibokhandeln-lanserar-medlemsklubb-med-flera-sidor-1216364 (hämtad 17 november 2016).
- 282 "Akademibokhandelns succéklubb spränger miljongränsen", pressmeddelande, 12 september 2016, <http://akademibokhandeln.mynewsdesk.com/pressreleases/akademibokhandelns-succelubb-spraenger-miljongraensen-1549430> (hämtad 17 november 2016).
- 283 Juliet Gardiner, "Reformulating the Reader. Internet Bookselling and its Impact on the Construction of Reading Practices", *Changing English*, vol. 9, nr 2, 2002, s. 163.
- 284 Ted Striphas, *The Late Age of Print. Everyday Book Culture from Consumerism to Control*, New York: Columbia University Press, 2009, s. 51.
- 285 Huw Osborne, "Introduction: Openings", *The Rise of the Modernist Bookshop. Books and the Commerce of Culture in the Twentieth Century*, red. Huw Osborne, Ashgate: Farnham och Burlington, 2015, s. 1.
- 286 "Akademibokhandelns efterlängtrade e-handel har öppnat", Akademibokhandeln, 16 november 2016, <http://akademibokhandeln.mynewsdesk.com/pressreleases/akademibokhandelns-efterlaengtade-e-handel-har-oeppnat-1651810> (hämtad 23 november 2016).
- Begreppet omnikanal syftar på handel som sammanfört fysisk och nätbaserad handel till ett och samma system där kunden inte ska uppleva någon skillnad och där företaget kan följa kunden genom de olika systemen. Omnikanal har i svensk detaljhandel i stor utsträckning ersatt multikanalssystem.
- 287 Jay David Bolter och Richard Grusin, *Remediation. Understanding New Media*, Cambridge, MA: MIT Press, 1999.
- 288 Olsson 2015, s. 8f.
- 289 Laing och Royle, "Bookselling Online", 2013, s. 116.
- 290 Jämför med den amerikanska utvecklingen såsom beskriven i Miller 2011.

KAPITEL 4

- 291 Danielle Fuller och DeNel Rehberg Sedo, *Reading Beyond the Book. The Social Practices of Contemporary Literary Culture*, New York: Routledge, 2013; Magnus Persson, "Reading Around the Text. On Diversity of Reading Practices in the New Popular Literary Culture", *L1 – Educational Studies in Language and Literature*, nr 15, 2015.
- 292 Fuller och Rehberg Sedo 2013, s. 3f.
- 293 Stockholms stadsbibliotek, "Stockholm läser", <http://bloggar.biblioteket.se/stockholmlaser> (hämtad 10 februari 2017).
- 294 Se t.ex. Anouk Lang, "Introduction. Transforming Reading", *From Codex to Hypertext. Reading at the Turn of the Twenty-first Century*, red. Anouk Lang, Amherst: University of Massachusetts Press, 2012, s. 1.
- 295 Elizabeth Long, *Book Clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life*, Chicago och London: University of Chicago Press, 2003, s. 2–7. Se också Stefan Bollmann, *Reading Women*, London och New York: Merrell, 2006.
- 296 Harold Bloom, *Hur du ska läsa, och varför*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2001, s. 19f.
- 297 Arne Melberg, *Läsa långsamt. Essäer om litteratur och läsning*, Es-löv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1999, s. 17.
- 298 Janice A. Radway, *Reading the Romance. Women, Patriarchy and Popular Literature*, London och New York: Verso, 1987, s. 89 ff.
- 299 Long 2003, s. 8–11.
- 300 Melberg 1999, s. 18.
- 301 Long 2003, s. 17.
- 302 Fuller och Rehberg Sedo 2013, s. 40.
- 303 Jane P. Tompkins, "The Reader in History. The Changing Shape of Literary Response", *Reader-Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism*, red. Jane P. Tompkins, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1980, s. 201.

Denna grundhållning kan spåras i allt ifrån Gunnar Hanssons *Dikten och läsaren. Studier över diktupplevelsen*, Stockholm: Bonniers, 1959, till Torsten Petterssons, Skans Kersti Nilssons, Maria Wennerström Wohrnes och Olle Nordbergs *Litteraturen på undantag? Ungas fiktionsläsning i dagens Sverige*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2015, där bland annat unga läsa-res "receptionsfärdigheter" (s. 25) kartläggs.
- 304 Fuller och Rehberg Sedo 2013, s. 40.
- 305 Fuller och Rehberg Sedo 2013, s. 1–9.
- 306 Radway 1987, s. 210.
- 307 Gunnar Hansson, *Inte en dag utan en bok. Om läsning av populärfiktion*, Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för tema, 1988, s. 158.
- 308 Hansson 1988, s. 160.
- 309 Long 2003, s. 22.
- 310 Long 2003, s. 113.
- 311 Se t.ex. Jenny Hartley, *The Reading Groups Book*, Oxford: Oxford University Press, 2002, Petra Söderlund, *Läsarnas nätverk. Om bokläsare och Internet*, Uppsala: Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, 2004 och Beth Driscoll, *The New Literary Middlebrow. Tastemakers*

- and Reading in the Twenty-First Century*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014, kapitel 2.
- 312 Ian Collinson, *Everyday Readers. Reading and Popular Culture*, London och Oakville: Equinox, 2009, s. 6f.
- 313 Collinson 2009, s. 12.
- 314 Collinson 2009, s. 7f.
- 315 Collinson 2009, s. 123, 126.
- 316 Steinar Kvale och Svend Brinkman, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur, 2009, s. 130.
- 317 *Kulturvanor* (Rapport 2016:1), Stockholm: Myndigheten för kulturanalys, 2016, s. 16.
- 318 *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen* (SOU 2012:65), s. 43.
- 319 *Kulturvanor* 2016, s. 20–22. I denna rapport utgör den här kategorin cirka 40 % av de tillfrågade. Individer med eftergymnasial utbildning är överrepresenterade här. Detta gäller inte minst bland dem som ägnar sig åt bokläsning flera gånger i veckan. Se Wendy Griswold, *Regionalism and the Reading Class*, Chicago: University of Chicago Press, 2008, s. 60, som använder begreppet "vardagsläsare" om personer som läser 12–49 böcker per år. I Fullers och Rehberg Sedos undersökning ägnade en tredjedel av de informanter som var universitetsutbildade och hade engelska som modersmål mer än fem timmar i veckan åt läsning, se Fuller och Rehberg Sedo 2013, s. 46f. Som jämförelse kan nämnas att Collinsons "vardagsläsare" i genomsnitt ägnade 8,2 timmar per vecka åt läsning, se Collinson 2009, s. 36.
- 320 Collinson 2009, s. 55.
- 321 Charles Leadbeater och Paul Miller, *The Pro-Am Revolution. How Enthusiasts Are Changing our Economy and Society*, London: Demos, 2004, s. 20.
- 322 Kvale och Brinkman 2009, s. 139f.
- 323 Kvale och Brinkman 2009, s. 144.
- 324 Collinson 2009, s. 60.
- 325 Jfr Anders Cullhed, "Sex bilder av läsning i bokkulturen", *Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademiens årsbok* 2009, s. 138f.
- 326 Friedrich Kittler, *Nedskrivningssystem 1800/1900*, Göteborg: Glänta Produktion, 2012, s. 84.
- 327 Fuller och Rehberg Sedo 2013, s. 27.
- 328 Collinson 2009, s. 44.
- 329 Collinson 2009, s. 55; jfr Radway, s. 92f.
- 330 Collinson 2009, s. 46.
- 331 Collinson 2009, s. 50.
- 332 Collinson 2009, s. 48.
- 333 Jfr Lisbeth Larsson, "Den farliga romanen", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Band 2. Fadershuset: 1800-talet*, Höganäs: Wiken, 1993.
- 334 Erich Schön, "Kvinnors läsning. Romanläsning i det sena 1700-talet", *Böcker och bibliotek. Bokhistoriska texter*, red. Margareta Björkman, Lund: Studentlitteratur, 1998, s. 346.
- 335 Rita Felski, *Uses of Literature*, Malden: Blackwell, 2008, s. 52.
- 336 Karin Littau, *Theories of Reading. Books, Bodies and Bibliomania*, Cambridge: Polity Press, 2006, s. 141.
- 337 Judith A. Langer, *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*, Göteborg: Daidalos, 2005, s. 23.

338 Det följande refererar till

Langer 2005, s. 31–35.

339 Langer 2005, s. 35f.

340 Langer 2005, s. 36.

341 Radway 1987, s. 112f.

342 Jfr Fuller och Rehberg Sedo 2013, s. 3ff och Kerstin Rydbeck, "Sheriffens vänner, befrielsegruppen och det namnlösa sällskapet. Om läsargemenskap i Uppsala idag", *Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal*, red. Gunnel Furuland, Andreas Hedberg, Jerry Määttä, Petra Söderlund och Åsa Warnqvist, Möklinta: Gidlunds, 2016, s. 397.

343 Collinson 2009, s. 57.

344 Collinson 2009, s. 62.

345 Collinson 2009, s. 66.

346 Collinson 2009, s. 63.

347 Collinson 2009, s. 70.

348 Söderlund 2004, s. 131.

349 Collinson 2009, s. 62.

350 Collinson 2009, s. 63ff.

351 Söderlund 2004, s. 131.

352 Ann Steiner, "Läsning som livsstil", *Läsning. Rf:s årsbok 2013/2014*, red. Jenny Björkman och Björn Fjæstad, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2013, s. 87.

353 Ted Striphas, *The Late Age of Print. Everyday Book Culture. From Consumerism to Control*, New York: Columbia University Press, 2009, s. 26ff.

354 Collinson 2009, s. 75.

355 Torbjörn Forslid, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christan Lenemark, Anders Ohlsson och Ann Steiner, *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2015, s. 9.

356 Collinson 2009, s. 41.

KAPITEL 5

357 Jag vill framföra ett stort tack till Barbara Czarniawska, professor vid Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, för värdefulla diskussioner, synpunkter och förslag under arbetet med denna text.

358 I detta kapitel används beteckningen "novellformat" istället för novellgenre. Problemet med att använda begreppet "genre" i samband med novellen har berörts av flera forskare, t.ex. av Mary Louise Pratt, "The Short Story. The Long and the Short of It", *The New Short Theories*, red. Charles E. May, Athens, Ohio: Ohio University Press, 1994, och Alexandra Borg, "Lättläst, kortläst, snabbläst. Litteratur i det lilla formatet i digitaliseringens tidevarv", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 2, 2013. Termen "novellformat" används i denna studie eftersom det inom ramen för kapitlets huvudfrågeställningar inte är fruktbart att göra en finare distinktion (i den mån det över huvud taget är möjligt) mellan å ena sidan novellen och andra kortprosaformat (essä, novellet, kortroman, minifiktio osv.), å andra sidan novellen i relation till andra litteraturformer som dramat eller romanen. "Novellformat" syftar här till att mer neutralt beteckna skönlitterära texter som delar vissa materiella (men ej i detalj specificerade) förutsättningar avseende längd.

359 Jfr Barbara Herrnstein Smith, *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988.

360 Torbjörn Forslid, Jon Helga-

- son, Lisbeth Larsson, Christin Lenemark, Anders Ohlsson och Ann Steiner, *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar 2013*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2015.
- 361 John Law och Michel Callon skriver: "we are not primarily concerned with mapping interactions between individuals [...] we are concerned to map the way in which they [aktörerna] define and distribute roles, and mobilize or invent others to play these roles", John Law och Michel Callon, "Engineering and Sociology in a Military Aircraft Project. A Network Analysis of Technological Change", *Social Problems*, vol. 35, nr 3, 1988, s. 285.
- 362 Europas kulturhuvudstad är en av EU utsedd stad som får möjlighet att visa upp och utveckla sitt kulturliv. Uppdraget har delats ut sedan 1985. Sedan 2011 väljs varje år två städer som får dela på värdskapet.
- 363 Motionen avslogs sedermera i Kulturutskottets betänkande (2005/06:KrU1) med motiveringen att beslutet om huvudstadsår först ska fattas i EU.
- 364 Motion 2005/m06:Kr277, "Umeå som kulturhuvudstad 2014".
- 365 "Nyfikenhet och passion – Medskapandets konst", http://umea2014.se/wp-content/uploads/2013/01/ansokan_1_sve.pdf (hämtad 23 maj 2016).
- 366 Jfr Lena Porsanders ANT-beskrivning av organisationen av Stockholms kulturhuvudstadsarbete, Stockholm '98, under åren 1994–1999. Se Lena Porsander, "My Name is Lifebuoy". An Actor-Network Emerging from an Action-Net", *Actor-Network Theory and Organizing*, red. Barbara Czarniawska och Tor Hernes, Malmö: Liber, 2005.
- 367 Hardcore eller hardcorepunk är benämningen på en subgenre inom punkrocken. Begreppet Umeå Hardcore har använts sedan tidigt 1990-tal för att beteckna scenen runt hardcore- och punkmusik i Umeå, dit bl.a. Kulturföreningen Umeå Hardcore räknas.
- 368 Missvisande i så måtto att en av ANT:s upphovsmän, Bruno Latour, menar att det snarare rör sig om en metod eller en fiktiv ontologi ("världen är platt") än en teori. Som Latour själv skriver: "I will start by saying that there are four things that do not work with actor-network theory; the word actor, the word network, the word theory and the hyphen!", Bruno Latour, "On recalling ANT", *Actor Network Theory and after*, red. John Law och John Hassard, Oxford: Blackwell, 1999, s. 15. Jämte Latour brukar Michel Callon och John Law nämnas som viktiga för utvecklingen av ANT. Jfr även John Law, "Actor Network Theory and Material Semiotics", *The New Blackwell Companion to Social Theory*, red. Bryan S. Turner, 3 uppl., Oxford: Blackwell, 2009. Law betecknar ANT som "material semiotics" och menar att förhållningssättet trotsar beskrivning eftersom det i sig är en handling eller ett utförande av ett särskilt slag utifrån vissa perspektiv, inte en övergripande teori.
- 369 Bruno Latour, *Tinget återställt*.

- En introduktion till actor-network theory*, Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 71f. Se även Bruno Latour, "Life among Conceptual Characters", *New Literary History*, vol. 47, nr 2-3, 2016.
- 370 Sociologen Edwin Sayes har skrivit en artikel rörande detta teoretiska postulat, se Edwin Sayes, "Actor-Network Theory and Methodology. Just What Does It Mean to Say that Non-humans Have Agency?", *Social Studies of Science*, vol. 44, nr 1, 2014.
- 371 Bruno Latour och Michel Callon, "Den store Leviatan isärskruvad. Hur aktörer makrostrukturerar verkligheten och hur sociologer hjälper dem att göra det", Bruno Latour, *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*, Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998, s. 21.
- 372 Latour 2015, s. 155. Den av Latour använda termen "medlare" griper tillbaka på Michel Callons distinktion mellan mellanled (*intermediaries*) och (för)medlare (*mediators*) för att beskriva aktörsegenskaperna i ett nätverk. Ett mellanled gör bara vad alla andra/allt annat i samma position skulle göra, medan en medlare gör något ytterligare utöver det. Se Michel Callon, "Techno-Economic Networks and Irreversibility", *A Sociology of Monsters. Essays on Power, Technology and Domination*, red. John Law, London: Routledge, 1991. Ytterst griper distinktionen mellan mellanled och förmedlare tillbaka på Algirdas Julien Greimas narratologiska distinktion mellan *aktant* och *aktör*.
- 373 Latour 2015, s. 155.
- 374 Latour 2015, s. 59-81. Se även Michel Callon, "Society in the Making. The Study of Technology As a Tool for Sociological Analysis", *The Social Construction of Technological Systems. New Directions in the Sociology and History of Technology*, red. Wiebe E. Bijker, Thomas P. Hughes och Trevor J. Pinch, Cambridge, MA: MIT Press, 1987. Callon skriver apropå relationen mellan aktör och nätverk att dessa var för sig är "reducible neither to an actor alone nor to a network [...]". An actor-network is simultaneously an actor whose activity is networking heterogeneous elements and a network that is able to redefine and transform what it is made of" (s. 93).
- 375 Latour 2015, s. 62.
- 376 Latour 2015, s. 133. Latour beklagar att den, enligt hans förmenande, mer rättvisande beteckningen "översättnings-sociologi" inte har fått genomslag framför ANT (s. 130).
- 377 Bruno Latour, "'Pedofilen' i Boa Vista. Ett foto-filosofiskt montage", Bruno Latour, *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*, Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998, s. 246.
- 378 Barbara Czarniawska, *Shadowing and Other Techniques for Doing Fieldwork in Modern Societies*, Malmö: Liber, 2007, s. 94.
- 379 Barbara Czarniawska, *Ute på fältet, inne vid skrivbordet*, Lund: Studentlitteratur, 2014, s. 83.
- 380 Czarniawska 2014, s. 84.
- 381 Detta perspektiv kan knytas till det som kallas performativitetsteori inom det sedan några decennier framväxande forsk-

- ningsfältet Performance Studies. Performativitetsbegreppet inom kulturvetenskaperna syftar bl.a. till att beskriva texters verkan, där texter betraktas som oupplösligt inbäddade i sociala och kulturella praktiker. Se t.ex. Eva Hættner Aurelius, Jon Helgason och He Chengzhou, "Introduction", *Performativity in Literature. The Lund-Nanjing Seminars*, red. Eva Hættner Aurelius, Jon Helgason och He Chengzhou, Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, 2016. Liknande tankar kring litterära texters verkan med utgångspunkt i Latours idéer återfinns även i Rita Felskis "'Context Stinks!'", *New Literary History*, vol. 42, nr 4, 2011.
- 382 Latour 1998, s. 206.
- 383 Latour 1998, s. 206.
- 384 *New Literary History*, vol. 47, nr 2-3, 2016.
- 385 Jfr Stephen Muecke, "An Ecology of Institutions. Recomposing the Humanities", *New Literary History*, vol. 47, nr 2-3, 2016, s. 239.
- 386 Latour 2015, s. 218.
- 387 Latour 2015, s. 210. Notera att ordet globala används här och fortsättningsvis i något oegentlig mening för att beteckna den väv av, likaså lokala, aktör-nätverk, som det lokala nätverket är en del av. Det svarar mot regeln om generell symmetri inom ANT där man undviker att diskutera i termer av över- och underordning.
- 388 Bruno Latour, "Etnografi av ett 'high-tech' fall", Bruno Latour, *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tings sociologi*, Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998, s. 192.
- 389 Latour, "Etnografi av ett 'high-tech' fall", 1998, s. 201.
- 390 Latour 2015, s. 210.
- 391 Czarniawska 2014, s. 92.
- 392 Latour 2015, s. 22.
- 393 Latour 2015, s. 24.
- 394 Operationaliseringen av teorin sker i form av de kvalitativa och kvantitativa metoder som har använts inom ramen för denna studie. De forskningsmetoder som använts är bl.a. intervjuer, observationer, textanalys, analys av tidningsmaterial, sammanställning av empiriska data m.m.
- 395 Michel Callon beskriver det som en i grunden triangulär relation som uppstår mellan en översättare, något som blir översatt och det medium i vilket översättningen görs: "Nevertheless the elementary operation of translation is triangular: it involves a translator, something that is translated, and a medium in which that translation is inscribed." Callon 1991, s. 143.
- 396 Ytterst en nominalisering av verbet *transférer*, transferera, något som flyttas över från en plats till en annan. En utmärkt introduktion till Michel Serres verk är Steven D. Brown, "Michel Serres. Science, Translation, and the Logic of the Parasite", *Theory, Culture & Society*, vol. 19, nr 3, 2002.
- 397 James F. English, *The Economy of Prestige. Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005, s. 10.
- 398 John Law och Michel Callon, "On the Construction of Socio-technical Networks. Content &

- Context Revisited”, *Knowledge & Society. Studies in the Sociology of Science Past and Present*, red. Lowell Hargens, Robert Alun Jones och Andrew Pickering, vol. 8, 1989.
- 399 English 2005, s. 51.
- 400 Michel Callon, ”Some Elements of a Sociology of Translation: Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay”, *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?*, red. John Law, London: Routledge, 1986.
- 401 Callon 1986.
- 402 Johanna Westlund, ”126 anledningar att skriva en bok”, *Svensk Bokhandel*, nr 19, 2006.
- 403 Jerry Määttä, ”Pengar, prestige, publicitet. Litterära priser och utmärkelser 1786–2009”, *Samlingen*, årg. 131, 2010. Määttas undersökning innehåller även en utmärkt översikt över den forskning som bedrivits och de översikter som skrivits om litterära och kulturella priser. Undersökningar av enstaka priser har också gjorts, t.ex. Torbjörn Forslid och Anders Ohlsson, ”Piraten möter Leif GW Persson. 2012 års Piratenpris”, *Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal*, red. Gunnel Furuland, Andreas Hedberg, Jerry Määttä, Petra Söderlund och Åsa Warnqvist, Möklinta: Gidlund, 2016.
- 404 Määttä 2010, s. 248.
- 405 Määttä 2010, s. 232.
- 406 Nils Pennlert, ”Efter festen”, *Svensk Bokhandel*, nr 6, 2013.
- 407 Määttä 2010, s. 255.
- 408 Jfr Jon Helgason, Sara Kärrholm och Ann Steiner, ”Introduction”, *Hype. Bestsellers and Literary Culture*, red. Jon Helgason, Sara Kärrholm och Ann Steiner, Lund: Nordic Academic Press, 2014, s. 34.
- 409 Forslid, Helgason, Larsson, Lenemark, Ohlsson och Steiner 2015, s. 278.
- 410 Jfr Määttä 2010, s. 232.
- 411 Marianne Hård af Segerstad, koordinator Umeå2014, intervju 16 mars 2013.
- 412 Hård af Segerstad, 2013.
- 413 Magnus von Platen, *Diktare och domare. Svenska Akademiens pristävlingar*, Stockholm: Norstedts, 1986.
- 414 Johan Svedjedal, *Spektrum – den svenska drömmen. Tidskrift och förlag i 1930-talets kultur*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2011, s. 79. Svedjedal berättar att under mellankrigstiden intensifierades metoderna för reklam och marknadsföring i svenska bokbranschen. Bästsellerlistor, en företeelse som man importerade från USA, började publiceras vid denna tid. Likaså anordnades flera uppmärksammade litterära pristävlingar som led i samma mediala strategi. Se även Johan Svedjedal, *Bokens samhälle. Svenska bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943. Vol. 2*, Stockholm: Svenska bokförläggareföreningen, 1993, s. 686f. Av Svedjedals framställning framgår t.ex. att Natur & Kultur hade ekonomiska och konstnärliga framgångar med pristävlingar under 1900-talets första hälft. Genom pristävlingarna knöt man bland andra författarna Waldemar Hammenhög, Hagar Olsson, Stina Aronson och Josef Kjellgren till förlaget. Karin Edlunds avhandling, *Från den västerbottenska frostmynen till den social-*

- politiska helheten. Astrid Värning – konservativ författare i Folkhemets Sverige*, Umeå: Umeå universitet, 2003, ger en intressant inblick i kulturvärldens (negativa) syn på litterära pristävlingar under 1930- och 1940-talen (s. 174ff.).
- 415 Svante Weyler, telefonintervju 27 maj 2016. Weyler menar emellertid att litterära tävlingar fungerade bra för att få fram barnlitteraturförfattare.
- 416 Karin Sörbring, "Skriv en bok och vinn en halv miljon", *Expressen* 5 oktober 2005. Priset skulle också garantera att boken kom ut i Norge, Danmark och Finland, samt att den skulle utses till "Månadens bok". Tävlingsutlysningen stipulerade följande: "Romanen ska utspela sig under ett år tidigt 2000-tal. Den ska ha ett persongalleri med flera generationer och en kärlekshistoria – gärna okonventionell. Minst ett av de tio budorden ska överträdas i romanen, som inte får vara en deckare/spänningsroman. Manuskriptet ska vara Bokförlaget Forums redaktion tillhanda senast den 1 september 2006. Vinnaren utses den 31 januari 2007."
- 417 Hård af Segerstad, 2013.
- 418 Hård af Segerstad, 2013.
- 419 Jfr Määttä 2010, s. 237.
- 420 Valet av de tre sistnämnda juryledamöterna gjordes dels utifrån rekommendationer, dels utifrån tidigare personliga kontakter med arbetsgruppen. Juryns sammansättning påverkades också av överväganden om representativitet utifrån kön och ålder samt övriga juryledamöters kontaktnät och rekommendationer.
- 421 TT Spektra, "Nytt novellpris ger 100 000 kronor", 18 juni 2007.
- 422 2012 tillkom poeten och dramatikern Pamela Jaskoviak och juryn bestod det året av sex medlemmar. År 2013 och 2014 bestod juryn av Per Olov Enquist, Pamela Jaskoviak, Gunnar Balgård, Peter Kihlgård och Kerstin Wixe.
- 423 Hård af Segerstad, 2013.
- 424 Annelie Bränström-Öhman är sedan 2012 professor i litteraturvetenskap vid Umeå universitet.
- 425 Patrik Tornéus, telefonintervju 25 maj 2016. Litteraturfestivalen Littfest anordnades första gången 2007. De första åren gjordes arbetet med festivalen helt ideellt, men festivalen fick senare visst stöd från Umeå kommun som ett led i kulturhuvudstadssatsningen.
- 426 Jan-Erik Pettersson, *Vad gör de på bokförlagen?*, Stockholm: Svenska Förläggareföreningen, 2011, s. 26.
- 427 English 2005, s. 120. Jfr English 2005, s. 135, där han konstaterar apropå den utgallringsprocess som görs i samband med ett flertal priser: "These preliminary, behind-the-scenes judges can thus exercise a more definitive power of decision than the judges that are part of the public face of the prize."
- 428 *Umeå novellpris. Den nordliga dimensionen*, 2008, Umeå: Umeå Capital of Culture 2014, 2008, s. 91–95.
- 429 Peter Kärr, "Fem fick Umeå kommuns novellpris", *Västerbotten* 20 mars 2008.
- 430 Detta framkommer av Hård af Segerstad 2013 och har bekräftats av Weyler 2016.

- 431 Hård af Segerstad 2013.
- 432 English 2005, s. 146.
- 433 John Law och Michel Callon, "The Life and Death of an Aircraft. A Network Analysis of Technical Change", *Shaping Technology/Building Society. Studies in Sociotechnical Change*, red. Wiebe E. Bijker och John Law, Cambridge, MA: MIT Press, 1992. Law och Callon skriver: "If a project is unable to impose itself as a strong OPP between the global and local networks, it has no control over global resources such as financial and political support, which can be misused or withdrawn. Additionally, a weak OPP is unable to take credit for the successes achieved within the local network, as outside actors are able to bypass its control and influence the local network directly." (s. 46)
- 434 Anders Sjögren, "Novelltävlingens antiklimax", *Västerbottens-Kuriren* 18 mars 2008. Liknande kritik framfördes även av Lars Böhlin, "Fegt att dela ut fem olika pris", *Västerbottens Folkblad* 18 mars 2008.
- 435 Sjögren 2008.
- 436 Umeå novellpris. *Den nordliga dimensionen*, 2008, Umeå: Umeå Capital of Culture 2014, 2008, följd av skrifterna *Umeå novellpris* 2009 och följande år t.o.m. 2014. För samtliga titlar gäller förlagsort Umeå och förlag Umeå Capital of Culture 2014.
- 437 Antal inlämnade bidrag övriga år var 2009: 1044, 2010: 1227, 2011: 680, 2012: 875, 2013: 654, 2014: 745. Uppgifterna om antal lämnade bidrag varierar emellertid.
- 438 English 2005, s. 10.
- 439 Määttä 2010, s. 237f.
- 440 Jfr Forslid, Helgason, Larsson, Lenemark, Ohlsson och Steiner 2015, s. 161.
- 441 Kim Willsher, "Former Psychiatrist Lydie Salvayre Wins Prix Goncourt", *The Guardian* 5 november 2014, <https://www.theguardian.com/books/2014/nov/05/former-psychiatrist-lydie-salvayre-wins-prix-goncourt> (hämtad 20 november 2016).
- 442 Svenska Förläggareföreningen, "Augustprisets historia", www.augustpriset.se/om-augustpriset/prisets-historia (hämtad 20 november 2016).
- 443 En översikt över denna forskning finns i Jesper Strömbäck, "Journalistikens nyhetsurval och nyhetsvärderingar", *Handbok i journalistikforskning*, red. Michael Karlsson och Jesper Strömbäck, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- 444 Strömbäck 2015, s. 152f.
- 445 Denna ofta reproducerade modell publicerades ursprungligen i Henk Prakke, *Kommunikation der Gesellschaft. Einführung in die funktionale Publizistik*, Münster: Regensburg, 1968, s. 122.
- 446 Strömbäck 2015, s. 158.
- 447 Strömbäck 2015, s. 164f.
- 448 Strömbäck 2015, s. 159.
- 449 Anna Roosvall, Andreas Widholm och Kristina Riegert, "Kulturjournalistik", *Handbok i journalistikforskning*, red. Michael Karlsson och Jesper Strömbäck, Lund: Studentlitteratur, 2015, s. 271.
- 450 Pascale Casanova, *The World Republic of Letters*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004, s. 15.
- 451 Casanova 2004, s. 17. Casanova skriver också: "This capital is

- therefore embodied by all those who transmit it, gain possession of it, transform it, and update it. It exists in various forms – literary institutions, academies, juries, critics, reviews, schools of literature – whose legitimacy is measured according to the age and authority of the recognition that they decree.” (s. 15)
- 452 För en introducerande översikt över detta vittomfamnande forskningsfält och dess framväxt, se Claes-Fredrik Helgesson och Fabian Muniesa, ”For What It’s Worth. An Introduction to Valuation Studies”, *Valuation Studies*, vol. 1, nr 1, 2013, http://valuationstudies.liu.se/issues/articles/2013/v1/i1/01/Helgesson_Muniesa_VS13111.pdf (hämtad 20 november 2016).
- 453 Ett intressant verk inom social-ekonomin och Valuation Studies är Luc Boltanski och Laurent Thévenot, *On Justification. Economies of Worth*, Princeton: Princeton University Press, 2006, som tar upp olika rationaliseringsstrategier för att motivera och rättfärdiga beslut och handlingar.
- 454 Wendy Nelson Espeland och Mitchell L. Stevens, ”Commentation as a Social Process”, *Annual Review of Sociology*, vol. 24, 1998, s. 314.
- 455 Marion Fourcade, ”Cents and Sensibility. Economic Valuation and the Nature of ‘Nature’”, *American Journal of Sociology*, vol. 116, nr 6, 2011, s. 1725.
- 456 Fourcade 2011, s. 1769.
- 457 Lucien Karpik, *Valuing the Unique. The Economics of Singularities*, Princeton: Princeton University Press, 2010.
- 458 Karpik 2010, s. 133.
- 459 Karpik 2010, s. 168.
- 460 Karpik 2010, s. 169.
- 461 English 2005, s. 146.
- 462 English 2005, s. 11.
- 463 English 2005, s. 11.
- 464 Umeå 2014, ”Novellfest på Gammlia”, <https://youtu.be/SL-reW3TNMS0> (hämtad 29 april 2016).
- 465 Umeå 2014, ”Novellfest på Gammlia”, <https://youtu.be/SL-reW3TNMS0> (hämtad 29 april 2016).
- 466 Pascale Trompette och Dominique Vinck, ”Revisiting the Notion of Boundary Object”, *Revue d’anthropologie des connaissances*, vol. 3, nr 1, 2009, www.cairn.info/revue-anthropologie-des-connaissances-2009-1-page-3.htm (hämtad 2016-10-01).
- 467 Trompette och Vinck 2009, s. 1 [L]. Dokumentet är paginerat med bokstäver.
- 468 Jfr Trompette och Vinck 2009, s. 1 [L]: ”certain objects or configurations – or even organisations – materialise and transport an invisible infrastructure made up of standards, categories, classifications and conventions that are specific to one or more social worlds”.
- 469 Trompette och Vinck 2009, s. m.
- 470 Trompette och Vinck 2009, s. m.
- 471 Dan Jönsson, ”Mutation i hemkommunen”, *00-tal*, nr 11, 2002.
- 472 Therese Eriksson, ”Litteraturrens nya stjärna”, *Svenska Dagbladet* 18 juli 2016.
- 473 Borg 2013, s. 90.
- 474 ”Underbart är kort”, *Dagens Nyheter* 7 november 2015. De övriga svenska novellsamling-

- ar utgivna under 2015 som lyfts fram i kapitlet är: Sven Olov Karlsson, *Västmanland* (Natur & Kultur), Cecilia Davidsson, *Höga berg, djupa dalar* (Albert Bonniers förlag), Åsa Foster, *Förresten gör folk så märkliga saker nuförtiden* (Forum), David Ericsson, *Vad skulle vi göra om vi inte var rädda?* (Lindelöws) och Peter Kihlgård, *Serenader två* (Albert Bonniers förlag).
- 475 Borg 2013.
- 476 Borg 2013, s. 86 respektive 91.
- 477 Borg 2013, s. 85.
- 478 Beata Agrell, "Novellgenren, traditionerna och experimenten", *Ord & Bild*, nr 3, 2012, s. 11.
- 479 Beata Agrell, "Mycket i litet. Sedelära, tankeknut och skön konst i nordisk kortprosa vid det moderna genombrottets tid", *"Det universella och det individuella". Festskrift till Eva Hættner Aurelius*, red. Kerstin Bergman, Jon Helgason, Immi Lundin, Astrid Regnell och Ann Steiner, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2013, s. 158.
- 480 Agrell 2012, s. 8.
- 481 Clare Hanson, "Introduction", *Re-Reading the Short Story*, red. Clare Hanson, New York: Palgrave Macmillan, 1989, s. 6.
- 482 Jönsson 2002.
- 483 Jönsson 2002, s. 14.
- 484 Citaten av Weyler och Lohansson är hämtade från Madeleine Grive, "Det svenska novellundret", *00-tal*, nr 11, 2002.
- 485 Jerker Virdborg, "Ögonblickets dramatik", *00-tal*, nr 11, 2002.
- 486 Beata Arnborg, "Kortprosans formtopp", *00-tal*, nr 11, 2002.
- 487 Hård af Segerstad 2013.
- 488 Hård af Segerstad 2013.
- 489 Jfr Määttä 2010, s. 309f., tabell D.
- 490 I disambigueringssyfte har söksträngen <novellpris* Umeå> använts, bl.a. i syfte att urskilja Novellpriset från andra novellpris. Resultaten har därefter filterats manuellt så att siffrorna avser konkreta förekomster av Novellpriset.
- 491 Määttäs undersökning är baserad på data i Retriever Research fram till och med 2009. Retriever Research innehåller material från mitten av 1990-talet och framåt, i begränsad omfattning även material från 1980-talet. Under perioden 2010–2014 har antalet träffar på söksträngen "Augustipriset" mer än fördubblat det totala antal förekomster som noteras i Määttäs studie. Motsvarande ökning, om än inte lika markant, är avläsbar för de andra priserna i jämförelsen. Den noterade tendensen får emellertid vara obekräftad i denna undersökning, då möjliga felkällor finns, bl.a. i form av att databasens (Retriever Research) sammansättning och sökfunktioner kan ha ändrats sedan Määttäs undersökning gjordes.
- 492 Määttä 2010, s. 328, fotnot 106. Jfr English 2005, s. 153.
- 493 I sin undersökning konstaterar Määttä en tendens till höjning av prissummorna under senare år och anger prisutdelarnas ambition att sticka ut i en hårdnande konkurrens som tänkbart skäl, se Määttä 2010, s. 246.
- 494 Jfr Forslid, Helgason, Larsson, Lenemark, Ohlsson och Steiner 2015, s. 46–62. I samband med Sami Saids författarskap disku-

- terars betydelsen av *Borås Tidnings* debutantpris.
- 495 Jfr Määttä 2010, s. 241.
- 496 Lina Kalmtæg, ”Stina Stoor: Att skriva var det enda sättet att höras”, *Svenska Dagbladet* 22 november 2015.
- 497 ”Liten på jorden men stor i orden”, Stina Stoor i samtal med Lena Hammargren (Novellix), Umeå Littfest 14 mars 2013. Fältanteckningar.
- 498 ”Författaren Stina Stoor. – Jag stängde in mig i bagarstugan”, *Tara* 11 augusti 2015.
- 499 Födelseår per decennium bland pristagarna: 1930–1939: 1, 1940–1949: 5, 1950–1959: 2, 1960–1969: 5, 1970–1979: 14, 1980–1989: 11, 1990–1999: 1.
- 500 Denna beskrivning är återkommande för serien *Debutant* 2002–2007, jfr t.ex. presentationstexten till *Debut* 2004, se www.wwd.se/bocker/lyrik/d/debut-2004/ (hämtad 1 juni 2017).
- 501 Bl.a. Augustpriset 1993, i kategorin barn- och ungdomsbok, för *Vinterviken*, Bonniers juniorförlag, 2013.
- 502 Pennlert 2013.
- 503 English 2005, s. 147.

BILAGOR

Bilaga 1

Antal bokhyllor per bokkategori i Akademibokhandeln Gleeurps
respektive Akademibokhandeln Nova

Akademibokhandeln Gleeurps		Akademibokhandeln Nova	
Skönlitteratur: svensk		Skönlitteratur: svensk	
Romaner	7	Romaner	5
Deckare	3	Spänning	3
Memoarer	2	Memoarer & biografier	1
Lyrik	2	Fantasy	3
Serier	2	Humor & serier	2
Humor & presenter	1		
Pocket		Pocket	
Pocket: romaner	8	Pocket: romaner	7
Pocket: deckare	6	Pocket: spänning	8
Pocket: fakta	4	Pocket: fakta	4
Pocket: memoarer & biografier	2	Pocket: memoarer & biografier	2
		Storocket	2
Engelskspråkiga böcker		Engelskspråkiga böcker	
Fiction	5	Fiction	1
Crime	3	Crime	1
Fantasy	3	Fantasy	3
Classic	1		
New releases	2		
New releases: crime	1		
Scandinavian authors	2		
Non Fiction	4	Non Fiction	1
Barn- och ungdomslitteratur		Barn- och ungdomslitteratur	
0-3 år	3	Barn (upp till 12 år)	20
3-6 år	6	Tonår	2
6-9 år	3	Unga vuxna	2

9-12 år	5	Young readers (engelska)	1
Unga vuxna	6		
Klassiker	2		
Astrid Lindgren	2		
[Disney]	1		
Sångböcker	1		
Pocket	5		
Faktaböcker	8		
Facklitteratur		Facklitteratur	
Mat & dryck	10	Mat & dryck	7
Resor	7	Resor och guideböcker	10
Kartor	3	Sverige & världen (kartor & guideböcker)	2
Sverige	2		
Skåne & Lund	1		
Kropp & själ	4	Kropp & själ	1
Sport & fritid	2	Sport & fritid	2
Trädgård	4	Trädgård & växter	1
Hobby & handböcker	2	Hobby & handböcker	1
Djur & natur	2	Djur & natur	1
Musik	2		
Konst	1	Konst & kultur	2
Foto	1		
Arkitektur	1		
Design	2		
Mode	4		
Samhälle	6	Samhälle och ekonomi	4
Ekonomi	6		
Historia	4	Historia	4
Juridik	4		
Psykologi	3	Psykologi	1
Filosofi	2		
Religion	1		

Litteraturvetenskap	1		
Naturvetenskap	2	Populärvetenskap	2
Data & Statistik	1		
Komvux	2		
Engelska	1		
Svenska	1		
Ordböcker	2		
För föräldrar/populärmedicin	1		

I tabellen har butikens egen rubricering av de olika bokkategorierna använts i möjligaste mån. Klammer kring kategorirubriken innebär att en konkret sådan rubrik saknades i butiken.

Bilaga 2

Platsobservationer

Adlibris, Stockholm, 13 juni 2016

Akademibokhandeln Gleerups, Lund: 25 november 2015, 11 februari 2016, 13 september 2016

Akademibokhandeln Nova, Lund: 25 november 2015, 11 februari 2016, 8 april 2016

Akademibokhandeln Mäster Samuelsgatan, Stockholm, 13 juni 2016
Kindvalls, Eslöv, 8 april 2016

Pocketshop Malmö C, Malmö: 2 december 2015, 11 februari 2016, 8 december 2016

Pocketshop Triangeln, Malmö: 11 februari 2016

Science fiction-bokhandeln, Malmö, 30 december 2016

Språkbokhandeln, Lund, 30 november 2016

Bilaga 3

E-postbrev till presumtiva informanter

Från: Anders Ohlsson <anders.ohlsson@litt.lu.se>

Datum: torsdag 17 december 2015 12:42

Ämne: Intervju

Hej!

Jag skriver till dig eftersom du enligt uppgift från XX på biblioteket i YY skulle kunna tänka dig att ställa upp som informant i en intervjuundersökning som vi ska genomföra inom ramen för ett forskningsprojekt som vi bedriver på Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet. Projektet heter "Att förhandla litterärt värde – Sverige 2013". Lite mer info om detta forskningsprojekt hittar du här: <http://www.literaryvalue.com/>.

Intervjuundersökningen ingår i ett delprojekt som vi kallar "Litteratursociala värde". Vi vill kartlägga och beskriva på vilka olika sätt man som enskild litteraturläsare kommer i kontakt med andra läsare eller grupper av läsare och vilket utbyte man kan tänkas ha av det. Läser gör man visserligen ofta ensam och under tystnad, men samtidigt ger oss litteratur och läsning anledning att prata med och träffa olika personer i vår omgivning.

Det hela går till så att du först får en enkät med några frågor att besvara. Jag kan skicka den per post till dig. Några dagar därefter träffas vi på plats som du väljer själv för själva intervjun som bandinspelas och som jag beräknar kan ta 1–1,5 timmar.

Självfallet kommer din identitet inte att röjas när resultaten från undersökningen publiceras. Som tack för att du ställer upp får du ett presentkort på Akademibokhandeln.

Om du fortfarande kan tänka dig att medverka i undersökningen skulle vi kunna träffas för intervju någon gång torsd. den 14/1 eller tisd. den 19/1. Om inte detta fungerar för dig kan du väl föreslå några andra dagar/tider.

Med vänliga hälsningar

Anders Ohlsson

Bilaga 4

Enkät

Litteraturens sociala värden – en undersökning av Anders Ohlsson & Torbjörn Forslid

Denna enkät är avsedd att användas i ett av våra forskningsprojekt – ”Att konstruera litterärt värde. Sverige 2013” – finansierat av Riksbankens Jubileumsfond (2013–2016).

Syftet med det delprojekt som denna enkät är en del av är att kartlägga och beskriva på vilka olika sätt man som enskild litteraturläsare kommer i kontakt med andra läsare eller grupper av läsare och vilket utbyte man kan tänkas ha av det. Läser gör man visserligen ofta ensam och under tystnad, men samtidigt ger oss litteratur och läsning anledning att prata med och träffa personer i vår omgivning.

Frågorna nedan är tänkta att dels ge oss viss bakgrundsinformation, dels ligga till grund för den intervju om din litteraturläsning som du kommer att medverka i.

Alla uppgifter som samlas in kommer att behandlas anonymt, där ingen del av svaren nedan kan komma att härledas tillbaka till dig.

Dina svar är viktiga!

1. Är du ... ?

- ☐ man
- ☐ kvinna

2. Födelseår: _____

3. Utbildning:

- ☐ folkskola
- ☐ realskola
- ☐ läroverk/gymnasium
- ☐ eftergymnasial utbildning
- ☐ högskola/universitet
- ☐ forskarutbildning

4. Tidigare huvudsaklig yrkesverksamhet: _____

5. Nuvarande bostadsort:

- ☐ storstad
- ☐ större tätort
- ☐ mindre tätort
- ☐ landsbygd

ev. kommentar: _____

6. Boendesituation:

- ☐ ensamboende
- ☐ sammanboende

7. Försök göra en uppskattning av hur många timmar du använder för läsning under en *normal vecka*.

- ☐ 0–5
- ☐ 6–10
- ☐ 11–15
- ☐ 16–20
- ☐ 21–26
- ☐ 26–

8. Markera vilka typer av böcker du helst läser

- ☐ skönlitteratur (vilken eller vilka typ/er?):

- ☐ facklitteratur om _____

- ☐ annat: _____

9. Vilket eller vilka av följande alternativ beskriver bäst hur det går till när du bestämmer dig för att läsa en särskild bok?

- ☐ när jag får syn på boken på biblioteket eller bokhandel
- ☐ när det kommer en ny bok av en viss författare
- ☐ på rekommendation av personer i familje- eller bekantskapskretsen
- ☐ på rekommendation av bibliotekarie/bokhandelspersonal
- ☐ efter läsning av artiklar i dagstidningar och tidskrifter
- ☐ efter att ha tagit del av inslag i radio och tv

- ☐ annat: _____

10. Vilket eller vilka av följande alternativ beskriver bäst ditt utbyte av bokläsning?

- ☐ jag lär mig saker
- ☐ litteraturen ger mig starka känsloupplevelser
- ☐ jag får avkoppling och kommer bort från vardagen
- ☐ jag njuter av författarens språk och stil

11. Vilka av följande litteraturrelaterade aktiviteter händer det att du deltar i?

- ☐ bokcirkel
 - ☐ biblioteksarrangemang (precisera gärna): _____
 - ☐ författarframträdanden/-uppläsningar
 - ☐ aktiviteter arrangerade av litterära sällskap
 - ☐ Bokens Dag-arrangemang
 - ☐ Bokmässan i Göteborg
 - ☐ andra litteraturfestivaler: _____
- annat: _____

12. Hur ofta diskuterar du med andra den bok du håller på att läsa eller just har läst ut?

- ☐ aldrig
- ☐ sällan
- ☐ ibland
- ☐ ofta

13. Hur ofta händer det att du själv tipsar andra om en bok du håller på att läsa eller just har läst ut?

- ☐ aldrig
- ☐ sällan
- ☐ ibland
- ☐ ofta

Härmed tillåter jag att denna enkät används för forskningsändamål:

Tack för din medverkan!

Bilaga 5

Frågefält vid intervjuundersökning

Litteraturens sociala värden – frågefält vid intervju

[Tanken är att den i förväg besvarade enkäten finns tillgänglig vid intervju-tillfället.]

Historik: utveckling av läsaridentitet

- läsning och böcker under barn- och ungdomsåren?
- särskild händelse?
- inspiratörer?
- familje- och yrkesåren?
- vad innebar pensioneringen?

Läsning idag (fråga 7)

- mönster i läsningen?
- när på dygnet?
- årstid/när på året
- i vilka situationer?
- var? favoritplats? hur ska det se ut? andra krav på optimal lässtund?
- sammanhängande tid?
- i kombination med andra sysslor?
- ljudbok? läsplatta?
- utbyte av lässtunderna utöver den rent "bokliga" upplevelsen?
- hur känns det i kroppen när du läser/har en bra lässtund?
- positiva effekter av läsning? vad skulle du gå miste om om du inte läste?
- aktiviteter eller plikter i din vardag som bokläsning konkurrerar med?

Bok- och genreval (fråga 8)

fördjupa och exemplifiera:

- favorit? varför?
- nåt du absolut inte läser? varför?
- variation vs. koncentration i bokvalet?
- förändring över tid? varför?

Boken som fysiskt föremål

- boken som fysiskt objekt: förhållande till boken?
- hur viktigt att äga? ha dem runt sig? vissa? eget bibliotek?
- köpa vs. låna? prisets betydelse?
- pocket vs. inbunden? (priset?)
- vad gör du med böcker du inte vill behålla? (pappersåtervinningen?)

Hur väljer informanterna litteratur? (fråga 9)

- särskilda personer (oavsett vilket alternativ)? vem är det?
- hur ofta har ni kontakt?
- kan du lita på att rekommendationer du får av olika personer är OK?
- varför just den personen el. de personerna?
- vad ger detta dig?
- filmatiseringar?
- vilken betydelse har det om du vet att många/få andra har läst den bok du funderar på att läsa?

Utbyte av litteraturläsning (fråga 10)

- exempel?
- viktning mellan alternativen?

Deltagande i litteraturrelaterade aktiviteter (fråga 11)

fördjupa svaren i enkätfrågan:

- hur ofta?
- tillsammans med vem?
- utbytet?

Mer eller mindre spontana litteratursamtal (fråga 11)

- med vem?
- hur ofta?
- vad pratar ni om? stil? handling/innehåll? känslor? erfarenhet/kunskap? ekonomi?
- ditt utbyte av sådana samtal?
- undersöker du andras bokhyllor?
- skriver du ned intryck av din läsning? vad du läser?

Litteraturen i sig och läsningen som ett slags "sällskap"

- följer författare? intresserar sig för dem som personer? läser om dem? biografier?
- via böcker och författare ⇒ andra läsare?
- romanpersonerna? deras öden och äventyr, sorger, bedrävelser, glädjeämnen?
- funderar du på författare eller romanpersoner när du inte läser?
- omläsning av favoriter? varför?

Är det nåt du själv vill ta upp i det här sammanhanget som vi hittills inte kommit in på?

Sammanfattande om litteraturens roll i ditt liv

- vad betyder litteraturen för dig?
- ett liv utan böcker?
- vad innebär det för dig att du är en "sån som läser mycket"?
- personer som känner dig väl: uppfattar de dig som en typisk "litteraturläsare" (el. annan mindre ledande fråga...); varför?

Bilaga 6

Förteckning över vinnare av Umeå novellpris, med födelseår och uppskattning av grad av författaretablering före priset

År	Pristagare Umeå	Född år	Skrivarlinje/ journalistut- bildning	Författaretablering före priset
2008	Sanna Lindmark Starkenbergs	1984	Ja	Nej
2008	Nina Hampus- son	1975	Journalist	Nej
2008	Henry Barsk	1958	Nej	Nej
2008	Else-Britt Kjell- qvist	1944	Nej	Poesi
2008	Mia Öström	1966	Nej	Noveller i <i>Vi, oo-tal</i> och <i>Debut 2003</i>
2009	Conny Palmkvist	1973	Nej	Forum, Brombergs
2009	Aina Lilja	1972	Nej	Nej
2009	Mats Wahl	1945	Nej	Ja
2009	Lisa Zetterdahl	1983	Nej	Dikter i antologier och tid- skrifter
2009	Niklas Åkesson	1972	Nej	Noveller i <i>Pequod</i> och i <i>Debut 2003</i> , performan- ce, svensk mästare i Slam Poetry
2010	Hanna Hindriks	1978	Nej	Riksteaterns <i>Ny text 2009</i>
2010	Jonas Berger- gård	1967	Nej	Romaner på mindre förlag, filmregissör
2010	Mikael Fant	1971	Nej	<i>Grundläggande genetik</i> , Pirat- förlaget 2008
2010	Annika Norlin	1977	Nej	Popartist
2010	Julius Viktors- son	1985	Ja	<i>Komma, oo-tal</i>
2011	Hannah Lutz	1984	Ja	Nej. Debut med romanen <i>Vildsvin</i> , Albert Bonniers förlag 2017
2011	Clara Söderlund	1979	Nej	Nej

2011	Lova Fredriksson	1986	Ja	Nej
2011	Erik Helmersson	1967	Journalist	<i>Blixthalka</i> , Norstedts 2009
2011	Mette Mjöberg Tegnander	1987	Ja	Nej
2011	Tiina Laitila Källemark	1970	Journalist	En novell på finska
2012	Stina Stoor	1982	Nej	Nej
2012	Bengt Axmacher	1936	Nej	Nej
2012	Elin Bengtsson	1987	Ja	Nej. Debuterade med ungdomsroman, Natur & Kultur 2013
2012	Marianne Gustafsson	1962	Pågående	Riksteaterns <i>Ny text</i> 2008
2012	Agneta von Koskull	1947	Konstfack	Två självbiografiska böcker utgivna i Finland
2012	Per Ole Persson	1975	Nej	<i>Jaco. Roman</i> , Albert Bonniers förlag 2012
2013	Elisabeth Mannerfeldt	1970	Nej	Nej. <i>Total och oåterkallelig förlängning av vitala funktioner</i> , Calidris förlag 2016, novelltävling på Kapitel1.se
2013	Lina Josefina Lindqvist	1980	Ja	Nej. <i>Skanv</i> , Norstedts 2016 – en version av den text hon skrev inom ramen för författarskolan i Lund
2013	Lennart Lundstedt	1949	Nej	Deckarnovell i antologi på Piratförlaget 2002, <i>Ostadig och flyktig</i> , Orda 2012
2013	Hedvig Marklund	1971	Kvällskurs, skrivarakademin	Nej
2013	Lena Olofsson	1955	Nej	Nej
2013	Jan Wolf-Watz	1945	Nej	<i>Södra Västerbottens kustland</i> , Norstedts 1997
2014	Kristian Hallberg	1982	Nej	Nej. Verksam dramatiker, debut med barn- och ungdomsbok, Rabén & Sjögren 2014

2014	Mattias Edvardsson	1977	Nej	<i>Dit drömmar färdas för att dö</i> , Parabellum 2012
2014	Tove Krabo	1974	Nej	Nej
2014	Anna Lundholm	1966	Journalist	Nej
2014	Maria Maunsbach	1990	Ja	Nej
2014	Oscar von Seth	1981	Nej	Nej

Not: Uppgifterna är i huvudsak hämtade från författarpresentationerna i de utgivna vinnande bidragen, *Umeå novellpris. Den nordliga dimensionen*, 2008, Umeå: Umeå Capital of Culture 2014, 2008, följd av skrifterna *Umeå novellpris* 2009 och följande år t.o.m. 2014. För samtliga titlar gäller förlagsort Umeå och förlag Umeå Capital of Culture 2014. Kompletterande information har hämtats från LIBRIS och författar- och förlagshemsidor.

LITTERATURFÖRTECKNING

*över böcker och vetenskapliga artiklar
samt artiklar publicerade i dagspress, veckopress och tidskrifter*

- Aagård, Martin, m.fl., "Håll rent mot rasism, Bokmässan!", *Expressen* 27 september 2016.
- Agrell, Beata, "Novellgenren, traditionerna och experimenten", *Ord & Bild*, nr 3, 2012.
- Agrell, Beata, "Mycket i litet. Sedelära, tankeknut och skön konst i nordisk kortprosa vid det moderna genombrottets tid", *"Det universella och det individuella". Festskrift till Eva Hættner Aurelius*, red. Kerstin Bergman, Jon Helgason, Immi Lundin, Astrid Regnell och Ann Steiner, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2013.
- Amster, Harry, "Kritiken mot Ungerntema på Bokmässan växer", *Svenska Dagbladet* 22 september 2015.
- Andersson, Lena, "Låt inte *Nya tider* bli martyrer för åsiktsfriheten", *Dagens Nyheter* 25 april 2017.
- Andersson, Viktor, "Mer än bara en bokhandel", *Svensk Bokhandel*, nr 16, 2011.
- Appadurai, Arjun, "Introduction. Commodities and the Politics of Value", *The Social Life of Things*, red. Arjun Appadurai, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- Arnborg, Beata, "Kortprosans formtopp", *00-tal*, nr 11, 2002.
- Aurelius, Eva Hættner, Jon Helgason och He Chengzhou, "Introduction", *Performativity in Literature. The Lund-Nanjing Seminars*, red. Eva Hættner Aurelius, Jon Helgason och He Chengzhou, Stockholm: Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien, 2016.
- Barnlitteraturens värden och värderingar*, red. Sara Kärrholm och Paul Tenngart, Lund: Studentlitteratur, 2012.
- Barthes, Roland, "The Reality Effect", *The Rustle of Language*, Berkeley: University of California Press, 1989.
- Beardsley, Monroe C., *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*, 2

- uppl., Cambridge, MA och Indianapolis: Hackett Publishing, 1981.
- Benjamin, Walter, "Konstverket i reproduktionsåldern", *Bild och dialektik*, Göteborg: Daidalos, 2014.
- Bergfeldt, Carina, "Det enda värre än Bokmässan är att inte vara på Bokmässan", *Aftonbladet* 26 september 2013.
- Berglund, Karl, *Deckarboomen under lupp. Statistiska perspektiv på svensk kriminallitteratur 1977–2010*, Uppsala: Avd. för litteratursociologi, Uppsala universitet, 2012.
- "Bestsellers (and 'bestsellerism')", *The Oxford Companion to Twentieth-Century Literature in English*, red. Jenny Stringer, Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Bjurström, Erling och Andreas Nyblom, "Kulturekonomi – framtidens lokala tillväxtmotor", *Samtal pågår... Från forskare till politiker och tjänstemän i kommuner*, red. Tora Friberg och Sabrina Thelander, Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier, 2010.
- Bloom, Harold, *Hur du ska läsa, och varför*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2001.
- Böhlén, Lars, "Fegt att dela ut fem olika pris", *Västerbottens Folkblad* 18 mars 2008.
- Bohlund, Kjell och Bengt Brodin, "En bokmarknad under kraftig förändring", *Svensk Bokhandel*, nr 3, 2012.
- Bollmann, Stefan, *Reading Women*, London och New York: Merrell, 2006.
- Boltanski, Luc och Laurent Thévenot, *On Justification. Economies of Worth*, Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Bolter, Jay David och Richard Grusin, *Remediation. Understanding New Media*, Cambridge, MA: MIT Press, 1999.
- Borg, Alexandra, "Lättläst, kortläst, snabbläst. Litteratur i det lilla formatet i digitaliseringens tidevarv", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, nr 2, 2013.
- Brown, Steven D., "Michel Serres. Science, Translation, and the Logic of the Parasite", *Theory, Culture & Society*, vol. 19, nr 3, 2002.
- Callon, Michel, "Some Elements of a Sociology of Translation. Domestication of the Scallops and the Fishermen of St Brieuc Bay", *Power, Action and Belief. A New Sociology of Knowledge?*, red. John Law, London: Routledge, 1986.
- Callon, Michel, "Society in the Making. The Study of Technology as a Tool for Sociological Analysis", *The Social Construction of Technological Systems. New Directions in the Sociology and History of Technology*, red. Wiebe E. Bijker, Thomas P. Hughes och Trevor J. Pinch, Cambridge, MA: MIT Press, 1987.

- Callon, Michel, "Techno-Economic Networks and Irreversibility", *A Sociology of Monsters. Essays on Power, Technology and Domination*, red. John Law, London: Routledge, 1991.
- Carlsson, Anders, "Mässgeneralen som gärna blandar kultur och business", *Entreprenör*, nr 6, 2013.
- Casanova, Pascale, *The World Republic of Letters*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2004.
- Chang, Heewon, Faith Wambura Ngunjiri och Kathy-Ann C. Hernandez, *Collaborative Autoethnography*, Walnut Creek: Left Coast Press, 2013.
- Collins, Jim, *Bring on the Books for Everybody. How Literary Culture Became Popular Culture*, Durham och London: Duke University Press, 2010.
- Collinson, Ian, *Everyday Readers. Reading and Popular Culture*, London och Oakville: Equinox, 2009.
- Connor, Steven, *Theory and Cultural Value*, Oxford: Blackwell, 1992.
- Cox, Roger och Paul Brittain, *Retailing. An Introduction*, 5 uppl., Harlow: Financial Times Prentice Hall, 2004.
- Cremona, Vicki Ann, "Introduction. The Festivalising Process", *Festivalising! Theatrical Events, Politics and Culture*, red. Temple Hauptfleisch, Shulamith Lev-Aladgem, Jacqueline Martin, Willmar Sauter och Henri Schoenmakers, New York: Rodopi, 2007.
- Cronqvist, Marie, "Spatialisera alltid! Rummets återkomst i de historiska vetenskaperna", *Scandia. Tidskrift för historisk forskning*, vol. 74, nr 2, 2010.
- Cullhed, Anders, "Sex bilder av läsning i bokkulturen", *Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademiens årsbok* 2009, 2009.
- Czarniawska, Barbara, *Shadowing and Other Techniques for Doing Fieldwork in Modern Societies*, Malmö: Liber, 2007.
- Czarniawska, Barbara, *Ute på fältet, inne vid skrivbordet*, Lund: Studentlitteratur, 2014.
- Delacour, Hélène och Bernhard Leca, "A Salon's Life. Field-Configuring Event, Power and Contestation in a Creative Field", *Negotiating Values in Creative Industries. Fairs, Festivals and Competitive Events*, red. Brian Moeran och Jesper Strandgaard Pedersen, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Djurberg, Sara, "Rollerna flyter ihop", *Svensk Bokhandel*, nr 5, 2012.
- Driscoll, Beth, *The New Literary Middlebrow. Tastemakers and Reading in the Twenty-First Century*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014.
- Easthope, Anthony, "The Question of Literary Value", *Textual Practice*, vol. 4, nr 3, 1990.

- Edlund, Karin, *Från den västerbottniska frostmyren till den socialpolitiska hetluften. Astrid Värning – konservativ författare i Folkhemmets Sverige*, Umeå: Umeå universitet, 2003.
- Ekenberg, Kristian, "Bokmässans små...", *Arbetsbladet* 27 september 2013.
- Ekman, Klas, "Varför tröttnar vi aldrig på Alex och Sigge", *Svenska Dagbladet* 2 oktober 2015.
- Ekman, Malin, "Siffror viktigare än bokstäver på Bokmässan", *Svenska Dagbladet* 28 september 2015.
- Elam, Ingrid, "Kvalitet i litteraturen", *Den omätbara kvaliteten*, red. Lars Strannegård, Stockholm: Norstedts Akademiska förlag, 2007.
- English, James F., *The Economy of Prestige. Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005.
- Englund, Peter, *Tystnadens historia och andra essäer*, Stockholm: Atlantis, 2003.
- Eriksson, Therese, "Litteraturens nya stjärna", *Svenska Dagbladet* 18 juli 2016.
- Escarpit, Robert, *Litteratursociologi* (1958), Stockholm: Wahlström & Widstrand, 1970.
- Espeland, Wendy Nelson och Mitchell L. Stevens, "Commensuration as a Social Process", *Annual Review of Sociology*, vol. 24, 1998.
- Etnografiska observationer*, red. Gösta Arvastson och Billy Ehn, Lund: Studentlitteratur, 2009.
- Fagerström, Eskil, "Ett slags bokslut", *Sydsvenskan* 5 april 2015.
- Fahl, Hanna, "Ersatz förlag avstår från Bokmässan på grund av Nya Tidens närvaro", *Dagens Nyheter* 24 mars 2017.
- Falkehed, Magnus, "Boktempel där medeltid möter framtid", *Dagens Nyheter* 26 september 2015.
- Felski, Rita, *Uses of Literature*, Malden: Blackwell, 2008.
- Felski, Rita, "'Context Stinks!'", *New Literary History*, vol. 42, nr 4, 2011.
- Felski, Rita, "Latour and Literary Studies", *PMLA*, vol. 130, nr 3, 2015.
- Fitzsimmons, Rebekah, "Testing the Tastemakers. Children's Literature, Bestseller Lists, and the 'Harry Potter Effect'", *Children's Literature*, nr 40, 2012.
- Forslid, Torbjörn och Anders Ohlsson, *Författaren som kändis*, Malmö: Roos & Tegnér, 2011.
- Forslid, Torbjörn, Jon Helgason, Lisbeth Larsson, Christian Lenemark, Anders Ohlsson och Ann Steiner, *Höstens böcker. Litterära värdeförhandlingar* 2013, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2015.

- Forslid, Torbjörn och Anders Ohlsson, "Piraten möter Leif GW Persson. 2012 års Piratenpris", *Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal*, red. Gunnel Furuland, Andreas Hedberg, Jerry Määttä, Petra Söderlund och Åsa Warnqvist, Möklinta: Gidlund, 2016.
- Fourcade, Marion, "Cents and Sensibility. Economic Valuation and the Nature of 'Nature'", *American Journal of Sociology*, vol. 116, nr 6, 2011.
- Fowler, Alastair, *Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford: Clarendon Press, 1982.
- Franzén, Mats, "Rummets tvära dialektik. Notater till Henri Lefebvre", *Urbanitetens omvandlingar. Kultur och identitet i den postindustriella staden*, red. Thomas Johansson och Ove Sernhede, Göteborg: Daidalos, 2003.
- Frihammar, Mattias, *Ur svenska hjärtans djup. Reproduktion av samtida monarki*, Stockholm: Ordfront, 2010.
- Frost, Simon, "Readers and Retail Literature. Findings from a UK Public High Street Survey of Publishers' Expectations from Books", *LOGOS*, vol. 28, nr 2, 2017.
- Frow, John, "Signature and Brand", *High-Pop. Making Culture into Popular Entertainment*, red. Jim Collins, Oxford: Blackwell, 2002.
- Frow, John, *The Practice of Value. Essays on Literature in Cultural Studies*, Crawley, Western Australia: UWA Publishing, 2013.
- Fuller, Danielle och DeNel Rehberg Sedo, *Reading Beyond the Book. The Social Practices of Contemporary Literary Culture*, New York: Routledge, 2013.
- "Författaren Stina Stoor. – Jag stängde in mig i bagarstugan", *Tara* 11 augusti 2015.
- Ganetz, Hillevi och Karin Lövgren, "Böcker. Urvalsprocesser i bokhandeln", *Medier och människor i konsumtionsrummet*, red. Karin Becker, Erling Bjurström, Johan Fornäs och Hillevi Ganetz, Nora: Nya Doxa, 2002.
- Gardiner, Juliet, "Reformulating the Reader. Internet Bookselling and its Impact on the Construction of Reading Practices", *Changing English*, vol. 9, nr 2, 2002.
- Gemzöe, Lena, "Var finns mediekonsumtionens fält? Centrifugalt och centripetalt kunskapssökande", *Nutida etnografi. Reflektioner från mediekonsumtionens fält*, red. Lena Gemzöe, Nora: Nya Doxa, 2004.
- Griswold, Wendy, *Regionalism and the Reading Class*, Chicago: University of Chicago Press, 2008.
- Grive, Madeleine, "Det svenska novellundret", *00-tal*, nr 11, 2002.
- Grøn, Rasmus, "The Bestseller List and its (Dis)contents. The Construction of the 'Bestseller'", *Academic Quarter*, nr 7, 2013.

- Hagner, Mikael, "Debutant greppar politiskt 1970-tal", *Barometern* 19 september 2015.
- Haidl, Kajsa, "Kritik mot Bokmässans Ungerntema: 'Schizofrent'", *Dagens Nyheter* 22 september 2015.
- Hannerz, Ulf, "Introduktion. När fältet blir translokalt", *Flera fält i ett. Socialantropologer om translokala konflikter*, red. Ulf Hannerz, Stockholm: Carlsson, 2001.
- Hanson, Clare, "Introduction", *Re-Reading the Short Story*, red. Clare Hanson, New York: Palgrave Macmillan, 1989.
- Hansson, Gunnar, *Dikten och läsaren. Studier över diktupplevelsen*, Stockholm: Bonniers, 1959.
- Hansson, Gunnar, *Inte en dag utan en bok. Om läsning av populärfiktion*, Linköping: Linköpings universitet, Tema kommunikation, 1988.
- Hartley, Jenny, *The Reading Groups Book*, Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Hedman, Dag och Jerry Määttä, *Brott, kärlek, främmande världar. Texter om populärlitteratur*, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- Helgason, Jon, Sara Kärrholm och Ann Steiner, "Introduction", *Hype. Bestsellers and Literary Culture*, red. Jon Helgason, Sara Kärrholm och Ann Steiner, Lund: Nordic Academic Press, 2014.
- Helgesson, Claes-Fredrik och Fabian Muniesa, "For What It's Worth. An Introduction to Valuation Studies", *Valuation Studies*, vol. 1, nr 1, 2013.
- Herrnstein Smith, Barbara, *Contingencies of Value. Alternative Perspectives for Critical Theory*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1988.
- Herrnstein Smith, Barbara, "Värde/värdering", *Litteraturens värden*, red. Anders Mortensen, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2009.
- Humanister i fält*, red. Åsa Arping, Christer Ekholm och Katarina Leppänen, Göteborg: LIR Skrifter, 2016.
- Jönsson, Dan, "Mutation i hemkommunen", *00-tal*, nr 11, 2002.
- Jönsson, Håkan, *Mjolk. En kulturanalys av mejeridiskens nya ekonomi*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2005.
- Kaijser, Lars, "Fältarbete", *Etnologiskt fältarbete*, red. Lars Kaijser och Magnus Öhlander, Lund: Studentlitteratur, 2011.
- Kalmteg, Lina, "Stina Stoor: Att skriva var det enda sättet att höras", *Svenska Dagbladet* 22 november 2015.
- Karpik, Lucien, *Valuing the Unique. The Economics of Singularities*, Princeton: Princeton University Press, 2010.
- Kittler, Friedrich, *Nedskrivningssystem 1800/1900*, Göteborg: Glänta Produktion, 2012.

- Kulturvanor* (Rapport 2016:1), Stockholm: Myndigheten för kultur-analys, 2016.
- Kurschus, Stephanie, *European Book Cultures. Diversity as Challenge*, Wiesbaden: Springer, 2015.
- Kvale, Steinar och Svend Brinkman, *Den kvalitativa forskningsintervjun*, Lund: Studentlitteratur, 2009.
- Källsson, Maria och Jürgen Boos, "Priset för en öppen arena", *Dagens Nyheter* 13 december 2016.
- Källsson, Maria, "Bokmässans vd: 'Beslutet om utställarens medverkan kan ändras'", *Dagens Nyheter* 20 april 2017.
- Kärnstrand, Moa, "Barnboksboomen. När tar festen slut?", *Svensk Bokhandel*, nr 9, 2017.
- Kärr, Peter, "Fem fick Umeå kommuns novellpris", *Västerbottningen* 20 mars 2008.
- Kärrholm, Mattias, *Retailising Space. Architecture, Retail and the Territorialisation of Public Space*, Farnham och Burlington: Ashgate, 2012.
- Laing, Audrey och Jo Royle, "Bookselling Online. An Examination of Consumer Behaviour Patterns", *Publishing Research Quarterly*, vol. 29, nr 2, 2013.
- Laing, Audrey och Jo Royle, "Examining Chain Bookshops in the Context of 'Third Place'", *International Journal of Retail & Distribution Management*, vol. 41, nr 1, 2013.
- Lampel, Joseph och Alan D. Meyer, "Field-Configuring Events as Structuring Mechanisms. How Conferences, Ceremonies, and Trade Shows Constitute New Technologies, Industries, and Markets", *Journal of Management Studies*, vol. 45, nr 6, 2008.
- Lang, Anouk, "Introduction. Transforming Reading", *From Codex to Hypertext. Reading at the Turn of the Twenty-first Century*, red. Anouk Lang, Amherst: University of Massachusetts Press, 2012.
- Langer, Judith A., *Litterära föreställningsvärldar. Litteraturundervisning och litterär förståelse*, Göteborg: Daidalos, 2005.
- Larsson, Lisbeth, "Den farliga romanen", *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Band 2. Fadershuset: 1800-talet*, Höganäs: Wiken, 1993.
- Larsson, Lisbeth och Christian Lenemark, "Bokbackanalen", *Glänta*, nr 2-3, 2013.
- Latour, Bruno och Michel Callon, "Den store Leviatan isärskruvad. Hur aktörer makrostrukturerar verkligheten och hur sociologer hjälper dem att göra det", Bruno Latour, *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisations teori och tingens sociologi*, Stockholm: Nerenius & Santerus, 1998.

- Latour, Bruno, "'Pedofilen' i Boa Vista. Ett foto-filosofiskt montage", Bruno Latour, *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*, Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998.
- Latour, Bruno, "Etnografi av ett 'high-tech' fall", Bruno Latour, *Artefaktens återkomst. Ett möte mellan organisationsteori och tingens sociologi*, Stockholm: Nerenius & Santérus, 1998.
- Latour, Bruno, "On recalling ANT", *Actor Network Theory and After*, red. John Law och John Hassard, Oxford: Blackwell, 1999.
- Latour, Bruno, *Tinget återställt. En introduktion till actor-network theory*, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- Latour, Bruno, "Life among Conceptual Characters", *New Literary History*, vol. 47, nr 2-3, 2016.
- Law, John och Michel Callon, "Engineering and Sociology in a Military Aircraft Project. A Network Analysis of Technological Change", *Social Problems*, vol. 35, nr 3, 1988.
- Law, John och Michel Callon, "On the Construction of Sociotechnical Networks. Content & Context Revisited", *Knowledge & Society. Studies in the Sociology of Science Past and Present*, red. Lowell Hargens, Robert Alun Jones och Andrew Pickering, vol. 8, 1989.
- Law, John och Michel Callon, "The Life and Death of an Aircraft. A Network Analysis of Technical Change", *Shaping Technology/Building Society. Studies in Sociotechnical Change*, red. Wiebe E. Bijker och John Law, Cambridge, MA: MIT Press, 1992.
- Law, John, "Actor Network Theory and Material Semiotics", *The New Blackwell Companion to Social Theory*, red. Bryan S. Turner, 3 uppl., Oxford: Blackwell, 2009.
- Laxgård, Kalle, "Leve köpcentrumet!", *Svensk Bokhandel*, nr 17, 2013.
- Laxgård, Kalle, "Kedjereaktion", *Svensk Bokhandel*, nr 10, 2016.
- Laxgård, Kalle, "Byter strategi i Tyskland", *Svensk Bokhandel*, nr 11, 2016.
- Leadbeater, Charles och Paul Miller, *The Pro-Am Revolution. How Enthusiasts Are Changing our Economy and Society*, London: Demos 2004.
- Lefebvre, Henri, *The Production of Space* (1974), Oxford: Basil Blackwell, 1991.
- Leffler, Tove, "Med koll på kunden", *Svensk Bokhandel*, nr 1-2, 2016.
- Lenas, Sverker, "Bokmässan. Ytterligare 20 namn till författaruppropet", *Dagens Nyheter* 28 april 2017.
- Lesseur, Marcus Bornlid, "Bonnierförlagen: Vi vill inte ha Nya Tider på Bokmässan", *Expressen* 19 april 2017.
- Lindqvist, Herman, "Hermans historia", *Aftonbladet* 28 september 2013.
- Lindsköld, Linnéa, "Ett användbart kvalitetsbegrepp. Kvalitetsbedöm-

- ning i litteraturpolitiken”, *Kvalitetsförståelser. Kvalitetsbegrepet i samtidsens konst och kultur*, red. Knut Ove Eliassen och Øyvind Prytz, Oslo: Kulturrådet, 2016.
- Littau, Karin, *Theories of Reading. Books, Bodies and Bibliomania*, Cambridge: Polity Press, 2006.
- Litteraturens värden*, red. Anders Mortensen, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2009.
- Long, Elizabeth, *Book Clubs. Women and the Uses of Reading in Everyday Life*, Chicago: University of Chicago Press, 2003.
- Low, Setha, *Spatializing Culture. The Ethnography of Space and Place*, London: Routledge, 2016.
- Lundblad, Kristina, *Om betydelsen av böckers utseende. Det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840–1914 med särskild hänsyn till dekorerade klotband. En studie av bokbandens formgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur*, Malmö: Råmus, 2010.
- Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen* (SOU 2012:65).
- Mackey, Margret, ”Finding the Next Book to Read in a Universe of Bestsellers, Blockbusters, and Spin-Offs”, *Academic Quarter*, nr 7, 2013.
- Mauritzon, Linn, ”Nu växer det sociala läsandet”, *Dagens Nyheter* 12 mars 2016.
- Meehan, Michael, ”The Word Made Flesh. Festival, Carnality and Literary Consumption”, *TEXT. A Journal of Writing and Writing Courses*, nr 4, 2005.
- Melberg, Arne, *Läsa långsamt. Essäer om litteratur och läsning*, Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1999.
- Miller, Laura J., ”The Best-Seller List as Marketing Tool and Historical Fiction”, *Book History*, nr 3, 2000.
- Miller, Laura J., *Reluctant Capitalists. Bookselling and the Culture of Consumption*, Chicago och London: University of Chicago Press, 2006.
- Miller, Laura J., ”Perpetual Turmoil. Book Retailing in the Twenty-First Century United States”, *LOGOS*, vol. 22, nr 3, 2011.
- Moeran, Brian, ”The Book Fair as a Tournament of Values”, *Negotiating Values in Creative Industries. Fairs, Festivals and Competitive Events*, red. Brian Moeran och Jesper Strandgaard Pedersen, Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Moran, Joe, *Star Authors. Literary Celebrity in America*, London: Pluto Press, 2000.
- Muecke, Stephen, ”An Ecology of Institutions. Recomposing the Humanities”, *New Literary History*, vol. 47, nr 2–3, 2016.

- Multi-Sited Ethnography. Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*, red. Mark-Anthony Falzon, Farnham: Ashgate, 2009.
- Mählqvist, Stefan, "Bokmarknadens nya moguler" (1988), *Litteratursociologi. Texter om litteratur och samhälle*, red. Johan Svedjedal, Lund: Studentlitteratur, 2012.
- Määttä, Jerry, *Raketsommar. Science fiction i Sverige 1950–1968*, Lund: Ellerströms, 2006.
- Määttä, Jerry, "Pengar, prestige, publicitet. Litterära priser och utmärkelser 1786–2009", *Sammlaren*, årg. 131, 2010.
- Nakamura, Lisa, "'Words with Friends'. Socially Networked Reading on Goodreads", *PMLA*, vol. 128, nr 1, 2013.
- Nancy, Jean-Luc, *On the Commerce of Thinking. Of Books and Bookstores*, New York: Fordham University Press, 2009.
- Narasimhan, Anand och Brittany C. Jones, "Tournament Rituals, Category Dynamics, and Field Configuration. The Case of the Booker Prize", *Journal of Management Studies*, vol. 45, nr 6, 2008.
- Nordfält, Jens, *Marknadsföring i butik. Om forskning och branschkunskap i detaljhandeln*, Malmö: Liber, 2007.
- Oldenburg, Ray och Dennis Brisett, "The Third Place", *Qualitative Sociology*, vol. 5, nr 4, 1982.
- Olsson, Karin, "Välkomna till Kändismässan!", *Expressen* 13 september 2015.
- Olsson, Leif, "Bokförsäljningen i allmänbokhandeln", *Läsandets kultur. Slutbetänkande av Litteraturutredningen* (SOU 2012:65).
- Ommundsen, Wenche, "The Circus Is in Town. Literary Festivals and the Mapping of Cultural Heritage", *Journal of the Association for the Study of Australian Literature*, 1999.
- Ommundsen, Wenche, "Literary Festivals and Cultural Consumption", *Australian Literary Studies*, nr 1, 2009.
- Onsér-Franzén, Jill, *Kulturens giganter. En studie om fenomenen bokmässan och filmfestivalen i Göteborg*, Göteborg: Avd. för kulturvetenskap på Göteborgs universitet, 1996.
- Osborne, Huw, "Introduction. Openings", *The Rise of the Modernist Bookshop. Books and the Commerce of Culture in the Twentieth Century*, red. Huw Osborne, Farnham och Burlington: Ashgate, 2015.
- Pennlert, Nils, "Efter festen", *Svensk Bokhandel*, nr 6, 2013.
- Persson, Magnus, "Att läsa omkring texten", *Litteratur och läsning. Litteraturredaktikens nya möjligheter*, red. Maria Jönsson och Anders Öhman, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- Persson, Magnus, "Reading Around the Text. On Diversity of Reading

- Practices in the New Popular Literary Culture”, *L1-Educational Studies in Language and Literature*, nr 15, 2015.
- Pettersson, Jan-Erik, *Vad gör de på bokförlagen?*, Stockholm: Svenska Förläggareföreningen, 2011.
- Pettersson, Torsten, Skans Kersti Nilsson, Maria Wennerström Wohrne och Olle Nordberg, *Litteraturen på undantag? Ungas fiktionsläsning i dagens Sverige*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2015.
- von Platen, Magnus, *Diktare och domare. Svenska Akademiens pristävlingar*, Stockholm: Norstedts, 1986.
- Porsander, Lena, ”My Name is Lifebuoy’. An Actor-Network Emerging from an Action-Net”, *Actor-Network Theory and Organizing*, red. Barbara Czarniawska och Tor Hernes, Malmö: Liber, 2005.
- Prakke, Henk, *Kommunikation der Gesellschaft. Einführung in die funktionale Publizistik*, Münster: Regensburg, 1968.
- Pratt, Mary Louise, ”The Short Story. The Long and the Short of It”, *The New Short Theories*, red. Charles E. May, Athens, Ohio: Ohio University Press, 1994.
- Pripp, Oscar och Magnus Öhlander, ”Observation”, *Etnologiskt fältarbete*, red. Lars Kaijser och Magnus Öhlander, Lund: Studentlitteratur, 2011.
- Radway, Janice A., *Reading the Romance. Women, Patriarchy and Popular Literature*, London och New York: Verso, 1987.
- Rak, Julie, ”Genre in the Marketplace. The Scene of Bookselling in Canada”, *From Codex to Hypertext. Reading at the Turn of the Twenty-first Century*, red. Anouk Lang, Boston: University of Massachusetts Press, 2012.
- Reksten, Connie, ”Når poesien tar plass. Om Olav H. Hauge, litteratur og festival”, *Kulturelle landskap. Sted, fortelling og materiell kultur*, red. Torunn Selberg och Nils Gilje, Bergen: Fagbokforlaget, 2007.
- Roosvald, Ulf, *Boken om Bokmässan*, Göteborg: Bok & Bibliotek i Norden AB, 2009.
- Roosvall, Anna, Andreas Widholm och Kristina Riegert, ”Kulturjournalistik”, *Handbok i journalistikforskning*, red. Michael Karlsson och Jesper Strömbäck, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- Rydbeck, Kerstin, ”Det sociala läsandet förr och nu”, *Lärandets mångfald. Om vuxenpedagogik och folkbildning*, red. Andreas Fejes, Lund: Studentlitteratur, 2013.
- Rydbeck, Kerstin, ”Sheriffens vänner, befrielsegruppen och det namnlösa sällskapet. Om läsargemenskaper i Uppsala idag”, *Spänning och nyfikenhet. Festskrift till Johan Svedjedal*, red. Gunnel Furuland, And-

- reas Hedberg, Jerry Määttä, Petra Söderlund och Åsa Warnqvist, Möklinta: Gidlunds, 2016.
- Salganik, Matthew J., Peter S. Dodds och Duncan J. Watts, "Experimental Study of Inequality and Unpredictability in an Artificial Cultural Market", *Science*, nr 311, 2006.
- Sandström, Daniel, "Litteraturen en vara – och ett sätt att vara", *Svenska Dagbladet* 26 september 2013.
- Sayes, Edwin, "Actor-Network Theory and Methodology. Just What Does it Mean to Say that Nonhumans Have Agency?", *Social Studies of Science*, vol. 44, nr 1, 2014.
- Schmid, Christian, "Henri Lefebvre's Theory of The Production of Space. Towards a Three-Dimensional Dialectic", *Space, Difference, Everyday Life. Reading Henri Lefebvre*, red. Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom och Christian Schmid, New York och London: Routledge, 2008.
- Schmidt, Lars, "Fokus: Bokhandelsspecial", *Svensk Bokhandel*, nr 9, 2016.
- Schön, Erich, "Kvinnors läsning. Romanläsning i det sena 1700-talet", *Böcker och bibliotek. Bokhistoriska texter*, red. Margareta Björkman, Lund: Studentlitteratur, 1998.
- Sjögren, Anders, "Novelltävlingens antiklimax", *Västerbottens-Kuriren* 18 mars 2008.
- Sjöholm, Carina, *Litterära resor. Turism i spåren efter böcker, filmer och författare*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2011.
- Ska man tala med nazister? Debatten kring Bokmässan och Nya Tider*, red. Mikael Löfgren, Göteborg: Nätverkstan, 2017.
- Soja, Edward W., "Taking Space Personally", *The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, red. Barney Warf och Santa Arias, London och New York: Routledge, 2009.
- Steiner, Ann, *I litteraturens mittfärd. Månadens bok och svensk bokmarknad under 1970-talet*, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2006.
- Steiner, Ann, "Personal Readings and Public Texts. Book Blogs and Online Writing about Literature", *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research*, vol. 2, 2010.
- Steiner, Ann, "Läsning som livsstil", *Läsning. RJ:s årsbok 2013/2014*, red. Jenny Björkman och Björn Fjæstad, Göteborg och Stockholm: Makadam, 2013.
- Steiner, Ann, "Klassiker, fantasy och sanna berättelser. Marknadens genrebeteckningar", *Brott, kärlek, främmande världar. Texter om populärlitteratur*, red. Dag Hedman och Jerry Määttä, Lund: Studentlitteratur, 2015.

- Steiner, Ann, *Litteraturen i mediasamhället*, 3 uppl., Lund: Studentlitteratur, 2015.
- Stewart, Cori, "The Rise and Rise of Writers' Festivals", *A Companion to Creative Writing*, red. Graeme Harber, Malden: Wiley Blackwell, 2013.
- Striphas, Ted, *The Late Age of Print. Everyday Book Culture from Consumerism to Control*, New York: Columbia University Press, 2009.
- Strömbäck, Jesper, "Journalistikens nyhetsurval och nyhetsvärderingar", *Handbok i journalistikforskning*, red. Michael Karlsson och Jesper Strömbäck, Lund: Studentlitteratur, 2015.
- Svedjedal, Johan, *Bokens samhälle. Svenska bokförläggareföreningen och svensk bokmarknad 1887–1943. Vol. 2*, Stockholm: Svenska bokförläggareföreningen, 1993.
- Svedjedal, Johan, *Spektrum – den svenska drömmen. Tidskrift och förlag i 1930-talets kultur*, Stockholm: Wahlström & Widstrand, 2011.
- Svensson, Per, "I manegen på Cirkus Bokmässan", *Sydsvenskan* 22 september 2010.
- Svensson, Per, "Det kulturella knytkalet", *Sydsvenskan* 19 september 2015.
- Söderlund, Petra, *Läsarnas nätverk. Om bokläsare och Internet*, Uppsala: Avd. för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen, 2004.
- Sörbring, Karin, "Skriv en bok och vinn en halv miljon", *Expressen* 5 oktober 2005.
- The Spatial Turn. Interdisciplinary Perspectives*, red. Barney Warf och Santa Arias, London och New York: Routledge, 2009.
- Throsby, David, *Economics and Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Tompkins, Jane P., "The Reader in History. The Changing Shape of Literary Response", *Reader-Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism*, red. Jane P. Tompkins, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1980.
- Trompette, Pascale och Dominique Vinck, "Revisiting the Notion of Boundary Object", *Revue d'anthropologie des connaissances*, vol. 3, nr 1, 2009.
- TT, "... men Bokmässan säger ja till Nya Tider", *Dagens Nyheter* 14 mars 2017.
- TT Spektra, "Nytt novellpris ger 100 000 kronor", 18 juni 2007.
- Turner, Graeme, *Understanding Celebrity*, London: Sage, 2004.
- "Underbart är kort", *Dagens Nyheter* 7 november 2015.

- Underhill, Paco, *Why We Buy. Shopping som vetenskap*, 2 uppl., Västerås: Forma Publishing, 2010.
- Valck, Marijke de, *Film Festivals. From European Geopolitics to Global Cinephilia*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.
- Values of Literature*, red. Hanna Meretoja, Saija Isomaa, Pirjo Lyytikäinen och Kristina Malmio, Leiden: Brill-Rodopi, 2015.
- van Krieken, Robert, *Celebrity Society*, London och New York: Routledge, 2012.
- Verdaasdonk, Hugo, "Expertise and Choice Behavior of Cultural Gatekeepers. Event History Analyses of Lists of Bestselling Fiction", *Literature and Society. The Function of Literary Sociology in Comparative Literature*, red. Bart Keunen och Bart Eeckhout, Bryssel: Peter Lang, 2001.
- Virdborg, Jerker, "Ögonblickets dramatik", *00-tal*, nr 11, 2002.
- Wallander, Cecilia Jaensson, "Bokmässan väl värd priset", *Kyrkans tidning* 26 september 2013.
- Weber, Millicent, "Conceptualizing Audience Experience in the Literary Festival", *Continuum. Journal of Media and Cultural Studies*, vol. 29, nr 1, 2015.
- Westlund, Johanna, "126 anledningar att skriva en bok", *Svensk Bokhandel*, nr 19, 2006.
- Westlund, Johanna, "Allt är bra utom det tråkiga", *Svensk Bokhandel*, nr 4, 2011.
- Wikberg, Erik, *Boken 2016. Marknaden, trender och analyser*, Stockholm: Rapport från Svenska Bokhandlareföreningen och Svenska Förläggareföreningen, 2016.
- Wright, David, "Literary Taste and List Culture in a Time of 'Endless Choice'", *From Codex to Hypertext. Reading at the Turn of the Twenty-first Century*, red. Anouk Lang, Amherst: University of Massachusetts Press, 2012.
- Wright, David, "Book retail", *The Cultural Intermediaries Reader*, red. Jennifer Smith Maguire och Julian Matthews, Los Angeles: Sage, 2014.
- Östberg, Jacob och Lars Kaijser, *Konsumtion*, Malmö: Liber, 2010.

BILDFÖRTECKNING

- 13 Annonss, *Sydsvenskan*, 5 oktober 2016.
- 35 Seminarieprogram och mässtidning utgivna av Bok- & Biblioteksmässan.
- 38 Bokmässan 2015. Foto: Mattias Blomgren.
- 40 Natur & Kulturs monter, Bokmässan 2015. Foto: Tegel & Hatt Design Agency.
- 41 De litterära sällskapen på Bokmässan 2015. Foto: Rune Liljenrud.
- 47 Alex Schulmans och Sigge Eklunds monter på Bokmässan 2015. Illustration av reklambyrån Hummingbird.
- 50 Björn Ranelid på Bokmässan 2015. Foto: Lisbeth Larsson.

PERSONREGISTER

- Aagård, Martin 231
 Abrams, Dennis 237
 Agrell, Beata 209–210, 249
 Ahlström, Mats 236
 Alakoski, Susanna 142
 Aleksijevitj, Svetlana 84, 100
 Amster, Harry 230–231
 Andersson, Lena 65, 231
 Andersson, Viktor 237
 Appadurai, Arjun 31, 226
 Arias, Santa 224
 Arnborg, Beata 211, 249
 Aronson, Stina 245
 Arping, Åsa 225
 Arvastson, Gösta 225
 August, Pernilla 12
 Austen, Jane 154
 Axelsson, Majgull 141–142
 Azarmi, Natasha 231

 Backman, Fredrik 84, 100
 Balgård, Gunnar 187, 246
 Barsk, Henry 192
 Barthes, Roland 53, 229
 Bausells, Marta 237
 Beardsley, Monroe C. 20, 224
 Beauvoir, Simone de 197
 Becker, Karin 232
 Belfrage, Fredrik 52
 Benjamin, Walter 51, 229
 Berg, Eva 55
 Berg, Karin 230
 Bergfeldt, Carina 55–56, 230
 Berglund, Karl 235

 Bergman, Bo 211
 Bergman, Kerstin 249
 Bijker, Wiebe E. 243, 247
 Billmark, Mats 100
 Billmark, Susan 100
 Bivald, Katarina 116
 Bjurström, Erling 29, 226, 232
 Björinge, Janne 193
 Björkman, Jenny 241
 Björkman, Margareta 240
 Blom, Edward 99
 Blom, K. Arne 119
 Bloom, Harold 128–130, 239
 Bohlund, Kjell 233
 Bohman, Therese 12, 16
 Bojs, Karin 100, 118
 Bollmann, Stefan 239
 Boltanski, Luc 248
 Bolter, Jay David 238
 Boos, Jürgen 231
 Borg, Alexandra 208–209, 241, 248–
 249
 Borné Minberger, Anna 94
 Bornlid Lesseur, Marcus 231
 Bosson, Catrine 113, 237
 Bourdieu, Pierre 181
 Bravinger, Håkan 43–45, 217
 Brinkman, Svend 135, 138, 240
 Brissett, Dennis 119, 238
 Brittain, Paul 82, 234
 Brodin, Bengt 233
 Bromberg, Dorotea 43–45
 Brown, Steven D. 244
 Bränström-Öhman, Annelie 188, 246

- Burton, Jessie 83
 Böhlin, Lars 247
- Callon, Michel 15, 175, 181–182, 189, 194, 197, 226, 242–245, 247
 Carlsson, Anders 226
 Casanova, Pascale 201–202, 247
 Cedervall, Marianne 112
 Chang, Heewon 232
 Chengzhou, He 244
 Claeson Hirschfeldt, Elin 187
 Collins, Jackie 48–49
 Collins, Jim 83, 108, 116, 229, 234, 237
 Collinson, Ian 134–136, 141, 148–150, 159, 161–162, 166, 168, 170, 240–241
 Cossé, Laurence 116
 Cox, Roger 82, 234
 Cremona, Vicki Ann 227
 Cronin, Justin 237
 Cronqvist, Marie 224
 Cullhed, Anders 240
 Czarniawska, Barbara 176, 180, 241–244
- Dahlberg, Göran 231
 Dante Alighieri 146
 Davidsson, Cecilia 249
 Day, Sylvia 112
 Delacour, Hélène 34, 227
 Delblanc, Sven 142
 Djurberg, Sara 232–233
 Dodds, Peter S. 236
 Driscoll, Beth 15, 49, 51, 53, 223, 229, 238–239
 Duras, Marguerite 197
- Easthope, Anthony 224
 Edelfeldt, Inger 126
 Edgren Aldén, Rebecka 37, 227
- Edlund, Karin 245
 Eeckhout, Bart 237
 Ehn, Billy 225
 Eidem, Nina 43–45
 Ekelöf, Maja 185
 Ekenberg, Kristian 228
 Ekholm, Christer 225
 Eklund, Ivana 230
 Eklund, Sigge 47–49, 52, 54, 100, 118, 229
 Ekman, Klas 229
 Ekman, Malin 49, 229
 Elam, Ingrid 224
 English, James F. 181, 188, 193, 196–197, 203–204, 220, 244–250
 Englund, Peter 81, 100, 234
 Enquist, Per Olov 188, 215, 246
 Ericsson, David 249
 Eriksson, Therese 248
 Escarpit, Robert 84, 234
- Fagerström, Eskil 238
 Fahl, Hanna 231
 Falck, Anna 32
 Falck, Bertil 29
 Falkehed, Magnus 237
 Falzon, Mark-Anthony 228
 Fant, Mikael 219
 Fejes, Andreas 225
 Felski, Rita 21, 85, 151, 178, 223, 225, 234, 240, 244
 Fioretos, Aris 83, 111
 Fitzsimmons, Rebekah 236
 Fjæstad, Björn 241
 Flemberg-Alcalá, Astrid 185
 Flynn, Gillian 113
 Fornäs, Johan 232
 Forslid, Torbjörn 50, 225, 229–230, 235, 238, 241, 245, 247, 249
 Foster, Åsa 249
 Foucault, Michel 18

- Fourcade, Marion 202, 205, 248
 Fowler, Alastair 101, 235
 Fransson, Ramona 45–46, 228
 Franzen, Jonathan 100
 Franzén, Mats 224
 Friberg, Tora 226
 Frihammar, Mattias 225
 Frost, Simon 235
 Frow, John 53, 223, 229
 Fuller, Danielle 131–132, 147, 223,
 225, 229, 239–241
 Furuland, Gunnel 241, 245

 Ganetz, Hillevi 232
 Gardiner, Juliet 121, 238
 Garfinkel, Harold 175
 Gay, Roxane 99
 Gemzöe, Lena 23, 225
 George, Nina 117
 Gessen, Masha 61
 Gilbert, Elizabeth 100
 Gilje, Nils 227
 Goonewardena, Kanishka 224
 Greimas, Algirdas Julien 172, 175,
 243
 Griesemer, James 206–207
 Gripe, Maria 145
 Griswold, Wendy 240
 Grive, Madeleine 249
 Grossman, Lev 112
 Grusin, Richard 238
 Grøn, Rasmus 107, 236
 Guillou, Jan 52, 142
 Gullberg, Hjalmar 13

 Haag, Martina 99
 Hagner, Mikael 230
 Haidl, Kajsa 231
 Haimi, Rebecca 229
 Hammargren, Lena 250

 Hammenhög, Waldemar 245
 Hampusson, Nina 192
 Hamrefors, Maria 109
 Hannerz, Ulf 225, 228
 Hansén, Linn 231
 Hanson, Clare 210, 249
 Hansson, Gunnar 132–133, 239
 Harari, Yuval Noah 99
 Harber, Graeme 226
 Hargens, Lowell 245
 Hartley, Jenny 239
 Hassard, John 242
 Hauptfleisch, Temple 227
 Hedberg, Andreas 241, 245
 Hedman, Dag 234, 235
 Heidenstam, Verner von 141
 Helgason, Jon 225, 229–230, 235,
 241, 244–245, 247, 249
 Helgesson, Claes-Fredrik 248
 Helmerson, Erik 219
 Henry, Clara 48, 52
 Hernandez, Kathy-Ann C. 232
 Hernes, Tor 242
 Herrnstein Smith, Barbara 11, 31,
 178, 202, 223, 226, 241
 Hill, Carl Fredrik 118
 Hill, Marie-Louise 118
 Horner, Damian 117, 118, 237
 Houellebecq, Michel 197
 Hughes, Thomas P. 243
 Hård af Segerstad, Marianne 174,
 192, 245–247, 249
 Hättner Aurelius, Eva 244, 249

 Ibrahimović, Zlatan 102
 Ighe, Ann 231
 Isomaa, Saija 223

 Jacobsson, Conny 29
 Jaensson Wallander, Cecilia 228

- James, E. L. 100
 Jaskoviak, Pamela 246
 Jeansson, Katarina 109
 Johansson, Kjell 57
 Johansson, Thomas 224
 Jonasson, Jonas 52–53, 100
 Jones, Brittany C. 227
 Jones, Robert Alun 245
 Joyce, Rachel 112
 Juholt, Håkan 58
 Jönsson, Camilla 56, 230
 Jönsson, Carina 230
 Jönsson, Dan 208, 210, 248–249
 Jönsson, Håkan 225
 Jönsson, Maria 223
- Kaijser, Lars 23, 224–225, 229, 232
 Kalmteg, Lina 250
 Kapla, Marit 231
 Karlsson, Michael 247
 Karlsson, Sven Olov 249
 Karpik, Lucien 203, 248
 Keunen, Bart 237
 Khemiri, Jonas Hassen 61, 83, 99–100, 127
 Kihlgård, Peter 187, 192–193, 246, 249
 Kipfer, Stefan 224
 Kittler, Friedrich 146, 172, 240
 Kjellgren, Josef 245
 Kjellqvist, Else-Britt 192
 Kleberg, Johan 72, 232
 Kohlström, Ewa 46
 Kotler, Philip 92
 Krieken, Robert van 237
 Kurschus, Stephanie 233
 Kvale, Steinar 135, 138, 240
 Källsson, Maria 231
 Kärnstrand, Moa 237
 Kärr, Peter 246
- Kärrholm, Mattias 233
 Kärrholm, Sara 223, 245
- Lagercrantz, David 102, 145, 236
 Lagerlöf, Selma 185, 216
 Laing, Audrey 120, 234, 237–238
 Lampel, Joseph 227
 Lang, Anouk 235, 237, 239
 Langer, Judith A. 152, 153–156, 158, 240–241
 Lapidus, Jens 84
 Larsson, Lisbeth 225, 229–230, 235, 240–242, 245, 247, 249
 Larsson, Stieg 145
 Latour, Bruno 10, 15, 175–180, 197, 223–224, 226, 232, 242–244
 Law, John 175, 181, 194, 197, 242–245, 247
 Laxgård, Kalle 228, 232–233, 236
 Leadbeater, Charles 137, 240
 Leca, Bernhard 34, 227
 Lee, Harper 112
 Lefebvre, Henri 18–19, 35, 88–89, 224, 234
 Leffler, Tove 234
 Lehane, Dennis 112
 Lenas, Sverker 231
 Lenemark, Christian 225, 229–230, 235, 241–242, 245, 247, 249
 Leppänen, Katarina 225
 Lev-Aladgem, Shulamith 227
 Lind, Anna 120, 235–236
 Lindegren, Fredrik 174
 Lindgren, Astrid 145
 Lindgren, Torgny 187–188, 192, 205–206, 209, 212, 215
 Lindholm, Leila 99
 Lindmark, Richard 231
 Lindmark Starkenberg, Sanna 191
 Lindqvist, Herman 37, 227
 Lindqvist, Lina Josefina 217

- Lindsköld, Linnéa 224
 Littau, Karin 240
 Lo-Johansson, Ivar 127, 211, 249
 Long, Elizabeth 21, 128–130, 133–134, 225, 239
 Low, Setha 224
 Lundberg, Rebecka 231
 Lundblad, Kristina 82, 234
 Lundin, Immi 249
 Lyytikäinen, Pirjo 223
 Löfgren, Mikael 231
 Lövgren, Karin 232

 Mackey, Margret 236
 Malmio, Kristina 223
 Malraux, André 197
 Mantel, Hilary 237
 Martin, Jacqueline 227
 Matthews, Julian 234
 Maupassant, Guy de 206, 209
 Mauritzon, Linn 225
 May, Charles E. 241
 McEwan, Ian 100
 McFarlane, Mhairi 110
 Meehan, Michael 50, 229
 Melberg, Arne 128–130, 239
 Meretoja, Hanna 223
 Meyer, Alan D. 227
 Meyler, Deborah 117
 Milgrom, Richard 224
 Miller, Laura J. 97, 113–114, 232, 235–238
 Miller, Paul 137, 240
 Modig, Jonas 44
 Moeran, Brian 31, 40, 226–228
 Moran, Joe 54, 229
 Morberg, Per 99
 Moriarty, Liane 87
 Mortensen, Anders 223, 226
 Moyes, Jojo 112–113

 Muecke, Stephen 244
 Muniesa, Fabian 248
 Munro, Alice 208
 Mählqvist, Stefan 232
 Määttä, Jerry 183–184, 187, 212–215, 219, 234–236, 241, 245–247, 249–250

 Nakamura, Lisa 223
 Nancy, Jean-Luc 116, 237
 Narasimhan, Anand 227
 Naumann, Cilla 61
 Nelson Espeland, Wendy 248
 Nesser, Håkan 113
 Ngunjiri, Faith Wambura 232
 Nilsson, Skans Kersti 239
 Norborg, Kerstin 118
 Nordberg, Olle 239
 Nordfält, Jens 90, 92, 234–235
 Nyblom, Andreas 29, 226

 Ohlsson, Anders 50, 225, 229–230, 235, 238, 241–242, 245, 247, 249
 Ohlsson, Bengt 12, 16
 Oldenburg, Ray 119, 238
 Oliver, Jamie 99
 Olsson, Hagar 245
 Olsson, Karin 48–49, 229
 Olsson, Leif 232–233, 235, 238
 Ommundsen, Wenche 49–50, 53, 226, 229
 Ong, Walter 128
 Onsér-Franzén, Jill 33, 36, 227
 Osborne, Huw 123–124, 238

 Palmqvist, Conny 218
 Pennlert, Nils 219, 245, 250
 Persson, Leif G. W. 245
 Persson, Magnus 223, 225, 239
 Pettersson, Jan-Erik 246
 Pettersson, Torsten 239

- Pickering, Andrew 245
 Pinch, Trevor J. 243
 Platen, Magnus von 245
 Porsander, Lena 242
 Porss, Ana 237
 Prakke, Henk 199, 247
 Pratt, Mary Louise 241
 Pripp, Oscar 17, 72–74, 224, 232
 Proust, Marcel 128–129, 197
- Radway, Janice A. 129, 132–134, 156, 239–241
 Rak, Julie 96–97, 99, 105, 235–236
 Ranelid, Björn 50–52
 Rantatalo, Petra 174
 Regnell, Astrid 249
 Rehberg Sedo, DeNel 131–132, 147, 223, 225, 229, 239–241
 Reinfeldt, Fredrik 100, 118
 Reksten, Connie 34, 227
 Riegert, Kristina 247
 Roberts, Gregory David 100
 Roosvald, Ulf 29–30, 40, 44, 225–226, 228–230
 Roosvall, Anna 247
 Royle, Jo 120, 234, 237–238
 Rydbeck, Kerstin 225, 241
 Rönmark, Marie-Louise 192
- Said, Sami 249
 Salganik, Matthew J. 236
 Sandin, Gunilla 32, 57, 226
 Sandström, Daniel 30, 226
 Sauter, Willmar 227
 Sayes, Edwin 243
 Schiefauer, Jessica 111
 Schmid, Christian 224
 Schmidt, Lars 230, 232–233, 235
 Schoenmakers, Henri 227
 Schulman, Alex 47–49, 52, 54, 100, 118, 229
 Schulman, Amanda 84, 100
 Schön, Erich 240
 Selberg, Torunn 227
 Sendker, Jan-Philipp 87, 112
 Sernhede, Ove 224
 Serres, Michel 175, 180, 244
 Sjögren, Anders 194–195, 247
 Sjöholm, Carina 60, 225, 230
 Smith Maguire, Jennifer 234
 Soja, Edward W. 224
 Sotirin, Patty 73, 232
 Star, Susan 206–207
 Stattin, Christina 232
 Steiner, Ann 55–56, 168, 223, 225, 229–230, 232–233, 235, 241–242, 245, 247, 249
 Stevens, Mitchell L. 248
 Stewart, Cori 226
 Stoor, Stina 208, 215–218, 250
 Strandgaard Pedersen, Jesper 226, 227
 Strannegård, Lars 224
 Strindberg, August 127, 152
 Stringer, Jenny 236
 Striphas, Ted 122, 238, 241
 Strömberg, Niklas 233
 Strömbäck, Jesper 198–199, 200, 247
 Suhonen, Daniel 58
 Svedjedal, Johan 232, 241, 245
 Svensson, Mats 42
 Svensson, Per 12, 14, 30, 39–40, 186, 226, 228
 Särkiniemi, Pekka 235
 Söderberg, Hjalmar 12, 16, 126
 Söderlund, Petra 165–166, 223, 239, 241, 245
 Sörbring, Karin 246
- Tenngart, Paul 223
 Thelander, Sabrina 226
 Thévenot, Laurent 248

- Throsby, David 19, 51, 202, 224–225, 229
- Tieck, Ludwig von 146
- Tóibín, Colm 83
- Tompkins, Jane P. 239
- Tornéus, Patrik 188, 246
- Trompette, Pascale 207, 248
- Trosell, Aino 57
- Turner, Bryan S. 242
- Turner, Graeme 237
- Underhill, Paco 234
- Valck, Marijke de 227
- Verdaasdonk, Hugo 237
- Vinck, Dominique 207, 248
- Virdberg, Jerker 208, 211, 249
- Wahl, Mats 219
- Walter, Jess 237
- Warf, Barney 224
- Warnqvist, Åsa 241, 245
- Watts, Duncan J. 236
- Weber, Millicent 59, 61, 230
- Wennerström Wohrne, Maria 239
- Wennstam, Katarina 87
- Westlund, Johanna 228, 245
- Weyler, Svante 43, 44, 46, 62, 185–187, 192–193, 210, 231, 246, 249
- Widell, Hannah 84, 100
- Widholm, Andreas 247
- Wikberg, Erik 235–236
- Williams, John 237
- Willsher, Kim 247
- Winfrey, Oprah 126
- Witt-Brattström, Ebba 12, 14–16
- Wixe, Kerstin 187, 246
- Wolf-Watz, Jan 218–219
- Wright, David 81, 114, 233, 235–237
- Wäger, Elin 127
- Wästberg, Per 142
- Åkerlund, Olof 227
- Åkerlund, Per 45
- Ångström, Yvonne 173
- Öhländer, Magnus 17, 72–74, 224–225, 232
- Öhman, Anders 223
- Öhman, Henrik 92
- Östberg, Jacob 229
- Östergren, Klas 208
- Öström, Mia 192